

«ҚазЭУ хабаршысы» – «Вестник КазЭУ»

Журнал Қазақстан Республикасының
Ақпарат министрлігінде
тіркелген

Тіркелу куәлігі
№7700-Ж
25.09.2006 ж. берілген
«Т. Рысқұлов атындағы
Қазақ экономикалық
университеті» АҚ

№5 (100) 2014
1996 жылдан бастап
шыға бастады

ISSN 2224 – 5561

«Т. РЫСҚҰЛОВ АТЫНДАҒЫ
ҚАЗАҚ ЭКОНОМИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» АҚ
ҒЫЛЫМИ-ҚОҒАМДЫҚ ЖУРНАЛЫ
(Алматы қаласы)

«Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті» АҚ «ҚазЭУ хабаршысы» – «Вестник КазЭУ» ғылыми-редакциялық кеңесі

С.А. Святлов	–	<i>төраға, Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университетінің ректоры, э.ғ.д., профессор</i>
С.С. Таменова	–	<i>төраға орынбасары, Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, Әлеуметтік-экономикалық зерттеулер институтының директоры, э.ғ.к., профессор</i>
Г.Ж. Нұрмұханова	–	<i>Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университетінің академиялық қызмет жөніндегі проректоры, э.ғ.д., профессор</i>
С.С. Арыстанбаева	–	<i>Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті ректорының кеңесшісі, э.ғ.д., профессор</i>
С.А. Аханов	–	<i>Қазақстан Қаржыгерлер қауымдастығының төрағасы, э.ғ.д.</i>
О.Б. Баймұратов	–	<i>Қаржы-банк менеджменті ғылыми-зерттеу институтының директоры, ҚР ҰҒА академигі, э.ғ.д., профессор, Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті</i>
Қ.О. Оқаев	–	<i>Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, э.ғ.д., профессор</i>
К.Б. Бердәлиев	–	<i>Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, э.ғ.к., профессор</i>
Қ.Қ. Ілиясов	–	<i>Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, э.ғ.к., профессор</i>
М.С. Тонкопий	–	<i>Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, г.-м.ғ.д., профессор</i>
Ұ.М. Искаков	–	<i>Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, Әлеуметтік-экономикалық зерттеулер институты, «Ғылым бизнеске» зертханасының директоры, э.ғ.д., профессор</i>

Халықаралық Кеңес

Ласло Ланг	–	<i>Халықаралық бизнес мектебі, PhD (Будапешт, Венгрия)</i>
А.В. Сидорович	–	<i>Еуразиялық университеттер қауымдастығының атқарушы комитетінің төрағасы, э.ғ.д., профессор (Ресей Федерациясы)</i>
А.И. Татаркин	–	<i>Экономика институтының Урал бөлімшесінің директоры, РҒА академигі (Ресей Федерациясы)</i>
Б. Леонтьев	–	<i>Зияткерлік меншікті және бизнесті сертификаттау және бағалау федералды институты, сертификатталған бағалаушы, э.ғ.д., профессор (Ресей Федерациясы)</i>
Милен Балтов	–	<i>Бургас еркін университеті ректорының ғылыми-зерттеу және халықаралық әріптестік жөніндегі орынбасары, профессор (Болгария)</i>

Pierre M. Chabal	–	<i>профессор, Гавра университеті (Франция)</i>
Dr. Manuel Fernandez-Grela	–	<i>Professor, University of Santiago de Compostela (Испания)</i>
А.О. Абдувалнев	–	<i>Ош мемлекеттік университетінің бірінші проректоры – оқу-әдістемелік жұмыс жөніндегі проректоры, ф.-м.г.к., доцент (Қырғыз Республикасы)</i>

Редакциялық алқа

С.А. Святлов	–	<i>бас редактор, Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университетінің ректоры, э.г.д., профессор</i>
С.С. Таменова	–	<i>бас редактордың орынбасары, Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, Әлеуметтік-экономикалық зерттеулер институтының директоры, э.г.к., профессор</i>
К.А. Хубиев	–	<i>М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университеті, э.г.д., профессор</i>
Р.М. Нижегородцев	–	<i>РФ РҒА Басқару мәселелері институтының бас ғылыми қызметкері, э.г.д.</i>
А.Н. Ряховская	–	<i>РФ Үкіметі жанындағы Қаржы академиясы, э.г.д., профессоры</i>
В.В. Герасименко	–	<i>М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университеті, э.г.д., профессор</i>
А.М. Сейтқазиева	–	<i>Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, Халықаралық бизнес мектебінің директоры, э.г.д., профессор</i>
А.А. Адамбекова	–	<i>Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, э.г.д., профессор</i>
С.Т. Міржақыпова	–	<i>Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, э.г.д., профессор</i>
Р.Ө. Рахметова	–	<i>Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, э.г.д., профессор</i>
Ұ.М. Искаков	–	<i>Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, Әлеуметтік-экономикалық зерттеулер институты, «Ғылым бизнеске» зертханасының директоры, э.г.д., профессор</i>
С.Ж. Ынтықбаева	–	<i>Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, э.г.д., профессор</i>
Т.С. Сәтқалиева	–	<i>Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, э.г.д., профессор</i>
Е.М. Үпішев	–	<i>Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, э.г.д., профессор</i>
Ә.Д. Челекбай	–	<i>Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, э.г.д., профессор</i>
С.Р. Есімжанова	–	<i>Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті PhD докторантурасының директоры, э.г.д., профессор</i>
Ш.А. Смағұлова	–	<i>Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, э.г.д., профессор</i>
Ұ.А. Текенов	–	<i>Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, э.г.д., профессор</i>
К.Б. Бердәлиев	–	<i>Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, э.г.к., профессор</i>
Қ.Қ. Ілиясов	–	<i>Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, э.г.к., профессор</i>
М.С. Тонкопий	–	<i>Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, г.-м.г.д., профессор</i>
Тунч Медени	–	<i>доктор PhD, Yildirim Beyazit University</i>
А.Ж. Сәрсембаева	–	<i>жауапты редактор, «Экономика» баспасы» ЖШС-ның Бас директоры</i>
А.С. Биктеубаева	–	<i>э.г.к., доцент, жауапты хатшы, Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті Ғылыми кеңесінің ғылыми хатшысы</i>

«ҚазЭУ хабаршысы» – «Вестник КазЭУ»

Журнал зарегистрирован
в Министерстве информации
Республики Казахстан

№5 (100) 2014
Издается
с 1996 года

Регистрационный
№7700-Ж
Выдан 25.09.2006 г.

ISSN 2224 – 5561

АО «Казахский
экономический
университет им. Т. Рыскулова»

НАУЧНО-ОБЩЕСТВЕННЫЙ ЖУРНАЛ
АО «КАЗАХСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ им. Т. РЫСКУЛОВА»
(город Алматы)

Научно-редакционный совет «ҚазЭУ хабаршысы» – «Вестник КазЭУ» АО «Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова»

С.А. Святков	–	<i>д.э.н., профессор, председатель, ректор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
С.С. Таменова	–	<i>к.э.н., профессор, заместитель председателя, директор Института социально-экономических исследований, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
Г.Ж. Нурмуханова	–	<i>д.э.н., профессор, проректор по академической деятельности, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
С.С. Арыстанбаева	–	<i>д.э.н., профессор, советник ректора, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
С.А. Аханов	–	<i>д.э.н., председатель Ассоциации финансистов Казахстана</i>
О.Б. Баймуратов	–	<i>д.э.н., профессор, директор Научно-исследовательского института финансово-банковского менеджмента, академик НАН РК, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
К.О. Окаев	–	<i>д.э.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
К.Б. Бердалиев	–	<i>к.э.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
К.К. Илиясов	–	<i>к.э.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
М.С. Тонкопий	–	<i>д.г.-м.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
У.М. Искаков	–	<i>д.э.н., профессор, директор лаборатории «Наука для бизнеса», Институт социально-экономических исследований, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>

Международный совет

Ласло Ланг	–	<i>PhD, Международная бизнес-школа (Венгрия, Будапешт)</i>
А.В. Сидорович	–	<i>д.э.н., профессор, председатель исполкома Евразийской ассоциации университетов (Российская Федерация)</i>
А.И. Татаркин	–	<i>академик РАН, директор Института экономики Уральского отделения (Российская Федерация)</i>
Б. Леонтьев	–	<i>д.э.н., профессор, сертифицированный оценщик, Федеральный институт сертификации и оценки интеллектуальной собственности и бизнеса (Российская Федерация)</i>
Милен Балтов	–	<i>профессор, заместитель ректора по научно-исследовательской деятельности и международному сотрудничеству, Бургасский Свободный университет (Болгария)</i>
Pierre M. Chabal	–	<i>Профессор, Университет Гавра (Франция)</i>

Dr. Manuel Fernandez-Grela	–	<i>Professor, University of Santiago de Compostela (Испания)</i>
А.О. Абдувалиев	–	<i>к.ф.-м.н., доцент, первый проректор – проректор по учебно-методической работе, Ошский государственный университет (Кыргызская Республика)</i>

Редакционная коллегия

С.А. Святлов	–	<i>д.э.н., профессор, главный редактор, ректор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
С.С. Таменова	–	<i>к.э.н., профессор, заместитель главного редактора, директор Института социально-экономических исследований, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
К.А. Хубиев	–	<i>д.э.н., профессор, Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова</i>
Р.М. Нижегородцев	–	<i>д.э.н., главный научный сотрудник Института проблем управления РАН РФ</i>
А.Н. Ряховская	–	<i>д.э.н., профессор, Финансовая академия при правительстве Российской Федерации</i>
В.В. Герасименко	–	<i>д.э.н., профессор, Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова</i>
А.М. Сейтказиева	–	<i>д.э.н., профессор, директор Международной бизнес-школы, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
А.А. Адамбекова	–	<i>д.э.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
С.Т. Миржакыпова	–	<i>д.э.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
Р.У. Рахметова	–	<i>д.э.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
У.М. Искаков	–	<i>д.э.н., профессор, директор лаборатории «Наука для бизнеса», Институт социально-экономических исследований, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
С.Ж. Интыкбаева	–	<i>д.э.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
Т.С. Саткалиева	–	<i>д.э.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
Е.М. Упушев	–	<i>д.э.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
А.Д. Челекбай	–	<i>д.э.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
С.Р. Есимжанова	–	<i>д.э.н., профессор, директор Докторантуры PhD, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
Ш.А. Смагулова	–	<i>д.э.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
У.А. Текенов	–	<i>д.э.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
К.Б. Бердалиев	–	<i>к.э.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
К.К. Илиясов	–	<i>к.э.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
М.С. Тонкопий	–	<i>д.г.-м.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
Тунч Медени	–	<i>доктор PhD, Yildirim Beyazit University</i>
А.Ж. Сарсембаева	–	<i>ответственный редактор, генеральный директор ТОО «Издательство «Экономика»</i>
А.С. Биктеубаева	–	<i>к.э.н., доцент, ответственный секретарь редакции, Ученый секретарь ученого совета Казахского экономического университета им. Т. Рыскулова</i>

«KazEU khabarshysy» – «Vestnik KazEU»

The journal is registered
in the Ministry of Information
of the Republic of Kazakhstan

№5 (100) 2014
The journal has been published since 1996

Registration number
7700-Zh
issued September 25, 2006

ISSN 2224–5561

JSC "T. Ryskulov
Kazakh Economic
University"

SCIENTIFIC-PUBLIC JOURNAL
JSC «T. RYSKULOV KAZAKH
ECONOMIC UNIVERSITY»
(Almaty)

Scientific Editorial Board of «KazEU khabarshysy» – «Vestnik KazEU» JSC «T. Ryskulov Kazakh Economic University»

S.A. Svyatov	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, Chairman, Rector, T. Ryskulov Kazakh Economic University</i>
S.S. Tamenova	–	<i>Candidate of Economic Sciences, Professor, Deputy Chairman, Director of the Institute for Socio-Economic Researchers, T. Ryskulov Kazakh Economic University</i>
G.Zh. Nurmuhanova	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, Vice-Rector for Academic Activities, T. Ryskulov Kazakh Economic University</i>
S.S. Arystanbayeva	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, Rector Adviser, T. Ryskulov Kazakh Economic University</i>
S.A. Akhanov	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, Chairman of Kazakhstan financiers Association</i>
O.B. Baimuratov	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, Director of Scientific Research Institute of Financial and Banking Management, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, T. Ryskulov Kazakh Economic University</i>
K.O. Okaev	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, T. Ryskulov Kazakh Economic University</i>
K.B. Berdaliev	–	<i>Candidate of Economic Sciences, Professor, T. Ryskulov Kazakh Economic University</i>
K.K. Iliassov	–	<i>Candidate of Economic Sciences, Professor T. Ryskulov Kazakh Economic University</i>
M.S. Toncopy	–	<i>Doctor of geological-mineralogical sciences, Professor, T. Ryskulov Kazakh Economic University</i>
U.M. Iskakov	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, Director of the Laboratory "Science for Business", Institute for Socio-Economic Researchers, T. Ryskulov Kazakh Economic University</i>

International Board

Laszlo Lang	–	<i>PhD, International Business School (Hungary, Budapest)</i>
A.V. Sidorovich	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, Chairman of the Board of the Eurasian Association of Universities (Russian Federation)</i>
A.I. Tatarkin	–	<i>Academician of Russian Academy of Science, Director of Economic Institute of Ural Branch (Russian Federation)</i>
B. Leontiev	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, Certified Appraiser, Federal Institute of Certification and Appraisal of Intellectual Property and Business (Russian Federation)</i>
Milen Baltov	–	<i>Professor, Vice-Rector of Research and International Cooperation, Burgas Free University (Bulgaria)</i>
Pierre M. Chabal	–	<i>Professor of political sciences / I.R., Le Havre University (France)</i>

Dr. Manuel Fernandez-Grela	–	<i>Professor, University of Santiago de Compostela (Spain)</i>
A.O. Abduvaliev	–	<i>Candidate of physic-mathematical sciences, First Vice-Rector –Vice Rector for educational and methodical work, Osh State University (Kyrgyz Republic)</i>

Editorial Board

S.A. Svyatov	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Editor, Rector, T. Ryskulov Kazakh Economic University</i>
S.S. Tamenova	–	<i>Candidate of Economic Sciences, Professor, Deputy Chief Editor, Director of Institute for Socio-Economic Researchers, T. Ryskulov Kazakh Economic University</i>
K.A. Khubiev	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, Lomonosov Moscow State University</i>
R.M. Nizhegorodcev	–	<i>Doctor of Economic Sciences, senior Researcher of Institute of Problem Management, Russian Academy of Science</i>
A.N. Ryakhovskaya	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, Finance Academy under the Government of the Russian Federation</i>
B.B. Gerasimenko	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, Lomonosov Moscow State University</i>
A.M. Seitkaziyeva	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, Director International Business School, T.Ryskulov Kazakh Economic University</i>
A.A. Adambekova	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, T.Ryskulov Kazakh Economic University</i>
S.T. Mirzhakipova	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, T.Ryskulov Kazakh Economic University</i>
R.U. Rakhmetova	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, T.Ryskulov Kazakh Economic University</i>
U.M. Iskakov	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, Director of the Laboratory Science for Business, Institute for Socio-Economic Researchers, T. Ryskulov Kazakh Economic University</i>
S.Zh. Intykbayeva	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, T.Ryskulov Kazakh Economic University</i>
T.A. Satkalieva	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, T.Ryskulov Kazakh Economic University</i>
E.M. Upushev	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor T.Ryskulov Kazakh Economic University</i>
A.D. Chelekbaev	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, T. Ryskulov Kazakh Economic University</i>
S.R. Esimzhanova	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, Director of the PhD program, T. Ryskulov Kazakh Economic University</i>
Sh.A. Smagulova	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, T. Ryskulov Kazakh Economic University</i>
U.A. Tekenov	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, T.Ryskulov Kazakh Economic University</i>
K.B. Berdaliev	–	<i>Candidate of Economic Sciences, Professor, T. Ryskulov Kazakh Economic University</i>
K.K. Iliasov	–	<i>Candidate of Economic Sciences, Professor T. Ryskulov Kazakh Economic University</i>
M.S. Toncopy	–	<i>Doctor of geological-mineralogical sciences, Professor, T. Ryskulov Kazakh Economic University</i>
Tunc Medeni	–	<i>PhD, Yildirim Beyazit University</i>
A.Zh. Sarsembayeva	–	<i>Executive editor, Acting Director of Economics Publishing house</i>
A.S. Bikteubaeva	–	<i>Editorial Board Executive Secretary, Scientific Secretary of the Academic Council, Candidate of Economic Sciences, T. Ryskulov Kazakh Economic University</i>

МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ

ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ӘДІСНАМА – ТЕОРИЯ И МЕТОДОЛОГИЯ

Г.Ж. АЗРЕТБЕРГЕНОВА, М.Ж. ЖАСУЗАКОВА, Н.Т. РУСТАМОВ

Модель процедуры административного контроля в активных системах 9

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКА – ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА

Н.С. IUSHKOVA

Modeling of regional system innovative infrastructure as basis for spatial planning 18

С.М. ЕГЕМБЕРДИЕВА, Б.К. ИСАЕВА

Инновационная политика и инструменты развития кадрового потенциала нефтяных компаний
Казахстана 28

Д.К. МОЛЖИГИТОВА, Т.Д. ДЖУЛАМАНОВ, Э.А. БӨКЕНОВА

Алматы облысының аумақтық ерекшеліктерін есепке ала отырып, жер ресурстарын пайдалану
тиімділігін жоғарылату және зерттеу 37

М. ҚАЙЫРҒАЛИЕВА

Ақтөбе облысы халықының кедейшілік және өмір сүру деңгейін талдау 45

БИЗНЕС ЖӘНЕ КОРПОРАЦИЯЛЫҚ БАСҚАРУ –
БИЗНЕС И КОРПОРАТИВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ

Г.К. МУХАНОВА

Сравнительный анализ политики управления человеческими ресурсами в европейских странах
и в Казахстане 53

Т. БОЛАТЖАНУЛЫ

Оценка эффективности внедрения технологии управления развитием компании через проекты 67

С.У. ТОҚТАСЫНОВ

Қазақстанның аграрлық саласындағы кәсіпкерліктің қазіргі таңдағы даму жағдайы 78

ҚАРЖЫ ЖӘНЕ ТАЛДАУ – ФИНАНСЫ И АНАЛИЗ

Г. БОРАНБАЙ

Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорын құру: мәселелері және болашағы 88

М. А. ЖОЛАЕВА

Управленческий учет в управлении страховыми компаниями 97

М.Қ. ҚАЛИБАЕВ

Дебиторлық қарыздардың ішкі аудиті 106

ҒАЛАМДАНДЫРУ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН – ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И КАЗАХСТАН

К. А. ЖАКЕНОВА

Образ современного Казахстана в оценке населения страны 115

С.С. ТАМЕНОВА

Внешняя торговля Республики Казахстан: текущее состояние и перспективы 129

Б. А. ТОКСОБАЕВА, Г. С. БАЙТЕРЕКОВА

Вопросы экспорта трудовых ресурсов в страны Таможенного союза 138

Е.Ж. ШИЛЬДИБЕКОВ

Влияние государства, бизнеса и НПО на конкурентоспособность Казахстана 146

CONTENT

THEORY AND METHODOLOGY

G.ZH. AZRETBERGENOVA, M.ZH. ZHASUZAKOVA, N.T. RUSTAMOV	
The model of procedure for administrative control in active systems.....	9

INNOVATIVE ECONOMY

H.G. IUSHKOVA	
Modeling of regional system innovative infrastructure as basis for spatial planning.....	18
S. YEGEMBERDIEVA, B. ISSAYEVA	
Innovation policy and development tools of human potential in oil companies of Kazakhstan	28
D.K. MOLZHIGITOVA, T.D. DZHULAMANOV, E.A. BOKENOVA	
Researching and increasing efficiency of the use of land resources, taking into account regional peculiarities of Almaty region	37
M. KAIYRGALIYEVA	
Analysis of poverty and living standards of the Aktobe region population.....	45

BUSINESS AND CORPORATE MANAGEMENT

G.K. MUKHANOVA	
Comparative analysis of human resource management policies in European countries and Kazakhstan.....	53
T. BOLATJANULY	
Design of the technology of company development via projects	67
S. TOKTASSYNOV	
The status of the development of entrepreneurship in the agricultural sector in Kazakhstan	78

FINANCE AND ANALYSIS

G. BORANBAI	
A creation of a single pension fund: problems and prospects.....	88
M. A. ZHOLAYEVA	
Management accounting in the management of insurance companies.....	97
M. K. KALIBAEV	
Internal audit of receivable	106

GLOBALIZATION AND KAZAKHSTAN

K.A. ZHAKENOVA	
Image of modern Kazakhstan in country's population estimate.....	115
S. S. TAMENOVA	
Foreign trade of the Republic of Kazakhstan: current situation and prospects	129
B. A. TOKSOBAEVA, G.S. BAITEREKOVA	
Issues of the export of labor resources to the countries of the Customs Union.....	138
Y. SHILDIBEKOV	
The influence of government, business and nongovernmental organizations on the competitiveness of Kazakhstan.....	146

JEL classification: D73, E58, C14, C43.

G.Zh. Azretbergenova,
Candidate of Economic Sciences,
H.A.Yassawe International Kazakh-Turkish University,
Turkestan, The Republic of Kazakhstan
M.Zh. Zhasuzakova,
Teacher,
"Sirdariya" University,
Turkestan, The Republic of Kazakhstan
N.T. Rustamov,
Doctor of Technical,
H.A. Yassawe International Kazakh-Turkish University,
Turkestan, The Republic of Kazakhstan

THE MODEL OF PROCEDURE FOR ADMINISTRATIVE CONTROL IN ACTIVE SYSTEMS

Abstract

Purpose – research are aimed to explore fundamental questions of theory, which is active in the management of administrative control. Authors tried to show the possibility and desirability of using the methods of active systems theory for enhancing the functioning of organizations (enterprises, institutions, companies, etc.). Researches tried to find the condition for type selection and efficiency of A^k administrative control of active system, i.e., $K(\eta) \rightarrow \hat{S}(A_k \rightarrow X)$.

Methodology – authors used general scientific and privent-scientific methods such as empirical and comparative methods, analysis, synthesis, deduction, method of cause and effects.

Originality / value – authors examines a procedure model for administrative control in active systems and its further development in the country. The study describes the algorithmic and software tools for intensifying the management capacity. By authors mind their combination can be seen as a mechanism allowing you to create an effective system of management in organization. The paper shows a selection of the type of control and the role of procedure of administrative control in organizational management. The criteria of the effectiveness of administrative control procedure performed the role of feedback in managing organizational structures.

Findings – currently increasing the efficiency of organizational structures management with limited resources is very relevant. Organizational management – is one of the most complex area of human activity that provided the planning, organization, motivation and control, aimed at identifying and achieving production goals. The author cites the argument about the need to discuss the dependence of activation of systemic management capacity of organizational planning in case of practical justification. How does the organization may change in the future and what it can stand up in front of the problem, other than the already existing? Addressing these issues is the need to enhance the capacity of management.

Keywords – active system, a passive system, the procedure of administrative control, management efficiency, the theory of active systems, administrative control.

УДК: 687.053(072)

Г.Ж. Азретбергенова,

кандидат экономических наук,

Международный казахско-турецкий университет им. Х.А. Яссауи,
г. Туркестан, Республика Казахстан

М.Ж. Жасузакова,

преподаватель Университета «Сырдария»,
г. Туркестан, Республика Казахстан

Н.Т. Рустамов,

доктор технических наук,

Международный казахско-турецкий университет им. Х.А. Яссауи
г. Туркестан, Республика Казахстан

МОДЕЛЬ ПРОЦЕДУРЫ АДМИНИСТРАТИВНОГО КОНТРОЛЯ В АКТИВНЫХ СИСТЕМАХ

Аннотация

Цель исследования – изучить фундаментальные вопросы теории, активные в управлении административным контролем. Показать возможность и целесообразность использования методов теории активных систем для повышения эффективности функционирования организаций (предприятий, учреждений, фирм и т.д.). Найти условие выбора типа управления и эффективности административного контроля A_k активной системы, т.е. $K(\eta) \rightarrow \hat{S}(A_k \rightarrow X)$.

Методология – в статье используются общенаучные и частнонаучные методы, такие как эмпирический, сравнительный методы, анализ, синтез, дедукция, метод причин и следствий.

Оригинальность/ценность – авторами рассматривается модель процедуры административного контроля в активных системах и ее дальнейшее развитие в стране. В исследовании описывается алгоритмический и программный инструментарий активизации потенциала управления. Их совокупность может рассматриваться как механизм, позволяющий создавать эффективную систему управления организацией. В работе показан выбор типа управления и роль процедуры административного контроля в организационном управлении. Предложен критерий эффективности процедуры административного контроля, выполняющего роль обратной связи в управлении организационными структурами.

Выводы – в настоящее время увеличение эффективности управления организационными структурами при ограниченности ресурсов имеет актуальный характер. Организационное управление – одно из сложнейших областей человеческой деятельности, обеспечивающее процессы планирования, организации, мотивации и контроля, направленные на определение и достижение целей производства. Авторами приводится аргумент о необходимости системного обсуждения зависимости активизации потенциала управления от организационного планирования в случае его практической оправданности. Каким образом организация может изменяться в будущем и какие перед ней могут встать задачи, отличные от уже существующих? Решение этих вопросов определяет необходимость активизации потенциала управления.

Ключевые слова – активная система, пассивная система, процедура административного контроля, эффективность управления, теория активных систем, административный контроль.

Введение

Одно из фундаментальных открытий в мире экономики заключалось в том, что люди способны производить больше, если они кооперируются друг с другом, специализируясь в различных видах продуктивной деятельности, а затем вступать в сделки друг с другом с целью приобретения необходимых

им товаров и услуг. Здесь возникает проблема организационного управления. Организационное управление – это управленческая деятельность и процессы, связанные с разработкой концепции и стратегии развития организации, постановкой ее целей, с планированием, организационной деятельностью, распоряжением, координированием и контролем, а при необходимости – и корректировкой ранее принятых решений [1]. При этом возникает множество задач, связанных с организацией самой активной системы A_c , т.е. организации и системы управления A_c . Понятно, что успешное приспособление к меняющимся местным условиям, хорошее использование местной информации, экономия расходов на передачу информации и эффективное использование дефицитного времени и внимание центра A_c – все это аргументы в пользу делегирования полномочий по принятию решений и ответственности на как можно более низкие уровни организации. Однако разного рода отдачи от масштаба говорят за то, что далеко не все виды деятельности следует передавать вниз, на уровень подразделений (структур). Пробел состоит в том, что сообщение о выполнении плана активным элементом A_j (членом организации) должно передаваться центру через множество уровней структуры. Все это приводит к процедуре манипулирования сообщениями [2]. С другой стороны, манипулирование сообщением о выполнении плана понижает эффективность управления активной системой [3]. Децентрализация власти позволяет лучше использовать локальное сообщение, но сам факт того, что решения, принимаемые на местах, базируются на сообщениях, которые отсутствуют в центре, обостряет проблему субъективного риска. Как следствие, должны быть созданы системы оценки и контроля, сопряженные со всеми издержками, связанными с выполнением плана активными элементами A_c [4, 5]. Эту задачу в организационном управлении традиционно решает процедура административного контроля A_k . Но здесь остается открытым вопрос влияния процедуры A_k на эффективность управления организацией.

В данной работе рассматривается эвристический подход к формализации процедуры A_k . Такая формализация дает возможность более глубоко понять такие фундаментальные вопросы ТАС (теории активных систем [6]), как: *суть обратной связи в управлении организационными структурами*; роль процедуры A_k при получении информации о выполнении плана активными элементами (A_j); оценка управляемости самой организационной системы и т.д.

Рассмотрим общую формулировку задачи управления некоторой (пассивной или активной) системой [2]. Пусть состояние системы описывается переменной $y \in A$, принадлежащей допустимому множеству A . Состояние системы в рассматриваемый момент времени зависит от управляющих воздействий $\eta \in U$: $y = G(\eta)$. Предположим, что на множестве $U \times A$ задан функционал $\Phi(\eta, G(\eta))$, определяющий эффективность функционирования системы (с точки зрения управляющего органа). Величина $K(\eta) = \Phi(\eta, G(\eta))$ называется эффективностью управления $\eta \in U$. Задача управляющего органа заключается в выборе такого допустимого управления, которое максимизировало бы значение его эффективности при условии, что известна реакция $G(\eta)$ системы на управляющие воздействия:

$$K(\eta) \rightarrow \max_{\eta \in U}. \quad (1)$$

Выполнение этого условия тесно связано с эффективностью процедуры административного контроля (A_k) системы, так как значение функции $G(\eta)$ будет максимальной $G(\eta) \rightarrow \max_{\eta \in U}$, если центр A_c знает информационно S о ходе выполнения плана активными элементами.

Цель работы. Найти условие выбора типа управления и эффективности работы процедуры административного контроля A_k активной системы, т.е. $K(\eta) \rightarrow \hat{S}(A_k \rightarrow X)$.

Метод решения. Активными мы назвали системы, обеспечивающие функционирование коллектива людей для достижения определенных целей. Таким образом, уже в самом определении активной системы предполагается целенаправленный характер ее функционирования.

Использование формальных методов для исследования функционирования активной системы A_c требует формального представления ее целей. Поведение элементов (людей) в A_c определяется целым рядом факторов престижного, характерного, социального, экономического, политического и прочего характера [6, 7]. Всесторонний учет в формальной модели управления A_c всех этих факторов показан в исследовании [1, 2, 5].

Первоначально рассмотрим различия в управлении пассивными и активными системами. Для пассивной (например, технической) системы зависимость $y=G(\eta)$ является фактически моделью системы – управляемого объекта, отражающей регламент его функционирования.

Иначе обстоит дело в активных системах (A_j), т.е. системах, в которых управляемые субъекты обладают свойством активности, в том числе – свободой выбора своего состояния. Помимо возможности выбора состояния элементы активной системы (A_j) обладают собственными интересами и предпочтениями, осуществляют выбор состояния целенаправленно (в противном случае их поведение можно рассматривать как пассивное). Соответственно конкретизируется и модель системы $G(\eta)$, которая должна учитывать проявления активности управляемых субъектов (A_j). Воздействие $\eta \in U$ по своей физической природе имеет две компоненты: силу и глубину. От этих компонент воздействия и зависит выбор типа управления.

Сила воздействия F – воздействие, влияющее на состояние объекта управления. Это может быть информационный сигнал, стимул, власть, авторитет, приказ, инструкция и т.д.

Глубина воздействия Q – степень влияния воздействия на объект управления. Сочетание силы и глубины воздействия определяет тип управления. Управление – это воздействие, имеющее вид $U=F \& Q$. Естественно, на это воздействие обязательно будет реакция управляемого элемента.

Реакции A_j на управляющие воздействия в нашем случае разделены на четыре группы:

S – сопротивляемость A_j на управляющие воздействия. Сопротивляемость выражается в нежелании выполнять план.

I – избирательность A_j на управляющие воздействия. Она выражается в избирательности (предпочтительности) при выполнении плана.

N – неопределенность A_j на управляющие воздействия. Она выражается в неопределенности или безразличии при выполнении плана.

AI – активность A_j . Она выражается в большом желании выполнить план. $\dot{L}=\{S,I,N,AI\}$ – фактически не только определяет $u \in A$ активной системы, но дает возможность руководителю организации оценить ее потенциал и составить стратегический план [8]. Таким образом модель активной системы выглядит так:

$$G(\eta)=(\eta \rightarrow S) \& (\eta \rightarrow I) \& (\eta \rightarrow N) \& (\eta \rightarrow AI). \quad (2)$$

С помощью этой модели мы можем определить стиль управления организацией. При этом эффективность управляющих воздействий достигается, когда $G(\eta)=1$. Это положение можно выразить следующей теоремой.

Теорема. Если на управляющее воздействие $u \in A_j$ реакции появятся одновременно в виде параметров $\{s,i,n,ai\}$, то $G(\eta)$ принимает значение 1, только тогда, когда $\{f,q\}$ принимает значение единицы.

Доказательство. Доказать эту теорему можно строя истинностную таблицу для $G(\eta)$ в виде таблицы 1. Эффективность управления зависит от степени восприимчивости управляющего воздействия η элементами A_j . Для этого мы должны раскрыть социально-психологические аспекты элементов A_j , когда на A_j производится управляющее воздействие. Но прежде надо изучить отношения i,s,ai,n когда η действует на элементы A_j . При анализе таблицы 1 в 64-й позиции видна очевидность доказательства теоремы.

Таблица 1 – Истинностная таблица управляемости

	F	G	S	AI	I	N	(F&G)	(F&G)→S	(F&G)→AI	(F&G)→I	(F&G)→N	G(η)
1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1
2	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1	1	1
3	0	0	0	0	1	0	0	1	1	1	1	1
4	0	0	0	0	1	1	0	1	1	1	1	1
5	0	0	0	1	0	0	0	1	1	1	1	1
6	0	0	0	1	0	1	0	1	1	1	1	1
7	0	0	0	1	1	0	0	1	1	1	1	1
8	0	0	0	1	1	1	0	1	1	1	1	1
9	0	0	1	0	0	0	0	1	1	1	1	1
10	0	0	1	0	0	1	0	1	1	1	1	1

Продолжение таблицы 1

11	0	0	1	0	1	0	0	1	1	1	1	1
12	0	0	1	0	1	1	0	1	1	1	1	1
13	0	0	1	1	0	0	0	1	1	1	1	1
14	0	0	1	1	0	1	0	1	1	1	1	1
15	0	0	1	1	1	0	0	1	1	1	1	1
16	0	0	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1
17	0	1	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1
18	0	1	0	0	0	1	0	1	1	1	1	1
19	0	1	0	0	1	0	0	1	1	1	1	1
20	0	1	0	0	1	1	0	1	1	1	1	1
21	0	1	0	1	0	0	0	1	1	1	1	1
22	0	1	0	1	0	1	0	1	1	1	1	1
23	0	1	0	1	1	0	0	1	1	1	1	1
24	0	1	0	1	1	1	0	1	1	1	1	1
25	0	1	1	0	0	0	0	1	1	1	1	1
26	0	1	1	0	0	1	0	1	1	1	1	1
27	0	1	1	0	1	0	0	1	1	1	1	1
28	0	1	1	0	1	1	0	1	1	1	1	1
29	0	1	1	1	0	0	0	1	1	1	1	1
30	0	1	1	1	0	1	0	1	1	1	1	1
31	0	1	1	1	1	0	0	1	1	1	1	1
32	0	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1
33	1	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1
34	1	0	0	0	0	1	0	1	1	1	1	1
35	1	0	0	0	1	0	0	1	1	1	1	1
36	1	0	0	0	1	1	0	1	1	1	1	1
37	1	0	0	1	0	0	0	1	1	1	1	1
38	1	0	0	1	0	1	0	1	1	1	1	1
39	1	0	0	1	1	0	0	1	1	1	1	1
40	1	0	0	1	1	1	0	1	1	1	1	1
41	1	0	1	0	0	0	0	1	1	1	1	1
42	1	0	1	0	0	1	0	1	1	1	1	1
43	1	0	1	0	1	0	0	1	1	1	1	1
44	1	0	1	0	1	1	0	1	1	1	1	1
45	1	0	1	1	0	0	0	1	1	1	1	1
46	1	0	1	1	0	1	0	1	1	1	1	1
47	1	0	1	1	1	0	0	1	1	1	1	1
48	1	0	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1
49	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
50	1	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0
51	1	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0
52	1	1	0	0	1	1	0	1	0	0	0	0
53	1	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0
54	1	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0
55	1	1	0	1	1	0	0	1	0	1	0	0
56	1	1	0	1	1	1	0	1	0	1	0	0
57	1	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0
58	1	1	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0
59	1	1	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0
60	1	1	1	0	1	1	0	1	0	1	0	0
61	1	1	1	1	0	0	0	1	1	0	0	0
62	1	1	1	1	0	1	0	1	1	0	0	0
63	1	1	1	1	1	1	0	1	1	0	0	0
64	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

Примечание – составлено авторами

Это говорит о том, что для эффективного управления A_j в составе управляющих воздействий должны одновременно присутствовать параметры силы и глубины управления.

Выражения $(F \& G) \rightarrow S$, $(F \& G) \rightarrow I$, $(F \& G) \rightarrow N$, $(F \& G) \rightarrow AI$ количественно оценивают взаимоотношение A_j с центром. Сила воздействия F заключается в регламенте существования A_c (например, режим работы внутри A_c ; правила ухода с работы и т.д.), а глубина G содержит в себе различные методы стимулирования A_j (например, премирование, повышение в должности и т.д.). В совокупности $F \& G$ эти мероприятия и будут управляющим воздействием, т. е.:

а) состояние хороших отношений между A_c и A_j :

$$\begin{array}{llll}
 S \rightarrow \min, & AI \rightarrow \max, & I \rightarrow \max, & N \rightarrow \min \\
 F \rightarrow \max, & F \rightarrow \max, & F \rightarrow \max, & F \rightarrow \min, \\
 G \rightarrow \max, & G \rightarrow \min, & G \rightarrow \max, & G \rightarrow \min;
 \end{array}$$

б) состояние плохих отношений между A_c и A_j :

$S \rightarrow \max,$	$AI \rightarrow \min,$	$I \rightarrow \max,$	$N \rightarrow \min,$
$F \rightarrow \min,$	$F \rightarrow \max,$	$F \rightarrow \max,$	$F \rightarrow \min,$
$G \rightarrow \min,$	$G \rightarrow \min,$	$G \rightarrow \max,$	$G \rightarrow \min.$

При такой технологии, оценивая параметры S, I, N, AI , руководитель может узнать и причину различного поведения работника, не общаясь с ним. Естественно, это резко сократит время, затрачиваемое на коммуникацию. В зависимости от значения оценок руководитель может узнать и степень управляемости каждого A_j в A_c . Понятно, центр при этом должен хорошо знать взаимоотношения параметров S, I, N, AI , т.е. вовремя распознавать причину изменения значений этих параметров в зависимости друг от друга.

Центр A_c очень нуждается в объективной информации, идущей к нему от структурных подразделений. От ее объективности во многом зависит результативность принимаемых управленческих решений. Однако, неравное положение отправителя и получателя информации в иерархии, зависимость последнего от первого создает угрозу искажения ее содержания. На каждом управленческом уровне происходит ее фильтрация, и до самого верха не доходит ее первоначальный объем.

Каждый руководитель, фильтрующий информацию, старается отсеять то, что представляет его в невыгодном свете, и внести то, что подчеркивает его успехи. Подчиненные часто преувеличивают свои достижения и скрывают недостатки, так как от оценки менеджером их вклада в дела организации зависит их дальнейшая карьера. Однако, искаженная информация снижает эффективность управления организацией.

Но с другой стороны, для достижения эффективности управления в организации должна быть процедура A_k [9, 10, 11]. Чтобы показать формальную зависимость процедуры A_k и $K(\eta)$, введем следующие определения.

У центра A_c существует цель $\Psi_{A_c}(X, \Omega)$ в виде планов X и совокупность A_j , выполняющих эти планы. Точно так же существует цель $\Psi_{A_j}(x_j, y_j, r_j)$, где $x_j \in X, y_j \in A, r_j \in \Omega$. Из-за разницы (не совпадения цели) $\Psi_{A_c}(X, \Omega) - \Psi_{A_j}(x_j, y_j, r_j)$ появляется необходимость процедуры административного контроля за выполнениями X активным элементом A_c . Здесь X – совокупность планов A_j , которые она должна выполнять; A – совокупность состояний A_c после воздействий U ; Ω – совокупность типов A_j . Такое не совпадение выявляется с помощью процедуры административного контроля (A_k), т.е.

$$A_k: G(\eta) \rightarrow \hat{S} \quad (3)$$

$\hat{S}$ – совокупность сообщений центру о результатах действия A_j в соответствии с процедурой планирования π : $\hat{S} \rightarrow X$, где $\hat{S} = \prod_{i \in I} \hat{S}_i$, $X = \prod_{i \in I} X_i$ и план, назначаемый i -му A_j , будет определяться выражением: $x_j = \pi(S_i, i \in I; seS)$. В качестве моделей поведения A_j будем использовать уравнение (2).

Для того что определить условие для процедуры A_k , обеспечивающей эффективность управления (3), проанализируем процедуру планирования.

План X состоит из $\{a_{ij}(x_j)\}$ частей, здесь $x_j \in X$ – содержания плана, a_i – i -тая часть этого плана. С другой стороны, X должен выполняться к заданному сроку $t = \{t_1, t_2, t_3, \dots\}$. Части плана, выполняемого к заданному сроку, выразим как $a_{ij}^{il}(x_j) \in x$ – a , часть плана X , выполняемого за время t_j активным элементом A_j . Таким образом, центром A_c задается множество планов, в котором элементы активной системы A_c должны выполняться в заданное время t :

$$X = \{a_{11}^{il}(X_1), a_{22}^{il}(X_2), \dots, a_n^{in}(x_n^n)\}, \quad (4)$$

здесь $t = t_1 + t_2 + \dots + t_n$.

После этого руководители структуры A_c распределяют по A_j эти планы. При этом руководители структуры A_c должны четко сформулировать содержание планов $x_1, x_2, \dots, x_n$, в которых активные элементы A_{ji} должны выполняться в заданный срок следующим образом:

$$\begin{aligned} x_1^{il} &= b_1 & t_1 \text{ время } t_1 &= t_1^1 + t_1^2 + \dots + t_1^a; \\ x_2^{il} &= b_2 & t_2 \text{ время } t_2 &= t_2^1 + t_2^2 + \dots + t_2^a; \\ & & & \dots \dots \dots \\ x_k^{ik} &= b_k & t_k \text{ время } t_k &= t_k^1 + t_k^2 + \dots + t_k^K \end{aligned} \quad (5)$$

Здесь b_k – содержание плана x_k , $x_k \in X$, $t = t_1 + t_2 + \dots + t_k$ – общее время для выполнения работы $\{b_1, b_2, \dots, b_k\}$. С другой стороны $b_k \in B$ – работа, являющаяся содержанием плана X , делится на части $b_k = b_k^1 + b_k^2 + b_k^3 + \dots + b_k^n$ и требует определенного промежутка времени t_k для выполнения этих частей работы b_k . Таким образом, план X будет функцией B и t , т.е. $X(B, t)$. Исходя из вышеизложенных соображений алгоритм планирования можно представить в соответствии с таблицей 2:

Таблица 2 – Алгоритм планирования

A_{α_i}	X^i	B	b^1	b^2	b^3	...	b^n	$\sum_{i=1}^n b_i^i$
A_{α_1}	$x_1^{t_1}$	$B_1(t_1)$	$b_1^1(t_1^1)$	$b_1^2(t_1^2)$	$b_1^3(t_1^3)$	...	$b_1^n(t_1^n)$	$\sum_{m=1}^n b_1^m$
A_{α_2}	$x_2^{t_1}$	$B_2(t_1)$	$b_2^1(t_1^1)$	$b_2^2(t_1^2)$	$b_2^3(t_1^3)$	...	$b_2^n(t_1^n)$	$\sum_{m=1}^n b_2^m$
...	...	...	...	...	...	...	...	...
A_{α_k}	$x_k^{t_1}$	$B_k(t_1)$	$b_k^1(t_1^1)$	$b_k^2(t_1^2)$	$b_k^3(t_1^3)$	...	$b_k^n(t_1^n)$	$\sum_{m=1}^n b_k^m$
	$\sum_{e=1}^k x_k^{t_i}$	$\sum_{e=1}^k B_e(t_1)$	$\sum_{e=1}^k b_e^1(t_1^1)$	$\sum_{e=1}^k b_e^2(t_1^2)$	$\sum_{e=1}^k b_e^3(t_1^3)$		$\sum_{e=1}^k b_e^n(t_1^n)$	$\hat{S}$

$$\hat{S} = \sum_{c=1}^n (\sum_{e=1}^k b_e) = \sum_{e=1}^k (\sum_{m=1}^n b^m)_e. \quad (6),$$

Условие (6) является условием эффективности процедуры A_k . Таким образом достигается $Argmax K(\eta)$, если выполняется условие (6). Процедура A_k (4) определяет, выполняется ли условие (6). Из этого выходит, что содержание сообщений $\hat{S}$ центру заключается в распознавании выполнения и/или не выполнения условий $\hat{S}$. В таком предположении:

$$Argmax K(\eta) \rightarrow \hat{S} = \sum_{c=1}^n (\sum_{e=1}^k b_e) = \sum_{e=1}^k (\sum_{m=1}^n b^m)_e. \quad (7),$$

Выводы. В настоящее время увеличение эффективности управления организационными структурами при ограниченности ресурсов имеет ярко выраженную актуальность. С другой стороны, эффективное управления активной системой требует эффективной процедуры A_k , так как без обратной связи руководитель организации не может оперативно принимать управленческие решения. Поэтому в A_c будет разумным представлять передачу информации $\hat{S}$ о выполнения плана A_{α} –ом с помощью процедуры административного контроля. Необходимость к этому возникает вследствие существования в структурах A_c и между активными элементами реакции на управляющие воздействия. В этом случае передаваемое искажение $\hat{S}$ информации будет минимальным. За счет этого эффективность управления максимизируется. Организационное управление – одно из сложнейших областей человеческой деятельности, обеспечивающей процессы планирования, организации, мотивации и контроля, направленные на определение и достижение целей производства.

В процессе своего развития управление активными системами прошло ряд этапов. На каждом из них для управления A_c был характерен определенный качественный уровень, соответствующий полноте освоения в управлении сложности и разнообразия процессов управляемой A_c . Это объективная за-

висимость, носящая закономерный характер. В силу ее действия особенности управляемой A_c системы характеризуется существованием в нем процедуры A_k . От структуры A_k зависела эффективность и тип управления A_c . Это связано с пересечением интересов центра и A_3 . Чем пересечение выше, тем выше эффективность управления A_c .

Список литературы

- 1 Рустамов Н. Т., Ибраим М., Абдрахманов Р. Б. Закономерности организационных успехов и неудач. – Т.: Fan va texnologiya, 2009. – 200 с.
- 2 Новиков Д. А., Петраков С. Н. Курс теории активных систем. – М.: СИМТЕГ, 1989. – 104 с.
- 3 Бурков В. Н., Новиков Д. А. Теория активных систем: состояние и перспективы. – М.: СИНТЕГ, 1999. – 128 с.
- 4 Смирнов Э. А. Основы теории организации. – М.: ЮНИТН, 2000. – 375 с.
- 5 Новиков Д. А. Теория управления организационными системами. – М.: Изд. физико-математической литературы, 2007. – 584 с.
- 6 Абдрахманов Р. Б. Выбор стиля управления // Иктисодиёт ва таълим. – 2004. – № 2. – С. 33-36.
- 7 Рустамов Н. Т., Абдрахманов Р. Б. Алгоритм решения вопроса мотивации с помощью управляемости активного элемента // Сборник международной конференции «автоматизация и управление». Перспективы, проблемы и решение. – Алматы.: КазНТУ, 2007. – С. 91-94.
- 8 Рустамов Н. Т., Жасузакова М. Ж. Алгоритмический и программный инструментарий стратегического планирования. – Т.: Fan va texnologiya, 2013. – 120 с.
- 9 Хуснутдинова Х. Х., Рустамов Н. Т. Информационные системы оценки управляемости организации. – Т.: ФАН, 2005. – 128 с.
- 10 Абдрахманов Р. Б. Разработка, исследования и практическое внедрение эвристической модели административного контроля в активных системах: автореф. на соис. уч. степ. к.т.н. – Алматы, 2007. – 25 с.
- 11 Утепбергенов И. Т., Абдрахманов Р. Б. Алгоритмизация для оценки административного контроля // Современные проблемы и инновации в области экономики и технологии: сборник научн. публ. АУТБ. – Алматы, 2005. – С. 311-316.
- 12 Citrin, L., Blath, R. Critical management tools for getting costs under control // Physician executive. – 2014. – № 39 (6). – pp. 28-31
- 13 Sisaye, S, Birnberg, J. G. Sociological approaches to organizational learning: Applications to process innovations in management accounting systems // Advances in Management Accounting. – 2014 – № 23. – pp. 1-43. DOI: 10.1108/S1474-787120140000023001

References

- 1 Rustamov N.T., Ibraim M., Abdrakhmanov R.B. (2009), *Zakonomernosti organizatsionnykh uspekhov i ne udach*, Fan va texnologiya, Tashkent. (In Russian)
- 2 Novikov D.A., Petrakov S.N. (1989), *Kurs teorii aktivnykh sistem*, SIMTEG, Moscow. (In Russian)
- 3 Burkov V.N., Novikov D.A. (1999), *Teoriya aktivnykh sistem: sostoyanie i perspektivy*, SINTEG, Moscow. (In Russian)
- 4 Smirnov E.A. (2000), *Osnovy teorii organizatsii*, YuNITN, Moscow. (In Russian)
- 5 Novikov D.A. (2007), *Teoriya upravleniya organizatsionnymi sistemami*, Izd. Fiziko-matematicheskoi literatury, Moscow. (In Russian)
- 6 Abdrakhmanov R. B. (2004), "Vybor stilya upravleniya", *Iktisodiet va ta'lim*, Vol. 2, pp. 33-36. (In Russian)
- 7 Rustamov N.T., Abdrakhmanov R.B. (2007), "Algoritm resheniya voprosa motivatsii s pomoshch'yu upravlyaemosti aktivnogo elementa", *Sbornik mezhdunarodnoi konferentsii avtomatizatsiya i upravlenie. Perspektiva, problemy i reshenie*, KazNTU, Almaty, pp. 91-94. (In Russian)

- 8 Rustamov N.T., Zhasuzakova M.Zh. (2013), *Algoritmicheskii i programmnyi instrumentarii strategicheskogo planirovaniya*, Fan va texnologiya, Tashkent. (In Russian)
- 9 Khusnutdinova Kh.Kh., Rustamov N.T. (2005), *Informatsionnye sistemy otsenki upravlyaemosti organizatsii*, FAN, Tashkent. (In Russian)
- 10 Abdrakhmanov R.B. (2007), *Razrabotka, issledovaniya i prakticheskoi vnedreniya evristicheskoi modeli administrativnogo kontrolya v aktivnykh sistemakh: avtoref. na sois. uch. step. k.t.n.*, Almaty.
- 11 Utepbergenov I.T., Abdrakhmanov R.B. (2005), "Algoritmizatsiya dlya otsenki administrativnogo kontrolya", *Sovremennye problemy i innovatsii v oblasti ekonomiki i tekhnologii: sbornik nauchn. publ. AUTB*, Almaty, pp. 311-316.
- 12 Citrin, L., Blath, R. (2014), "Critical management tools for getting costs under control", *Physician executive*, Vol. 39 No. 6, pp. 28-31
- 13 Sisaye, S, Birnberg, J. G. (2014), "Sociological approaches to organizational learning: Applications to process innovations in management accounting systems", *Advances in Management Accounting*, Vol. 23, pp. 1-43. DOI: 10.1108/S1474-787120140000023001.

Резюме

Жұмыста ұйымдық басқарудағы әкімшілік бақылау процедурасының рөлі және басқару түрін таңдау көрсетілген. Ұйымдық құрылымдарды басқаруда кері байланыстың рөлін атқаратын әкімшілік бақылау процедураларының тиімділігі критерийлері ұсынылған.

Summary

The paper presented a selection of the type of control and the role of the procedure of administrative control in organizational management. The criteria of effectiveness of the procedures for administrative control that performed the role of feedback in managing organizational structures.

*Материал поступил
в редакцию 23.08.2014*

УДК 332.01

JEL classification: JEL R11, O21, P 25, P 41

H.G. Iushkova,

Candidate of Architecture,

Associate Professor of Economic History, Theory and Law Department,

Volgograd State University of Architecture and Civil Engineering,

City of Volgograd, The Russian Federation

MODELING OF REGIONAL SYSTEM INNOVATIVE INFRASTRUCTURE AS BASIS FOR SPATIAL PLANNING

Abstract

Purpose – detect main problems in the system of state control on regional level and explain directions for improvement of existing principles of long-term regional planning for achieving goals in forming the innovative economy.

Methodology – analyses of reasons and results, comparative analyses, empirical method, method of spatial analyses.

Originality/value – complex analyses of existing in Russia system of long-term regional planning made according to functioning of social and economic and territorial planning. Analyses showed, that content of regional plans, obliged to synchronize transformation changes within regional systems on practice shows misbalance. The author explains perspective directions of regional planning, connected with spatial approach use. Its implementation allows implementing method of infrastructural modeling of innovative processes, which would cause high adaption of regional development plans. There were detected the structure forming bases of method: spatial and strategic initiatives, compelling influence of vectors of national policy and regional identity.

Findings – modern imperatives of innovative development form the conceptual background of institution requirements and restrictions in the system of state control of regional level. They are reflected in federal law, in strategic and program documents and regulation in scope of regional planning. The provided abilities are not used in full and social and economic and territorial types of regional planning poorly correspond with each other. Formed at present moment basis allow totally differ the existing system of developing, agreeing and approving of long-term plans of regional development of the Russian Federation territories. They also contribute to integration of spatial components in the planning of social and economic development of regions. As the result of integration procedures of planning are simplified, double sections within the system of taking control decisions in the region are eliminated, it is provided their continuity and all this in general increases effectiveness of state control in the Russian Federation territories.

Key words – regional system, social and economic development, imperative, adaptation, concept, long-term planning, infrastructure modeling, planning, spatial and strategic initiatives.

In Russia problems of regional development almost always are in the center of public and scientific attention, regardless change of social and economic conditions. Native school of regional investigations, founder of which is considered academician N. Nekrasov, has got in its time public dissemination. Due to projects, done within this scientific school, beginning from 1980th, regional economy is classified as independent branch of modern economic science [1, 2]. Fundamental changes in the public structure at the beginning of 1990th, going under the influence of market economy laws, contributed to activation of economic investigations of regional development problems. Afterwards the directions of modern researches greatly differentiated. According to them were classified the leading scientific schools under the leadership of academician A. Granberg, united under the term "spatial economy". For the last twenty years were noted specific evolution changed in the theoretical ideas of spatial economy. Due to works of scientists who are our contemporaries today we can classify some schools: Moscow (V. Leksins, A. Shevtsov), Ural (A. Tatarkin), Far Eastern (A. Minikir,

A. Demianenko, B. Krasnopol'skii), North-eastern (A. Iliin). This works directly inherited works, which are the legacy of native school of spatial economy, keeping the most valuable ideas, that were made earlier. At the same time new conditions of forming the economic relations contributed to great enrichment of the formed theoretical and methodological bases of scientific direction [3–8].

The most advanced in the system of spatial investigations are those, which direction and content reflect the change of concepts of spatial development of regional systems.

Concepts like this always exist and show themselves within the full concordance with objects and tasks of social and economic policy, hold in the state. At the beginning of social and economic reforms in our country principles of state control reflected mostly the concept of aligning development of regions. That was the thing that defined basic aspects of regional policy and they were implemented in certain prepared on state level strategic documents. The necessity of synchronization of changes in regional policy in the respective documents is explained not only by formal logic but also by revolution movements in the system of state control in Russia, defined by intensive processes in the law making activity in our country.

Formalization in the strategic documents of the new formats of social and economic development of regions causes the existing and holds all this time policy of aligning got the limit of effectiveness and loses the former meaning and its vitality. Besides that new conditions become incompatible with existing conservative spatial forms of economic processes organization. That disharmony is the additional factor causing the necessity of revision of regional policy concepts that way that they would correspond with new principles of state control [9].

As the most effective way of controlling regions problems settling like that at state level is founded the principle of polarized development in the territory of the country. Principles of multi polar and aligning development comparing with each other are the antipode. For the aligning development it is characteristic the subordination of new centers of business activity concentration appearing as well as spatial schemes of economic processes of energy and raw materials and finance areas of development, concentrating human and technological resources. On the basis of implementing principle of polarized development is formed the new construction of social and economic development. As implementing of this principle they are the regions- "the locomotives" of development make the basis for theoretic model for forming the new frame of the country and in perspective they acquire the qualities of "developer" for the neighbor territories of regions. In this process the spatial factors are equalized in abilities with economic, geoeconomic factors and also factors of national security. As actions of both principles continue for the certain period of time paralleled, their results involuntarily "superimpose" on one another. Thus forming social and economic spatial of regions comes due to two vectors, implementing these principles: centralization and decentralization. Simultaneously, problems of adequate reflection of these complex and more often, contradicting according to their organization, forces, under the influence of which regional systems show special transformation changes, described by structural and infrastructural models become inevitable. Despite activeness and changeability of these transformations, it is necessary to provide that functioning of systems of state control to save the balance within the system. That means constant search of means and tools for control, allowing the regional systems save the necessary balance.

Afterwards as the positions of polarized concept of development become stronger, here comes the necessity in "detecting" its criteria, detecting of which is able to guarantee orientation of control impact on regional systems.

The most essential are the criteria, due to which regional systems become independent and at the same time, interacting subjects of regional economy. As basically they differ in resource potential, than also the certain directions of regional policy within this concept is defined binary: from one side on the assumption of general common factors, and from another – reacting the private specific of regions. Thus adaptation of principles of polarized development in every separate case is done by the certain way. The out coming institutional signal is refracted in its regional cross section, defining at the same time the size and configuration of objects, providing economic development of regions, specifications of their relations and interrelations, how they are concentrated, layout of schemes of territorial location, individuality of forms of business activity organization and also their identity in spatial expression and reflection.

Criteria of polarized concept are also highlighted, they are in defining specific typological characteristics of the ongoing economic processes, which are isolated and acupunctural and able to cause forming of «new economy» objects [10]. They are numerous, with different specifications and variable and bring to of interaction, mimeting as minor changes of environmental factors and getting specific forms of spatial expressions. Due to peculiarities of their economic functioning and even despite "fixing" of economic forms of spatial activity for the certain elements of regional systems, these objects are able to essentially transform and influence processes and objects within their affected area.

As the regional systems accept development concepts, changing one another, reflecting these criteria, caused the necessity of fixing these evolution changes of modern social and economic transformations within the strategic projects at government level, such as Concept "2020" [11]. It is widely accepted that in it together with direct reflecting of criteria of polarized development were defined the basic provisions of new national policy, basing on its ground. In this document were recorded and shown as summarized problems of forming the innovative economy, understood as priority vector of society development at the foreseen perspective for the first time. Among the priorities of innovative development it is classified the reforming of state federal and regional control system on the basis of complex approach, using all completeness of potential, recorded and opened in great variety of concepts, strategic documents, legislative documents and regulations of state and regional levels. The most important thing is that in these document strategic principles, being the basis of Sustainable development concept has got the successive development. But it is indicated, that innovative context of state control should be reflected not only in correcting of directions in regional policy directions but also in detecting and back grounding of its certain measures.

Among such possible measures, indicated in "Concept-2020" it is classified the design of scenarios for development, reflecting different models of controlling reaction of economic systems on new institutional calls. Before that moment there was no analogous practice of economic scenario written for our country, and thus we had to use samples, accepted in other countries of the world. And as the result alternative scenarios of social and economic development of the country in long-term perspective as the basis: inertial and innovative, polarized in their essence, and also the compromised. [11].

Scenario of inertial development is oriented on settling the most urgent problems of regional systems development by mass mobilization of finance and control efforts. While developing this scenario of planning the social and economic development of the region people are governed first of all by existing resources and defining on the basis of existing situation, directions for holding of modernized measures, mostly in industrial and also in infrastructure resources. Within this scenario the emphasis of development the regional system are the functioning segments of economy even if they don't have great competition features within internal and as well as external markets. The certain case of scenario of this type is the scenario for restriction, when the level of the objects is quite lower that the results. As a rule, regions choose this scenario in case of expressed stagnation events in order to mitigate the negative consequences and as the final remedy, but not outcomes from the perspectives of their development.

There can be different variants of developing the scenario of compromise type, but the mostly widely known are scenarios of complex and oriented type of economic system development.

Scenario of oriented development foresees detecting of competition resources in the region in certain (priority) branches of economy, concentration of resources by oriented way as wthey could compensate other branches certainly falling behind in developing. Regions always choose this scenario on the basis of feasibility of evaluation of existing inner and outer factors of economy development.

Complex scenario, differing from oriented, foresees more balanced development of economic potential of region with using advantages of differential structure of its industrial and agricultural production. It is formed on intensification of development processes of traditional branches with increasing share of processing plants and restricted development of new types of economic activities. Herewith increases the meaning of infrastructure development of "sites" for production facilities in the province (in the country, economically poor developed territories) for they become attractive to move there some production facilities (plants, lines), companies, located in big cities that are overloaded by production facilities among other polluting the environment could open their branches there. While selecting this type of scenario defining of strategic objects from the achieved level people are governed by presence of expressed position of the regions with stable economic situation, who don't want to risk at selecting variants of development, and more often it is understood as temporary or

forced remedy in the conditions of economic crisis and absence of real abilities of their uniform and step-by-step development.

A perspective of social and economic development of regions, defined by forming and implementing of innovative scenario is commonly connected with approving of «Concept-2020». When the ideas of state policy of modernization were defined, and that was the reason for necessity of developing strategy, most fully and accurately reflecting the strategic priorities, founded in it. In the scenario of this type the long-term target parameters show the consequent overage short-term and even medium-term indexes. As a rule, it is used in dynamically developing regions with using all potential, existing in them. This variant differs from other ones in implementing of innovative sources of growth and technologies in all, without exclusion, spheres of economic activities of business units. But upon that the priority is given to the new, bases on knowledge branches of economy.

In the economy of region there are classified the top-priority branches of development, claiming to be its «locomotives», at the results of functioning of which the existing processing facilities move to the qualifiedly new level of organization, new goods and services come into force. As the result of this process some branches and innovative production facilities have the possibility to get the all Russia meaning, be included in the big federal programs and projects, having state support. The specific differences of scenario of this type are in concentration of human and innovative capital, implementing of constantly upgraded technologies in all branches of economy, further development of big transport units, multimodal logistic centers and information units, education and innovative infrastructure.

While investigation it was founded out that modern problems of innovative development of regions are directly connected with activities of processes for forming IIS in spatial aspect. In the most general view at defining of possibilities for developing IIS the emphasis is done mostly on companies of its innovative branch, innovative clusters, new forms of organization the scientific and education activity, able to take upon itself the main load in providing qualifiedly new requests of high technological branch of national economy. Defining of separate brunch elements of innovative structure also is the standard remedy, used in modern practice of regional control. In general, these elements should have some criteria: ability of timely and flexibly implement necessary for this moment of time innovations, based on high production technologies and universality (or competitive ability) for making of any innovations and developing of any production facilities. It is obvious, that while elements themselves would be formed and afterwards – their relations, there is the need in methodological background of general conceptual construction of IIS, as this matter till present moment remains poorly studied.

Due to that fact in regions are structural changes and diversification of the existing economic activity forms, it is increased the effectiveness of interrelation of economic agents, new competitive advantages are made and they allow to provide level, compared with developed countries. As new targets, made within frames of innovative development difficulty conform with existing scenes of their implementation, then appropriate and consequent is improvement of principles of state control, including its regional level. There comes the necessity in background of optimal directions of transition to new models of control. It should be expected, that implementation of scenario provisions, developing positions of modern strategy of social and economic development would cause essential changes in the existing system of state control, the consequences of which would imply distribution of respective powers of authorities in Federation territories.

Due to "Concept-2020" it is greatly increasing the actuality of matters for shifting emphasis of state control on its regional level. Earlier these matters arose, there were attempts to settle them, for example the Concept of social and economic development of RF regions strategy (2005) [9]. But according to external reasons new approaches were only planned, poorly connected with innovation imperatives and thus could not contribute to great changes in this sphere. Later, according to probing results of widely known strategic positions of "Concept-2020" arose other projects, defining the directions of implementation regional policy with using advantages of innovative scenario for developing of regions, such as Concept of improvement the regional policy in RF in its several revisions (2008–2011) [12]. These documents are commonly known; they are discussed but while using them at the practice of regional control of certain RF territories there are different deviations, defined first of all by ongoing inertial tendencies in regional control. As in these concepts it is not detected in full their potential abilities including for theoretical projects, their role remains till now poorly evaluated by investigators, who work with problems of regional development and its planning [13].

At the same time in these concepts are principle provisions, which should be governed while reorganizing the system of regional development in general and planning in particular. One of these clear matters is making the following interrelation. If to understand that accepting of innovative calls of region economy development causes detecting stages of regional development modern evolution, than it is understood, that control of regional system can be increased due to detecting the special role of separate regional development institutes. To one of these effectively acting in modern conditions belongs regional planning. The other matter of the same importance is detecting of regional systems transformation changes, causing respective spatial events, resulting filling of functional processes, changing configuration of social and economic space of the region.

To continue forming of modern bases in state innovative policy set of objects in innovative strategy and its implementation ways is seen via lens of "innovative system infrastructure" (IIS). By middle of 2000th investigation of its methodological provision remained the actual scientific object for regional spatial economy. On this primary stage of state control practical use this term theoretically back grounded content of this term from the position how it acts in developing of modern economic relations. IIS is understood first of all as certain set of organizations, providing services for creation, utilizing in production and (or) practical implementation of new or improved products, new or improved technological process. Its role is within limits of supplement providing remedy, used for increasing effectiveness settling problems of state innovation policy. Originally because of methodological approaches misunderstanding to settling these problems, perspectives of developing IIS were restricted by forming of IIS separate elements and we could not speak about its structural organization.

Provisions of later conceptual, legislative, regulative documents, quite accurately describing its formats and forms, allow defining certain backgrounds for forming IIS [10]. Together with it experience of practical implementation of infrastructure models for developing of regional systems is very restricted, we have got only its first results and their evaluation, especially in comparing specifications were not done yet. That is why in best case, we can only plan typology of IIS elements from existing typological set, that at the present moment includes special economic zones, technological clusters, business clusters, centers for transferring technologies, venture, technical implementation, engineering and designing companies. Besides this, on the basis of conditions and resources, that regions possess, we can only suggest the availability that IIS elements will get the most active development in the nearest future. Present stage of making IIS should be described as stage of its conceptual design, that makes the model samples, forming of which is done within the research. So combining IIS from initial elements suggests developing of several variants of their combinations, which then are adapted to certain conditions in RF territories.

We should also understand, that chose types of IIS elements can not be done spontaneous, without certain sample. As otherwise the formed types can be simply incommensurate and that means not subject to actual evaluation. That is why increases value of explaining of such types. We should be governed by dependence of IIS elements types from specifications of innovative processes [14]. They provide practical implementation of the indicated top-priority matters such as progressive structural reforms of economy and presence of fixed indexes in these changes. Results of innovative processes directly depends from content of remedies and works, fixed in special territorial projects, defined by objects of forming the innovative infrastructure, correctness of innovation projects with existing social and economic context, and also qualified level of members (subjects).

Later the indicated earlier positions are developed in conceptual provisions "Bases of policy..." (2002) [15], because it specifies the object of state policy in the scope of developing of science and technologies – transition to innovative way of development of the country on the basis of chosen priorities, available at implementation of ongoing process for forming of *national innovative system* (NIS). This document not only contributed to specifying of top-priority social and economic problems and detailed investigation of essence of new for national practice state control of events, but also caused appearing of many new in which these elements were developed further. Absolutely new idea, made by "Bases of policy..." was defining the necessity of structural unity while forming NIS and IIS, understood as important problem and obligatory condition for making of innovation economy.

If before that moment these ideas were poorly interconnected, than with acceptance of "Bases..." the infrastructure of innovative system is understood as condition of actual existence and development of

innovative system. In this direction began to be developed important state documents that appeared later, fixing the priorities of state control, such as Strategy of science and innovation development in the Russian Federation (2006) [16]. The main feature of this conceptual document was holding of critical analyses of well known and used in global practice concepts of national innovation system, differing by velocity of innovative processes and specific features of economic systems functioning.

At the result of analyses of such conceptual approaches to forming of NIS there were defined several principle schemes, reflecting the stages of its development with amending characteristics of functioning. It was defined, that NIS in the conditions of our country is at the first stage of its forming, which showed the perspective direction of its development and detected ways of settling of potentially possible on the following stages problems. Existence of such specifications as heterogeneity and diversification of structural organization of NIS proved ability of direct borrowing of the detected peculiarities of formed innovation systems and analogues parameters. For example, general peculiarity of NIS effective functioning in most economically developed countries is their construction into global innovative system, to which contributes intensive interrelations of sector of research and developments with the proprietor's sector, and this criteria is not defined at initial stages for forming NIS. Together with it the widely discusses in our country matters of theoretic modeling the NIS structure give the foundation for estimates on possibility of forming NIS according to standard sample with the step-by-step implementation of all stages.

As it was defined the belonging of native NIS to first step of forming, that one of the most valuable in this situation objects is explaining ways of interrelation between NIS and IIS. Detailed study of origins allowed defining, that innovation infrastructure is defined as framework of innovation system, and defines content, types and forms of its elements [13]. Thus NIS and it's under laying regional level of organization (RIS) and II are considered as interconnected and structurally subjected events. These interrelations form the methodology of their modeling.

While defining directions of modeling detecting of interrelations of infrastructural and structural elements of regional systems is also the important aspect. Fact, that at the result of certain impacts by innovative policy on regional system the infrastructure has more determining and expressed impact on processes of regional development, gradually pushing out and changing in functional and spatial events the existing structures. But we can not exclude the possibility that this distribution of powers between the structure and infrastructure shall remain unchanged. This possibility of varieties in IIS gives it the following requirements: effectiveness of functioning, structural subjection of general system of IS, functional completeness and universality. Evaluation of transitions to these states and acquiring of IIS of the nominative specifications is possible via detecting of social and economic development of regions indexes and correspondence them of spatial events [13].

Basing on the system of imperative requirements and restrictions to forming of innovative economy we should classify set of backgrounds, proving increasing of IIS value for regional systems. Within existing methodological approaches it was not possible to study these problems despite their variety and show perspective transformation changes of regional systems in all their completeness and unicity. That is why we can suggest, that new abilities of investigation the common factors in developing of regional systems and first of all those, that require implementation of innovative scenario, connected with improvement of spatial approach to regional planning. Within the implemented in planning procedures can be planned and later done perspective forms of IIS. As process of innovation development in regions would go on, we should expect greater variety of their spatial forms. Developing this idea, we can make a conclusion, that depending on existing state of regional systems, infrastructure reforms would differ. That is why the selected direction for improvement of spatial approach within which there common factors are investigated is quite obvious in the nearest future. It allows to forecast step-by-step expanding and deepening of economic investigations of regional development problems within forming of innovation economy.

If to define how results of theoretic investigations got at the present moment abroad are applicable to Russian conditions, then we can say that in general they are comparable as they reflect common tendencies of regional development, based on infrastructure principles. In them as the analog of Russian concepts, main objects for forming innovative economy require acknowledge that the infrastructure has structure forming role, paying attention on dependence of activity of these processes from market mechanisms with dominating

participation of business units and from expressed government participation and also their high adaption corresponding to changes in the society. On the basis of existing global experience of developing conceptual models of IIS, as well as results of their practical implementation, we can define, that spatial specifications of "infrastructure" developing processes in regional systems directly depend on activity of social and economic processes [1].

Within spatial approach to planning of processes of regional development IIS is the subsystem, integrated in the structure of regional system and forming the specific level of its organization, reflecting the specific transformation changes [17]. Its main role is in making the transformation function, providing the renewing, step-by-step development of regional system, but not the supplement and accompanying of main types of business activity. In IIS are united functioning relatively independently till certain moment its elements (objects, implementing the top-priority economic processes) by making the certain system of relations that as the result of these interrelations make the oriented incremental development of regional system, accumulating the existing resources.

In spatial relation these elements reflect the most active in regions social and economic processes while forming the new ones and renewing existing zones and units of economic growth. Strictly speaking, zones and units for developing of the region integrating into one another and considering set of existing territorial and spatial factors form the "growing points" of different types. This variety of economic processes types, implemented in growing points of different types make the multilayer structure of the infrastructure, being the necessary condition of full value functioning of regional system in general. The following changes in content of processes of regional development are able as to form new elements of IIS, as slowing down the velocity for spatial expanding of the earlier formed "growing points" whose effectiveness of functioning decreases.

IIS is formed and develops as independently functioning substation, but as the other infrastructure components (social, transport, engineering and others) it is the specific "layer" within the structure of regional system. Main difference of IIS from them is in brightly expressed "pioneering" social and economic features of perspective innovation and active types of activities. They differ with their ability to make the essential influence on velocity of economy growth due to changing of structure of their products cost due to changing of structure of their products cost because of essential ratio of intellectual capital. Specific features of their functional meaning cause forming of different variations of their combinations and unions, and their interference to the created regional systems cause first of all ability and then the necessity for forming the adequate spatial forms and specifications of IIS.

Thus bases of infrastructure modeling methodology for development of regional system are formed. Key points of methodology are spatial and strategic initiatives (PSI), as reaction on high-priority matters of regional policy, defining the oriented chose of certain social and economic processes, opening in the contest of newly formed typological ranged economic objects. Meanwhile at every of these stages for forming IIS social and economic and spatial forms should be synchronized. Primarily formed PSI can be corrected as the result of practical adaption to the peculiarities of certain region. It is also not excluded changing of primarily defined functions and types of economic objects – elements of infrastructure and also variants of their interrelations. Independently what changes would be in the contest of IIS in any case they would acquire adequate spatial forms.

As the theoretic result of investigation can be accepted model for forming IIS of regional system within spatial approach to planning of social and economic development. IIS can be represented as integral framework basis of social and economic territory of the region, uniting certain schemes of infrastructure development on the respective levels of its functioning – specific layers reflecting the specific directions of regional policy for certain territories of the federation.

Theoretic models are implemented in practice via their adaptation to real conditions of the particular region via complex considering of region's features, cause by social and economic, historical, ethnical and environmental and landscaping, architectural unicity and specifics. The most productive way for control processes of forming and functioning of IIS is stimulation or restriction of certain social and economic processes, the way they would conform to top-priority items of regional policy and fully consider all potential of development in certain region.

Classifying of successive steps for forming IIS requires implementing the respective controlling remedies. Key role in providing complex of this process belongs to public authorities under the government of allocable

law and accepted on state level concepts. The most fully the requirement of state control in the matters of innovative region development policy is implemented within the system of long-term regional planning. And accepting of suggested model for infrastructure development allows detecting in the federation territories certain directions for improving of system for developing these regional development plans, in which spatial components are integrated in social and economic part of planning.

Synchronization of social and economic development principles of planning and territorial planning, hypothetically, allow providing not the contradiction of the regional development process, implemented on all hierarchy levels of state control, settling on of the most critical contradiction in these sphere, being the result of differently oriented and more often, antagonistic actions of regional economy subjects.

To the main conclusion of the work can be classified suggestions of improvement methodology of long-term regional planning. Design and implementation of plans for development of regional systems by using the principle of synchronization of social and economic and territorial planning within changes of algorithms of regional planning is expressed in the following. As objects of planning development of regional systems become typological elements of IIS, then budget capital investments are planned oriented on certain economic object. In its turn system of such objects of every type defines the subprogram of innovative development of certain region, agreed according to indexes of development with respective long-term programs of federal level. Designed and approved on state level documents give the certain foundations for it, showing directions for optimization planning via legalizing procedure of integration IIS with existing territorial plans. Infrastructure modeling of regional development, built on integration of spatial and social and economic processes allow making the "opposite" process of regional control. From one side it assures acceptance by regional system the imperative bases in the direction "from top to bottom", that guarantees flow of execution targets of national policy. From another side there are detected new types of agreeing and cooperation of state and private interests, in the direction "from bottom to top". In this direction to change main role of state come real evaluation of certain region resources, taking this or that model for forming innovation economy. At the same time state priorities of regional development keep their provisions without losing their meaning. Infrastructure modeling contributes improvement of state control system, allowing it to adopt for dynamics of social and economic processes via implementation by regional planning of transformation function, in which state acts as regulator of these reforms.

Besides that, the suggested directions for improvement of existing methods of long-term regional planning are not finite and don't form the wide sphere of neighboring with regional economy spheres. Thus, for example, in the nearest perspective it is awaited, that initiation of new planning methods found influence not only other components of regional control, defining the basis for oriented, nominal based and methodically correct state (municipal) authorities with considering the renewed understanding of regional processes, expressed spatial and strategic synthesis of regional planning.

References

- 1 Yushkova N. Restructuring of regional long-term planning principles: adaptation or strategic choice // Technology audit and production reserves. – 2014. – № 4/2 (18). – P. 45-50.
- 2 Юшкова Н. Г. Потенциал пространственной системы региона в определении инновационной стратегии развития территории // Регионы России: Стратегии и механизмы модернизации, инновационного и технологического развития: Труды Восьмой международной научно-практической конференции ИНИОН РАН. Отв. ред. Ю. С. Пивоваров. – М.: ИНИОН РАН, 2012. – Ч. 1. – С. 400-406.
- 3 Краснопольский Б. Х. Пространственные науки и их роль в изучении экономики пространственных образований // Пространственная экономика. – 2014. – № 1. – С. 147-156.
- 4 Лексин В. Н. Швецов А. Н. Государство и регионы. Теория и практика государственного регулирования территориального развития. – М.: Эдиториал УРПС, 2003. – 368 с.
- 5 Минакир П. А. Экономический анализ и измерения в пространстве // Пространственная экономика. – 2014. – № 1. – С. 12-39.
- 6 Минакир П. А., Демьяненко А. Н. Пространственная экономика: эволюция подходов и методология // Пространственная экономика. – 2010. – № 2. – С. 6-32.

- 7 Минакир П. А., Демьяненко А. Н. Общественное развитие: междисциплинарное взаимодействие пространственных проекций // Пространственная экономика. – 2011. – № 4. – С. 124-134.
- 8 Татаркин А. И. Формирование региональных институтов пространственного развития Российской Федерации // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2012. – № 6 (24). – С. 42-59.
- 9 Концепция Стратегии социально-экономического развития регионов Российской Федерации (проект Министерства регионального развития Российской Федерации) [Электрон. ресурс]. – 2005. – URL: <http://www.gosbook.ru/node/48488>.
- 10 Юшкова Н. Г. Проблемы адаптивности планирования развития региональных социально-экономических систем // XII Всероссийское совещание по проблемам управления (ВСПУ-2014): Труды ВСПУ-2014. – М.: ИПУ РАН, 2014. – С. 5579-5592.
- 11 Концепция долгосрочного социально-экономического развития Российской Федерации на период до 2020 года (Утверждена распоряжением Правительства РФ от 17 ноября 2008г. № 1662-р) [Электрон. ресурс]. – 2008. – URL: <http://base.garant.ru/194365/>
- 12 Концепция совершенствования региональной политики в Российской Федерации (проект Министерства регионального развития Российской Федерации) [Электрон. ресурс]. – 2010. – URL: http://www.komfed.ru/section_42/475.htm.
- 13 Кузык Б. Н., Кушлин В. И., Яковец Ю. В. Прогнозирование, стратегическое планирование и национальное программирование. – 2-е изд. – М.: Экономика, 2008. – 575 с.
- 14 Юшкова Н. Г. Развитие системы пространственно-стратегического планирования: особенности адаптации к императивам инновационной экономики // Вестник Уральского федерального университета. Серия Экономика и управление. – 2014. – № 4. – С. 73-86.
- 15 Основы политики Российской Федерации в области развития науки и технологий на период до 2010 года и дальнейшую перспективу (Утверждена Президентом Российской Федерации В. В. Путиным, Пр-576. от 30 марта 2002г.) [Электрон. ресурс]. – 2002. – URL: http://www.uralstroyinfo.ru/?id=577&doc=11_11539.
- 16 Стратегия развития науки и инноваций в Российской Федерации на период до 2015 года (Утверждена межведомственной комиссией по научно-инновационной политике, протокол от 15 февраля 2006г. № 1) [Электрон. ресурс]. – 2006. – URL: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=101907>.
- 17 Юшкова Н. Г. Пространственный подход в исследовании процессов функционирования и развития социально-экономических систем регионов // TERRA ECONOMICUS: Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2013. – № 4, Часть 4. – С. 192-198.

References

- 1 Yushkova N. (2014), "Restructuring of regional long-term planning principles: adaptation or strategic choice", *Technology audit and production reserves*, Vol. 4/2 No. 18, P. 45-50.
- 2 Yushkova N.G. (2012), "Potentsial prostranstvennoi sistemy regiona v opredelenii innovatsionnoi strategii razvitiya territorii", *Regiony Rossii: Strategii i mekhanizmy modernizatsii, innovatsionnogo i tekhnologicheskogo razvitiya: Trudy Vos'moi mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii INION RAN*, Ch. 1, INION RAN, Moscow, pp. 400-406. (In Russian)
- 3 Krasnopol'skii B.Kh. (2014), "Prostranstvennyye nauki i ikh rol' v izuchenii ekonomiki prostranstvennykh obrazovaniy", *Prostranstvennaya ekonomika*, Vol. 1, pp. 147-156. (In Russian)
- 4 Leksin V.N., Shvetsov A.N. (2003), *Gosudarstvo i regiony. Teoriya i praktika gosudarstvennogo regulirovaniya territorial'nogo razvitiya*, Editorial URRS, Moscow, 368 p. (In Russian)
- 5 Minakir P.A. (2014), "Ekonomicheskii analiz i izmereniya v prostranstve", *Prostranstvennaya ekonomika*, Vol. 1, pp. 12-39. (In Russian)
- 6 Minakir P.A., Dem'yanenko A.N. (2010), "Prostranstvennaya ekonomika: evolyutsiya podkhodov i metodologiya", *Prostranstvennaya ekonomika*, Vol. 2, pp. 6-32. (In Russian)

- 7 Minakir P.A., Dem'yanenko A.N. (2011), "Obshchestvennoe razvitie: mezhdis-tsiplinarnoe vzaimodeistvie prostranstvennykh proektsii", *Prostranstvennaya ekonomika*, Vol. 4, pp. 124-134. (In Russian)
- 8 Tatarkin A.I. (2012), "Formirovanie regional'nykh institutov prostranstvennogo razvitiya Rossiiskoi Federatsii", *Ekonomicheskie i sotsial'nye peremeny: fakty, tendentsii, prognoz*, Vol. 6 No. 24, pp. 42-59. (In Russian)
- 9 "Kontseptsiya Strategii sotsial'no-ekonomicheskogo razvitiya regionov Rossiiskoi Federatsii (proekt Ministerstva regional'nogo razvitiya Rossiiskoi Federatsii)" (2005), available at: <http://www.gosbook.ru/node/48488>. (In Russian)
- 10 Yushkova N.G. (2014), "Problemy adaptivnosti planirovaniya razvitiya regional'nykh sotsial'no-ekonomicheskikh system", *XII Vserossiiskoe soveshchanie po problemam upravleniya (VSPU-2014): Trudy VSPU-2014*, IPU RAN, Moscow, pp. 5579-5592. (In Russian)
- 11 "Kontseptsiya dolgosrochnogo sotsial'no-ekonomicheskogo razvitiya Rossiiskoi Federatsii na period do 2020 goda (Utverzhdena rasporyazheniem Pravitel'stva RF ot 17 noyabrya 2008g. № 1662-r)" (2008), available at: <http://base.garant.ru/194365/>. (In Russian)
- 12 "Kontseptsiya sovershenstvovaniya regional'noi politiki v Rossiiskoi Federatsii (proekt Ministerstva regional'nogo razvitiya Rossiiskoi Federatsii)" (2010), available at: http://www.komfed.ru/section_42/475.htm. (In Russian)
- 13 Kuzyk B.N., Kushlin V.I., Yakovets Yu.V. (2008), *Prognozirovanie, strategicheskoe planirovanie i natsional'noe programmirovanie*, 2nd Edition, Ekonomika, Moscow. (In Russian)
- 14 Yushkova N.G. (2014), "Razvitie sistemy prostranstvenno-strategicheskogo planirovaniya: osobennosti adaptatsii k imperativam innovatsionnoi ekonomiki", *Vestnik Ural'skogo federal'nogo universiteta. Seriya Ekonomika i upravlenie*, Vol. 4, pp. 73-86. (In Russian)
- 15 "Osnovy politiki Rossiiskoi Federatsii v oblasti razvitiya nauki i tekhnologii na period do 2010 goda i dal'sheishuyu perspektivu (Utverzhdena Prezidentom Rossiiskoi Federatsii V.V. Putiny, Pr-576. ot 30 marta 2002g.)" (2002), available at: http://www.uralstroyinfo.ru/?id=577&doc=11_11539. (In Russian)
- 16 "Strategiya razvitiya nauki i innovatsii v Rossiiskoi Federatsii na period do 2015 goda (Utverzhdena mezhdedomstvennoi komissiei po nauchno-innovatsionnoi politike, protokol ot 15 fevralya 2006g. № 1)" (2006), available at: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=101907>. (In Russian)
- 17 Yushkova N.G. (2013), "Prostranstvennyi podkhod v issledovanii protsessov funktsionirovaniya i razvitiya sotsial'no-ekonomicheskikh sistem regionov", *TERRA ECONOMICUS: Ekonomicheskii Vestnik Rostovskogo gosudarstvennogo universiteta*, Vol. 4 No. 4, pp. 192-198. (In Russian)

Резюме

В статье проведен комплексный анализ действующей в России системы долгосрочного регионального планирования, построенной на функционировании социально-экономического и территориального планирования. Анализ показал, что содержание региональных планов, обязывающих синхронизировать трансформационные изменения в региональных системах, на практике показывает значительную рассогласованность. Автор обоснованы перспективные направления в региональном планировании, связанные с использованием пространственного подхода.

Түйін

Мақалада Ресейде қолданыстағы ұзақ мерзімді аймақтық жоспарлау жүйесіне кешенді талдау жасалған, талдау элеуметтік-экономикалық және аумақтық жоспарлау қызметі негізінде жүргізілген. Талдау нәтижесі аймақтық жүйелердегі трансформациялық өзгерістерді сәйкестендіруге міндетті аймақтық жоспарлардың мазмұны практика жүзінде айтарлықтай келіспеушіліктерге ие екендігін көрсетті. Автор кеңістіктік көзқарасты қолдана отырып, аймақтық жоспарлаудың болашақ бағыттарын негіздеген.

Материал поступил
в редакцию 25.09.2014

JEL classification: D2: Production and Organizations; D24: Production; Cost; Capital and Total Factor Productivity; Capacity

S.M. Yegemberdieva,
Doctor of Economy Science, Professor,
L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Astana, The Republic of Kazakhstan

B.K. Issayeva,
PhD student,
L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Astana, The Republic of Kazakhstan

INNOVATION POLICY AND DEVELOPMENT TOOLS OF HUMAN POTENTIAL IN OIL COMPANIES OF KAZAKHSTAN

Abstract

Purpose – to develop innovative policy analysis and human resource capacity, as a promising tool for the creation of economic changes in the activity of the subjects of the market economy.

Methodology – as a methodological basis of this research were used such scientific methods as method of cognition, primarily the dialectical method which provides a systematic approach of solving organizational and socio-economic issues in the context of research direction.

Originality/value – innovations in Human Resources are one of the types of novations, and the main component of innovation management in HRM. Such innovations are rather specific and different from the technical innovations, because are targeted on development and changes in the company as a whole, covering all departments and individual employees in order to improve the efficiency of its real function. It is proved that no people, able to effectively use its potential for development, the firm can not successfully and dynamically evolve.

Findings – the outcome of the research is the development and implementation of strategy and innovation policy, aimed to strengthening and development of human resources, to increasing the company's value by obtaining a competitive advantage in human capital.

Keywords – human resources, human potential, personnel, innovation, the oil companies.

УДК 339.7:331.1(574)

С.М. Егембердиева,
доктор экономических наук, профессор,
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
Астана, Республика Казахстан

Б.К. Исаева,
докторант PhD,
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
Астана, Республика Казахстан

ИННОВАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА И ИНСТРУМЕНТЫ РАЗВИТИЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦИАЛА НЕФТЯНЫХ КОМПАНИЙ КАЗАХСТАНА

Аннотация

Цель исследования – предложение направлений формирования инновационной политики и анализ кадрового потенциала как перспективного инструмента создания экономических изменений в деятельности субъектов рыночной экономики.

Методология – методическую основу исследования составляют общенаучные методы познания, в первую очередь, диалектический, предусматривающий системный подход к решению организационных и социально-экономических проблем в контексте данной темы.

Оригинальность/ценность – нововведения в работе с персоналом являются одним из видов новаций и главной составляющей инновационного менеджмента в управлении людьми. Такие нововведения достаточно специфичны и отличаются от технических нововведений, потому что направлены на развитие и изменение компании в целом, охватывая все подразделения, а также отдельных работников, с целью реального повышения эффективности ее функционирования. Доказано, что без людей, способных эффективно использовать свой потенциал для развития, фирма не может успешно и динамично развиваться.

Выводы – результатом исследования является разработка и введение такой стратегии и инновационной политики, целью которой станет укрепление и развитие кадровых ресурсов, повышение стоимости компании путем получения конкурентного преимущества в человеческом капитале.

Ключевые слова – человеческие ресурсы, кадровый потенциал, кадровая политика, инновации, нефтяные компании.

В современном деловом мире происходят быстрые изменения, такие как технологические, ускоренными темпами идут глобализация и обострение конкуренции; возникают изменения, включая новые структуры и иерархии, новые организационные союзы, новые способы присвоения работы, с очень высокой скоростью изменяется состав рабочей силы, в том числе выбор приоритетов в возможностях работников и демографические характеристики [1].

Особую актуальность приобрела активизация интеграционных процессов, протекающих в отечественной экономике, что обусловило необходимость консолидации усилий промышленных предприятий, направленных на минимизацию негативных последствий, вызванных нестабильностью макроэкономической ситуации, приобретает большое значение формирование стратегических программ развития человеческих ресурсов, единых для всех видов деятельности интеграционного образования. Так, в Республике Казахстан широкое распространение получила вертикальная интеграция, заключающаяся в объединении предприятий, производство которых связано технологическим циклом, что, например, характерно для нефтяной промышленности. В нефтегазовом секторе Казахстана уже поняли, что без инновационного развития кадрового потенциала, без грамотного решения кадровых вопросов – от профессиональной подготовки до деятельности – все успехи данной отрасли останутся на уровне тактических. В последние годы крупные нефтяные компании вкладывают огромные средства в обучение своего персонала, реформирование трудовых отношений. Суровые уроки стратегических ошибок некоторых руководителей крупных нефтяных компаний также заставили пересматривать кадровую политику [2].

Методические основы инновационного развития рассматривались такими зарубежными учеными как Ф. Никсон, И. Шумпетер, Х. Хартман, Б. Твисс, Б. Санто, Ф. Валент, Т. Брайн, П. Друкер, М. Портер и др. [3]. Однако инновационное развитие и оценка кадрового потенциала, основные аспекты его развития в нефтегазовых компаниях являются малоизученными.

Как показывают маркетинговые исследования отечественного рынка труда, сегодня отмечается острый дефицит высококвалифицированных специалистов в области нефтяного дела. Данный факт подтверждает необходимость формирования системы внутрикорпоративной подготовки и переподготовки персонала, которая должна осуществляться в соответствии с ключевыми компетенциями деятельности вертикально интегрированной нефтяной компании [4]. В управлении человеческими ресурсами главной целью является максимальное использование потенциала людей, их созидательных возможностей. Управление человеческими ресурсами в нефтегазовых промышленных отраслях охватывает следующие комплексные задачи: определение требований к рабочему составу, соответствующему конкретной стратегии нефтегазовых промышленных отраслей, оценка трудового рынка и анализ факторов занятости, планирование карьеры сотрудников, их развитие, управление трудовой продуктивностью, урегулирование трудовых доходов, стимулирование творческой работы, повышение профессионально-технической подготовки состава, создание социально-психологической среды.

Методическую основу составляют общенаучные методы познания, в первую очередь, диалектический, предусматривающий системный подход к решению организационных и социально-экономических проблем в контексте данной темы.

Изначально под человеческим капиталом понималась совокупность инвестиций, повышающая способность к труду – это образование и профессиональные навыки. В дальнейшем данное понятие значительно расширилось. Последние расчеты, проведенные экспертами Всемирного банка, включили в него потребительские расходы – затраты семей на питание, одежду, жилище, образование, здравоохранение, культуру, а также расходы государства на эти цели. На сегодняшний день, в широком смысле, человеческий капитал – интенсивный производительный фактор экономического развития, развития общества и семьи, включающий образовательную часть трудовых ресурсов, знания, инструментарий интеллектуального и управленческого труда [5].

В нефтегазовых промышленных отраслях основу содержания работы кадровой службы составляют обеспечение производства высококачественной рабочей силой и ее совершенствование, переподготовка, аттестация и оценка уровня специальности работников, организация труда и совершенствование поощрения. В нефтегазовой промышленности кадровый менеджмент охватывает рациональное использование и развитие кадрового потенциала и создает базу для удовлетворения потребностей тактического, оперативного и стратегического управления, где доминируют кадровая политика и управление человеческими ресурсами, включая уровень управления корпорациями и политического управления, где реализуется кадровая политика [6].

В нефтегазовых промышленных отраслях кадровый менеджмент осуществляет кадровую политику и селекцию, выбор кадров, планирование трудовых ресурсов, управленческий аудит, анализ рабочих мест, стимулирование труда, планирование карьеры, оценку индивидуальной мотивации, занимается предметными областями, такими как кадровая конституция, целевое выполнение соответствующих обязанностей. Рассмотрим работу и план мероприятий кадровой политики нефтегазовой промышленности Республики Казахстан на примере АО «НК «КазМунайГаз». Создание необходимых условий труда и предоставление возможностей индивидуального и корпоративного развития – приоритет социальной и кадровой политики компании [7].

Роль персонала в реализации стратегических направлений развития АО «НК «КМГ» с каждым годом повышается и обуславливает разработку единой политики в области управления персоналом. Нефтяная компания проводит ежегодный мониторинг кадрового потенциала с целью изучения тенденций, основных показателей и узких мест кадровой политики, прогнозирования и планирования трудовых ресурсов. Определенные критерии по количественному и качественному составу персонала сравниваются с аналогичными показателями крупных нефтегазовых компаний (бенчмаркинг) для анализа достигнутых результатов и постановки целей на краткосрочный и долгосрочный периоды. АО «НК «КазМунайГаз» ведет непрерывную работу по формированию кадрового резерва для управленческих и административных должностей группы компаний КМГ из числа специалистов, мотивированных на карьерный рост, обладающих высоким уровнем развития профессиональных навыков и управленческих компетенций.

Так, в 2012 г. начата работа по формированию единого кадрового резерва КМГ. Всего было представлено 368 кандидатов, в том числе 313 кандидатов из ДЗО КМГ. В соответствии с представленными карьерными ожиданиями, кандидаты сгруппированы по следующим критериям:

- корпусам (А – первые руководители и их заместители; В – руководители подразделений; С – специалисты);
- направлению деятельности (геология, транспортировка, охрана труда, экономика и т.д.);
- сроков замещения (краткосрочное, среднесрочное, долгосрочное);
- предполагаемой должности для замещения.

В настоящее время проводится работа по дальнейшей оценке потенциала кандидатов, разработке и реализации индивидуальных планов развития и гармонизации внутренних процессов по привлечению и назначению на руководящие должности из числа работников, зачисленных в Единый кадровый резерв [8].

Создание кадрового резерва необходимо для качественного обеспечения АО «НК КМГ» подготовленными сотрудниками. При этом работники, зачисленные в кадровый резерв, пользуются преимуществом участия в таких мероприятиях профессионального развития как индивидуальное долгосрочное обучение, ротация по группе компаний, прикомандирование, стажировка и др. Наличие в кадровом резерве подготовленных специалистов позволяет компании значительно снизить затраты на подбор и адаптацию новых сотрудников, а также выстроить систему инвестиций в развитие персонала, что, в свою очередь, значительно повышает нематериальную мотивацию работников и способствует их удержанию в компании.

Одним из основных показателей, который характеризует производственные возможности предприятия, является среднесписочная численность работников. Так, чем больше численность, тем при прочих равных условиях больше объем произведенной продукции.

В АО «НК «КМГ» на 1 января 2013 года среднесписочная численность работников составила 84,3 тыс. человек. При этом, около 99% работников заняты на условиях постоянной полной занятости. Структура персонала компании представлена административно-управленческим персоналом на 13%, производственным персоналом – 86%, прочим персоналом, занятым в социальной сфере – на 1% (рисунок 1).

Рисунок 1 – Структура персонала компании на 2013 год, %

Так, административно-управленческий персонал компании представлен 4 категориями работников: высшее – 4% и среднее – 17% звено, специалисты – 46% и служащие – 33%. В компании преобладает занятость мужчин, всего 77%. Это объясняется тем, что нефтегазовая деятельность связана с тяжелыми, опасными и вредными условиями труда. Основную долю персонала составляют работники в возрасте 30-39 лет и 40-49 лет [9]. Гендерная структура численности персонала представлена следующим соотношением мужчин и женщин: 77 % и 23 % соответственно. Возрастной состав персонала представлен на рисунке 2.

Другим важным показателем привлекательности компании как работодателя является текучесть персонала. В 2010 г. показатель средней текучести кадров составил 12,2 %, в 2011 г. показатель сократился до 9,8 %, и по итогам 2012 г. показатель текучести персонала составил 9,4 %, 2013 г. – до 9,8 %. Текучесть персонала в целом по группе компаний АО «НК «КМГ» не превышает средних значений в отрасли.

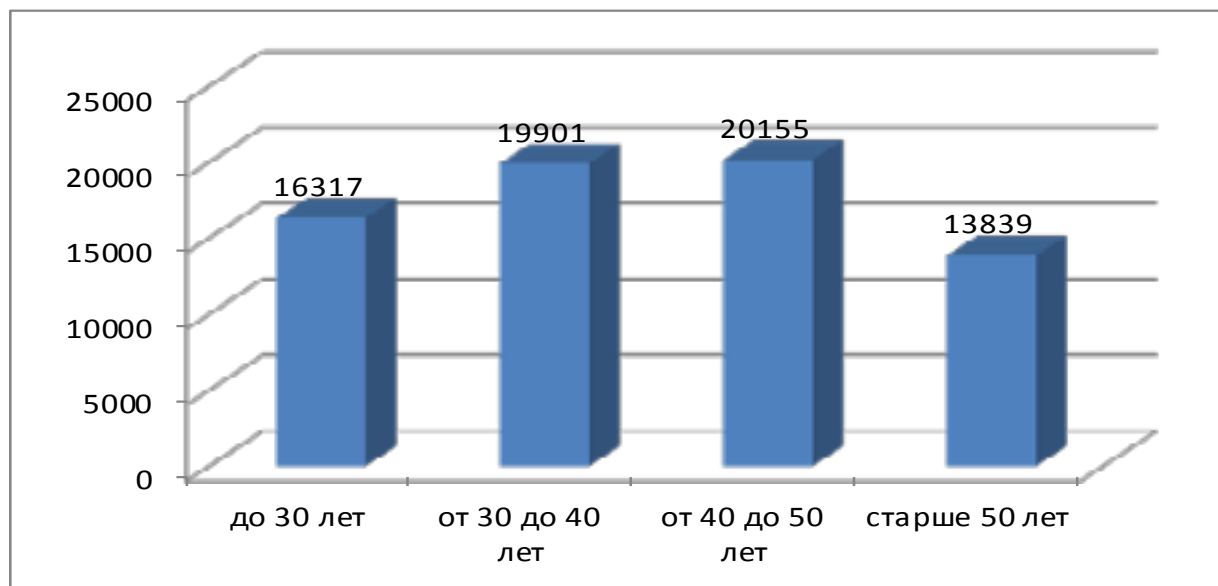

Рисунок 2 – Возрастной состав персонала АО «НК «КМГ» за 2012 г., чел.

Однако по отдельным дочерним компаниям текучесть кадров превышает среднеотраслевые значения. Такая ситуация наблюдается в ТОО «КазакТуркМунай» (26%), ТОО «КазМунайГаз-Сервис» (19%), ТОО «Semser-Security» (32,2%), АО «Казмортрансфлот» (35,8%), ТОО «СП «КазГерМунай» (26%) [10]. Следует отметить, что естественная текучесть кадров (3-5% в год) способствует своевременному обновлению трудового коллектива и не требует особых мер со стороны руководства и кадровой службы. В то время как излишняя текучесть персонала вызывает значительные экономические потери, а также создает организационные, кадровые, технологические и психологические трудности. В рыночных условиях положение таково, что можно говорить только об относительной стабильности штата. Коэффициент текучести кадров при этом колеблется в пределах 5-9% [11]. Следует отметить, что в стратегическом плане развития АО «НК «КазМунайГаз» планируется увеличение численности инженерно-технических кадров и представителей рабочих профессий. Например, к 2015 г. предполагается увеличение численности персонала на 7526 человек, в том числе по рабочим профессиям – на 7377 человек. Это говорит о том, что компания испытывает острый кадровый голод в отношении специалистов среднего звена и особенно в отношении рабочих. Наибольшая потребность ощущается в работниках, занятых в морских нефтегазовых операциях [12].

Для обеспечения стабильного развития нефтегазовой промышленности РК одним из самых важных направлений инновационного управления является техническое нормирование и нормальная организация труда (НОТ) в этой отрасли. НОТ обеспечивает оптимальное единство производственных факторов, связана с технико-технологическими, экономическими, социальными, психико-физиологическими проблемами предприятия. Разработка и внедрение идей НОТ имеет большое значение в условиях конкурентной среды, рыночной системы. В нефтегазовом секторе в подготовке внутренних тактических, стратегических и бизнес-планов придается большое значение проблемам НОТ. В нефтегазовой промышленности осуществление мероприятий НОТ представляется как фактор увеличения доходов, повышения продуктивности труда. При обеспечении стабильного развития нефтегазовой промышленности НОТ и техническое нормирование имеют особое значение. В нефтедобывающих управлениях другими основными показателями, кроме НОТ, являются среднее число и средняя зарплата служащих.

Важнейшей задачей АО «НК «КазМунайГаз» является определение конкурентоспособной системы оплаты труда, которая позволит привлекать лучших специалистов нефтегазовой отрасли, обладающая достаточным мотивационным эффектом для повышения производительности труда, позволяющая объективно оценить вклад работников в достижение общих целей компании.

Кроме того, одной из основных целей компании является формирование и реализация единой политики в области оплаты труда во всех регионах ее присутствия, направленной на развитие системы оплаты труда, поощрения и вознаграждения в зависимости от результатов труда. Для указанной цели в настоящее время создана рабочая группа, которая занята разработкой предложений по унификации системы оплаты труда работников.

Система оплаты труда компании регламентируется законодательством Республики Казахстан, коллективными договорами и внутренними документами.

В соответствии с внутренними документами заработная плата производственного персонала состоит из:

- постоянной части, включающей: тарифную ставку (должностной оклад), доплаты и надбавки за условия труда, установленные законодательством Республики Казахстан и внутренними документами;
- переменной части – премии за выполнение количественных и качественных показателей с учетом коллективных и индивидуальных результатов труда;
- единовременные премии к праздникам.

Базовая заработная плата в компании установлена на уровне не ниже минимального размера заработной платы в соответствии с законодательством РК. Минимальная тарифная ставка неквалифицированного рабочего 1 разряда установлена от 31 869 тенге и выше, что выше минимальной заработной платы в республике в 1,6 раза. Ниже представлена динамика изменения средней заработной платы работников компании за 2009-2012 гг. (рисунок 3).

Средняя заработная плата в компании в 2012 г. по сравнению с 2011 г. выросла на 9% и составила 246 515 тенге, что в 2,4 раза выше средней заработной платы по Казахстану и в 1,3 раза – в горнодобывающей промышленности страны [13].

Заработная плата в нефтегазовых промышленных отраслях, а также оплата НОТ имеет особую роль, ведь человек с экономическим мышлением входит в процесс производства с целью заработка. В то же время заработная плата (доход по труду), соединяющая производственные инструменты с человеком, является фактором эффективной организации труда. Как известно, заработная плата является частью национального дохода и выражается в денежной форме. В основе заработной платы лежит закон о распределении труда, а это и есть закрепление конечного результата труда служащего. Следовательно, внедрение форм и систем заработной платы в новых экономических условиях является средством осуществления закона распределения, повышения уровня жизни трудящихся, а также улучшения показателей количества и качества работы.

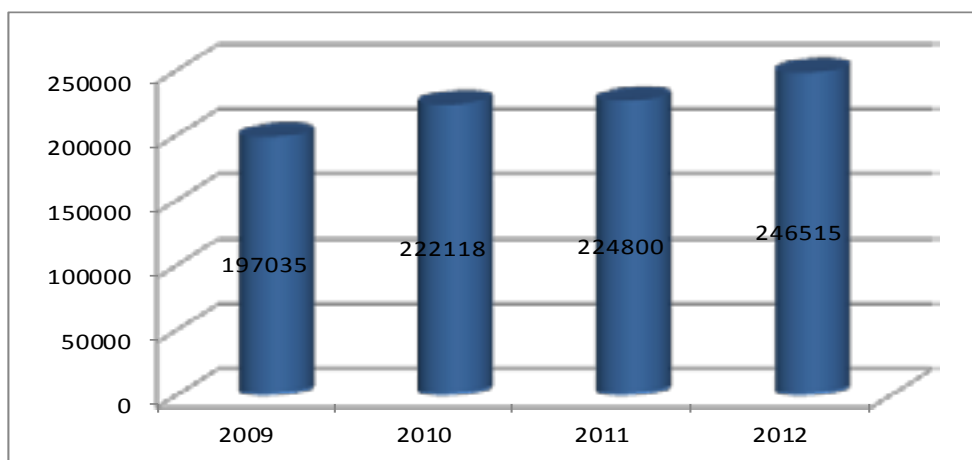

Рисунок 3 – Средняя заработная плата работников компании за 2009-2012 гг., тенге

Одна из проблем и претензий работников разных компаний заключается в том, что за одинаковый труд платят неравномерно. И это является основой для социального недовольства работников предприятия.

В 2013 г. в АО «НК «Казмунайгаз» в целях устранения имеющихся диспропорций в заработной плате работников различных дочерних компаний разработал проект единой системы оплаты труда.

Внедрение единой системы оплаты труда работникам исключает разногласия и способствует справедливой оплате за одинаковый труд.

В этой связи разработаны:

1. Справочник рабочих профессий и справочник служащих по бизнес-направлению «Разведка, добыча нефти и газа». Эти справочники являются базой для формирования единых тарифных сеток и схем должностных окладов.

2. Типовые правила оплаты труда для работников, занятых на предприятиях группы компании «КазМунайГаз».

Данные справочники распределяют каждую профессию и должность в зависимости от сложности и значимости труда в процессе производства. В рамках единой системы оплаты труда все вопросы по заработной плате работников будут стандартизированы. Любые изменения в компаниях «КазМунайГаза», касающиеся введения новых профессий, должностей, будут решаться только через внесение изменений и дополнений подобных справочников.

На сегодняшний день единая система оплаты труда внедрена в АО «Мангыстау мунайгаз» и в одной из дочерних компаний ТОО «Актау нефтесервис», ТОО «Oil Construction Company».

В настоящее время идет разъяснительная работа по внедрению этой системы в группе компаний АО «РД КазМунайГаз» и в дочерних компаниях ТОО «Актау нефтесервис».

Конечно же, внедрение единой системы оплаты труда – напряженный процесс, непростые переговоры с профсоюзами и трудовыми коллективами.

Вместе с тем, в дочерних структурах КМГ есть понимание необходимости унифицировать размеры заработной платы сотрудникам аналогичных профессий на всех предприятиях «КазМунайГаза» [14].

Мониторинг и контроль, а также введение в систему оплаты труда новых профессий, должностей, тарифных ставок, должностных окладов будет обеспечиваться централизованно блоком управления человеческими ресурсами и оплаты труда АО «НК «КазМунайГаз» через электронную базу ЕСОТ, интегрированную со всеми ДЗО.

В настоящее время ЕСОТ внедряется в двадцать одной компании по бизнес-направлениям «Разведка, добыча нефти и газа» и «Сервисный сектор».

И это является верным решением в сокращении диспропорций в оплате труда и сохранении социальной стабильности в трудовых коллективах.

Другим ключевым вопросом в деятельности АО НК «КазМунайГаз» является развитие инноваций. По итогам 2012 г. расходы КМГ на проведение научно-исследовательских работ и строительство инновационной инфраструктуры составили порядка 8 млрд. тенге.

Так, на территории специальной экономической зоны – /Парк инновационных технологий «Алатау» ведется реализация проектов по строительству двух научно-исследовательских центров – АО «КИНГ», АО «КБТУ», деятельность которых будет направлена на научно-исследовательские работы, развитие IT-технологий, подготовку и переподготовку современных инженерно-технических кадров для нефтегазовой отрасли.

В целях оценки передовых технических идей и технологических решений создан и функционирует консультативно-совещательный орган – Научно-технический совет КМГ, в состав которого входят 16 членов, из них 4 академика, 3 доктора наук.

Список литературы

1 May Karen E. Work in the 21st Century: The Changing Role of Human Resources. – Washington: Society for Industrial and Organizational Psychology, Inc., 2009.

2 Абакшин С. Без кадров не будет и нефти [Электрон. ресурс] // Политика и общество. – URL: <http://www.nomad.su> (дата обращения: 23.02.2014)

3 Демарко Т., Листер Т. Человеческий фактор. Успешные проекты и команды. – М.: Символ-Плюс, 2005. – 256 с.

4 Mir Hadi Moazen Jamshidi, Amran Rasli, Rorlinda Yusof Essential Competencies for the Supervisors of Oil and Gas Industrial Companies // Procedia - Social and Behavioral Sciences. – 2012. – №40. – pp. 368-374.

- 5 Жангалиев Н. Н. Роль образования в формировании национального человеческого капитала: организационные и правовые вопросы [Электрон. ресурс]. – URL: <http://konkurs.zakon.kz> (дата обращения: 18.03.2014).
- 6 Гуреева М. А. Основы экономики нефтяной и газовой промышленности. – М.: Академия, 2010.
- 7 Кадровая политика АО «НК «КМГ» [Электрон. ресурс]. – URL: <http://kmg.kz/careers/policy/> (дата обращения: 25.12.2014).
- 8 Отчет в области устойчивого развития АО «НК«КазМунайГаз» за 2012 год [Электрон. ресурс]. – URL: www.kmg.kz (дата обращения: 05.02.2014).
- 9 Романов И. «КазМунайГаз» делает ставку на развитие инновационных технологий в нефтегазовой сфере // Казахстанская правда. – №278 (26699). – 01.09.2011.
- 10 Мухамбетова Л. К., Жарылгапова А. Совершенствование мотивационного механизма управления персоналом как залог успешности компании [Электрон. ресурс]. – 2013. – URL: http://www.rusnauka.com/22_PNR_2013/Economics/6_143340.doc.htm (дата обращения: 05.11.2013).
- 11 Ерохина Р., Самраилова Е. Анализ и моделирование трудовых показателей на предприятии: учебное пособие. / Под ред. А. Рофе – М.: Издательство «МИК», 2006.
- 12 АО «НК «КазМунайГаз»: корпоративное управление. – Астана, 2012.
- 13 Отчет АО «НК «КазМунайГаз» за 2012 г. [Электрон. ресурс]. – 2012. – URL: http://www.kmg.kz/upload/corporate_management/equity/2012/annual_report_2012_ru.pdf (дата обращения: 18.10.2013).
- 14 Мынбаев С. Об итогах деятельности АО «НК «КазМунайГаз» за 2013 год и планах на 2014 год [Электрон. ресурс]. – 2014. – URL: <http://www.csr-ca.com/wp-content/uploads/2014/09/Скачать-ГОДО-ВОЙ-ОТЧЕТ-АО-НК-«КАЗМУНАЙГАЗ»-ЗА-2013-ГОД.pdf> (дата обращения: 18.10.2013)
- 15 Khatib, I. A., Tsipouri, L., Bassiakos, Y., Haj-daoud, A. Innovation in Palestinian Industries: A Necessity for Surviving the Abnormal // Journal of the Knowledge Economy. – 2013. – №4 (4) – pp. 492-510. DOI: 10.1007/s13132-012-0093-8.
- 16 de Francesco, F., Radaelli, C. M., Troeger, V. E. Implementing regulatory innovations in Europe: The case of impact assessment // Journal of European Public Policy. – 2012. – №19 (4) – pp. 491-511. DOI: 10.1080/13501763.2011.607342.
- 17 Catozzella, A., Vivarelli, M. The Possible adverse impact of innovation subsidies: some evidence from Italy // International Entrepreneurship and Management Journal. – 2014. – p. 18. DOI: 10.1007/s11365-014-0342-3
- 18 Makkonen, T., Inkinen, T. Innovation quality in knowledge cities: Empirical evidence of innovation award competitions in Finland // Expert Systems with Applications. – 2014. – №41 (12) – pp. 5597-5604. DOI: 10.1016/j.eswa.2014.02.010.
- 19 Lopez-Berzosa, D., Gawer A. Innovation policy within private collectives: Evidence on 3GPP's regulation mechanisms to facilitate collective innovation // Technovation. – 2014. – №34 (12). – pp. 734-745. DOI:10.1016/j.technovation.2014.07.005.

References

- 1 May Karen E. (2009), *Work in the 21st Century: The Changing Role of Human Resources*, Society for Industrial and Organizational Psychology, Inc., Washington. (In Russian)
- 2 Abakshin S. "Bez kadrov ne budet i nefiti", *Politika i obshchestvo*, available at: <http://www.nomad.su> (Accessed February, 23, 2014) (In Russian)
- 3 Demarko T., Lister T. (2005), *Chelovecheskii faktor. Uspeshnye proekty i komandy*, Simvol-Plyus, Moscow. (In Russian)
- 4 Mir Hadi Moazen Jamshidi, Amran Rasli, Rorlinda Yusof Essential (2012), "Competencies for the Supervisors of Oil and Gas Industrial Companies", *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Vol. 40, pp. 368-374.
- 5 Zhangaliev N.N. "Rol' obrazovaniya v formirovani natsional'nogo chelovecheskogo kapitala: organizatsionnye i pravovye voprosy", available at: <http://konkurs.zakon.kz> (Accessed March, 18, 2014) (In Russian)

- 6 Gureeva M.A. (2010), *Osnovy ekonomiki neftyanoi i gazovoi promyshlennosti*, Akademiya, Moscow. (In Russian)
- 7 "Kadrovaya politika AO "NK "KMG", available at: <http://kmg.kz/careers/policy/> (Accessed December, 25, 2014) (In Russian)
- 8 "Otchet v oblasti ustoichivogo razvitiya AO "NK "KazMunaiGaz» za 2012 god", available at: www.kmg.kz (Accessed February 05, 2014) (In Russian)
- 9 Romanov I. (2011), "KazMunaiGaz" delaet stavku na razvitie innovatsionnykh tekhnologii v neftegazovoi sfere", *Kazakhstanskaya Pravda*, 01 September, Vol. 278 No. 26699. (In Russian)
- 10 Mukhambetova L.K., Zharylgapova A. (2013), "Sovershenstvovanie motivatsionnogo mekhanizma upravleniya personalom kak zalog uspekhov kompanii", available at: http://www.rusnauka.com/22_PNR_2013/Economics/6_143340.doc.htm (Accessed November, 11, 2013) (In Russian)
- 11 Erokhina R., Samrailova E. (2006), *Analiz i modelirovanie trudovykh pokazatelei na predpriyatii*, Izdatel'stvo "MIK", Moscow. (In Russian)
- 12 AO "NK "KazMunaiGaz": korporativnoe upravlenie" (2012), Astana. (In Russian)
- 13 "Otchet AO "NK "KazMunaiGaz" za 2012 g." (2012), available at: http://www.kmg.kz/upload/corporate_management/equity/2012/annual_report_2012_ru.pdf (Accessed November, 18, 2013) (In Russian)
- 14 Mynbaev S. (2014), "Ob itogakh deyatelnosti AO "NK "KazMunaiGaz" za 2013 god i planakh na 2014 god", available at: <http://www.csr-ca.com/wp-content/uploads/2014/09/Skachat'-GODOVOI-OTCHET-AO-NK-«KAZMUNAIGAZ»-ZA-2013-GOD.pdf> (Accessed November, 18, 2013) (In Russian)
- 15 Khatib, I.A., Tsipouri, L., Bassiakos, Y., Haj-daoud, A. (2013), "Innovation in Palestinian Industries: A Necessity for Surviving the Abnormal", *Journal of the Knowledge Economy*, Vol. 4 No. 4, pp. 492-510. DOI: 10.1007/s13132-012-0093-8.
- 16 de Francesco, F., Radaelli, C. M., Troeger, V.E. (2012), "Implementing regulatory innovations in Europe: The case of impact assessment", *Journal of European Public Policy*, Vol. 19 No. 4, pp. 491-511. DOI: 10.1080/13501763.2011.607342.
- 17 Catozzella, A., Vivarelli, M. (2014), "The Possible adverse impact of innovation subsidies: some evidence from Italy", *International Entrepreneurship and Management Journal*, pp. 18. DOI: 10.1007/s11365-014-0342-3
- 18 Makkonen, T., Inkinen, T. (2014), "Innovation quality in knowledge cities: Empirical evidence of innovation award competitions in Finland", *Expert Systems with Applications*, Vol. 41 No. 12, pp. 5597-5604. DOI: 10.1016/j.eswa.2014.02.010.
- 19 Lopez-Berzosa, D., Gawer A. (2014), "Innovation policy within private collectives: Evidence on 3GPP's regulation mechanisms to facilitate collective innovation", *Technovation*, Vol. 34 No. 12, pp. 734-745. DOI:10.1016/j.technovation.2014.07.005.

Түйін

Мақалада Қазақстан Республикасының мұнай компанияларында, соның ішінде «ҚазМұнайГаз» ҰК» акционерлік қоғамда кадрлық әлеуеттің дамуы мен инновациялық саясатты қалыптастыру мәселелері қарастырылған. Сондай-ақ, мақалада мұнай-газ саласында еңбек өнімділігін жоғарылату үшін қажетті мотивациялық тиімділікке ие болу және де компанияның жалпы мақсатына жетуде әрбір жұмысшының үлесін объективті бағалауға мүмкіндік беретін және осы саладағы компанияларға ең мықты мамандарды тарту мақсатында еңбекақы жүйесі туралы сөз қозғалды.

Summary

The article deals with the formation of innovation policy and development of human resources of oil and gas companies of the Republic of Kazakhstan, in particular JSC "NC"KazMunaiGas". The analysis of the wage system, which will attract the best oil and gas industry, with enough motivational effect to improve productivity and allows to estimate the contribution of workers to the overall objectives of the company.

Материал поступил
в редакцию 23.08.2014

**JEL classification: Q: Agricultural and Natural Resource Economics;
Environmental and Ecological Economics**

D.K. Molzhigitova,

PhD students,

Kazakh National Agrarian University,
Almaty, The Republic of Kazakhstan

T.D. Dzhulamanov,

Doctor of Technical Sciences, Professor,
Kazakh National Agrarian University
Almaty, The Republic of Kazakhstan

EA Bokenova,

PhD, Assistant Professor,
L.N. Gumilev Eurasian State University,
Astana, The Republic of Kazakhstan

**RESEARCHING AND INCREASING EFFICIENCY OF THE USE OF LAND RESOURCES,
TAKING INTO ACCOUNT REGIONAL PECULIARITIES OF ALMATY REGION**

Abstract

Purpose – The article explores territorial features of Almaty region and gives practical recommendations of increasing an efficiency of using them. Also it aims to discuss market approaches of managing farming and an instability which is characterized today's market in order to provide with the main information which will be helpful in taking management decisions based on an economic-mathematical modeling and economic forecasting in the process of a variability of factors which are creating the instability.

Methodology – In the process of doing research an author used the methods of analytical analysis and comparisons. Due to the increasing an efficiency of using land, natural features and a diverse utilization of land, these methods helped to create a mechanism, content and importance of land resources management.

Originality/Value – effectively using of agricultural lands at regional level is very important and therefore the research is relevant.

Findings – In this research it was found conclusions of theories and practices creating a possibility of using the lands of Almaty region effectively, and given specific recommendations on using them.

Keywords – land resources, land reforms, using land effectively, economic-mathematical modeling.

ӘОК 332.54

Д.К. Молжигитова,

PhD докторанты,

Қазақ ұлттық аграрлық университеті,
Алматы, Қазақстан Республикасы

Т.Д. Джуламанов,

т.ғ.д., профессор,

Қазақ ұлттық аграрлық университеті,
Алматы, Қазақстан Республикасы

Э.А. Бөкенова,
б.ғ.к., доцент,
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті,
Алматы, Қазақстан Республикасы

АЛМАТЫ ОБЛЫСЫНЫҢ АУМАҚТЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЕСЕПKE АЛА ОТЫРЫП, ЖЕР РЕСУРСТАРЫН ПАЙДАЛАНУ ТИІМДІЛІГІН ЖОҒАРЫЛАТУ ЖӘНЕ ЗЕРТТЕУ

Аннотация

Зерттеудің мақсаты – Алматы облысы жерлерінің аумақтық ерекшеліктерін зерттеп, оның тиімділігін арттыру жөнінде ғылыми-тәжірбиелік ұсыныстар жасау. Шаруашылық жүргізудің нарықтық әдістері, қазіргі нарыққа тән жалпы тұрақсыздық және оны құру факторларының жоғарғы өзгергіштігі жағдайларында экономикалық-математикалық модельдеу мен экономикалық болжау нәтижелері негізделген басқару шешімдерін қабылдауға қажетті негіз қалаушы бастапқы ақпаратпен қамтамасыз ету.

Әдіснама – зерттеу барысында аналитикалық талдау мен салыстыру әдістері қолданылады. Жерді пайдалану тиімділігін жоғарылату жердің табиғи қасиеттері мен қызметінің көпжақтылығымен байланысты, бұл өз кезегінде жер ресурстарын басқару механизмі мен мазмұнына, маңыздылығына әсер етеді.

Сонылық/құндылық – ауыл шаруашылығы жерлерін аумақтық деңгейде ұтымды пайдаланудың ерекше қажеттілігі зерттеудің маңыздылығы мен өзектілігін анықтап отыр.

Қорытындылар – Алматы облысының жерлерін тиімді пайдалануға мүмкіндік тудыратын теориялық қағидалар мен іс-тәжірбиелер қорытындылары мен нақты ұсыныстарды пайдалану мүмкіндігімен айқындалады.

Түйін сөздер – жер ресурстары, жер реформасы, жер санаты, жерді тиімді пайдалану, экономикалық-математикалық модельдеу.

Кіріспе

Біздің мемлекетіміздің қазіргі кездегі аграрлық саясатының негізгі басымдылықтары елімізді қауіпсіз азық-түлікпен қамтамасыз ету, агробизнес жүйесінің тиімділігін қалыптастыру, ішкі және сыртқы нарықта өнімнің сатылу көлемін өсіру және отандық өнімнің нарықтағы бәсекелестігін көтеру, ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерге мемлекет тарапынан қолдау және агроөндірістік кешендерді мемлекеттік басқаруды жетілдіру.

Қазіргі кездегі реформалаудың негізгі мақсаты жер қатынастары субъектілерінің жер ресурстарын мемлекеттік басқарумен байланыста болуы айқындалады. Бұл жердің табиғи объектісі ретінде, шаруашылық жүргізу, басқару және экономикалық іс-шаралар жүргізу жерді пайдаланудың тиімділігін және жер қатынастарын жетілдіру қажеттілігін тудырады.

Қазақстан Республикасындағы жер өзгерістерінің басты мақсаты – жерді ең маңызды табиғи ресурс ретінде ұтымды пайдалану мен қорғауды қамтамасыз ету, құқықтық, экономикалық, ұйымдастыру-технологиялық жағдайларды және топырақ құнарлығын қайта жақсартуға, арттыруға және ауылдық, орман жері мен басқа жерлерді сақтауға, табиғи ортаны жақсартуға, ауылдық және қалалық елді-мекендерді дамытуға қажетті басқа да жағдайларды құру болып табылады [1, 2 және 3].

Жер ресурстары – бұл халық этносының табиғи орналасқан орнының аумақтық-кеңістіктік-табиғи базисі ғана емес, күрделі әлеуметтік-экологиялық-экономикалық басқару объектісі де болып саналады. Әлемдік экономиканың қазіргі дамуы көрсеткендей, қазіргі жағдайлардағы реттелетін нарықтық экономика жер ресурстарын мемлекеттік басқарудан, жер пайдалану субъектілерінің экономикалық дер-

бестігімен қатар, жер және азаматтық заңдар жүйесінің қатаң сақталуын қамтамасыз етуді талап етеді.

Қазақстан ең ірі жер ресурстарына ие. Жер қорының жалпы ауданы 272 млн гектарды құрайды. Осыған байланысты Қазақстанда жер қатынастары – өте қызғылықты да өзекті мәселе. Жер қатынастарының объектісіне: Қазақстан Республикасы аумағының шегіндегі барлық жер және онда не орналасқандығына және жеке субъектілерге бекітіп берудің құқықтық негіздеріне қарамастан жекелеген жер учаскелері, сондай-ақ жер учаскелері мен жер үлестеріне берілген құқықтар жатады.

Қазақстан Республикасында жер қатынастары ертеден қалыптасып келеді. Жер реформалары жеткілікті түрде ұзақ жүргізілді және олар келешекте қаралатын болады, дәл қазіргі сәтте Қазақстан Республикасының Үкіметі 2003 жылы жаңа Жер кодексін қарап, қабылдады [2].

Қазіргі кезеңде Қазақстандағы жер қатынастары Жер кодексі арқылы, Қазақстан Республикасының Конституциясы негізінде және елімізде қабылданатын нормативтік-құқықтық актілер негізінде құрылып отыр. Сондай-ақ Қазақстанда жер қатынастарын, жер үшін төлем ставкаларын, жер учаскелерінің бағалық құнын анықтау тәртібін бекітетін, Қазақстан Республикасы Үкіметінің көптеген қаулылары бар.

Заң актілері Қазақстан Республикасында жер учаскесіне меншік құқығы туындауының, өзгеруі мен тоқтауының негіздерін, шарттарын және шектерін, жерді пайдалану құқығын, жер учаскесінің меншік иелері мен жер пайдаланушылардың құқықтары мен міндеттерін жүзеге асыру тәртібін белгілеу, жерді ұтымды пайдалану мен қорғауды қамтамасыз ету мақсатында жер қатынастарын реттеу, топырақ құнарлығын жақсарту, жеке және заңды тұлғалардың, мемлекеттің жерге құқықтарын қорғау, жер қатынастары шеңберіндегі заңдылықтарды нығайту үшін шығарылады.

Жер ресурстарын иелену, пайдалану және билік жүргізу бойынша барлық азаматтық-құқықтық заң күшіне мемлекеттік жүйенің құқықтық-субъектілік элементтері ие болады. Ал, мемлекет меншік иесі және суверен ретінде, мемлекеттің жоғары екендігін білдіретін өз мүліктік актілерін басқарады.

Меншік құқығының мазмұны оның билік құрылымы арқылы немесе нарықтық негізде жүзеге асырылатынына қарай өзгеріп отырады. Дәлірек айтқанда, қоғамда қайсысының – билік немесе нарық қатынастарының басым маңызға ие екендігіне байланысты өзгереді. Жерге меншік құқығының негізі жалпы ұлттықтан басталады, дегенмен бұл құқық нарық механизмін пайдалану арқылы жүзеге асырылады, сол себепті де неғұрлым күрделі болып саналады. Тап осы жағдайда «шұғыл басқару», «шаруашылық жүргізу» және т.б. құрылымдар пайда болып, объективті негізге ие болады. Нарықтық экономика жағдайларында жерге меншік құқығы мазмұнының монетарлық тәсілі неғұрлым қолайлы болып табылады. Бұл мазмұнды классикалық меншік құқығы арқылы айқындауға барлық негіз бар. Алайда, меншік құқығы мен оны жүзеге асыруды ажырата білу қажет. Нарықтық экономикада да билік қатынастарының барлық элементтері сақталатын жағдайлар болады [4].

Қолданыстағы қазақстандық заңнама бойынша мемлекет пен жергілікті құрылымдар заңды және жеке тұлғалармен қатар әрекет ететін, ерекше, дербес құқық субъектілері болып табылады. Олардың азаматтық-құқықтық мәртебесіне, егер заңнан немесе берілген субъектілердің ерекшелігінен басқасы туындамаса, заңды тұлғалардың мүліктік айналымға қатысуын анықтайтын нормалар қолданылады. Мүліктік қатынастарға қатыса отырып, мемлекет өзі белгілеген реттелетін қатынастар ережесін сақтап отыруы тиіс. Меншік иесі ретінде мемлекеттік мүлікті басқаруды, мүлікке билік жүргізу құқықтарын жүзеге асыруды тиісті өкілеттік берілген субъект жүргізе алады. Муниципалдық құрылым азаматтық айналымға қатысу үшін заңды тұлға құра алады және соңғыға өз өкілеттіктерінің бір бөлігін бере алады.

Мемлекет, Қазақстан Республикасының субъектілері мен жергілікті құрылымдар өз органдары (мемлекеттік билік немесе жергілікті басқару органдары) арқылы жерді тиімді пайдалануды ұйымдастыруға қажетті бір «дайындық жұмыстарын» орындайды. Мұндай басқару механизмін жүзеге асыратын құрал ретінде жер басқарудың азаматтық-құқықтық тәсілі пайдаланылады және пайдаланылуы тиіс, бұл ретте жер басқару жөніндегі нормалар мен әдістер жинағы және деңгейі жер учаскелерін пайдалану мақсатына қарай белгіленеді.

Экономикалық тұрғыда дамыған елдердің барлығында дерлік қала жер ресурстарын басқару негізі жерге құқық қатынастарын мемлекеттік реттеу болып табылады, алайда бұл проблеманы құқықтық шешудің принциптері, формалары мен тәсілдері әр елде әр түрлі болып келеді.

Қазақстан үшін жер ресурстарын басқару негізін төменде көрсетілген қазіргі уақыттағы басқару субъектілері мен құқық субъектілері атқара алады

Қалыптасқан ахуалдарға сәйкес, жер ресурстары қоғамның өмір тіршілігі өтетін жалпы аумақ ретінде де және Қазақстан Республикасы (ҚР) субъектісі аумағының, жергілікті ауданның, қаланың және т.б. бір бөлігі, көлемі, шекарасы, орналасқан жері, құқықтық мәртебесі және Мемлекеттік жер кадастрында көрсетілген басқа да сипаттамалары бар, оқшауланған жер учаскелері ретінде де қаралады.

Жер ресурстарын тиімді пайдалануды арттыруға, жер учаскелерін азаматтық айналымға тартуға бағытталады және ол мыналардың:

- а) жер учаскесіне құқықтарды оперативтік мемлекеттік тіркеу мүмкіндіктері;
- ә) жылжымайтын мүлік объектісін жасақтау, оның құқықтық мәртебесін анықтау;
- б) сервитуттарды, шектеулер мен ауырпалықтарды, жер учаскесінің нысаналы мақсатын белгілеу (анықтау) туралы заңнамалық және нормативтік актілер дайындау және бекіту;
- в) Мемлекеттік жер кадастрының мәліметтеріне негізделген жер туралы ақпараттық жүйенің болуы;
- г) құрамына мамандандырылған несие мекемелері, риэлторлар, бағалау институттары және т.б. кіретін, жер учаскелері және/немесе жер учаскелеріне берілген құқықтар айналымы нарығының инфрақұрылымын құру және дамыту;
- д) азаматтық айналымға берілетін жер учаскелеріне (оларға берілген құқықтарға) баға құру тәртібін анықтау;
- е) жерді пайдалану (әлеуметтік және басқа объектілер үшін, сондай-ақ қалалық тапсырыстар мен бағдарламаларды жүзеге асыру аясында нысаналы мақсатына сәйкес берілетін учаскелер) нормативтерін анықтау;
- ж) қосымша ақыға берілетін нормативтен жоғары учаскелер мен т.б.;
- з) жерді кадастрлық бағалау негізінде жүргізіледі.

Осыларға байланысты, жер учаскелерін міндетті түрде межелеу және оларға құқықтарды тіркеу қажет. Қаладағы жер учаскелеріне ауыртпалық түсіретін сервитуттарды қолдануда қалалық ортаның ерекшеліктері мен қала мүддесі үшін уәкілетті органның бастамасы бойынша белгіленген ресімдер арқылы сервитуттар тізімін толықтыру мүмкіндіктері қарастырылады [5].

Қазіргі кездегі жерді қайта қалыптастыру жер ресурстары жүйелерін жетілдіру мыналарды талап етеді: қаржылық және кадрлық қамтамасыз ету, жерге меншік түрлерін анықтау. Экономикалық жер қатынастарының өзектілігі, мемлекеттік саяси экономикалық және әлеуметтік негізгі фактор қалыптастыру үшін халық шаруашылығындағы жер ресурстарын басқарудың тиімділігін анықтайды.

Жерді пайдалану тиімділігін жоғарылату жердің табиғи қасиеттері мен қызметінің көпжақтылығымен байланысты, бұл өз кезегінде жер ресурстарын басқару механизмі мен мазмұнына, маңыздылығына әсер етеді.

Жер ресурстары – ештеңемен ауыстырылмайтын үлкен ұлттық байлық. Жерді біздің еліміздің халық шаруашылығындағы әр түрлі салаларында пайдаланады, бірақ оның қызметі барлық жерде бірдей емес. Өндірісте, тау кен саласын есепке алмағанда, ол кәсіпорынның тек орналасу орнын ғана көрсетеді. Тау-кен саласында жер қазба байлықтың көзі болып табылады және одан қазбаларды алады, бірақ бұл жерде өндіріс жермен, топырақ сапасымен байланысты жоқ. Ауыл шаруашылығында өнімді алу жердің сапалық жағдайына, сипатына пайдалану жағдайларына байланысты. Жер ауыл шаруашылығында еңбек заты ретінде қарастырылады, адам топырақтың беткі қабатын өңдегенде өнімді алуға қолайлы жағдай жасайды. Сонымен қатар жер еңбек құралы болып табылады және ауыл шаруашылық өнімді алу үшін топырақтың биологиялық, физикалық, механикалық қасиеттері қарастырылады. Жалпы айтқанда жер өндіріс құралы болып табылады сонымен қатар ауыл шаруашылығының материалдық-техникалық базасының маңызды бөлігі болып келеді [6].

Ағылшын ғалымы Уильям Петти жер жайлы былай айтқан: «байлық әкесі – еңбек, жер – оның анасы».

Ауыл шаруашылығында жер пайдаланудың тиімділігі құндық және натуралдық көрсеткіштермен сипатталады. Олардың негізгілері төмендегідей болып келеді:

- ауыл шаруашылығы дақылдарының өнімділігі, ц/га;
- жалпы өнімнің, таза табыстың және жалпы өнімнің құны, 1 га есептегендегі табыс, теңге;
- жер ресурстарына шығындардың өтелуі, материалдық шығынға теңгемен;
- өнімді өндіру тиімділігі, %.

Жерді пайдаланудың экономикалық тиімділік көрсеткіштерін анықтауда жердің кадастрлық бағасын, жердің сапасын есепке алу қажет.

Жерді пайдаланудың қосымша көрсеткіштері ретінде мыналарды пайдалануға болады:

- жалпы жер ауданында ауыл шаруашылығы алқаптарының салыстырмалы салмағы, %;
- ауыл шаруашылығы алқаптарының құрылымында егістіктің салыстырмалы салмағы, %;
- егістік ауданында ауыл шаруашылығы дақылдарының салыстырмалы салмағы, %.

Мемлекеттік жер саясатын жер меншігі түрлерін өзгерту мәселесін шешуге емес, жердің сақталуын, оны тиімді пайдалануды қамтамасыз ететін факторлар кешенін құруға бағыттау қажет. Аграрлық кәсіпорындарды реформалау тәжірибесі, шаруашылық жүргізудің ұйымдық-құқықтық формасын ауыстыру өздігінен өндіріс тиімділігінің өсуін қамтамасыз ете алмайтындығын көрсетті. Әрі мұнда, жер үлестерін бөліп беру арқылы шаруаларды мешік иесіне айналдыру қызметкерлердің ұжымдық еңбек нәтижесіне қызығушылығын көтермеді.

Қазақстанға икемді халықаралық тәжірибені қарастыра келе, жер ресурстарын неғұрлым тиімді басқаруды қамтамасыз ету мақсаттарында жерді алып қою механизмін жетілдіруді, сондай-ақ ұйымдық-құқықтық шаралар кешенін ашып көрсетуге болады, соның ішінде:

- әр жер санаты бойынша жауапсыз жер учаскелері меншік иелері мен жер пайдаланушылар тізілімін жүргізу;
- ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерді ұтымды пайдалануға тексеруді және жауапкершілікті күшейту;
- жеке және заңды тұлғаларға тауарлық ауыл шаруашылығын, шаруа немесе фермер шаруашылығын жүргізу үшін жер учаскесіне құқық берудің сатылы жүйесін енгізу [7].

Өндірістік үрдістер туралы көп жылдық мәліметтерді бағалау негізінде, қарастырылып отырған агроқұрылым формасын дамыту тиімділігімен байланысты проблемаларды шешу үшін жер пайдалану мүмкіндігін табуға көмектесетін, егістікті және ауыл шаруашылығы алқаптарын азайту критерийімен бірге оңтайландыру есептерінің жинағы анықталды. Жер пайдалану параметрлерін оңтайландыру мақсаты егін шаруашылығы мен мал шаруашылығы салаларының өндірістік потенциалын бағалау үшін ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерді барынша азайтуға бағытталады [4].

Сонымен, жер ресурстарын басқару шеңберінде ұсынылып отырған ғылыми-практикалық зерттеулерді экономикалық-математикалық қамтамасыз етудің (модельдеу және болжау) тәжірбиелік маңызы мыналардан тұрады:

- салалық және аумақтық факторларды ескере отырып, АӨК жағдайы мен даму келешегі туралы деректерді жүйелендіруден, бұл негізделген үкіметтік шешімдер қабылдауға және ұйымдастыру шараларын жүргізуге қажетті негіз болатын бастапқы ақпарат болып саналады;
- ауыл шаруашылығы өндірісін дамыту мен болжаудың ұсынылып отырған компьютерлік модельдерін зерттеуге негізделген, АӨК-ның жұмыс істеуін кешенді түрде қараудан тұрады.

Қазақстан Республикасының Жер кодексіне сәйкес Алматы облысының жер қоры нысаналы мақсатына сәйкес жеті санатқа бөлінеді: ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер; елді-мекендердің жері; өнеркәсіп, көлік, байланыс, қоғамдық және өзге де ауыл шаруашылығы мақсатына арналмаған жер; ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың жері, сауықтыру мақсатындағы, рекреациялық және тарихи-мәдени мақсаттағы жер; орман қорының жері; су қорының жері; босалқы жер. Жерге орналастыру мәселесінде, аймақтық факторлардың жер ресурстарын пайдалану тиімділігін арттырудағы маңыздылығы айқын. Алматы облысындағы жер ресурстарының жеті санатқа бөлінген аудандары:

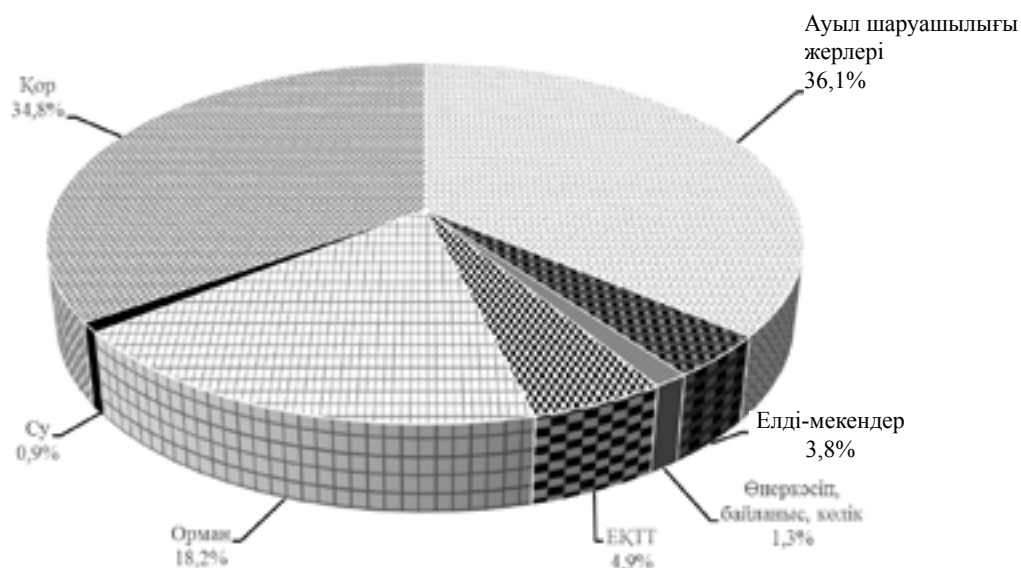
- ауыл шаруашылығы жерлерінің аудандары 2005 жылы -6800 мың га, ал 2013 жылы -8090,7 га құрап отыр, яғни соңғы 8 жылда +1290, 7 мың га артқан немесе 18,9% көбейген;
- елді мекендер жерлерінің аудандары 2005 жылы -845,1 мың га, ал 2013 жылы -855,2 га жеткен, яғни соңғы 8 жылда +10, 1 мың га өскен немесе 1,2% артқан;
- өнеркәсіп, байланыс, көлік жерлерінің аудандары 2005 жылы -290,8 мың га, ал 2013 жылы -301,8 га құраған, яғни соңғы 8 жылда +11, 0 мың га қосылған немесе 3,8% молайған;
- ерекше қорғалатын табиғи территориялар аудандары 2005 жылы -989,5 мың га, ал 2013 жылы -1086,7 га құраған, яғни соңғы 8 жылда +97, 2 мың га ұзарған немесе 3,8% артқан;
- орман территориясының аудандары 2005 жылы -4009,1 мың га, ал 2013 жылы -4076,8 га құраған, яғни соңғы 8 жылда +67, 7 мың га ұзарған немесе 1,7% көбейген;
- су айдыны территорияларының аудандары 2005 жылы -189,0 мың га, ал 2013 жылы - 193,4 га болды, яғни соңғы 8 жылда +4,4 мың га қосылған немесе 2,3% молайған;
- қордағы жерлердің аудандары 2005 жылы -9354,8 мың га, ал 2013 жылы -7776,9 га болған, яғни соңғы 8 жылда -1577,9 мың га қысқарған немесе 16,9% төмендеген;
- барлық жерлердің аудандары 2005 жылы -22478,3 мың га, ал 2013 жылы -22381,5 га құраған, яғни соңғы 8 жылда -1577,9 мың га азайған немесе 4,5% қысқарған.

Ауыл шаруашылығы алқаптарына енетіндер: егістіктер; тыңайған жер; көп жылдық екепелер егілген жер; шабындықтар; жайылымдар. Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер құрамына жататындар: ауыл шаруашылығы алқаптары; ішкі шаруашылық жолдары; коммуникациялар; тұйық су айдындары; мелиорациялық жүйе; қора жайлар мен ғимараттар орналасқан жер, басқа да алқаптар: сор, құм, тақыр яғни ауыл шаруашылығы алқаптарының алабына қосылған аумақтар [8].

Жер ресурстарын тиімді басқару үшін Қазақстан Республикасының заңнамасында және нормативтік-құқықтық актілерінде берілген барлық әдістердің, тәсілдер мен механизмдердің кең ауқымы пайдаланылады.

Жер ресурстарын бағалау, басқару тиімді басқару деп танылатын критерийлерді (өлшемдерді) анықтаудан басталады.

Жүргізілген зерттеулер деректеріне сүйенсек, Алматы облысында 2013 жылы жер санаттарының үлес салмағы әр түрлі болып отыр.

1-сурет – Алматы облысында 2013 ж. жер санаттарының үлес салмағы, (%)

Осы есептеулер мәліметтер көрініп тұрғандай: ауыл шаруашылығы жерлерінің ауданы-36,1 %; қордағы жерлердің ауданы-34,8 %; орман жерлерінің ауданы-18,2 %; ерекше қорғалатын табиғи терри-

ториялар ауданы-4,9 %; елді-мекендер ауданы-3,8 %; өнеркәсіп, байланыс, көлік жерлерінің аудандары-1,3 %; су айдыны территорияларының ауданы-0,9 %.

Сонымен, жер ресурстарын басқару, бір жағынан, ұлттық байлықты сақтау мен жер учаскелерін айналымға тарту мәселелерін жүзеге асыратын мемлекеттік билік органдарының қызметі, екінші жағынан – жерді пайдаланудың тиімділігін көтерумен байланысты болатын және өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуына бағытталған арнайы мақсатты үрдіс болып саналады.

Жер ресурстарын басқару шеңберінде ұсынылып отырған ғылыми-тәжірбиелік зерттеулерді жүргізу нәтижелерін енгізуді қамтамасыз етудің тәжірбиелік маңызы мыналардан тұрады:

- салалық және аумақтық факторларды ескере отырып, АӨК жағдайы мен даму келешегі туралы деректерді жүйелендіруден, бұл негізделген үкіметтік шешімдер қабылдауға және ұйымдастыру шараларын жүргізуге қажетті негіз болатын бастапқы ақпарат болып саналады;

- ауыл шаруашылығы өндірісін дамыту мен болжаудың ұсынылып отырған компьютерлік модельдерін зерттеуге негізделген, АӨК-ның жұмыс істеуін кешенді түрде қараудан тұрады.

Әдебиеттер тізімі

1 Постановление Правительства Республики Казахстан от 14 января 2005 года № 14. Об утверждении Положения Агентства Республики Казахстан по управлению земельными ресурсами. – 2005. – URL: <http://normativ.uchet.kz/view.php?ID=14916> (дата обращения: 08.08.2014)

2 Постановление Правительства Республики Казахстан от 29 декабря 2011 года № 1650. О внесении изменения в постановление Правительства Республики Казахстан от 1 марта 2011 года №208 «О Стратегическом плане Агентства Республики Казахстан по управлению земельными ресурсами на 2011–2015 годы». – 2011. – URL: <http://all-docs.ru/index.php?page=7&vi1=139525> (дата обращения: 18.06.2014)

3 Ахметов К. А., Асаев Р. А., Ахметова Г. К., Заноха А. И. Рекомендации по обоснованию и прогнозированию оптимальных производственных параметров развития ОАО «Ак Булың» Кордайского района Жамбылской области. – А.: Агроуниверситет, 2003. – 57 с.

4 Волков С. Н., Безгинов А. Н. Экономические модели в землеустройстве: учебно-практич. пособие. – М.: Тасис, 2001. – 284 с.

5 Шафранов А. Оценка уровня использования земли // Экономика сельского хозяйства России. – 2009. – №7. – С. 23-31.

6 Официальный сайт Агентства Республики Казахстан по статистике [Электрон. ресурс]. – URL: www.stat.kz. (дата обращения: 23.05.2014)

7 Постановление Правительства Республики Казахстан «О Стратегическом плане Агентства Республики Казахстан по управлению земельными ресурсами на 2011–2015 годы» от 29 декабря 2011 года № 1650 [Электрон. ресурс]. – 2011. – URL: http://www.kazpravda.kz/_pdf/may12/310512decision.pdf (дата обращения: 07.05.2014)

8 Jonson W. C. Controlled soil cracking as a possible means of moisture conservation on wetlands of the Southwestern Great Plains // *Agronomy Journal*. – 2011. – № 54. – P. 323-325.

9 Orlov D. Soil humus status, ecological and geochemical principles of its formation. Trans. // *Congr. Int. Soc. Soil Sei. - Hamburg*, 13-20 Aug., 2011. – Vol. 2. – P. 413-414.

10 Ridly A. O., Hedlin R. A. Soil organic matter and crop yields as influenced by the frequency of summer following // *Canadian Journal of Soil Science*. – 2012. – №48 (3). – pp. 315-322.

References

1 "Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 14 yanvarya 2005 goda № 14. Ob utverzhdenii Polozheniya Agentstva Respubliki Kazakhstan po upravleniyu zemel'nyimi resursami" (2005), available at: <http://normativ.uchet.kz/view.php?ID=14916> (Accessed August 08, 2014)

2 "Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 29 dekabrya 2011 goda № 1650. O vnesenii izmeneniya v postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 1 marta 2011 goda №208

"O Strategicheskome plane Agentstva Respubliki Kazakhstan po upravleniyu zemel'nymi resursami na 2011–2015 gody" (2011), available at: <http://all-docs.ru/index.php?page=7&vi1=139525> (Accessed June 18, 2014)

3 Akhmetov K.A., Asaev R.A., Akhmetova G.K., Zanol'nik A.I. (2003), *Rekomendatsii po obosnovaniyu i prognozirovaniyu optimal'nykh proizvodstvennykh parametrov razvitiya OAO "Ak Bulyn" Kordaiskogo raiona Zhambylskoi oblasti*, Agrouniversitet, Almaty.

4 Volkov S.N., Bezginov A.N. (2001), *Ekonomicheskie modeli v zemleustroistve*, Tais, Moscow.

5 Shafranov A. (2009), Otsenka urovnya ispol'zovaniya zemli, *Ekonomika Sel'skogo Khozyaystva Rossii*, Vol. 7, pp. 23-31.

6 Ofitsial'nyi sait Agentstva Respubliki Kazakhstan po statistike, available at: www.stat.kz. (Accessed May 23, 2014)

7 "Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan "O Strategicheskome plane Agentstva Respubliki Kazakhstan po upravleniyu zemel'nymi resursami na 2011–2015 gody" ot 29 dekabrya 2011 goda № 1650 (2011), available at: http://www.kazpravda.kz/_pdf/may12/310512decision.pdf (Accessed May 07, 2014)

8 Jonson W.C. (2011), Controlled soil cracking as a possible means of moisture conservation on wetlands of the Southwestern Great Plains, *Agronomy Journal*, Vol. 54, pp. 323-325.

9 Orlov D. (2011), "Soil humus status, ecological and geochemical principles of its formation. Trans", *Congr. Int. Soc. Soil Sei. - Hamburg*, Vol. 2, pp. 413-414.

10 Ridly A.O., Hedlin R.A. (2012), "Soil organic matter and crop yields as influenced by the frequency of summer following", *Canadian Journal of Soil Science*, Vol. 48 No. 3, pp. 315-322.

Резюме

В данной научной работе исследованы пути повышения эффективности использования земельных ресурсов с учетом территориальных особенностей Алматинской области и приведены рекомендации по управлению земельными ресурсами на основе экономическо-математического моделирования и экономического прогнозирования.

Summary

In this research it was investigated the ways of improving the utilization of land resources effectively by giving territorial features of Almaty region, and provided recommendations on land management on the basis of economic-mathematical modeling and economic forecasting.

Материал поступил
в редакцию 18.09.2014

JEL classification: A1: General Economics

M. Kaiyrgaliyeva,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Aktobe University named after S. Baishev,
Aktobe, The Republic of Kazakhstan

ANALYSIS OF POVERTY AND LIVING STANDARDS OF THE AKTOBE REGION POPULATION

Abstract

Purpose – The research conducts analysis and estimates the main indicators of living standards of the population of Aktobe region of the Republic of Kazakhstan. The article examines the main factors affecting the inequalities in population income and specifies the conceptual framework of poverty of the population. The scientifically proven recommendations for increasing the living standards of the Aktobe region population are given.

Methodology – The research employs the following methods as: economical and statistical, geographical comparison, and descriptive methods. Among the general scientific methods are analysis, comparison, forecast, and generalisation.

Originality/value – The work conducts the analysis of poverty and living standards of the population of the Western region of Kazakhstan, particularly Aktobe region. The author argues the main position which lies in the improvement of the quality and standard of living of all citizens of Kazakhstan, the strengthening of social stability and security. Thus, currently, one of the important tasks for state policy is the creation of one whole complex of social and economical conditions that encourages the growth of people's welfare.

Finding – Based on the research results it is concluded that the quality and standard of living in Kazakhstan depend on a range of indicators. Firstly, there is life expectancy, the morbidity rate, personal security, environment condition, and unemployment. Next follows the level of consumption of different goods and services. The author's attempt to consolidate some of the most important of such indicators into an indicator named the human development index takes place in the research. This index includes indexes of life expectancy, the coverage of population by education and living standards.

Keywords – demography, poverty, economic resources, economic development, infrastructure, living standards of population.

УДК 33; 330

М. Қайырғалиева,

э.ғ.к., доцент,

С. Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті,
Ақтөбе, Қазақстан Республикасы

АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ ХАЛЫҚЫНЫҢ КЕДЕЙШІЛІК ЖӘНЕ ӨМІР СҮРУ ДЕҢГЕЙІН ТАЛДАУ

Аннотация

Зерттеу мақсаты – Қазақстан Республикасында кедейшілік мәселелеріне мемлекет тарапынан қолдау көрсету мен оның деңгейін төмендетудің мүмкіндігін негіздеумен байланысты теориялық тұрғыда зерттеу, олардың құрамын анықтау, «кедейшілік», «ең төменгі күнкөріс деңгейі» және т.б. түсініктердің мазмұнын нақтылау және оған анықтама беру. Ақтөбе облысы халықының өмір сүру

деңгейінің теориялық және тәжірибелік аспектілерін кешенді талдау арқылы оны көтеру бойынша ғылыми негізделген ұсыныстарды әзірлеу болып табылады.

Әдіснама – мақаланы жазу барысында жинақтау, сипаттау, салыстырып талдау, болжамдар мен жобаларды ұсыну әдістері қолданылды.

Сонылығы/құндылығы – Қазақстан мемлекетінің тұрғындары өмір сүру деңгейін, қауіпсіздігін жақсартуға арналған «Қазақстан-2050» Стратегиясында Елбасы Н. Назарбаев атап өткеніндей, республика дамуының басым бағыттарының бірі тұрғындардың материалдық және әлеуметтік әл-ауқаты болып табылады. Сол себепті қоғамның барлық мүшелері мен оның әлеуметтік топтарының өмір сүру деңгейін ұдайы жақсарту түсуде, жоғарыда айтылғандай, аталған бағыттағы мемлекет саясатын жетілдіру жолдарын анықтау мен оларды жүзеге асыру ғылыми тұрғыдан дәлелдеулерге зәру екендігі айқын. Осы орайда мемлекет әлеуметтік саясатын тұтастай әрі тиімді дамытуға қол жеткізуі үшін оның негізгі буыны – халықтың өмір сүру деңгейін көтерудің қажеттілігі күмән туғызбайды. Сондықтан халықтың өмір сүру деңгейін жақсартуда оның әлеуметтік және экономикалық астарларын қарастыруға да ғылыми тұжырымдама қажет-ақ.

Қорытындылар – мақала тәжірибелік маңыздылығы елімізде әлеуметтік бағыттағы нарықтық қатынастардың одан әрі даму жағдайларында халықтың өмір сүру деңгейін көтеру жөніндегі мәселелер аясын кеңейте беру және республиканың әлеуметтік-экономикалық даму бағдарламаларын жүзеге асыру барысында проблемаларды уақтылы шешіп отыру үшін біз жүргізген осы зерттеу нәтижелері едәуір пайда келтіретіндігімен түсіндіріледі.

Түйін сөздер – халықтың өмір сүру деңгейі, демография, кедейшілік, экономикалық ресурстар, экономикалық даму, инфрақұрылым.

Бүгінгі таңда халықтың денсаулығы экономикалық, әлеуметтік, демографиялық, экологиялық, табиғи-климаттық және басқа да факторлардың ықпалына тәуелді екені ғылыми дәлелденген. Сонымен бірге олардың әрқайсысы жұртшылықтың денсаулық ахуалына әр түрлі әсер етеді. Осы облыста жүргізілген зерттеулер халық денсаулығының ахуалы халықтың өмір сүру салтының факторларымен, яғни еңбек және тұрмыс факторларымен (50-ден 55%-ға дейін), қоршаған орта факторларымен (20-дан 25%-ға дейін), генетикалық факторлармен (15-н 20%-ға дейін) және медициналық көмекті ұйымдастырумен (15%-ға дейін) анықталады [1].

Кедейшіліктің жоғары деңгейі, әлеуметтік қорғау жүйесінің құлдырауы, аурулар санының өсуі орташа өмір сүру ұзақтығын шұғыл қысқартты, дегенмен 2000 жылдардың аяғында жағдай жақсара бастады, бірақ 2010 жылдардағы деңгейге көтеріле алмады, мысалы, 2010 жылы орташа өмір сүру ұзақтығы 68,8 жас болса, 2011 жылы ол тек 65,91 жасқа, ал 2010 жылы 66,3 жасқа ғана жетті. Әсіресе еркектердің өмір сүру ұзақтығының көрсеткіштері қатты қысқарып кетті. Бұл беталыс эмоционалдық стрестер, алкогольды шамадан тыс қабылдау, шылым шегу және анаша қолдану себептерімен түсіндіріледі. Сарапшылардың берген бағасы бойынша, Қазақстанда 50 жастағы еркектердің 25%-ы, 20 жасар еркектердің 40%-ы 60 жасқа дейін жете алмайды. Мұндай цифрлар еркектер арасында «өлімнің жоғарылығын» көрсетеді. Тіпті 15 жасар ер балалар арасында осы жастағы қыздарға қарағанда жоғары болып келеді [2]. Еркектерге қарағанда әйелдердің өмір сүру ұзақтығы жоғары болуына қарамастан, әйелдердің денсаулық жағдайы мәз емес.

Сәбилердің, балалардың және аналардың өлімі, әсіресе ауылдық жерлердегі тағамның тұрақты жетіспеушілігі мен қоректік микроэлементтердің тапшылығы Қазақстанда да, Орталық Азия елдерінде де күрделі мәселе болып қала береді. Тыныс алу жүйелерінің аурулары, перинаталды аурулар, жұқпалы аурулар, сондай-ақ паразитарлық аурулар – балалар өлімінің жоғары деңгейінің негізгі себептері. Әйтсе де, соңғы жылдары сәбилер мен балалар өлімінің беталысы сәл де болса төмендеп келеді. 2010 жылы сәбилер өлімінің деңгейі 1000 адам есебінен 22,16-дан 16,81-ге төмендесе, балалар өлімінің деңгейі сәйкесінше 1,44-тен 1,24-ке төмендеді [3,4]. Әрине, бұл көрсеткіштерді дамыған елдердің көрсеткіштерімен салыстыруға болмайды. Еліміздің көптеген аудандарында балалар мен әйелдер темір тапшылығы анемиясы мен йод тапшылығынан қиналады.

Қазақстан өңірлері, бірінші кезекте, халықтың жан басына шаққандағы табысының есептемесіндегі жаппай қосымша құн өндірісінің көлемінің әртүрлілігіне байланысты сараланады, ол 2010 жылы 11,7 есе болса, 2011 жылы 12,05 есе болды (соңғы жылдардағы осы көрсеткіштің ең жоғарғы мәнін Атырау облысы, ең төменгі мәнін Жамбыл облысы көрсетті). Саралау өңірлер арасындағы күтілетін өмір ұзақтығы бойынша айырмашылықты анықтайды – 2013 жылы осындай индекс 0,113-ке алшақтады, сонымен қатар ең жоғарғы мән Астана қаласында бақыланды, ал ең төменгі мән Маңғыстау облысынан анықталды. Білім беру индексі саралауды анықтауда аз рөл атқарады, әйтсе де, ол бойынша 2010 жылы ең жоғарғы (Алматы қ.) және ең төменгі (Алматы облысы) көрсеткіштер арасындағы айырмашылық 0,098 құрады.

Жоғарыда келтірілген мәліметтерден Ақтөбе облысы АДИ-і орташа республикалық мәннен жоғары өңірлер қатарына жататындығы көрініп тұр. 2013 жылы Ақтөбе облысының АДИ-і 0,825 құрады, ол ең жоғарғы мәннен (Астана қаласы) 0,074 тармаққа төмен және ең төменгі мәннен (Жамбыл облысы) 0,042 тармаққа жоғары. Республика бойынша ауданы жағынан екінші орын, халқының саны жағынан тоғызыншы орынды алатын Ақтөбе облысы республиканың дамыған өнеркәсіптік өңірі болып табылады. Жан басына шаққандағы ЖІӨ-нің мейілінше жоғары деңгейі өңірдің АДИ-нің мәнін анықтайды. Ұлттық экономика жүйесінде Ақтөбе облысы былайша айқындалады:

1. минералдық-шикізат ресурстарына бай және ішкі өндіріс есебінен өзінің тағам өнімдері мен құрылыс материалдарына қажеттіліктерін толық қамтамасыз ете алатын индустриялы өңір ретінде;
2. негізгі мұнай өндіруші өңірлердің бірі ретінде;
3. «Шығыс-Батыс», «Солтүстік-Оңтүстік» бағыттары бойынша тораптық транзиттік пункт ретінде;
4. металлургия, тағам және химиялық өнеркәсіп салаларындағы ірі өнеркәсіп орталығы ретінде айқындалады [5].

Сонымен қатар, жекеленген зерттеушілердің пікірі бойынша әлі де болса өңірде адам әлеуеті дамуы жөніндегі мәселелер жетерлік екенін айта кеткен жөн. Негізінен, «2015 жылға дейінгі Ақтөбе облысын дамытудың бәселестік стратегиясының» авторлары өңірдің дамуындағы төмендегідей әлсіз жақтарын атайды:

1. Еңбекті республикалық бөлудегі өңірдің бір жақты мамандануы, терең шикізаттық бағыттылық және өңдеу өнеркәсібіндегі кәсіпкерлікті жеткілікті ынталандырудың жоқтығы.
2. Экономикалық ресурстарды бөлудегі өңірішілік елеулі үйлесімсіздіктер.
3. Топырақтың құнарсыздығынан, көптеген аудандарда жер суғару үшін судың тапшылығынан, ауыл шаруашылығы өнімін өндірудегі табиғи-климаттық шарттарға тәуелділік пен ауыл шаруашылығы өнімдерінің өткізу нарығынан қашықтығынан агроөнеркәсіп кешенінің дамымауы.
4. Электр қуатының тапшылығы, Ресей Федерациясының энергия жеткізушілеріне тәуелділік.
5. Көлік желісі ел экономикасының қазіргі заманғы талаптарына сәйкес емес, автомобиль жолдары төменгі өткізгіштік қабілетімен сипатталады.
6. Су, газ, жылу және электрмен қамту желілерінің жоғары дәрежеде тозуы.
7. Еңбек ресурстары кәсіби-біліктілік құрылымының экономиканың талабына сәйкес еместігі, экономиканың келешек қажеттіліктеріне орай кәсіби білім беру жүйесінде мамандарды даярлау көлемі мен профилі арасында үйлесімділіктің болмауы.
8. Шетелдік өндіріс тауарлары тарапынан бәсекелестік, әсіресе, әлемдік сауда ұйымына кірер алдында.
9. Әлеуметтік инфрақұрылым нысандары желілерінің жеткіліксіз даму деңгейі, жырақ ауылдық елді-мекендерде әлеуметтік инфрақұрылым нысандарының болмауы немесе оған қол жетпеушілік.
10. Ақтөбе облысындағы жердің беткі сулары мен ауа бассейнінің жоғары ластану деңгейі, техногендік минерал қалдықтарының көптігі.
11. Өндірістік секторларда, өнеркәсіптік өндіріске қызмет көрсету саласында шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің дамытылмауы.
12. Өнімдердің стандарттарға сәйкестігін сертификаттаудың болмауы.
13. Тұрмыстық қатты қалдықтарды өңдеу жүйелерінің дамытылмауы.

14. Шикізат секторының әлемдік баға конъюнктурасына қатаң тәуелділігі.
15. Ауыл шаруашылығын дамыту инвестициясы деңгейінің төмендігі.
16. Халықтың жан басына шаққандағы табысының тепе-теңдікте бөлінбеуі.
17. Ауылдық жерлердегі халықтың білім деңгейінің төмендігі.

Облыстың дамуына төнген осы құжаттағы қауіптердің маңызы өте зор:

1. Мұнай мен газ кен орындарын қарқынды игеру аудандарындағы экологиялық жағдайдың нашарлауы;
2. Халықтың әл-ауқатының өсуіне байланысты тұрмыстық қатты қалдықтардың көлемінің артуы;
3. Теміржол тасымалы мен электр энергиясы тарифтерінің өсуіне байланысты өнімдердің бәсекелестік қабілетінің төмендеуі;
4. Экономиканың қажеттіліктеріне кәсіптік білім беру жүйесінде мамандар әзірлеу көлемі мен профилинің бейімделу кезеңінің ұзақтығы;
5. Ауыл шаруашылығының инвестицияларымен салыстырғанда, өнеркәсіп инвестициясы көлемінің өсуінің озық қарқыны, ауыл шаруашылығын инвестициялауға ынталандырудың төмендеуі;
6. Халық табысының мөлшерін өнеркәсіптік және ауыл шаруашылығы аудандарда басым саралаудың артуы, ауыл шаруашылығын дамыту мотивациясының төмендеуі, кадрлардың ауылдық аудандардан қалаға ағылуы;
7. Пайдалануға жаңа кен орындарының енгізілуіне байланысты өңдеуші өнеркәсіп кәсіпкерлігін дамыту мотивациясының төмендеуі және минералдық шикізат өндірісінің артуы;
8. Еңбек мигранттарының көрші облыстар мен мемлекеттерден ағылуы, эпидемиологиялық және криминогендік жағдайдың ушығуы [6, 7].

Қазақстанның қалған өңірлері секілді, Ақтөбе облысы үшін де дамудың тепе-теңсіздігі тән. Өңірде қолайсыз аумақтар да баршылық, олардың қатарына Байғанин ауданының аумағында (16,9 мың га), Мұғалжар ауданының аумағында (248 мың га), Ырғыз аумағының аумағында (212,1 мың га), Шалқар ауданының аумағында (448,5 мың га) орналасқан әскери полигонның учаскелері, сондай-ақ депрессивтік шағын қалалар мен ауылдық елді-мекендер жатады. Осы өңірлердің басты мәселелері болып халықтың жұмыссыздық деңгейінің жоғарылығы, өнеркәсіптік өндіріс көлемінің төмендеуі, негізгі электрмен қамту, сумен қамту және канализация жүйелері құралдарының тозуы, өте қолайсыз экологиялық жағдай табылады.

2010-2011 жылдарға арналған облыстың шағын қалаларын әлеуметтік-экономикалық дамыту бағдарламасын жүзеге асырудың арқасында шағын қалалар тұрғындарының әлеуметтік жағдайы біршама жақсартылды, ол демографиялық және миграциялық көрсеткіштерге оң әсер етті. Негізінен осы бағдарламаның шегіндегі іс-шаралар қатарында жылумен қамту жүйелерін қайта жаңғырту, су құбыры жүйелеріне, канализациялық сорғы стансасы мен тазарту ғимараттарының кешеніне күрделі жөндеу жүргізу, шағын қалалардың көшелеріндегі асфальт жамылғысын жөндеу, жекеленген мектеп, аурухана, тұрғын үй қорларына күрделі жөндеу жүргізу, бірқатар өндірістерді (минерал су құю, силикат кірпіш өндіру зауытын, табакша әйнек өндіру зауытын, ұн жасайтын, ет, сүт, жүн және т.б. өңдейтін мини цехтар) ұйымдастыру көзделді. Бағдарламаны жүзеге асыру үшін 12038,247 млн теңге жалпы сомасындағы 46 жобаны жүзеге асыру көзделген, соның ішінде 9,2 млрд теңге сомасындағы инвестицияны талап ететін нақты экономика секторының 7 инвестициялық жобасы; коммуналдық салада 1,7 млрд теңге сомасындағы 26 жоба; әлеуметтік салада 107,564 млн теңге сомасындағы 10 жоба және экологиялық мәселелерді шешу үшін 937 млн теңге бар [8]. Шағын қалалардың халқының табиғи өсімі осы кезең ішінде 36,3%-ға өсті. Бағдарлама басталғаннан бері жұмыссыздар саны 48,2%-ға қысқарды, жұмысқа орналастырылған жұмыссыздар саны 15%-ға артты. Шағын қалалардың өнеркәсіп секторларында осы кезең ішінде 12 ірі инвестициялық жоба жүзеге асырылды. 12 коммуналдық тұрғын үй пайдалануға берілді, Қандыағаш, Хромтау және Алға қалаларында тұрғын үй-жай ретінде пайдалану мақсатымен бос қалған ғимараттарға реконструкциялау жасалды.

1-кесте – Ақтөбе облысы бойынша жалпы өңірлік өнім көлемі [9]

Жылдар	ЖӨӨ, млн теңге	Жан басына шаққандағы ЖӨӨ, мың теңге
2000	47,3	67,3
2001	52,9	71,7
2002	75,7	108,2
2003	80,9	120,6
2004	84,5	124,2
2005	105,2	156,1
2006	129,7	193,0
2007	158,4	236,9
2008	201,4	300,5
2009	270,4	400,4
2010	390,4	571,8
2011	517,0	750,6
2012	412,9	607
2013	449,3	660,6

Статистиканың ресми деректеріне сәйкес облыс дамуы оң серпінді көрсетіп отыр. Жоғарыдағы келтірілген кесте бойынша 2009 жылы, 2010 жылғымен салыстырғанда ЖӨӨ 11 есе өскен, яғни жан басына шаққандағы есептемеде 660,6 мың теңгені құраған.

Ақтөбе облысы бойынша жалпы өңірлік өнімнің қозғалысы 2010 жылдан 2013 жыл аралығында жыл сайын өскенін байқасақ, ал 2009 жылы бұл көрсеткіштің төмендеп, 2010 жылы қайта көтерілгенін байқап отырмыз.

Ақтөбе облысы бойынша ЖӨӨ-нің графикалық өзгеруі келесі суретте көрсетілген.

1-сурет – 1995-2008 жылдар аралығындағы ЖӨӨ-нің графикалық өзгеруі

Ескерту: автор құрастырған

Төмендегі кестеде 2015 жылға дейінгі болжамдау мағынасындағы модельдердің теңдеулері келтірілген (есептеу формуласы мен жолдары қосымшада көрсетілген).

2-кесте – Жалпы өңірлік өнімнің өзгеруі (2015 жылға болжау) [10]

Факторлар	Трендтік модель теңдеулері		Детерминация коэффициенті, r^2_{yx}
	Жылдар	Болжамдаулар	
Жалпы өңірлік өнім:	$y = 36,42x - 60,577$		$R^2 = 0,8608$
ЖӨӨ, млрд теңге	2010	522,1	
	2011	558,6	
	2012	595,0	
	2013	631,4	
	2014	667,8	
	2015	704,2	

2-кестенің жалғасы

Жалпы өңірлік өнім : Адам басына шаққандағы ЖӨӨ, мың теңге	y = 53,625 x - 90,122		R² = 0,8705
	2010	714,3	
	2011	767,9	
	2012	821,5	
	2013	875,1	
	2014	928,8	
	2015	982,4	
Ескерту: автор құрастырған			

Біз болжамдаудың экстраполяциялық әдісі арқылы Ақтөбе облысының статистикалық мәліметтері бойынша жалпы өңірлік өнім мен адам басына шаққандағы жалпы өңірлік өнім көлемінің моделін құрастырдық. Болжау экстраполяциялық әдіс арқылы жүргізіледі, яғни болашаққа өткен және қазіргі қарқындарды жобалау арқылы жүргізіледі. Әлеуметтік-экономикалық өсімнің трендік модельдерін құрудың негізгі мақсаты – алдағы уақыттың бір бөлігіне зерттеліп отырған процестің дамуы туралы олардың негізінде болжау жасау болып табылады.

2015 жылғы сақталған даму қарқынында ЖӨӨ – 704,2 млрд теңге, адам басына шаққанда ЖӨӨ – 982,4 мың теңгеге тең, ол дамыған елдер деңгейіне сәйкес келеді. Бір қарағанда мұндай қуанышты болып көрініп отырған жағдай дамыған индустриялық базасы бар, ғылыми дамыған әлеуеті бар болған жағдайда ғана мүмкін. Халық санының күтілген өсімі – 47,5 мың адамды құрайды. Ағымдағы қарқынды сақтай отырып, қала халқының өсуі ауыл халқының өсуімен салыстырғанда екі еснен құрап отыр. Оң тренд (өзгеріс) басқа да көрсеткіштердің дамуында көрініп отыр, атап айтатын болсақ, жұмыссыздықтың, жалақының өсімі болып отыр. Орташа зейнетақының өзгеруін болжау, орташа адам басына шаққан табыс мөлшері азайғанын байқауға болады: күтіліп отырған орташа айлық зейнетақының мөлшері – 4750 теңге, күтіліп отырған орташа адам басына шаққандағы табыс мөлшері – 12996 теңгені құрап отыр [11].

Аймақтың өндірістік әлеуетінің негізін қазіргі уақытта өткен ғасырдың 40-60 жылдары құрылған, қазір негізінен тек экспортқа ғана жұмыс жасайтын бірегей өнеркәсіптік кешендер құрайды. Олардың қатарына Қазақстанда өндірілетін хром кенінің бүкіл көлемін қамтамасыз ететін «Дон тау – кен байыту комбинаты» АҚ, «Қазхром ТҰК» АҚ, республикадан шығарылатын ферроқорытпаның төрттен астам үлесі тиесілі «Ақтөбе ферроқорыту зауыты» АҚ, хром тұзын, хром тотығын, хром ангидридін, натрий биохроматын өндіретін «Ақтөбе химиялық қосылыстар зауыты» АҚ жатады. Облыс экономикасы өсімінің серпініне мұнай өңдеу саласының дамуы елеулі ықпалын тигізуде. «СНПС-Ақтөбемұнай-газ» АҚ ірі мұнай-газ кәсіпорындарының бірі болып табылады, ол облыстың өндірістік және әлеуметтік нысандарына көлемді инвестициялар салып отыр. Облыстың өнеркәсіптік әлеуетіндегі елеулі үлеске құрылыс индустриясының кәсіпорындары ие, олар бүкіл республикаға құрылыс материалдарының алуан түрлерін жеткізеді. Қазіргі уақытта машина жасауды, тағам, тоқыма өнеркәсібін, агроөнеркәсіп кешенін дамыту беталысы белгіленіп отыр [12].

Нақты облыс үлгісінде өңірлік аспектідегі кедейшілік пен өмір сүру деңгейін талдауды жинақтай келіп, жеке өңірдің жалпы даму беталысы елдің даму беталыстарымен толық парапар сәйкеседі деген қорытынды жасауға болады. Ақтөбе облысының әлеуметтік-экономикалық дамуының қысқаша қорытындысына тоқтала кететін болсақ, соңғы алынған мәліметтер бойынша халықтың орташа жан басына шаққандағы атаулы ақшалай табыстары өткен жыл мәліметтерімен салыстырғанда 7,5%-ға өсіп, нақты ақшалай табысы 2,3%-ды құрап отыр. Бұл көрсеткіштер арқылы облыстың жағдайын байқауға болады. Облыста жалпы елімізге тән адам әлеуеті дамуының мәселелері анық көрініп тұр. Сонымен қатар, Ақтөбе облысы Қазақстанның жоғары табысты және индустриялы жетістікті өңірлерінің қатарына жататын болғандықтан, еліміздің алдында тұрған кедейшілік, жұмыссыздық, әлеуметтік қорғалмау мәселелері облысымызда басты назар аударатын мәселелердің бірі болып табылады. Соны-

мен қоса, бірқатар мәселелер айқындалған болатын, біріншіден экологиялық қолайсыз жағдайлар мен олардан туындайтын салдары болып табылады. Адам әлеуетінің дамуы өзгелерінің арасынан білімге, денсаулық сақтауға және тамаққа едәуір күрделі қаржы жұмсалымын талап етеді. Соның нәтижесінде экономикалық өнімді жұмыспен айналысуға қабілетті денсаулықтары берік және білімді халық қалыптасады. Адам әлеуетін дамытуға маңызды ұсыныстардың бірі болып табылатын әлеуметтік игіліктермен қамтамасыз етілу деңгейі де жалпы республикалық деңгейге сәйкес.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Уровень жизни населения в Казахстане: Статистический сборник. – Астана: Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан, 2014. – 120 с.
- 2 Шокаманов Ю. Қазақстандағы адам дамуы: өлшеу әдіснамасы мен талдау: оқу құралы. – Алматы: Экономика, 2008. – 312 б.
- 3 Мамыров Н. К., Кулекеев Ж. А., Султанбекова Г. К. Микроэкономика: учебное пособие. – Алматы: әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 1999. – 219 б.
- 4 Мынбаев К. Т. Эконометрика: оқу құралы. – Алматы: Атамұра, 2004. – 298 б.
- 5 Филатов О. К. Экономика предприятий (организаций): учебник. – М: Финансы и статистика, 2010. – 509 с.
- 6 Айнабек К. С. Теория издержек обращения в рыночном механизме: учебное пособие для вузов. – Алматы: Раритет, 2001. – 172 с.
- 7 Ковалев В. В. Финансовый анализ. Управление капиталом. Выбор инвестиции. Анализ отчетности. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 432 с.
- 8 Дмитриев Л. Н. Экономика предприятия: учебное пособие. – Минск: Белорусский государственный экономический университет, 2010. – 718 с.
- 9 Қазақстан өңірлері: статистикалық жинақ. – Астана: Қазақстан Республикасы Статистика агенттігі, 2013. – 28 б.
- 10 Официальная статистическая информация [Электрон. ресурс] // Комитет по статистике Министерства национальной экономики РК. – URL: http://www.stat.gov.kz/faces/homePage?_afzLoop=45169277919134#%40%3F_afzLoop%3D45169277919134%26_adf.ctrl-state%3D9y9essbv8_4 (дата обращения: 17.03.2014).
- 11 Об участии в семинаре «Перспективы измерения бедности» [Электрон. ресурс] // Статистика СНГ. – 2013. – URL: <http://www.cisstat.com/rus/event/433.pdf>. (дата обращения: 21.12.2013)
- 12 Аженов М. С. Кедейлік социологиясы: оқу құралы. – Алматы: Экономика, 2009. – 560 б.
- 13 Численность населения Республики Казахстан по областям, городам и районам на начало 2014 года [Электрон. ресурс]. – 2014. – URL: http://www.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersPopulation?_afzLoop=46622390674626#%40%3F_afzLoop%3D46622390674626%26_adf.ctrl-state%3D9y9essbv8_172 (Дата обращения: 21.01.2014)

References

- 1 Uroven' zhizni naseleniya v Kazakhstane: Statisticheskii sbornik (2014), Komitet po statistike Ministerstva natsional'noi ekonomiki Respubliki Kazakhstan, Astana. (In Russian)
- 2 Shokamanov Yu. (2008), *Kazakstandagy adam damuy: olsheu adisnamasy men tal dau*, Ekonomika, Almaty. (In Kazakh)
- 3 Mamyrrov N.K., Kulekeev Zh.A., Sultanbekova G.K. (1999), *Mikroekonomika*, Al-Farabi atyndagy KazUU, Almaty. (In Russian)
- 4 Mynbaev K.T. (2004), *Ekonometrika*, Atamura, Almaty. (In Russian)
- 5 Filatov O.K. (2010), *Ekonomika predpriyatii (organizatsii)*, Finansy i statistika, Moscow. (In Russian)

- 6 Ainabek K.S. (2001), *Teoriya izderzhhek obrashcheniya v rynochnom mekhanizme*, Raritet, Almaty. (In Russian)
- 7 Kovalev V.V. (1996), *Finansovyi analiz. Upravlenie kapitalom. Vybor investitsii. Analiz otchetnosti*, Finansy i statistika, Moscow. (In Russian)
- 8 Dmitriev L.N. (2010), *Ekonomika predpriyatiya*, Belorusskii gosudarstvennyi ekonomicheskii universitet, Minsk. (In Russian)
- 9 *Kazakstan onirleri: statistikalyk zhinak* (2013), Kazakstan Respublikasy Statistika agenttigi, Astana. (In Kazakh)
- 10 "Ofitsial'naya statisticheskaya informatsiya", available at: http://www.stat.gov.kz/faces/homePage?_afzLoop=45169277919134#%40%3F_afzLoop%3D45169277919134%26_adf.ctrl-state%3D9y9essbv8_4. (Accessed March 17, 2014) (In Russian)
- 11 "Ob uchastii v seminare "Perspektivy izmereniya bednosti" (2013), *Statistika SNG*, available at: <http://www.cisstat.com/rus/event/433.pdf>. (Accessed December, 21, 2013) (In Russian)
- 12 Azhenov M.S. (2009), *Kedeilik sotsiologiyasy*, Ekonomika, Almaty. (In Kazakh)
- 13 "Chislennost' naseleniya Respubliki Kazakhstan po oblastyam, gorodam i raionam na nachalo 2014 goda" (2014), available at: http://www.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersPopulation?_afzLoop=46622390674626#%40%3F_afzLoop%3D46622390674626%26_adf.ctrl-state%3D9y9essbv8_172. (Accessed January 21, 2014). (In Russian)

Резюме

В работе проведен анализ бедности и уровня жизни населения западного региона Казахстана, в частности Актюбинской области. Автор аргументирует основное положение, которое заключается в улучшении качества и уровня жизни всех граждан Казахстана, укреплении социальной стабильности и защищенности. Таким образом, одной из важнейших задач государственной политики на современном этапе выступает создание единого комплекса социально-экономических условий, способствующих росту благосостояния народа.

Summary

The work conducts the analysis of poverty and living standards of the population of the Western region of Kazakhstan, particularly Aktobe region. The author argues the main position which lies in the improvement of the quality and standard of living of all citizens of Kazakhstan, the strengthening of social stability and security. Thus, currently, one of the important tasks for state policy is the creation of one whole complex of social and economical conditions that encourages the growth of people's welfare.

*Материал редакцияға
20 маусымда 2014 ж. түсті*

JEL classification: M510

G.K. Mukhanova,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
T.Ryskulov Kazakh Economic University,
Almaty, The Republic of Kazakhstan

COMPARATIVE ANALYSIS OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT POLICIES IN EUROPEAN COUNTRIES AND KAZAKHSTAN

Abstract

Purpose – the work conducts the comparison analysis of the policy of human resources management in European countries. The research reveals both the positive and negative sides of international version of personnel management. Data obtained from the analysis are applied for making recommendations for the improvement of human resource management in the Republic of Kazakhstan.

Methodology – as a methodology the article employs the research of foreign expertise, correction of knowledge obtained, and lines of reasoning based on empirical data about the research subject. Observations and experiments are the basis for obtaining data. The work also uses the methods of objectivity and critical assessment of the degree of validity of experiments and results in relation to tested theory.

Originality/value – based on the experience of European countries, the author has developed suggestions for improving the human resources and personnel department management of the Republic of Kazakhstan. The research has produced a set of measures for adopting international experience to the Kazakhstan economic environment.

Findings – on the basis of adaptation of experience from abroad the following conclusions and recommendations are put forward. Firstly, it is necessary to efficiently form and use the workforce capacity through the management of all components of the human factor, from labour training and professional orientation of youth to the concerns for retired workers. Secondly, the large-scale implementation of active methods of search and tailored training of workers needed for the business and economic branches is required. It follows that there is a need for systematic work with the executive staff and with the managerial personnel reserve for promotion to executive positions which should include such organisational forms as career planning, preparation of candidates for promotion according to individual plans, rotational movements of managers and specialists, training at special courses and on-the-job training at appropriate job positions.

Keywords – human resources, policy of human resources management, management, management concept.

УДК 338.001.36

Г.К. Муханова,
кандидат экономических наук, доцент,
Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова
Алматы, Республика Казахстан

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПОЛИТИКИ УПРАВЛЕНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМИ РЕСУРСАМИ В ЕВРОПЕЙСКИХ СТРАНАХ И В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

Цель исследования – провести сравнительный анализ политики управления человеческими ресурсами в европейских странах, выявить положительные и отрицательные стороны зарубежного варианта

управления персоналом. Полученные данные анализа применить для выработки предложений по совершенствованию управления человеческими ресурсами в Республике Казахстан.

Методология – использована методология исследования зарубежного опыта, корректировка полученных знаний, принципы рассуждения на основе эмпирических данных об объекте исследования, базой получения данных являются наблюдения и эксперименты. Методы объективности и критической оценки степени адекватности экспериментов и результатов по отношению к проверяемой теории.

Оригинальность/ценность – на основе изучения опыта зарубежных стран выработаны предложения по совершенствованию управления человеческими ресурсами и кадровыми службами Республики Казахстан. Разработан комплекс мероприятий по адаптации зарубежного опыта применительно к казахстанским условиям хозяйствования.

Выводы – на основе адаптации зарубежного опыта сделаны следующие выводы и рекомендации: необходимо эффективное формирование и использование кадрового потенциала на основе управления всеми компонентами человеческого фактора: от трудовой подготовки и профориентации молодежи до заботы о ветеранах труда; широкое внедрение активных методов поиска и целенаправленной подготовки нужных для предприятия и отрасли работников; следует планомерно работать с руководящими кадрами, с резервом для выдвижения на основе таких организационных форм, как планирование деловой карьеры, подготовка кандидатов на выдвижение по индивидуальным планам, ротационные передвижения руководителей и специалистов, обучение на специальных курсах и стажировка на соответствующих должностях.

Ключевые слова – человеческие ресурсы, человеческий капитал, политика управления человеческими ресурсами, менеджмент, концепция управления.

Исследования относительно различных подходов к вопросам найма, продвижения и увольнения работника широко проводятся в Европе. Одно из них было проведено в 2001 г. и основывается на опросах 300 менеджеров 25 фирм из Франции, Германии, Италии, Испании и Великобритании. Авторы данного исследования – Segalla M., Jacobs-Belschak, Muller C., Rouzies D., Flory M., Sauquet A. и Turati C. – предполагают, что культурные различия сильно влияют на политику компании во всех областях управления человеческими ресурсами [1]. То, что предлагает на практике специалист по персоналу «в европейском» подходе к управлению человеческими ресурсами, вкратце отражено в несложной таблице 1.

Таблица 1 – Управление человеческими ресурсами/европейский вариант управления человеческими ресурсами: сравнение [2]

	Персональный менеджмент	Общепринятая модель управления человеческими ресурсами	Европейский вариант управления человеческими ресурсами
Среда	Установившаяся законодательная основа	Дерегулирование (сокращение объема вмешательства государства в экономику)	Установившаяся законодательная основа
Цели	Задачи социального порядка	Организационные задачи	И организационные задачи, и задачи социального порядка
Персонал	Персонал как организация	Персонал как ресурс (внутренний и внешний)	Персонал рассматривается в качестве основного производственного ресурса
Основное внимание	Основное внимание к приведению системы в соответствие с формальными требованиями	Основное внимание уделяется соотношению издержек и результатов	Основное внимание уделяется управлению затратами, их соотношению с результатами и окружающей средой
Взаимоотношения со служащими по найму	Профессиональные союзы	Отсутствие профессиональных союзов	Работа с профсоюзами и возможность обходиться без сотрудничества с ними

Продолжение таблицы 1

Отношения с линейными руководителями (например, руководителями цехов)	Ответственность за подчиненных на основе классической модели управления персоналом	Обеспечение потребностей в линейном руководстве по заранее определенной схеме управления человеческими ресурсами	Взаимодействие, управление специалистами
Отношения между специалистами и линейными руководителями производства	Ответственность специалистов за функционирование системы	Специалисты рассматриваются как люди, которые в состоянии оказывать поддержку линейному руководству	Толерантность, гибкость

Примечание: источник – журнал International Journal of Human Resource Management

В первом столбце отражен традиционный подход к персональному менеджменту, до сих пор находящий широкое применение в европейском регионе. Во втором столбце представлены основные характеристики нормативной концепции управления человеческими ресурсами, общепринятой в США и в этом виде попавшей в Европу. В третьем столбце приблизительно указываются основные отличительные черты управления человеческими ресурсами в его «европейском» виде. Системная природа стран, народов, культур, организаций требует восприятия данных моделей только как очень общих и ориентировочных. На самом деле каждая отдельная организация, так же как страна, народ, общность, обладает уникальными качествами, своими особенностями. Можно сказать, что в каждой стране свой капитализм, а в каждой организации своя система управления, и в восприятии лучшего из опыта иных стран и организаций следует основываться на глубоком анализе сути «референтных» систем и своей собственной системы, прежде чем заимствовать модели поведения или методы управления [3].

Сравнение особенностей управления в американских и японских компаниях приведено в таблице 2.

Таблица 2 – Характеристика японской и американской моделей менеджмента [2]

Японская модель	Американская модель
Со сменой руководства философия фирмы не меняется. Система «пожизненного найма» сохраняет кадры	Замена руководства сопровождается сменой работников
Управленческие решения принимаются коллективно	Решения принимаются индивидуально
Преобладает коллективная ответственность	Преобладает индивидуальная ответственность
Гибкая структура управления	Жесткая, формализованная структура управления
Основное внимание уделяется низовому звену производства – цеху	Основное внимание уделяется адаптации к внешней среде
Неформальная организация контроля	Формализованная процедура контроля
Коллективный контроль	Индивидуальный контроль менеджера
Замедленная оценка работы сотрудников и служебный рост	Быстрая оценка результатов труда, ускоренное продвижение по службе
Важнейшее качество руководителя – умение осуществлять координацию и контроль	Важнейшее качество руководителя – профессионализм
Ориентация управления на группу	Ориентация управления на личность
Оценка управления по достижению гармонии в коллективе и по коллективному результату	Оценка управления по индивидуальному результату
Преобладание неформальных отношений с подчиненными	Преобладание формальных отношений с подчиненными
Продвижение по службе по возрасту и стажу работы	Карьера находится в зависимости от отличных результатов
Подготовка руководителей универсального типа	Подготовка узкоспециализированных руководителей
Оплата труда по результатам работы группы, стажу и т.д.	Оплата труда по индивидуальному вкладу
Долгосрочная занятость в фирме	Наем на короткий период

Примечание: источник – журнал International Journal of Human Resource Management

В таблице 2 приведено сравнение, позволяющее выделить достоинства и недостатки каждой из моделей [4]. Другая проблема может возникнуть между линейными менеджерами и отделом управления персоналом или собственником компании при решении вопроса, кого нанимать – специалиста

или человека с общими знаниями. Специалист – это человек, который обладает конкретными практическими знаниями и навыками в рамках своей профессии. Человек с общими знаниями в рамках своей профессии, как правило, не имеет узкой специализации. Специалисты отдела управления персоналом могут предпочесть нанять человека, обладающего потенциалом роста. По их мнению, навыкам можно научить, но потенциал работника к обучению либо присутствует, либо нет. Линейные менеджеры хотят видеть человека с конкретными знаниями и навыками в определенной области. Более подробные данные можно увидеть в таблице 3 [1].

Таблица 3 – Предпочтения в области найма специалиста или человека с общими знаниями в европейских странах [1]

Страны	Человек с общими знаниями (местный)	Человек с общими знаниями (иностранец)	Специалист
Англия	10,5	28,9	36,8
Франция	10,9	3,1	29,7
Германия	16,7	16,7	44,4
Италия	12,2	14,4	26,7
Испания	22,2	7,4	70,4
Европа в среднем	13,3	13,3	36,1

Примечание: источник – Segalla, Sauquet, Turati, 2001в, р.34

Из таблицы 3 видно, что итальянцы и испанцы предпочитают нанимать специалистов. К такой политике найма тяготеют и французы. Интересен тот факт, что немецкие менеджеры отдают предпочтение как местному персоналу с общими знаниями, так и иностранным сотрудникам с общими знаниями. В то же время немцы стоят на втором месте после испанцев по предпочтению найма специалистов с узкими знаниями. Испанцы фокусируются на найме персонала, который обладает конкретными практическими знаниями, и избегают принимать на работу выпускников элитных бизнес-школ. Например, знание иностранного языка менее важно для Франции, чем для Англии, Германии или Испании. Опыт работы за границей более ценится во Франции и в Италии. Кроме этого, информация о каждом кандидате должна включать возраст, образование, репутацию учебного заведения, результаты тестов по некоторым предметам в области менеджмента, предыдущий опыт работы, а также личные характеристики. Любая компания всегда анализирует достаточно большое количество критериев при подборе человека на определенную позицию. Каждый из этих критериев является существенным для менеджеров одной страны и может быть менее важным для менеджеров другой (таблица 4) [1, 5].

Таблица 4 – Перечень некоторых главных характеристик, лежащих в основе принятия решения о найме в европейских странах [6]

Европейские страны	Англия	Франция	Германия	Италия	Испания
Знание иностранного языка	1	1	1	2	1
Результат теста	2	3	2	1	2
Умение вести малый и средний бизнес	7	2	5	6	3
Выпускной ранг	3	9	3	5	6
Рекомендации	4	2	6	7	9
Международный опыт работы	11	5	10	4	7
Общее образование	5	4	14	11	5
Технические и специальные навыки	20	6	4	19	13
Возраст	17	10	8	9	4
Культура, национальность	8	7	18	3	22

Примечание: источник – Segalla, Sauquet, Turati, 2001в, р.35

Проанализировав показатели таблицы 4, можем сделать вывод, что практически все страны считают важными такие критерии, как знание иностранного языка, результаты теста, общее образование и выпускной ранг. Для некоторых стран важны умение привлекать иностранных клиентов, широкое знание иностранных рынков и способность быстро ориентироваться в определенных ситуациях, для других – культура и национальность, умение вести малый и средний бизнес, а также наличие специальных навыков и знаний. Ранжирование этих критериев по степени их важности для определенных стран дает картину политики найма в той или иной стране [1, 5].

Одна из основных проблем в системе управления персоналом заключается в найме такого человека, который подходил бы и к культуре так называемого европейского менеджмента, и к культуре отдельной компании. К примеру, может быть нанят молодой иностранный претендент из элитной бизнес-школы, знающий много языков, но в течение нескольких месяцев может обнаружиться, что этот человек не способен установить контакт со своими коллегами. Остальные сотрудники фирмы или конкретного отдела могут оказаться менее образованными или менее мотивированными и могут обнаружить, что им трудно работать с иностранцем. Хотя конкуренция среди коллег выступает важным фактором, основным является именно его принадлежность к другой нации. Иностранцы, со своей стороны, часто не понимают правил другой культуры, что затрудняет их общение с коллегами.

Интересно, что иностранное происхождение кандидата на работу может являться как положительным, так и отрицательным фактором. В частности, 15% опрошенных немецких менеджеров заявили, что иностранное происхождение персонала является плюсом, 3% считают, что это недостаток. Испанцы также занимают двойственную позицию по этому вопросу: 3% рассматривают иностранное происхождение как плюс, 0,5% – как минус [1].

Американские исследователи не смогли выявить четкую зависимость структуры найма от культурных особенностей. В европейских странах это сделать еще труднее, так как многообразие культур предполагает скорее культурное различие, чем схожесть. Основная задача менеджеров заключается в понимании цели найма и средств для достижения данной цели. Многие исследователи считают, что иногда фирмы не могут сформулировать цель и средства найма. Большинство склоняются к тому, что необходимо нанимать людей, которые больше подходят к преобладающей организационной культуре, чем персонал, владеющий только хорошими навыками и знаниями в области бизнеса. Необходимо отметить, что нельзя сравнивать важность параметров для той или иной страны и делать вывод о том, что одна страна более правильно расставляет акценты и делает выбор, а другая нет. В каждом государстве в силу культурных ценностей и экономического положения есть свои обоснованные критерии отбора, которые обуславливают правильность выбора. Критерии найма персонала отечественными компаниями представляют собой совокупность разных элементов, являющихся специфическими для той или иной страны. Один из важных критериев отбора в казахстанской практике – возраст кандидата, который не должен превышать 35-40 лет. Важным критерием при отборе персонала в казахстанской практике является также наличие определенного опыта работы, как правило, желательно в той должности, на которую он претендует в новой организации, что подразумевает наличие у него специальных знаний в той или иной области. В 70% случаев казахстанские менеджеры предпочитают взять на работу человека с этими специальными знаниями и опытом работы, чем человека с общими знаниями. В практике некоторых компаний существует политика найма на работу выпускников высших учебных заведений, которые, как правило, могут не иметь опыта работы вообще или имеют небольшой опыт. Наем такого сотрудника предполагает наличие развитой системы тренинга в организации, что могут себе позволить далеко не все компании, так как обычно это достаточно дорогостоящие программы. Другой вопрос, который необходимо учитывать, – руководство организации не всегда понимает необходимость тренинговых программ для сотрудников. Следующим требованием в большинстве случаев является владение иностранным языком. В какой-то мере это обуславливается наличием большого количества филиалов иностранных компаний на отечественном рынке, соответственно, знание языка в таких организациях необходимо. В связи с глобализацией бизнеса большую ценность для компании представляют работники, способные ориентироваться в международной среде. Организация не всегда может привлечь менеджеров, обладающих такими навыками, извне. Поэтому в большинстве западных компаний огромное

внимание уделяется различным тренинговым программам, которые направлены на то, чтобы обучить персонал фирмы. Европейские исследования показали, что средний возраст, при котором происходят наибольшие инвестиции в обучение, составляет от 36 до 46 лет. Очень многим людям после этой возрастной границы трудно адаптироваться к меняющейся среде. Восприятие информации после 40 лет значительно изменяется, человеку сложнее принять новую информацию, запомнить ее и сопоставить с уже полученной информацией. В казахстанской практике можно найти немного организаций, которые согласны вкладывать финансовые и временные усилия в сотрудников старшего возраста, т.е. организовывать для них обучение и составлять тренинговые программы. Многие руководители отечественных предприятий считают, что легче найти молодого специалиста, даже несмотря на то, что затраты на его привлечение могут превышать затраты на обучение сотрудников старшего возраста. Во многих западных фирмах существуют программы защиты такой категории сотрудников, которая не позволяет в случае устаревания знаний просто их увольнять, а в некоторых организациях используются специальные программы обучения пожилых сотрудников. Наряду с этим, если принимается решение об увольнении такого сотрудника, во многих западных организациях существуют специальные программы раннего отправления на пенсию. К сожалению, в казахстанской практике подобные программы, как правило, отсутствуют. В зрелом возрасте люди должны больше полагаться на профессиональную компетентность, нежели на обучаемость. Проблема заключается в том, что большинство организационных программ направлены на тренинг молодых специалистов, которые легко воспринимают изменения и адаптируют свои знания к глобальной среде. Конечно, позволение молодым, более динамичным работникам «перепрыгнуть» через своих старших коллег в определенном смысле принесет выгоды организации, но вопрос о том, принесет ли это удовлетворение персоналу, остается открытым. Таким образом, чрезвычайно важным вопросом для менеджмента организаций является принятие решения о внутреннем или внешнем найме [7].

Исследования выявили четыре типа фирм, которые придерживаются различных критериев продвижения:

- «клуб» (внутренний найм, основанный на группе) – как правило, придерживаются политики найма внутри компании, ориентируясь на кандидата с общими знаниями и навыками, которому свойственны ранний карьерный рост и большая надежность;
- «академия» (внутренний найм, основанный на деятельности) – внутренний найм, возможность роста кандидата, высокий потенциал, ранняя карьера, специфические знания в той или иной области, возможность увольнения за плохую работу;
- «крепость» (внешний найм, основанный на групповом взаимодействии) – внешний найм, кандидат с некоторыми специфическими навыками, больше пассивен, чем активен, свойственны частые увольнения;
- «баскетбольная команда» (внешний найм, основанный на деятельности) – внешний найм, сосредоточение знаний на определенной работе, не свойственны формальные тренинги, слабое планирование карьерного роста, возможность горизонтальной карьеры – перехода с позиции на позицию [1].

Интересно проследить, какие критерии использует та или иная страна при принятии решения о карьерном росте. Такого рода данные приводятся в таблице 5.

Таблица 5 – Приоритет главных характеристик при определении кандидата для продвижения в европейских странах [1]

Европейские страны	Англия	Франция	Германия	Италия	Испания
+ прошлая деятельность	1	1	1	1	1
- человек как член команды (если человек слишком привязан к команде, это плохо)	2	2	3	2	3
+ человек как член команды	9	3	2	5	2
+ высокий потенциал, амбиции	4	5	7	3	4

Продолжение таблицы 5

+ уже знает, как работает компания	7	5	13	8	5
+ общие знания в своей области	3	22	6	9	14
+ молодость	14	10	15	4	8
+ длительная работа в фирме	11	18	11	7	6
+ внутренний найм	7	4	17	11	10
+ открытый, понимающий и продвигающий инновации	21	18	4	14	15
Примечание: (+ или - означает, как та или иная характеристика воспринимается участвующим в опросе менеджером). Источник – Segalla, Rouzies, Flory, 2001б, p. 51					

В соответствии с таблицей 5 выявлено, что для всех стран главными критериями являются прошлый опыт, прошлая деятельность кандидата на продвижение, поскольку это характеризует человека как непосредственного работника и дает представление, о выполнении им работы и исполнении своих обязанностей. Важность такой характеристики, как открытость и инновационность, для Германии стоит на четвертом месте, что говорит о приверженности немецких менеджеров политике найма креативного персонала. Интересно, что практически для всех стран имеет большое значение, может ли человек работать в команде или нет. Показатель «человек как член команды» в положительном смысле стоит на втором или третьем месте во всех странах. Индивидуализм в большей мере присущ английским компаниям, далее по убывающей следуют Италия, Испания, Франция, в большей мере тяготеет к коллективизму Германия [6]. Можно сделать вывод, что например для «клубов» важными являются следующие критерии: + человек как член команды, + прошлый опыт, + долгий опыт работы внутри компании, + человек, которого любят и знают, + уже знает, как работает компания. Для «академии» особый интерес представляют следующие параметры: + прошлый опыт, + высокий потенциал, амбиции, – человек как член команды, + молодость, + знания в области того, как работает компания. Для «баскетбольной команды» важную роль играют + хорошие или плохие рекомендации, + общие знания в своей области, – человек как член команды, + внешний найм, + открытость.

Как и во многих западных организациях, в казахстанских компаниях при принятии решения о продвижении по служебной лестнице того или иного кандидата главными факторами являются прошлый опыт, прошлая деятельность сотрудника, его профессиональные результаты. В казахстанской практике присутствуют как внешняя вербовка, так и внутренний найм. Но в 63% компаний менеджеры предпочитают внешнюю вербовку, так как внутренний найм в организации, по их мнению, предполагает возникновение конфликтных ситуаций и политических игр, связанных с конкуренцией между кандидатами на то или иное место. Многие руководители считают также, что выбор между внутренним и внешним наймом должен, прежде всего, зависеть от самой вакансии; например, на позиции с высокой ответственностью, требующих надежности, проверенной компетенции, лучше нанимать человека из самой организации, поскольку его репутация и профессионализм известны, что может снизить риск найма на важную организационную позицию не проверенного на надежность человека. Если говорить в общем о политике продвижения, то 48% менеджеров отечественных предприятий считают, что продвижение сотрудника в компании возможно и необходимо, 25% предпочитают всегда нанимать человека извне на появившуюся вакансию, например, в среднем или высшем звене, 27% считают, что руководство компании должно использовать как внешнюю, так и внутреннюю вербовку. Внешний рекрутинг может иметь под собой скрытую задачу, которая формулировалась 6% руководителей казахстанских компаний так: найм человека, который пришел из другой компании (особенно если это компания-конкурент), позволит получить некоторую информацию о других организациях.

Если говорить о типологии организаций, то казахстанские компании – скорее «крепости», так как внешний найм кандидата с некоторыми специфическими навыками с возможностью увольнения при несоответствии сотрудника организационным целям и задачам является наиболее часто встречаемой политикой в области найма. Во многих компаниях нет четкой программы карьерного роста, с которой знакомятся сотрудники в начале их работы в организации. Такая система должна, прежде всего, описывать сроки карьерного роста и возможные перспективы продвижения для каждой отдельной должности. В такой программе необходимо выделять и систему аттестации или критериев, на основании

которых возможна ротация [8]. Политика увольнения или, точнее, обоснованность выбора для увольнения той или иной группы персонала различна во многих европейских странах. Один из подходов базируется на принципах классической экономической теории, предполагающей, что человек, который работает хорошо, легко обучаем и получает небольшую заработную плату, должен быть сохранен в организации. Данная теория подразумевает, что решение об увольнении будет принято исходя из соображений организационной эффективности. Но решения подобного рода не должны основываться только на экономической составляющей, необходимо учитывать также социальный аспект увольнения. Такой подход не принимает во внимание личное, семейное положение работника, имеет ли он неработающих супругу или супруга, а также детей, которые, возможно, еще не получили образование. Компания, увольняющая пожилого работника, посылает сигнал молодым о том, что когда они достигнут возраста первого, то могут быть пожертвованы организацией при необходимости перераспределения позиций. Кроме того, организация показывает этим пренебрежительное отношение к старым сотрудникам, которые, возможно, отдали многие годы данной фирме, что не может быть проигнорировано младшими сотрудниками. К примеру, по французским законам, при принятии решения об увольнении должны быть проанализированы четыре параметра: компетенция, возраст, семейная ситуация и востребованность данного кандидата на рынке труда [1]. Организационные решения в данной области не должны базироваться только на одном подходе. Большая эффективность будет достигнута только в том случае, если экономический подход будет соотнесен с социальными вопросами [1]. Интересно проанализировать, какому из подходов отдает предпочтение та или иная страна. Предпочтения при принятии решения об увольнении представлены в таблице 6.

Таблица 6 – Предпочтения при принятии решения об увольнении в европейских странах (в %) [1, 7]

Страны	Англия	Франция	Германия	Италия	Испания	Европа
Молодой, хорошие показатели деятельности, низкая оплата труда	0,0	0,0	3,2	0,0	0,0	0,4
Молодой, средние показатели, низкая оплата труда	13,2	42,6	74,2	36,4	26,9	38,1
Средний возраст, средние показатели, высокая оплата труда	76,3	44,3	9,7	43,2	65,4	46,7
Пожилый, отличные показатели деятельности, высокая оплата труда	0,5	13,1	12,9	20,5	7,7	14,8
Примечание: Источник – Segalla, Jacobs-Belschak, Muller, 2001a, p.63						

В соответствии с таблицей 6, практически ни одна страна не придерживается политики увольнения молодых сотрудников с хорошими показателями деятельности, получающих небольшую заработную плату. Более чем 70% английских компаний предпочитают уволить работника среднего возраста со средними показателями работы, получающего высокую зарплату. Напротив, менее 10% немецких менеджеров придерживаются такой политики. В Испании и Италии, скорее всего, уволят человека, получающего высокие деньги за среднюю работу. Немецкие менеджеры при необходимости уволят молодого сотрудника со средними результатами, но низкой зарплатой. Средний возраст увольняемого в Германии составляет приблизительно 36 лет, во Франции – 40, в Испании и Италии – 43-44, в Англии – около 45 лет. Опрашиваемые исследователями молодые респонденты в большей степени высказывались за увольнение персонала среднего и пожилого возраста, опрашиваемые среднего возраста быстрее «увольняли» молодых и пожилых, последние, в свою очередь, отдавали предпочтение при увольнении молодым работникам и персоналу среднего возраста. Персоналу свойственно сравнивать свои выгоды от компании (условия труда, возможность продвижения, заработная плата и т.д.) с выгодами работников, работающих на похожих позициях. Подобное сравнение может вызвать такую ситуацию, когда сотрудники начнут сами регулировать усилия, вкладываемые в организацию, а также выбор – оставаться в компании или нет, и если оставаться, то на каких условиях. Все это должно быть учтено менеджерами при проведении политики управления персоналом [1].

Практически все респонденты из всех стран заявили о важности анализа социальной составляющей при рассмотрении предполагаемой кандидатуры на увольнение. Позиция, основанная на классической экономической теории, в большей степени присуща английским менеджерам, нежели всем остальным. Теория, базирующаяся на гуманистических человеческих принципах и социальной составляющей, наиболее характерна для Германии. Такая позиция не только предполагает восприятие работника как человека, но и влияет на так называемый скрытый фактор – лояльность персонала к фирме, которая выражает заботу о своих сотрудниках в полном смысле этого слова, что, безусловно, ведет к повышению эффективности работы компании. Конечно, нельзя пренебрегать экономической выгодой при принятии решения об увольнении, но «правильное» решение, возможно, скрыто под комбинацией этих составляющих и умелой манипуляцией ими в зависимости от внешних и внутренних потребностей организации [7]. Анализ ситуации на казахстанском рынке, выделяет два наиболее важных аспекта.

Во-первых, преобладание экономической целесообразности при увольнении того или иного работника компании. Как правило, в последнее время социальная составляющая начинает играть важную роль при определении критериев увольнения. Это характерно в большей степени для крупных организаций. В казахстанских организациях социальная составляющая определяется, как правило, денежным пособием при увольнении человека. В меньшей степени решение об увольнении принимается с учетом семейной ситуации человека или его востребованности на рынке труда.

Во-вторых, интересно проанализировать важность критериев при увольнении для казахстанских менеджеров. Скорее всего, при анализе возможности увольнения нескольких сотрудников будет уволен сотрудник среднего возраста со средними показателями деятельности, получающий высокую заработную плату. Как и во многих других странах, молодой специалист с хорошими показателями и низкой оплатой труда, как правило, останется в организации. Хотя в казахстанской практике были и иного рода случаи, когда в основном небольшие организации, пользуясь тем, что хорошая заработная плата предоставляется кандидату с определенным опытом работы и специфическими навыками, а также после прохождения испытательного срока (который, как правило, в таких компаниях составлял от трех месяцев до полугода), брали на работу молодых специалистов, которые, в свою очередь, выполняли сложную работу, получая при этом маленькую заработную плату. После окончания испытательного срока или когда человек понимал несоответствие усилий и оплаты труда организация предпочитала просто увольнять данного сотрудника, беря на его место следующего молодого сотрудника. Таким образом, организация получала качественную работу при низких финансовых затратах. Многие руководители казахстанских организаций признаются, что они зачастую не могут побеседовать лично с человеком, которого необходимо уволить. Обычно такая задача ложится на плечи линейных менеджеров, которые, в свою очередь, как правило, не имеют опыта действий в такого рода ситуациях, в результате чего уход человека из организации может быть болезненным как для него самого, так и для компании.

Сейчас, когда взят курс на всемирное использование человеческого фактора в обеспечении не просто единичных, изолированных, хотя иногда и сенсационных хозяйственных достижений, а стабильно высокой эффективности всех сфер общественного производства, радикальная реконструкция механизма трудовой мотивации в нашей стране должна стать одной из первоочередных задач экономической стратегии.

Задача эта необычайно трудна и, что самое главное, требует принципиально нового, нестандартного, комплексного подхода, который позволил бы добиться сдвига в деле подлинной, т.е. не от случая к случаю, а на постоянной основе, мобилизации морального потенциала каждого отдельно взятого работника и трудового коллектива в целом. Поиск оптимальных вариантов ориентации персонала на интенсивные трудовые усилия требует обращения к зарубежному опыту [8]. Принимая во внимание итоговые, демонстрируемые миру показатели функционирования экономики США и Японии, правомерно заключить, что этот опыт таит в себе множество соблазнов. Сейчас в нашей стране повышение роли кадровых служб продиктовано следующими объективными обстоятельствами:

1. Сегодня существенно изменились условия, в которых кадровая служба развивается. Эти изменения связаны с переходом от устойчивого во времени дефицита трудовых ресурсов к их избытку.

Главными резервами становятся лучшее использование кадров, оптимальное их распределение по рабочим местам, возрастание нагрузки на каждого члена коллектива. Сокращение численности персонала – важнейший рычаг повышения эффективности производства на первом этапе перехода к рыночной экономике.

2. Уменьшение численности работников должно быть компенсировано большей интенсивностью труда, а значит, и более высокой квалификацией работника. В связи с этим возрастает ответственность кадровых служб в выборе направлений квалификационного роста работников, в повышении эффективности форм обучения и стимулирования их труда.

3. Реализация перестройки кадровой политики влечет за собой расширение функциональных обязанностей работников кадровых служб, повышение их самостоятельности в решении кадровых проблем. Ныне кадровые службы не отвечают уже новым требованиям кадровой политики. Их деятельность ограничивается в основном решением вопросов приема и увольнения работников, оформления кадровой документации. Отсутствует на предприятиях и единая система работы с кадрами, прежде всего система научно обоснованного изучения способностей и склонностей, профессионального и должностного продвижения работников в соответствии с их деловыми и личными качествами. Структура кадровых служб, качественный состав и уровень оплаты труда их работников не соответствуют задачам реализации активной кадровой политики. В стране практически не ведется подготовка специалистов для работы в кадровых службах. Важнейшей функцией службы управления персоналом становится реализация в кадровой политике общих замыслов руководства по развитию организации.

К сожалению, в сегодняшней практике это наиболее слабое место. Оторванность отделов кадров от постановки перспективных целей приводит к тому, что имеющийся кадровый потенциал зачастую не дает возможности реализовать новые идеи и технологии, а на его перестройку уходит слишком много времени, что особенно непозволительно в условиях рыночной экономики [9]. Обследование качественного состава работников кадровых служб предприятий и организаций промышленности и строительства показало, что в промышленности в этих подразделениях было занято 0,3% общего числа работников, в строительстве – 0,5%. При этом численность работников кадровых служб не всегда зависит от численности работающих на предприятиях и в организациях. В целом наименьшее число работников, занимающихся подбором и расстановкой кадров, в расчете на одно предприятие оказалось в системе бытового обслуживания населения и в агропромышленном комплексе – по 1 человеку. Рассмотрение образовательного уровня работников кадровых служб показало, что в промышленности и строительстве лишь 26% имеют высшее образование, а 28% – не имеют ни высшего, ни среднего специального образования. При этом на предприятиях агропромышленного комплекса, местной промышленности и бытового обслуживания практики составляют до 35%. Подавляющее большинство работников – практики, которые не обучаются ни в высших, ни в средних специальных учебных заведениях, среди руководителей кадровых служб и их заместителей этот показатель составляет 88%.

Неблагоприятная ситуация складывается и в возрастном составе кадровых служб. Сейчас каждый пятый работник по кадрам в промышленности и четвертый – в строительстве в ближайшие пять лет вступят или уже имеют пенсионный возраст. Такое положение свидетельствует о медленном обновлении и недостаточном притоке в эти подразделения молодых работников [10]. Изменения в принципах управления персоналом направлены, в первую очередь, на реализацию политики мотивации, которая приобрела решающее значение в период перехода к рыночным отношениям. Вследствие этого главным стратегическим курсом является надлежащая организация формирования персонала управления. Первым этапом в этом процессе является планирование человеческих ресурсов. Управление персоналом – это самостоятельный вид профессиональных специалистов – менеджеров, главной целью которых является повышение производственной, творческой отдачи и активности персонала. Поэтому основная задача планирования человеческих ресурсов состоит в обеспечении численности работников, их квалификации, производительности, издержек по найму.

Эффективное планирование человеческих ресурсов положительно влияет на результаты организации благодаря решению следующих вопросов:

Во-первых, оптимизация использования персонала. Детальное планирование позволяет выявить и эффективно применить невостребованный потенциал сотрудников. Этого можно достичь путем расширения должностных обязанностей, перевода работников на другие рабочие места, реорганизации производственных процессов.

Во-вторых, совершенствование процесса приема на работу. Планирование является источником информации о потребностях организации в персонале. Это дает возможность обеспечить поиск и отбор кандидатов на планомерной основе. Наличие четко регламентированной процедуры адаптации делает первые несколько месяцев работы нового сотрудника «прозрачными», тем самым, снижая риск ухода последнего из организации. Следует иметь в виду, что переход из организации в организацию всегда является мощным стрессогенным фактором для сотрудника, формализованная процедура адаптации является инструментом, нивелирующим его стрессогенность. Когда новый сотрудник полностью интегрируется в организацию, процесс адаптации заканчивается. Очень полезно позволить новому сотруднику задавать интересующие его вопросы в течение первых нескольких недель после того, как он приступил к работе, и перечень мероприятий будет здесь очень полезен. В некоторых других сферах, возможно, потребуется дальнейшее руководство в течение нескольких месяцев.

В-третьих, организация профессионального обучения. План по человеческим ресурсам является основой для планирования и проведения профессионального обучения в компании.

В-четвертых, создание основы для развития других программ управления персоналом. Знание тенденций в динамике численности, изменении квалификационной структуры персонала позволяет отделу человеческих ресурсов разрабатывать долгосрочные программы в области компенсации, профессионального развития и т.д.

В-пятых, сокращение общих издержек на рабочую силу за счет продуманной, последовательной и активной политики на рынке труда [11].

Можно выделить основные факторы, которые влияют на процесс адаптации сотрудника в новом коллективе:

1. Организационная адаптация сотрудника основана на понимании и принятии им своего организационного статуса, структуры организации и существующих механизмов управления. Необходимо познакомить сотрудника с деятельностью организации, рассказать о клиентах и партнерах, дать ознакомиться с положением об организационной структуре предприятия и положением об отделе, куда он входит. Необходимо познакомить его с непосредственным начальником и ознакомить с алгоритмом решения организационных проблем в данной организации.

Этот фактор считается наиболее важным, так как многие проблемы непрохождения испытательного срока связаны с тем, что сотрудник не был осведомлен о своих должностных инструкциях заранее и, соответственно, не мог оправдать всех ожиданий руководителя.

2. Социально-психологическая адаптация сотрудника – это принятие новых норм взаимоотношений, поведения в данной организации, приспособление к новому социуму. Здесь необходимо познакомить нового сотрудника и обсудить с ним миссию компании, рассказать ему о традициях, существующих на предприятии, познакомить его с коллегами по подразделению и людьми из других подразделений, с кем он будет связан технологически (круг функциональных связей подразделения должен быть зафиксирован в соответствующих положениях). В случае наличия специфических условий осуществления деятельности (закрытость, удаленность подразделения), имеет смысл проведение социально-психологических тренингов, нацеленных на формирование определенных норм и стиля взаимоотношений.

3. Профессиональная адаптация сотрудника – это постепенная доработка профессиональных навыков и навыков сотрудничества до необходимого уровня. Их перечень должен быть прописан в должностной инструкции, которую сотрудник получает на руки. Должны быть разработаны и доведены до его сведения критерии успешности прохождения испытательного срока, а также, по возможности, четко поставлены задачи.

Перестройка деятельности кадровых служб должна осуществляться в следующих направлениях:

- обеспечение комплексного решения задач качественного формирования и эффективного использования кадрового потенциала на основе управления всеми компонентами человеческого фактора: от трудовой подготовки и профориентации молодежи до заботы о ветеранах труда;
- широкое внедрение активных методов поиска и целенаправленной подготовки нужных для предприятия и отрасли работников. Основной формой привлечения необходимых специалистов и квалифицированных рабочих для предприятий должны стать договоры с учебными заведениями. Актуальна опережающая подготовка рабочих и специалистов для освоения новой техники и технологии в отраслях народного хозяйства, что требует от кадровых служб совершенствования планирования подготовки кадров;
- планомерная работа с руководящими кадрами, с резервом для выдвижения, которая должна строиться на таких организационных формах, как планирование деловой карьеры, подготовка кандидатов на выдвижение по индивидуальным планам, ротационные передвижения руководителей и специалистов, обучение на специальных курсах и стажировка на соответствующих должностях;
- активизация деятельности кадровых служб по стабилизации трудовых коллективов, повышению трудовой и социальной активности работников на основе совершенствования социально-культурных и нравственно-психологических стимулов;
- обеспечение социальных гарантий трудящихся в области занятости, что требует от работников по кадрам соблюдения порядка трудоустройства и переобучения высвобождаемых работников, предоставления им установленных льгот и компенсаций;
- переход от преимущественно административно-командных методов управления кадрами к демократическим формам оценки, подбора и расстановки, широкой гласности в кадровой работе. Кадровые службы предприятий в современных условиях становятся органами организационно-методического обеспечения выборности и конкурсности, периодической отчетности должностных лиц перед трудовыми коллективами, что потребует от работников по кадрам умения применять методы психологического тестирования, социологического изучения общественного мнения, оценки изучаемого кандидата на выдвижение его коллегами и подчиненными;
- укрепление кадровых служб квалифицированными специалистами, повышение их авторитета, в связи с чем становится актуальным создание системы подготовки специалистов для кадровых служб, их переподготовки и повышения квалификации;
- обновление научно-методического обеспечения кадровой работы, а также ее материально-технической и информационной базы. Целесообразно в связи с этим определить в отраслях и регионах те научные организации и консультационные фирмы, которые будут разрабатывать кадровые проблемы, оказывать практическую помощь кадровым службам [12].

Список литературы

- 1 Евсеев В. О. Конкурентоспособность человеческих ресурсов: монография. – М.: Маркетинг, 2006. – 304 с.
- 2 Румянцева З. П. Менеджмент организации: учебник. – М., 2000. – 405 с.
- 3 Организационная структура системы управления персоналом [Электрон. ресурс]. – URL: <http://www.grandars.ru/college/biznes/sluzhba-upravleniya-personalom.html>. (дата обращения: 23.01.2014)
- 4 Wood S. J., Wall T. D. Work enrichment and employee voice in human resource management – Performance studies // International Journal of Human Resource Management. – 2007. – Vol. 18, No. 7. – P. 1335-1372.
- 5 Segalla M., Sauquet A., Turati C. Symbolic vs Functional Recruitment: Cultural Influences on Employee Recruitment Policy // European Management Journal. – 06.02.2001в.
- 6 Segalla M., Jacobs-Belschak, Muller C. Cultural Influences on Employee Termination Decisions: Firing the Good, Average or the Old? // European Management Journal. – № 19, 01.02.2001а.
- 7 Щербина В. В. Проблема менеджмента в сфере управления человеческими ресурсами // Социологические исследования. – 2003. – № 7. – С. 57-68.

- 8 Евенко Л. И. Управление человеческими ресурсами: стратегия и практика: тезисы докладов на международной конференции (Алма-Ата, 26-28 апреля 1996г.) – Алматы, 1996. – С. 23-25.
- 9 Бердюгина Н. М., Яловецкий Г. М. Особенности управления персоналом предприятия [Электрон. ресурс] // Вестник КАСУ. – 2006. – № 4. – URL: <http://www.vestnik-kafu.info/journal/8/287/>
- 10 Хромова Ю. Л. Адаптация новых сотрудников // Справочник кадровика в Казахстане. – 2006. – № 3. – С. 103-113.
- 11 Новиков Е. А. Организация работы службы управления персоналом. – М.: Альфа-Персс, 2006. – 282 с.
- 12 Кравченко А. И. История менеджмента: учебное пособие для студентов вузов. – М.: Академический Проект, 2000. – 265 с.
- 13 Andreassi, J. K., Lawter, L., Brockerhoff, M., Rutigliano, P. J. Cultural impact of human resource practices on job satisfaction: A global study across 48 countries // *Cross Cultural Management*. – 2014. – №21 (1). – pp. 55-77. DOI: 10.1108/CCM-05-2012-0044.
- 14 Morariu, A. The management of the human resources in the public health system: The complexity and the Euro-global socio-economic challenges // *Revista de Cercetare si Interventie Sociala*. – 2014. – №44. – pp. 266-278.
- 15 Pournader, M., Tabassi, A. A., Baloh, P. A three-step design science approach to develop a novel human resource-planning framework in projects: The cases of construction projects in USA, Europe, and Iran // *International Journal of Project Management*. – 2014. DOI: 10.1016/j.ijproman.2014.06.009.
- 16 Štangel Šušnjar, G., Slavić, A., Berber, N. The analysis of human resource outsourcing in central and eastern Europe // *Metalurgia International*. – 2013. – № 18 (11). – pp. 57-61.
- 17 Garcia, P., Fries, W. Implementation of lean in human resources // *SAE Technical Papers*. – 2013. – №2. World Congress and Exhibition; Detroit, MI; United States; 16 April 2013 through 18 April 2013; Code 97364. DOI: 10.4271/2013-01-1332.
- 18 Poór, J., Kosár, S., Fodor, P., Tóth, V., Majó, Z., Csiba, Z., Huszárik, E. The impact of the crisis and recovery on HR and knowledge management in focus - A Hungarian-Slovakian comparison 2009 // *Periodica Polytechnica, Social and Management Sciences*. – 2012. – № 20 (1). – pp. 29-44. DOI: 10.3311/pp.so.2012-1.04.

References

- 1 Evseev V.O. (2006), *Konkurentosposobnost' chelovecheskikh resursov*, Marketing, Moscow. (In Russian)
- 2 Rumyantseva Z.P. (2000), *Menedzhment organizatsii*, Moscow. (In Russian)
- 3 "Organizatsionnaya struktura sistemy upravleniya personalom", available at: <http://www.grandars.ru/college/biznes/sluzhba-upravleniya-personalom.html>. (Accessed January, 23, 2014) (In Russian)
- 4 Wood S.J., Wall T.D. (2007), "Work enrichment and employee voice in human resource management – Performance studies", *International Journal of Human Resource Management*, Vol. 18 No 7, pp. 1335-1372.
- 5 Segalla M., Sauquet A., Turati C. (2001), "Symbolic vs Functional Recruitment: Cultural Influences on Employee Recruitment Policy", *European Management Journal*.
- 6 Segalla M., Jacobs-Belschak, Muller C. (2001), "Cultural Influences on Employee Termination Decisions: Firing the Good, Average or the Old?", *European Management Journal*.
- 7 Shcherbina V.V. (2003), "Problema menedzhmenta v sfere upravleniya chelovecheskimi resursami", *Sotsiologicheskie issledovaniya*, Vol. 7, pp. 57-68. (In Russian)
- 8 Evenko L.I. (1996), "Upravlenie chelovecheskimi resursami: strategiya i praktika", in *International conference proceeding in Alma-Ata*, April 26-28, pp. 23-25. (In Russian)
- 9 Berdyugina N.M., Yalovetskii G.M. (2006), "Osobennosti upravleniya personalom predpriyatiya", *Vestnik KASU*, Vol. 4, available at: <http://www.vestnik-kafu.info/journal/8/287/>. (In Russian)
- 10 Khromova Yu.L. (2006), "Adaptatsiya novykh sotrudnikov", *Spravochnik kadrovika v Kazakhstane*, Vol. 3, pp. 103-113. (In Russian)

- 11 Novikov E.A. (2006), *Organizatsiya raboty sluzhby upravleniya personalom*, Al'fa-Peress, Moscow. (In Russian)
- 12 Kravchenko A.I. (2000), *Istoriya menedzhmenta*, Akademicheskii Proekt, Moscow. (In Russian)
- 13 Andreassi, J. K., Lawter, L., Bockerhoff, M., Rutigliano, P. J. (2014), "Cultural impact of human resource practices on job satisfaction: A global study across 48 countries", *Cross Cultural Management*, Vol. 21 No. 1, pp. 55-77. DOI: 10.1108/CCM-05-2012-0044.
- 14 Morariu, A. (2014), "The management of the human resources in the public health system: The complexity and the Euro-global socio-economic challenges", *Revista de Cercetare si Interventie Sociala*, Vol. 44, pp. 266-278.
- 15 Pournader, M., Tabassi, A. A., Baloh, P. (2014), "A three-step design science approach to develop a novel human resource-planning framework in projects: The cases of construction projects in USA, Europe, and Iran", *International Journal of Project Management*. DOI: 10.1016/j.ijproman.2014.06.009.
- 16 Štangel Šušnjar, G., Slavić, A., Berber, N. (2013), "The analysis of human resource outsourcing in central and eastern Europe", *Metalurgia International*, Vol. 18 No. 11, pp. 57-61.
- 17 Garcia, P., Fries, W. (2013), "Implementation of lean in human resources", *SAE Technical Papers*, Vol. 2. DOI: 10.4271/2013-01-1332.
- 18 Poór, J., Kosár, S., Fodor, P., Tóth, V., Majó, Z., Csiba, Z., Huszárik, E. (2009), "The impact of the crisis and ecovery on HR and knowledge management in focus - A Hungarian-Slovakian comparison 2009" // *Periodica Polytechnica, Social and Management Sciences*. – 2012. – № 20 (1). – pp. 29-44. DOI: 10.3311/pp.so.2012-1.04.

Түйін

Жұмыс барысында нарықтық экономиканың қалыптасу жағдайында кадрлық қызметтер дамуының функциялары мен міндеттері сапасының басқа жаңа кезеңі басталатыны белгілі болды. Кадрлық қызметтер рөлі маңызының артуы мен олардың қызметтерінің қайта құрылуы нарықтық экономикаға өтіп жатқан кәсіпорындар жұмыс жасайтын экономикалық және әлеуметтік ортаның түбегейлі өзгерістерімен байланысты. Бұл жағдайда шетел тәжірибесін қолдану кадрлық қызметтердің тиімді қайта құрылуына әсер етуі мүмкін.

Summary

The work has revealed that in the conditions of transition to the market economy the fundamentally new stage in the development of personnel departments with qualitatively different functions and tasks are being introduced. The increase of the role of personnel departments and the total restructure of their activity are caused by radical changes in economic and social conditions in which companies, transferring to market conditions, currently perform. In this way the use of foreign experience may help forward the efficient reorganisation of the work of personnel departments.

*Материал поступил
в редакцию 23.06.2014*

JEL classification: M19

T. Bolatjanuly,
PhD student,
Kazakh National Technical University named after K.Satpaev,
Almaty, The Republic of Kazakhstan

DESIGN OF THE TECHNOLOGY OF COMPANY DEVELOPMENT VIA PROJECTS

Abstract

Purpose – the research demonstrates the design of the technology of the development of managerial techniques, which synergistically combines in itself two approaches to management: the balance score card (BSC) and project management (PM).

Methodology – during the research the following methods were employed: SWOT-analysis, development of strategic cards, statistical methods, and information technologies.

Originality/value – the author discusses the simultaneous usage of two managerial methodologies for receiving the synergistic effect, which when allowed in practice substantially increases the revenue of a particular company, and also means that it is not necessary to wait for the evolutionary development of PM to use BSC in company development, so efficiently managing this development under the technology of project management. Thus, there is a decrease in the existing time gap in the Republic in the implementation of these two successful approaches to the management of company development, which will put Kazakhstan closer to the level and scale of their implementation in developed countries. The research also presents the structure and content of in-house developed informational system of support of managerial decisions, including ten subsystems.

Findings – the research has developed and checked in practice the technology of company development via projects, which includes six stages: detecting of the key problems of company development; defining the objects of the activity; demerging the activity of key objects from the general list of the objects; creating the organizational structure of the management of the key objects of activity; developing the informational support system of managerial decisions in the process of company development via projects; and the implementing of projects and programs on the base of the standards of project management.

The results of this theoretical research were checked in the practical conditions of an operating company in the Union of project managers of the Republic of Kazakhstan. During a three year period the revenue of the company increased 1.3 times.

Keywords – project management, balance score card, technology of company development, informational system.

УДК 338

Т. Болатжанулы,
докторант PhD,
Казахский национальный технический университет им. К.И. Сатпаева,
Алматы, Республика Казахстан

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ВНЕДРЕНИЯ ТЕХНОЛОГИИ УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ КОМПАНИИ ЧЕРЕЗ ПРОЕКТЫ

Аннотация

Цель исследования – разработать технологии развития управленческих практик, синергетически объединяющих в себе два подхода к управлению: систему сбалансированных показателей (ССП) и управление проектами (УП).

Методология – SWOT-анализ, разработка стратегических карт, статистические методы, информационные технологии.

Оригинальность/ценность – автором рассмотрено одновременное использование двух управленческих методологий для получения синергетического эффекта, что позволило на практике значительно повысить доход конкретной компании, а также, не дожидаясь эволюционного развития УП, использовать ССП в развитии компании, эффективно управляя этим развитием по технологии проектного менеджмента. Тем самым сокращается имеющийся в республике временной разрыв во внедрении этих двух успешных подходов к управлению развитием организации, что приблизит Казахстан к уровню и масштабам их применения в развитых странах. В работе также представлена структура и содержание разработанной собственной информационной системы поддержки управленческих решений, включающей десять подсистем.

Выводы – разработана и проверена на практике технология развития компании через проекты, включающая в себя шесть этапов: выявление ключевых проблем развития компании; определение объектов деятельности; выделение их из общего перечня ключевых; создание организационной структуры управления ключевыми объектами деятельности; разработка информационной системы поддержки управленческих решений в процессе развития компании через проекты; реализация проектов и программ на основе стандартов управления проектами.

Результаты данных теоретических исследований были проверены в практических условиях работающей компании – Союзе проектных менеджеров Республики Казахстан. В течение трех лет доход компании повысился в 1,3 раза.

Ключевые слова – управление проектами, система сбалансированных показателей, технология развития компании, информационная система.

Данная работа представляет часть исследований, проведенных по теме «Технология модернизации компании с использованием стандарта РМВОК», другие ее результаты были опубликованы ранее [1, 8, 9, 10, 11, 12, 13]. В них отмечено, что западная траектория развития управленческих практик представляет собой последовательную цепочку: вначале развивались общие методы управления, затем – технология управления проектами (УП), а позднее получила развитие система сбалансированных показателей (ССП).

При этом сделан вывод, что успешное масштабное применение ССП в странах с развитой экономикой стало возможно, потому что ее внедрению предшествовало повсеместное распространение практик проектного управления. Без действующей системы управления проектами в любой отдельно взятой компании ССП эффективно не работает.

Проведенный анализ публикаций и защищенных работ, посвященных управлению проектами [10], показал, что интерес общества к технологии управления проектами в странах СНГ, и в частности в Казахстане, имеет тенденцию к постоянному росту.

Аналогичный анализ работ по ССП [10] обнаружил резкое возрастание интереса к этой технологии с 2002 по 2007 г., а затем резкий спад до 2010 г. Его можно объяснить, прежде всего, тем, что в странах СНГ на систему сбалансированных показателей поначалу возлагали большие надежды. Однако использование ССП не давало ожидаемого эффекта, поскольку не было подкреплено инструментами и методами проектного управления. Определенное влияние на динамику этого процесса оказал также мировой экономический кризис.

С 2010 г. наметилось возобновление интереса к ССП, так как к этому времени управление проектами начало более динамично распространяться в России и Казахстане.

Основная принятая в исследовании гипотеза состояла в том, что повышение уровня проектной зрелости казахстанской компании может быть обеспечено посредством одновременного внедрения в ее деятельность ССП и методологии проектного менеджмента. Получаемый при этом синергетический эффект позволит, не дожидаясь эволюционного развития УП, использовать ССП и эффективное управление по технологии проектного менеджмента в развитии компании. Это будет способствовать сокращению имеющегося в республике временного разрыва во внедрении данных успешных подходов к управлению развитием организации, что приблизит Казахстан к уровню и масштабам их применения в развитых странах [1].

На основе этой гипотезы была разработана технология развития компании через проекты, синергетически объединяющая в себе оба подхода к управлению.

По результатам анализа деятельности ряда компаний сделан вывод, что сам процесс модернизации системы управления должен начинаться с оценки уровня технологической зрелости системы управления, действующей в организации. Важно выявить, использует ли компания инструменты и методы проектного управления, поскольку в противном случае реализовать стратегию ее развития практически невозможно, так как для достижения стратегических целей компании необходимо успешно реализовать портфель проектов и мероприятий.

В качестве базовой компании для разработки и проверки эффективности технологии развития был выбран Союз проектных менеджеров Республики Казахстан (СПМ РК). На начало исследований в 2010 г. в компании сложились достаточно благоприятные условия. Основным направлением ее деятельности было обучение и консалтинг в области проектного и стратегического управления. Соответственно сотрудники компании были знакомы с инструментами и методами управления проектами и ССП.

В качестве одной из основ предлагаемой технологии была принята известная трапеция развития, предложенная Р. Капланом и Д. Нортон в рамках системы сбалансированных показателей [3], дополненная такими элементами технологии проектного управления, как «Стратегические проекты» и «Управление проектами и бизнес-процессами» (рисунок 1).

Рисунок 1 – Трапеция развития компании

Разработка технологии началась с получения объективной и полной картины, описывающей состояние компании, т.е. с проведения SWOT-анализа [4] в режиме мозгового штурма. При этом сильные и слабые стороны, возможности и угрозы рассматривались по четырем аспектам ССП (финансовому, клиентскому, внутренних бизнес-процессов, обучения и развития персонала) [5].

Результаты данного анализа были использованы в процессе формирования стратегических целей. В частности, из перечня «слабых сторон» и «угроз» были выделены ключевые компоненты и сформирована карта ключевых проблем по четырем аспектам ССП (рисунки 2, 3, 4, 5). Ключевые проблемы [6] положены в основу формирования стратегических целей по четырем аспектам ССП.

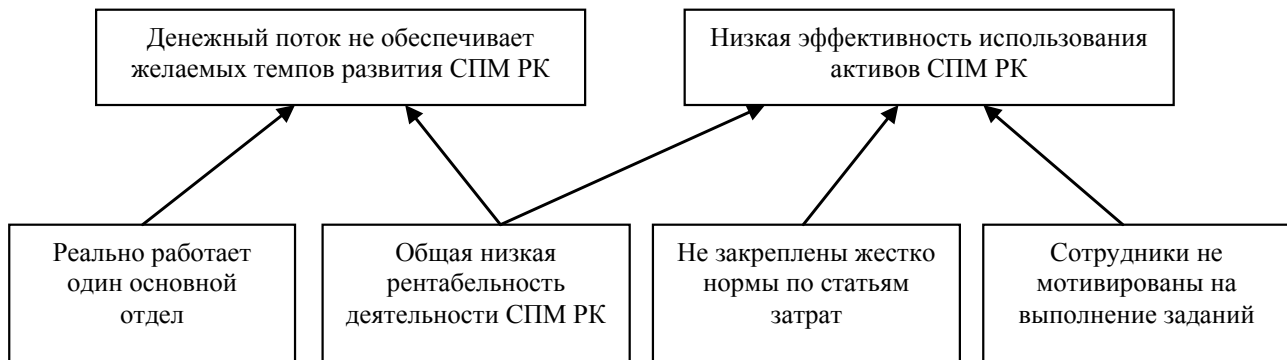

Рисунок 2 – Ключевые проблемы СПМ РК. Финансовый аспект ССП

В качестве ключевых целей финансового аспекта (ФА) были приняты:

- обеспечение финансовой стабильности;
- формирование стабильного денежного потока – объем кассового разрыва;
- создание финансовых резервов.

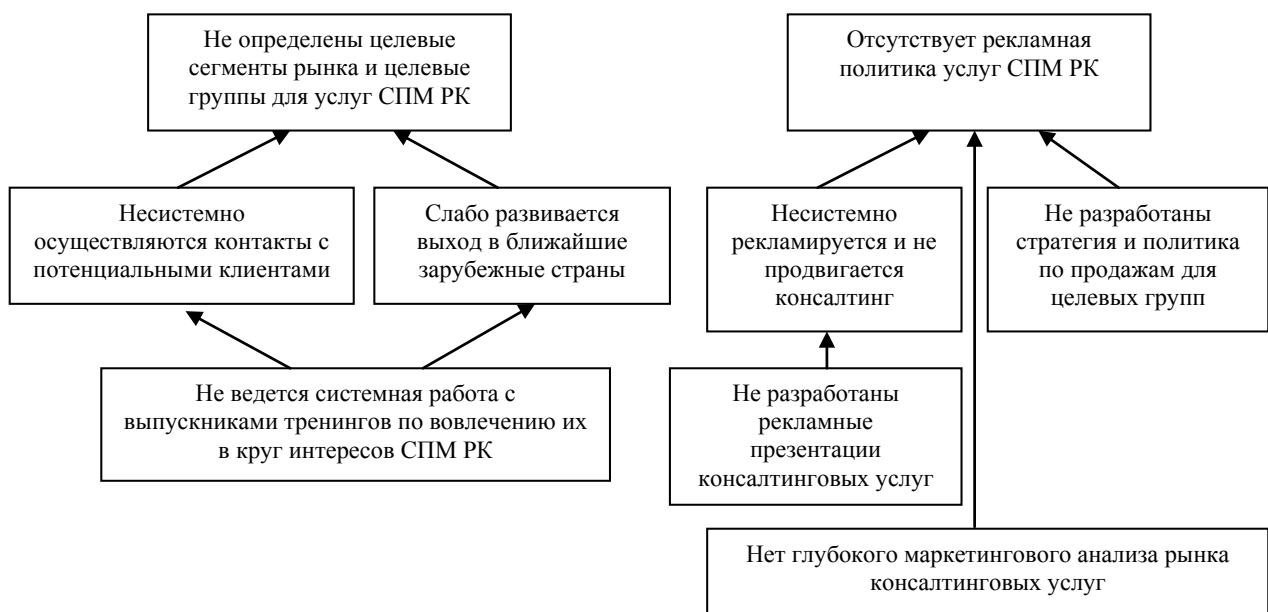

Рисунок 3 – Ключевые проблемы СПМ РК. Клиентский аспект ССП

Достижение финансовых целей возможно только при условии, если будет активизирована работа с клиентами по продвижению продуктовой линейки услуг СПМ РК. Поэтому командой были сформулированы цели по клиентскому аспекту ССП (КА), в том числе:

- усилить пропаганду проектного управления в масштабах государства;
- создать портфель консультационных услуг и сервисов;
- добиться признания СПМ РК как центра компетенции в проектном управлении.

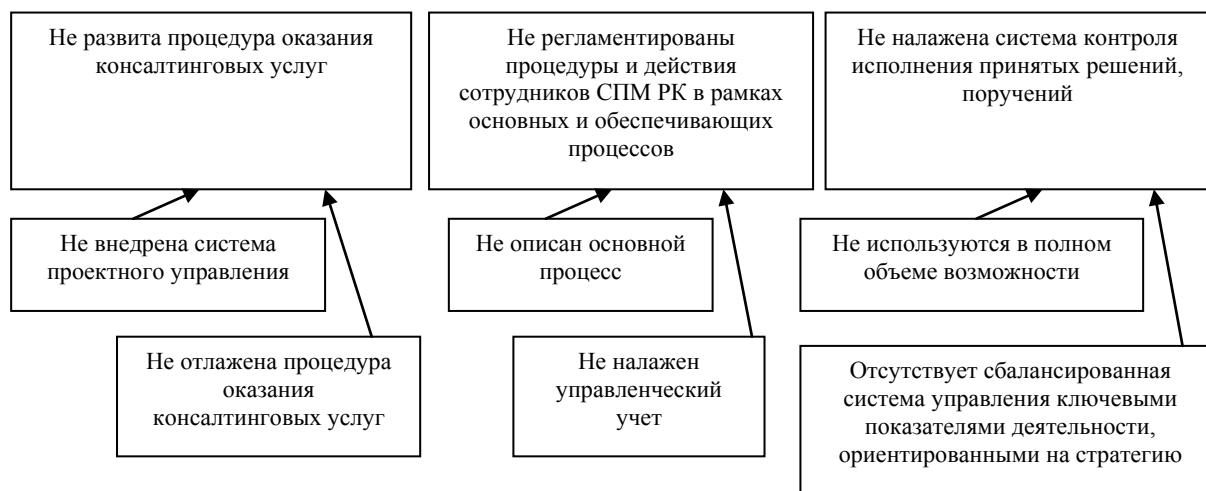

Рисунок 4 – Ключевые проблемы СПМ РК. Внутренние бизнес-процессы

Далее по логике взаимосвязи целей ССП следует, что качественных изменений в работе с клиентами и продвижения на рынок своих услуг компания сможет добиться при условии кардинального изменения форм работы и обеспечения контроля. В этой связи по аспекту «Бизнес-процессы» (БП) сформированы следующие цели:

- создать процесс привлечения партнеров;
- повысить качество управления проектами в компании;
- обеспечить ИКТ-сопровождение основных процессов;
- поднять уровень исполнительской дисциплины.

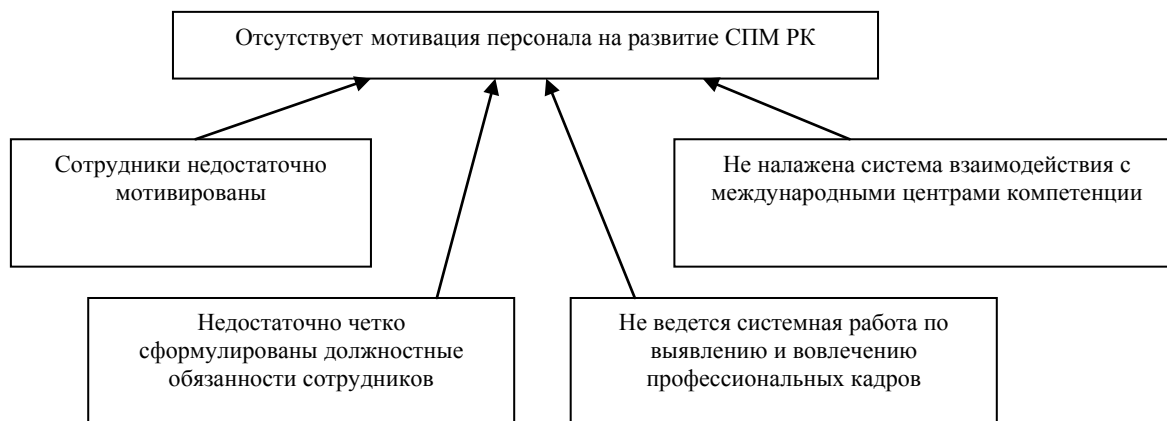

Рисунок 5 – Ключевые проблемы СПМ РК. Развитие и обучение персонала

По логике ССП качественно изменить внутренние бизнес-процессы невозможно без обучения и развития персонала, совершенствования материально-технической базы. Поэтому в аспект «Обучение и развитие персонала» (ОР) были включены следующие цели:

- создать систему экономической мотивации;
- повысить компетенцию персонала;
- создать систему взаимодействия с международными центрами компетенции;
- обновить материально-техническую базу.

Затем для каждой цели были сформулированы ключевые показатели деятельности (КПД), определены единицы их измерения, желательная и пороговая нормы (значения) для каждого из них. В таблицах 1 и 2 представлены ключевые показатели и их характеристика по финансовой и клиентской перспективам для данной компании.

Таблица 1 – Стратегические цели СПМ РК на 2011 г. Финансовая перспектива

Цели	Ключевые показатели деятельности (КПД)	Вид КПД	Единица измерения	Норма значения		Проекты для достижения цели
				Желаемая	Пороговая	
1. Финансовая стабильность	1,1. Уровень доходов	Статистический	Млн тг.	75,4	61,0	Сформировать дополнительные хозяйственные структуры. Поквартальное планирование и мониторинг доходной части
	1,2. Уровень прибыли	Влияющий	%	15	10	Формирование портфеля проектов консорциума. Мониторинг доходной части бюджета.
2. Стабильный денежный поток – объем кассового разрыва	2,1. % кассового разрыва	Статистический	%	+30	0	Прогноз по доходной и расходной части бюджета. Еженедельный мониторинг предстоящих поступлений и предстоящих выплат
	2,2. % дебиторской задолженности в общем объеме затрат	Влияющий	%	0	10	Определение и закрепление лимитов по статьям расходов. Мониторинг расходной части бюджета
	2,3. % кредиторской задолженности в общем объеме доходной части	Влияющий	%	10	30	Юридическая консультация для оформления договоров в части «порядок расчетов по договору». Ведение формы БЖД
3. Финансовые резервы	3,1. % расхождения затрат на предстоящий квартал и объема накоплений за предыдущий период	Влияющий	%	100	50	Анализ исторических данных по доходам и расходам. Определение и закрепление лимитов по статьям расходов. Мониторинг расходной части бюджета. Мониторинг предстоящих поступлений и предстоящих выплат (прогноз)

Таблица 2 – Стратегические цели СПМ РК на 2011 г. Клиентская перспектива

Цели	Ключевые показатели деятельности (КПД)	Вид КПД	Единица измерения	Норма значения		Проекты для достижения цели
				Желаемая	Пороговая	
1. Усиление пропаганды ПУ в масштабах государства	1,1. Доля охвата отраслей	Статистический	%	90	60	Мониторинг продвижения услуг консорциума по отраслям
	1,2. Средняя глубина проникновения в охваченные отрасли	Влияющий	Кол-во компаний по отраслям	30	10	Регламент работы с ключевыми партнерами. План «проникновения» в отрасли. Мониторинг количества компаний-клиентов и партнеров по каждой отрасли
	1,3. Кол-во сфер деятельности, в которых есть ключевые партнеры	Влияющий	Шт.	40	25	Мониторинг количества компаний-клиентов и партнеров по каждой отрасли

Продолжение таблицы 2

2.Создание портфеля консультационных услуг и сервисов	2,1. Доля востребованных услуг	Статистический	%	70	50	Сформировать организационную структуру портфеля проектов. Проект создания новых услуг на основе исследования рынка тренинговых, консалтинговых услуг и ИКТ-услуг
	2,2. Кол-во новых услуг	Влияющий	Шт.	5	1	Мониторинг ввода новых услуг
3.Добиться признания консорциума как Центра компетенции в проектном управлении	3,1. Кол-во заключенных меморандумов и договоров	Статистический	Шт.	10	5	Формирование предложений по партнерам для заключения меморандумов. Совместные мероприятия с проектным сообществом РК. Налаживание сотрудничества с ведущими вузами РК и зарубежными вузами. Сотрудничество с ведущими разработчиками программ для УП
	3,2. Кол-во членов СПМ РК	Влияющий	Чел.	50	35	Мероприятия по расширению членства в СПМ РК
	3,3. Кол-во выпускников СПМ РК – сертифицированных РМР	Влияющий	Чел.	40	25	Набор услуг по сопровождению кандидатов на РМР. Мониторинг количества сертифицированных выпускников

В ходе разработки целей, показателей и норм стало очевидно, что в рамках обычной текущей деятельности реализовать стратегию невозможно. В связи с этим был предложен набор проектов, работ и мероприятий, направленных на достижение поставленных целей. В результате для дирекции компании по четырем аспектам ССП было разработано 17 целей, 37 показателей, 37 норм и предложено 64 проекта, работы или мероприятия (таблица 3).

Таблица 3 – Структура документа «Стратегические цели компании на 2011 г.»

Аспект ССП	Стратегические цели	Ключевые показатели деятельности (КПД)		Норма, в т.ч.		Проекты, мероприятия, направленные на достижение цели
		Статистические	Влияющие	Ожидаемая	Пороговая	
ФА	3	2	5	7	7	14
КА	3	3	6	9	9	20
БП	4	4	6	10	10	14
ОР	7	7	6	13	13	16
Итого	17	16	23	37	37	64

После этого предстояло решить задачу интеграции портфеля проектов в деятельность компании для обеспечения реализации и контроля исполнения проектов развития.

Реализация стратегического портфеля в условиях ограниченных ресурсов консалтинговой компании стала возможна только после привязки ее к организационной структуре компании. В результате нескольких экспериментов и итерационных процедур была предложена декомпозиция в форме «Структуры ключевых объектов деятельности» (СУПКОД), в которую вошли 116 объектов деятельности, в том числе 64 из стратегического портфеля. Предложено структурировать объекты по видам деятельности: операционная и проектная. В операционной деятельности компании были выделены основные, обеспечивающие и управленческие объекты деятельности. Проекты, в свою очередь, разделены на бизнес-проекты, проекты развития и имиджевые (проекты продвижения).

В целях оптимизации системы управления из общего количества объектов деятельности компании были выделены ключевые объекты операционной (48) и проектной деятельности (19), вошедшие в стратегическую карту развития и стратегический портфель компании.

Таким образом, перед компанией встала задача реализации всего набора объектов деятельности. Для управления наиболее сложными объектами были выделены 27 процессов управления проектами из 42, рекомендованных в своде знаний по управлению проектами [2]. К отдельным наиболее «простым» объектам деятельности был применен минимальный набор процессов УП, достаточный для обеспечения качества их реализации в рамках выделенного бюджета и в установленные сроки.

В соответствии со стандартом «Управление портфелями» [7] стратегический портфель был дифференцирован и приоритезирован исходя из подходов к портфельному управлению в зависимости от сложности, длительности, количества участков, затрат проектов.

В ходе описываемых работ были разработаны требования к информационной системе поддержки управленческих решений (ИСПУР), определяемые спецификой развития организации через проекты, и разработана ее структура.

Предполагается, что система ИСПУР будет включать следующие подсистемы [8]:

- Инвиз – подсистема, обеспечивающая эффективные коммуникации руководства и линейных сотрудников консорциума с потенциальными клиентами, партнерами и другими пользователями услуг СПМ РК (в настоящее время разработана и используется).
- Инсод – автоматизация процессов управления объектами деятельности компании, в состав которых входят все портфели проектов, проекты, пакеты работы, а также идеи, инициирующие предпроектные работы компании.
- Инзап – управление так называемыми записями, под которыми понимается любая информация, впоследствии трансформируемая в утвержденные документы.
- Инструк – подсистема автоматизации управления внутренними показателями структур компании.
- Инсоб – автоматизация управления всеми событиями, происходящими в ходе текущей деятельности структур компании.
- Инрес – управление нематериальными и материальными ресурсами структур компании.
- Инконтр – управление взаимодействием с контрагентами компании.
- Инструм – учет и контроль инструментария компании.
- Индок – автоматизация управления документооборотом внутри структур компании.
- Инвнеш – взаимодействие структур компании с внешней средой и влияние внешней среды на компанию.

Таким образом, на основе проведенных исследований была предложена технология управления развитием компании через проекты, которая является непрерывным циклическим процессом и включает ряд последовательно осуществляемых действий:

- 1) выявление ключевых проблем развития компании, формирование стратегических целей развития и ключевых показателей деятельности по четырём аспектам ССП;
- 2) идентификация объектов деятельности – программ, проектов, мероприятий и работ, направленных на реализацию стратегических целей;
- 3) выделение из общего перечня объектов деятельности ключевых объектов;
- 4) адаптация организационной структуры компании к структуре управления ключевыми объектами деятельности (СУПКОД);
- 5) управление ключевыми объектами деятельности в соответствии со стандартами проектного управления.

Информационное обеспечение осуществляется с помощью специально разработанной информационной системы поддержки управленческих решений (ИСПУР).

**Доход СПМ РК от основной деятельности с 2010 года
возрос в 1,9 раза**

	2010	2011	2012	2013
1 кв.	4 634 000	8 128 000	10 228 000	11 636 000
2 кв.	12 468 000	15 106 400	23 208 000	25 945 000
3 кв.	17 327 000	26 298 450	32 643 000	35 291 000
4 кв.	26 512 000	45 722 306	48 679 000	49 057 500

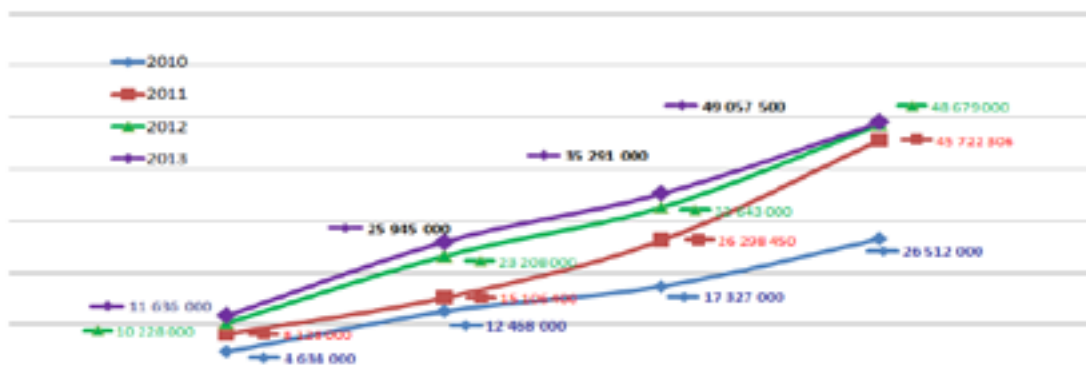

Рисунок 6 – Результаты внедрения предложенной технологии в компании

Результаты данных теоретических исследований были проверены в практических условиях работающей консалтинговой компании [9, 10]. Сформированная в ходе исследований система управления проектами позволила компании достичь стратегических показателей деятельности по итогам 2011-2013 гг., несмотря на серьезные последствия экономического кризиса (2009-2010). В течение трех лет доход компании увеличился в 1,9 раз (рисунок 6). Стратегические цели по четырем аспектам ССП были выполнены от 93 до 105%.

Список литературы

- 1 Цеховой А. Ф., Кармазина Л. И., Болатжанулы Т. Развитие технологии проектного управления и сбалансированной системы показателей: зарубежный опыт и казахстанская практика // Вестник КазНУ. Серия экономическая. – 2013. – № 4 (98). – С. 14-19.
- 2 A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK® Guide): fifth edition. – USA: Project Management Institute, 2012.
- 3 Каплан Р., Нортон Д. Стратегические карты. Трансформация нематериальных активов в материальные результаты. / Пер. с англ. – М.: Олимп-Бизнес, 2007. – 512 с.
- 4 Майсак О. С. SWOT-анализ: объект, факторы, стратегии. Проблема поиска связей между факторами // Прикаспийский журнал: управление и высокие технологии. – 2013. – № 1 (21). – С. 151-157.
- 5 Каплан Р., Нортон Д. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию. / Пер. с англ. – М.: Олимп-бизнес, 2003. – 304 с.
- 6 Фридаг Х., Шмидт В. Сбалансированная система показателей: руководство по внедрению. / Пер. с нем. М. Реш. – М.: Омега-Л, 2006. – 267 с.
- 7 The Standard for Portfolio Management: third edition. – USA: Project Management Institute, 2012.
- 8 Болтжанулы Т. К разработке концепции создания информационных систем поддержки принятия управленческих решений // Вестник КазНТУ. – 2012. – № 3. – С. 64-70.
- 9 Цеховой А. Ф., Некрасова Н. А., Болатжанулы Т. Управление развитием консалтинговой компании, ориентированной на стратегию, на примере Союза проектных менеджеров Республики Казахстан // Автомобильные дороги и транспортная техника: проблемы и перспективы развития: Сборник

научных трудов Четвертой международной научно-практической конференции (Алматы, 26-29 октября 2012г.). – Алматы, 2012.

10 Цеховой А. Ф., Кармазина Л. И., Карлинская М. А., Винницкая М. А., Болатжанулы Т. Возможности модернизации компании на основе управления проектами // Інноваційний розвиток суспільства: управління проектами та інтелектуальною власністю: Матеріали І Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Донецьк, 25-26 жовтня 2013); Під ред. О. С. Поважного. – Донецьк: ДонДУУ, 2013.

11 Болатжанулы Т. Обзор современных подходов к управлению развитием компании // Вестник КазЭУ. – 2013. – № 2. – С. 80.

12 Болатжанулы Т. Необходимость повышения технологической зрелости организации путем интеграции стандартов проектного менеджмента в управление ИКТ-сферой // Инновации в экономике, проектном менеджменте, образовании, юриспруденции, социологии, медицине, экологии, философии, психологии, физике, технике и математике: сборник научных статей Международной заочной научно-практической конференции (29-30 апреля 2013г.). – СПб.: КультИнформПресс, 2013.

13 Некрасова Н. А., Болатжанулы Т. Развитие системы управления проектами в организациях малого и среднего бизнеса с учетом уровня их технологической зрелости // Исследовательская работа как фактор становления эффективного образовательного процесса в современном вузе: сборник трудов участников VII международной научно-практической конференции (24-25 апреля 2013г.). – Томск, 2013.

14 Kerzner, H. R. Project Management: A Systems Approach to Planning, Scheduling, and Controlling. – New York: John Wiley & Sons, 2013.

15 Hayes, R., Lepisto, L., Goffnett, S. Process improvement and organizational development: the synergies between six sigma and seam // Recherches en Sciences de Gestion. – 2013. – №6 (99). – pp. 128. DOI : 10.3917/resg.099.0045

16 Blomquist, T., Hällgren, M., Nilsson, A., Söderholm A. Project-as-practice: In search of project management research that matters // Project Management Journal. – 2010. – №41 (1). – pp. 5-16. DOI: 10.1002/pmj.20141

17 Ladyshevsky, R. K. The manager as coach as a driver of organizational development // Leadership & Organization Development Journal. – 2010. – №31 (4). – pp. 292-306.

References

1 Tsekhovoi A.F., Karmazina L.I., Bolatzhanuly T. (2013), "Razvitie tekhnologii proektnogo upravleniya i sbalansirovannoi sistemy pokazatelei: zarubezhnyi opyt i kazakhstanskaya praktika", *Vestnik KazNU. Seriya ekonomicheskaya*, Vol. 4 No. 98, pp. 14-19. (In Russian)

2 A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK® Guide) (2012), 5th Ed., Project Management Institute, USA. (In Russian)

3 Kaplan R., Norton D. (2007), *Strategicheskie karty. Transformatsiya nematerial'nykh aktivov v material'nye rezul'taty*, Transl. from English, Olimp-Biznes, Moscow. (In Russian)

4 Maisak O.S. (2013), "SWOT-analiz: ob'ekt, faktory, strategii. Problema poiska svyazei mezhdru faktorami", *Prikaspiiskii zhurnal: upravlenie i vysokie tekhnologii*, Vol. 1 No. 21, pp. 151-157. (In Russian)

5 Kaplan R., Norton D. (2003), *Sbalansirovannaya sistema pokazatelei. Ot strategii k deistviyu*, Transl. from English. Olimp-biznes, Moscow. (In Russian)

6 Fridag Kh., Shmidt V. (2006), *Sbalansirovannaya sistema pokazatelei: rukovodstvo po vnedreniyu*, Transl. from German. Omega-L, Moscow. (In Russian)

7 *The Standard for Portfolio Management* (2012), 3rd Ed. Project Management Institute, USA.

8 Boltzhanuly T. (2012), "K razrabotke kontseptsii sozdaniya informatsionnykh sistem podderzhki prinyatiya upravlencheskikh reshenii", *Vestnik KazNTU*, Vol. 3, pp. 64-70. (In Russian)

9 Tsekhovoi A.F., Nekrasova N.A., Bolatzhanuly T. (2012), "Upravlenie razvitiem konsaltingovoi kompanii, orientirovannoi na strategiyu, na primere Soyuzu proektnykh menedzherov Respubliki Kazakhstan", in *Avtomobil'nye dorogi i transportnaya tekhnika: problemy i perspektivy razvitiya proceedings of the*

Chetvertoi mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii, Almaty, 2012. (In Russian)

10 Tsekhovoi A.F., Karmazina L.I., Karlinskaya M.A., Vinnitskaya M.A., Bolatzhanuly T. (2013), "Vozmozhnosti modernizatsii kompanii na osnove upravleniya proektami", in Povazhnoi O.S. (Ed.), in *Innovatsiinii rozvitok suspil'stva: upravlinnya proektami ta intelektual'noyu vlasnistyu of Materiali I Mizhnarodnoi naukovo-praktichnoi internet-konferentsii in Donets'k, Ukrainian*, November, 25-26, DonDUU, Donets'k. (In Russian)

11 Bolatzhanuly T. (2013), "Obzor sovremennykh podkhodov k upravleniyu razvitiem kompanii", *KazEU Khabarshysy / Vestnik KazEU*, Vol. 2, pp. 80. (In Russian)

12 Bolatzhanuly T. (2013), "Neobkhodimost' povysheniya tekhnologicheskoi zrelosti organizatsii putem integratsii standartov proektnogo menedzhmenta v upravlenie IKT-sferoi", in *Innovatsii v ekonomike, proektnom menedzhmente, obrazovanii, yurisprudentsii, sotsiologii, meditsine, ekologii, filosofii, psikhologii, fizike, tekhnike i matematike of Mezhdunarodnoi zaachnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii*, April, 29-30, Kul'InformPress, Saint-Petersburg. (In Russian)

13 Nekrasova N.A., Bolatzhanuly T. (2013), "Razvitie sistemy upravleniya proektami v organizatsiyakh malogo i srednego biznesa s uchetom urovnya ikh tekhnologicheskoi zrelosti", in *Issledovatel'skaya rabota kak faktor stanovleniya effektivnogo obrazovatel'nogo protsessa v sovremennom vuze of VII mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii*, April 24-25, Tomsk.

14 Kerzner, H.R. (2013), *Project Management: A Systems Approach to Planning, Scheduling, and Controlling*, John Wiley & Sons, New York.

15 Hayes, R., Lepisto, L., Goffnett, S. (2013), "Process improvement and organizational development: the synergies between six sigma and seam", *Recherches en Sciences de Gestion*, Vol. 6 No. 99, pp. 128. DOI: 10.3917/resg.099.0045

16 Blomquist, T., Hällgren, M., Nilsson, A., Söderholm A. (2010), "Project-as-practice: In search of project management research that matters", *Project Management Journal*, Vol. 41 No. 1, pp. 5-16. DOI: 10.1002/pmj.20141

17 Ladyshevsky, R.K. (2010), "The manager as coach as a driver of organizational development", *Leadership & Organization Development Journal*, Vol. 31 No. 4, pp. 292-306.

Түйін

Мақалада тәжірибе жүзінде нақты компанияның кірісін айтарлықтай көтеруге мүмкіндік беретін синергетикалық эффект алу үшін екі басқарушылық әдіснаманы бір уақытта қолдану қарастырылған, сонымен қатар жобаларды басқарудың эволюциялық дамуын күтпестен көрсеткіштердің балансталған жүйесін жобалық менеджмент технологиясы бойынша компанияның дамуын тиімді басқара отырып қолдану қарастырылған. Сондай-ақ жұмыста он қосалқы жүйесі бар басқарушылық шешімдерді қолдаудың өз ақпараттық жүйесі әзірленген.

Summary

The paper reveals the simultaneous usage of two managerial methodologies for receiving the synergistic effect, which when allowed in practice substantially increases the revenue of a particular company, and also means that it is not necessary to wait for the evolutionary development of PM to use BSC in company development, so efficiently managing this development under the technology of project management. The research also presents the structure and content of in-house developed informational system of support of managerial decisions, including ten subsystems.

*Материал поступил
в редакцию 23.06.2014*

JEL classification: JEL classification: Q: Agricultural and Natural Resource Economics; Environmental and Ecological Economics

S. Toktassynov,
Master of Economic Sciences,
T. Ryskulov Kazakh Economic University,
Almaty, The Republic of Kazakhstan

THE STATUS OF THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN THE AGRICULTURAL SECTOR IN KAZAKHSTAN

Abstract

Purpose – The article examines and analyses the status of the development of entrepreneurship in the agricultural sector in Kazakhstan. The work also discusses state support measures. Analysis of international experience of the development of entrepreneurship in the agricultural sector and the possibilities of its usage in Kazakhstan conditions is conducted by the author.

Methodology – In this article agricultural statistics were used and include such methods as statistical observation, clustering and consolidating of observation data, methods of initial statistical processing of data.

Originality/value – The article examines the current problems of entrepreneurship, including results and successes as of today, main directions and problems of the development of entrepreneurship in agricultural sector of Kazakhstan. The mechanisms of legal and financial support for entrepreneurship are described in the work. The author analyses statistical data from the National Bank and Damu entrepreneurship development fund by the regions and economic branches. The ways of entrepreneurship support, specially created institutions for this purpose and algorithm of actions in developed countries are described in the research.

Finding – Regardless of the fact that each year there is an increase in the share of funds provided by the state for the support of entrepreneurship, the author is not able to completely say that agricultural sector of Kazakhstan is developing. The main reasons and people responsible for it are municipal executive bodies and other government authorities. The author recommends the improvement of the control mechanisms of the activity of above-mentioned authorities. He also recommends re-examining problems relating to land and taxes.

Keywords – entrepreneurship, farms, juridical party, entrepreneur, subsidy, real sector of economy.

УДК 334.021:35

С.У. Тоқтасынов,
экономика ғылымдарының магистрі,
Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті,
Алматы, Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АГРАРЛЫҚ САЛАСЫНДАҒЫ КӘСІПКЕРЛІКТІҢ ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ДАМУ ЖАҒДАЙЫ

Аннотация

Зерттеудің мақсаты – аграрлық саладағы кәсіпкерліктің қазіргі таңдағы даму жағдайы мен хал-ахуалын бағалау және талдау. Осы салаға мемлекет тарапынан жасалынып келе жатқан қолдау шараларын жетілдіру мәселелерін қарастыру. Аграрлық саладағы кәсіпкерлікті дамытудың әлемдік тәжірибесін талдау және Қазақстан жағдайында қолдану жағдайларын қарастыру.

Әдіснама – мақалада статистикалық, графикалық және талдау әдістері қолданылған.

Сонылық/Құндылық – мақалада қазіргі таңдағы кәсіпкерліктің өзекті мәселесі, оның ішінде аграрлық саладағы кәсіпкерліктің Қазақстан жағдайында дамуы, оның негізгі бағыттары, қазіргі таңдағы нәтижелері мен жетістіктері, негізгі проблемалары қарастырылып отыр. Кәсіпкерлікпен айналысудың құқықтық, қаржылық қамтамасыз етілуінің механизмдері келтіріліп, кәсіпкерлік субъектілерінің аймақтар бойынша саны, өнім өндірулері бойынша Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі мен «Даму» кәсіпкерлікті қолдау қорының статистикалық мәліметтері талданған. Әлемдік тәжірибе тарапынан дамыған елдерде аграрлық саладағы кәсіпкерлікті дамытудың мүмкіндіктері қарастырылып, атқарылған іс-шаралар мен арнайы құрылған институттар мен қорлардың тәжірибесі сараланған.

Қорытындылар – қазіргі таңда аграрлық саладағы кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау шаралары, сол шаралар аясында аталған салаға бөлініп келе жатқан қаражаттар жыл сайын артуына қарамастан, автор Қазақстанның аграрлық саласы жыл сайын дамып келе жатыр деп толыққанды айта алмаймыз деген қорытындыға келеді. Оның басты себептері мен оған жауапты ретінде жергілікті атқарушы органдар мен басқа да билік органдары деп анықталып, олардың атқаратын жұмыстарын бақылау жөніндегі механизмдерін жетілдіру мен жер және салық мәселесіне қатысты проблемаларын қайта қарастыру жөнінде ұсыныс жасалды.

Тірек сөздер – кәсіпкерлік, шаруа қожалығы, заңды тұлға, жеке кәсіпкер, субсидия, экономиканың нақты секторы.

Қазақстан экономикасының дамуында кәсіпкерлікті дамыту қазіргі таңда маңызды орынға ие болып отырғаны баршаға аян. Осы ретте экономиканың нақты секторының барлық саласында кәсіпкерлікті дамытуға мемлекет тарапынан қолдау әлі де болса маңызды болып тұр.

Кәсіпкерлікті экономиканың негізі деп алатын болсақ, осы саланы жан-жақты қолдау кезкелген мемлекеттің экономикалық саясатында ерекше орын алатыны сөзсіз. Қазақстандағы нарықтық қатынастардың дамуының қазіргі жағдайында кәсіпкерлік қызмет еркіндігін сақтай отырып, шағын кәсіпкерлікті дамыту ерекше мәнге ие болуда. Олай дейтініміз, шағын кәсіпкерліктің өзіндік ерекшеліктерімен артықшылықтары экономиканы жаңарту жағдайында әртараптандыру мәселесін шешуге, инновациялық мүмкіндіктерді пайдалану мен іске асыруға, еліміздің экономикалық даму стратегиясын жүзеге асыруға айтарлықтай ықпал ететіні сөзсіз. Кәсіпкерлік жалпы ұлттық өнімнің және жалпы ішкі өнімнің көлемін, халықты жұмыспен қамту жағдайын, экономикалық өсу қарқынын анықтауға белгілі бір деңгейде әсер етіп қана қоймай, икемді аралас экономиканы қалыптастыруға, меншік нысандарының ұтымды үйлесуі мен шаруашылық жүргізуші субъектілердің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға да мүмкіндік береді.

Қазақстандағы кәсіпкерліктің қалыптасуы мен дамуы өте қиын әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістерге ұшырады, халықтың өмір сүру деңгейінің төмендеп, макроэкономикалық көрсеткіштердің дағдарыстық жағдайы да орын ала бастады. Елімізде кәсіпкерліктің дамуы қазіргі таңда да бірқатар объективті де субъективті сипаттағы кедергілерге кездесіп отыр. Бұл жерде айтып отырған объективті сипаттағы кедергілерге экономика дамуының заңдылықтарын жатқызсақ, субъективті сипаттағы кедергілерге Қазақстан аймақтарындағы кәсіпкерлік пен бизнесті қолдауға бағытталған мемлекеттік бағдарламалардың жергілікті билік органдары мен мекемелер тарапынан толыққанды іске аспауында болып тұр.

Шағын кәсіпкерліктің артықшылықтары бизнестің динамикалылығы, икемділігі, өндірілетін өнім мен көрсетілетін қызмет түрлерін тез ауыстыру қабілеттілігі, технология саласында, сондай-ақ, басқа жұмыс істеу салаларында жаңалықтарды енгізу қабілеттілігі. Соңында, шағын кәсіпорындардағы еңбек ұжымында тұрақты емес қатынас орнатылады, үлкен бюрократиялық құрылым жоқ, жұмысшыларды басқаруға, табыстарды басқаруға қатыса алады. Шағын кәсіпкерліктің тағы бір ерекшелігі – кірістерге қатысумен және жұмыспен қамтылғандықты сақтап қалуға ынталы болумен шартталған, жұмыстың ең жоғарғы нәтижелілігіне деген жалпы біріккен құштарлық, коллективтік түрде еңбек етуге және бригада болып жұмыс істеуге деген ұмтылыс [1].

Бәрімізге мәлім шағын кәсіпкерлік секторы экономиканы әртараптандыруға, тұрақты қарқындармен дамытуға мүмкіндік береді. Осы тенденция біздің елімізде әлі де болса толық қалыптаса қойған жоқ. Еліміздің экономикасының әрбір саласында шағын кәсіпкерлікті дамыту, олардың әлеуметтік-экономикалық тиімділігін арттыру негізінде халықты жұмыспен қамтамасыз ету, олардың тұрмыстық жағдайын жақсарту, қаржы тапшылығы, материалдық-техникалық ресурстардың жетіспеушілігі, өнеркәсіптегі дағдарыстың бетін қайтару, экономика саласын тұрақтандыру мүмкіндіктері әлі де болса жойылмауы себепті қазіргі кезде күрделі мәселелердің бірі болып отыр.

Қазақстан Республикасының «Жеке кәсіпкерлік туралы» заңында елімізде жеке кәсіпкерлікті қолдауға арналған арнайы 4-тарауында Жеке кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау мынадай негізгі бағыттар бойынша жүзеге асырылады:

- жеке кәсіпкерлікті реттеу мәселелері жөніндегі заңнаманы жетілдіру;
- жеке кәсіпкерлікті қолдау орталықтарын, бизнес-инкубаторларды, технологиялық парктерді, индустриялық аймақтарды және жеке кәсіпкерлік инфрақұрылымының басқа да объектілерін құру және дамыту;
- бюджет қаражаты есебінен жеке кәсіпкерлік субъектілерінің қызметін оқу-әдіснамалық, ғылыми-әдістемелік және ақпараттық қамтамасыз ету;
- жеке кәсіпкерлікті қаржылық қолдау [2].

Сонау 1997 жылы қабылданған аталған заң қазіргі таңда бірнеше өзгерістер мен толықтырулардан өтіп, нарық жағдайларына және кәсіпкерлердің еркін еңбек етуіне жеңілдіктер жасап отыр. Екінші бағыт бойынша алғаш құрылған институттарға «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры, Ұлттық Кәсіпкерлер палатасы, қазіргі таңда саны 20-дан асып жығылатын бизнес-инкубаторлар мен технологиялық парктердің қызметі осы заң аясында бастау алды десек болады. Үшінші бағытта қазіргі таңда жоғарыда аталған қорлар, орталықтар мен бизнес-инкубаторлар қызмет атқаруда. Төртінші, яғни, ең маңызды бағытта мемлекет қазынасынан қыруар қаржы жұмсалып келеді.

Бір ғана мысал, 1998 жылдың мамыр айынан 2007 жылдың мамыр айлары аралығында «Даму» қоры арқылы жалпы сомасы 2 216,1 млн АҚШ долларын құрайтын 237 мың жоба қаржыландырылған [3].

Елімізде мемлекет тарапынан қаржылық қолдау мынадай жолдармен жүзеге асырылуда:

- тауарлардың (жұмыстардың, көрсетілген қызметтердің) кепілдік берген көлемін сатып алу;
- екінші деңгейлі банктер арқылы несие беруді ұйымдастыру;
- экономика салаларында әлеуметтік маңызы бар жобаларды ұйымдастыру;
- арнайы инвестициялық бағдарламаларды іске асыру;
- бюджет қаражаты есебінен қарыздар беру;
- жеке кәсіпкерлік субъектілеріне қаржы институттары беретін несиелер, лизингтік мәмілелер бойынша сыйақы ставкасын субсидиялау;
- жеке кәсіпкерлік субъектілерінің несиелеріне ішінара кепілдік беру;
- лизингті дамыту [4].

Қоғамдық жағдайларға байланысты мемлекеттің кәсіпкершіліктегі рөлі әр түрлі ықпал етеді. Нақты жағдайға байланысты мемлекет:

- шағын және орта бизнеске өте жағымсыз жағдайлар туғыза отырып немесе оған тыйым сала отырып кәсіпкерліктің тежегіш күші бола алады;
- кәсіпкерлікке тікелей қарсыласпай, бірақ оған қолдау да жасамайтын бейтаныс бақылаушы бола алады;
- үнемі және белсенді түрде кәсіпкерлікке жаңа экономикалық агенттерді қызықтыра отырып кәсіпкерліктің жылдамдатқыш күші бола алады [5].

Қазақстан Республикасы жоғарыда көрсетілген үлгілерінің үшіншісіне бет алып, шағын және орта бизнесті дамытуда белсенді рөл атқаруға ұмтылуда. Осыған орай, шағын және орта бизнесті мемлекеттік қолдау белгілі формалар арқылы жүзеге асырылады. Атап айтсақ:

1. Шағын кәсіпкерлікті басқаратын салық жүйесін жетілдіру.
2. Шағын кәсіпкерлікке қаржылық-несиелік және инвестициялық қолдау жүйесін дамыту.

3. Шағын кәсіпкерліктің инфрақұрылымын дамыту.

4. Шағын кәсіпкерлікке үйрету, ғылыми-методикалық, ақпараттық қамсыздандыру және насихат жүргізу.

5. Шағын кәсіпкерлік мәселелерімен айналысатын нормативтік құқықтық актілер негізін жүйелендіріп жетілдіру.

Еліміз тәуелсіздік алып экономикалық тұрғыдан қайта жаңғыра бастаған уақыттан күні бүгінге дейін мемлекет тарапынан бірнеше бағдарламалар мен ел экономикасын, халықтың әл-ауқатын арттыруға бағытталған стратегиялар мен нақты саланы дамытуға бағдарламалардың талайы қабылданып үлгерді. Атап айтар болсақ: «Қазақстан 2030», «Қазақстан 2050» Стратегиясы аясында кәсіпкерлікті, аграрлық саланы дамытуға бағытталған «Бизнестің жол картасы 2020», 2013-2020 жылдарға арналған «Агробизнес 2020» бағдарламалары. Сондай-ақ, Елбасының Қазақстан халқына жыл сайынғы жолдауларын да атап өтуге болады.

Аталған жобалар мен бағдарламаларды жүйелі түрде жүзеге асыру мақсатында мемлекет тарапынан жаңа институттар мен арнайы мекемелер ашылып, қызмет атқарып келеді. Жаңадан ашылған бұл органдардың негізгі қызметі кәсіпкерлікті еліміздің барлық аймағында қаржылай экономикалық және құқықтық жағынан қолдау болып табылады.

Жоғарыда аталған бұл шаралар ел экономикасында жаңашылдық сипатқа ие болғанымен қазіргі таңдағы әлемнің дамыған және дамушы елдер тәжірибесінде әлдеқашан қалыптасып, қазірде осы елдер экономикасының нақты секторы мен қызмет көрсету саласында, халықтың тұрмыс-тіршілігі мен әл-ауқаты, адами капиталының артуына өз ықпалын тигізіп келеді.

Мысалы, АҚШ-та шағын кәсіпорындарға мемлекет тарапынан көрсетілген көмекке тоқталатын болсақ, Шағын кәсіпорындардың қызметі арнайы ұйымының – 1953 жылы АҚШ Конгресі құрған шағын бизнес әкімшілігінің құзырына кіреді. Сол жеке сектордың құқықтық негізгі болып табылатын шағын бизнес туралы Заң қабылданды. 1953 жылы Эйзенхауэр президент болған кезде елде жұмыссыздық және инфляция болатын. Экономиканы жандандыру үшін – Шағын бизнес әкімшілігін (ШБӘ) құрды [6].

ШБӘ өз қызметтерін дұрыс атқарып, қазіргі уақытта АҚШ-та шағын бизнесте 22 млн кәсіпорын бар, онда елдегі барлық жұмысбастылардың 54 % қызмет етеді. Шағын бизнес кәсіпорындарының өндіріс және сату көлемі жалпы мемлекеттегі сату көлемінің 52 % құрайды және 99,7 % кәсіпкерлер – бұл шағын бизнес басшылары. Шағын бизнес әкімшілігі - шағын кәсіпорындарға қаржылық және кеңестік көмек көрсетеді. Басты міндеті – шағын кәсіпкерлікті ұйымдастыру, қолдау және өмір сүруін қамтамасыз ету. ШБӘ өз қызметін басқа агенттіктер мен комитеттер, соның ішінде қаржы, білім, кәсіби ассоциациялармен бірігіп отырып жүзеге асырады [7].

Мемлекет өнімнің ірі тұтынушыларының бірі болғандықтан шағын бизнес әкімшілігі шағын кәсіпорындарға мемлекетпен мәміле орнатуға көмектеседі. Әйел, мүгедек, ардагер – кәсіпкерлерге ерекше назар аударады. Шағын бизнес әкімшілігінде әр жылдардағы орташа есеппен 5 мың адам жұмыс істейді, оның 4 мыңы Вашингтоннан тыс жерлерде. Ұйымның 10 аймақтық орталығы және 66 территориялық бөлімшесі бар. Олардың арасындағы байланыс аудан – аймақ – орталық тізбегі бойынша жүзеге асады. АҚШ-тағы шағын бизнес қоғамдағы ресми белсенділікті сақтау үшін маңызды болып табылады [8].

Ұлыбританияда шағын кәсіпкерліктің дамуының үш үлгісі бар: қызмет масштабын кеңінен статус – квосын сақтай отырып консервациялау; ресми белсенділікті баяу кеңейту; шағын кәсіпорындарды орташаға, сосын ірі компанияларға өзгерту. Көптеген зерттеулер көрсетіп отырғандай, шағын кәсіпорындар иелерінің біраз бөлігі одан әрі өсуге тырыспайды. Олардың ең басты мақсаты – тұрақтылықты қамтамасыз ету.

Ұлыбритания Үкіметі шағын бизнес саласына жалпы кәсіпкерлік қызметтің әлеуметтік-экономикалық шарттарын қамтамасыз ету арқылы ықпал етеді (салық салу, жекешелендіру, еңбек заңдары саласындағы шаралар), сонымен бірге әр түрлі экономикалық, ұйымдық, құқықтық нормалар мен әдістерді қолданды. 1991 ж. Ұлыбританияда ұсақ кәсіпорындарға оларды басқару мәселелері бойынша көмек беру мақсатында мамандандырылған фирмалар зерттеу жүргізді. Шағын кәсіпорындардағы мәселелермен кеңес берушілер танысып, кеңес берумен ғана шектеліп қоймады, сонымен бірге өз

ұсыныстарының фирмада жүзеге асуына ат салысты. Бұл көмектің болуы және орта және шағын бизнестің даму стратегиясының болуы бұл саланың Ұлыбританияда гүлденуіне әкеледі [9].

Қытай үкіметі аграрлық саланы жан-жақты қолдау саясатын жүргізіп, ауыл шаруашылығымен айналысатындардың өмірін жақсартуға ұмтылды. Шаруалар ауыл шаруашылығы салығынан, мал сою салығы және ерекше ауыл шаруашылығы өнімі салығынан толық босатылды, сондай-ақ арнайы субсидия беру белгіленген, мысалы, ауыл шаруашылығы қызметімен айналысатын шаруаларға субсидия, селекциялық тұқым шығару үшін, ауыл шаруашылығы құралдары мен жабдықтарын сатып алу үшін субсидия беру. Көп мөлшерде астық өндіретін дихандарға дотация мен уездер төлемдері өсті. Дәнді дақылдардың негізгі сорттарына ең төменгі сатып алу баға саясаты енгізілген. Бірқатар аудандарда шаруалардан кепілдік берілген бағалар бойынша астықты сатып алуға кепілдік берілген мемлекеттік тапсырыс енгізілген. Шаруаларға көмектің тағы бір бағыты шаруаларға несие беруді жеңілдету және ақысыз көмек көрсету болды.

Қытай үкіметі ауылдық қаржы бөлудің барлық үш түрін жойды: жинақ қорына, әлеуметтік қорға және ауыл деңгейдегі әкімшілік басқару қорына, сондай-ақ ағартуға, жоспарлы бала тууға, жол салуға және кейбір басқа да өкімет өндіріп алатын қосымша алымдар. Енді барлық осы шығындар мемлекеттік бюджеттен жабылады. Сонымен, қытай шаруалары үлкен ұтысқа жетті. Соңғы он жылда шаруалардың орта жылдық табысы сегіз пайызға өсті.

Шаруалардың астық өндірісіне қызығушылығын арттыру үшін, үкімет астық өндірумен айналысатын шаруаларға 2012 жылы 1,4 млрд АҚШ доллары көлемінде арнайы қаражат бөлуді шешті.

Яғни, жоғарыда атап кеткен дамыған елдер тәжірибесін қазіргі таңда Қазақстанда да қолдану жылдан-жылға икемделініп келеді.

Еліміздің үкіметтік бағдарламаларында кәсіпкерлікті қолдаудың экономикалық тетіктерін қалыптастыру мен жетілдіру қарастырылса, Елбасы тарапынан мемлекетіміздің заң шығарушы және атқарушы органдарына кәсіпкерлікті қолдаудың құқықтық тетіктерін жетілдіру мен Қазақстанда кәсіпкерлікпен айналысуға қиындықтар туғызып келген әкімшілік-құқықтық кедергілерді мейлінше жеңілдетуге бағытталған міндеттер жүктелініп келеді. Осы ретте Үкімет алға қойылған мақсаттарға жету үшін мемлекет пен бизнестің өзара тиімді серіктестік принципін ұстанып отыр десе болады. Қабылданып отырған мемлекеттік шаралардың жүйелі түрде іске асуы іскер адамдар тобында да еліміздегі кәсіпкерлікті дамытуға қатысты оң пікір туғызып отыр.

Ел экономикасының дамуында кәсіпкерліктің, оның ішінде шағын және орта кәсіпкерліктің дамуы негізгі көрсеткіштердің біріне айналып, бүгінде Қазақстанда 2 млн-ға жуық жұмыс орны осы салаға тиесілі болуда. Алайда, бұл көрсеткіш дамыған елдер тәжірибесінде еңбекке қабілетті тұрғындардың кемінде 50 % қамтиды. Атап айтсақ, АҚШ-та шағын және орта кәсіпорындарда барлық тұрғындардың 54 %-дан жоғарысы еңбек етсе, Еуропа Одағы елдеріндегі орташа көрсеткіш 50 %-дан асып жығылса, Жапонияда бұл көрсеткіш 72 %-дан жоғары екен.

Елбасының «Қазақстан 2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында ел экономикасындағы кәсіпкерлік пен бизнесті дамыту мәселелеріне көңіл бөле отырып «Отандық кәсіпкерлік жаңа экономикалық бағыттың қозғаушы күші болып табылады. Шағын және орта бизнестің экономикадағы үлесі 2030 жылға қарай, ең аз дегенде екі есеге өсуге тиіс. Жеке бизнес әрқашан және барлық жерде мемлекеттен гөрі тиімдірек әрекет етеді. Сондықтан, біз стратегиялық емес сипаттағы кәсіпорындар мен қызметтерді жеке қолға беруге тиіспіз. Бұл - отандық кәсіпкерлікті нығайту үшін аса маңызды қадам» – деп атап өткен еді [10]. Осы жолдауда алға қойылған мақсаттарға қол жеткізу мен шараларды жүзеге асыру барысында 2013 жылдың желтоқсанында «Қазақстанның әлемнің ең дамыған 30 мемлекетінің қатарына кіруі» жөніндегі тұжырымдамасы қабылданды. Тұжырымдамада ел экономикасының ағымдағы жағдайы талдана келіп 2050 жылға дейінгі экономикалық дамудың стратегиялық бағыттары айқындалды. Ұзақ мерзімді бес стратегиялық бағыт қатарына бизнес пен кәсіпкерлікті одан ары дамытуға қолайлы жағдайлар туғызу көзделген, яғни, бизнес пен кәсіпкерлік бастамаларын дамыту үшін қолайлы жағдайларды, елдегі сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендетуді, сот жүйесі мен құқық қорғау жүйелерін жетілдіруді, сондай-ақ барлық деңгейлерде мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыруды қамтамасыз ететін институционалдық ортаны жетілдіру қарастырылған [11].

Құрылуы сонау 1997 жылдың соңынан бастау алатын, Қазақстандағы кәсіпкерлікке тікелей қолдау жасап отырған ««Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры» АҚ-ның 2012 жылдық қорытынды есебі бойынша Қазақстанда 763898 шағын және орта кәсіпкерлік субъектісі тіркелген. Оның ішінде 71276 заңды тұлғалық кәсіпорын болса, 527941 жеке кәсіпкер, 164681 шаруа қожалығы. Жаһандық қаржы дағдарысына дейінгі көрсеткіштермен салыстырар болсақ, шаруа қожалықтарының саны 6 %-ға кеміп кетсе, жеке кәсіпкерлер саны 5 %-ға артып отыр. Жоғарыда көрсетілген кәсіпорындар санына тағы бір талдау жасап өтер болсақ бұл жерде заңды тұлғалық кәсіпорындар саны жалпы көрсеткіштің небәрі 10 %-ға жетпейтін бөлігіне тиесілі. Яғни, орта кәсіпкерлікке қарағанда шағын кәсіпорындар саны жылдан-жылға қарқынды артып келеді. Бұл туралы толығырақ келесі кестеде келтірілген:

1-кесте – 2013 жылдың 1 қаңтарына ШОБ субъектілерінің саны

Аймақтар	ШОБ субъектілерінің жалпы саны	Оның ішінде		
		Заңды тұлғалар	Жеке кәсіпкерлер	Шаруа қожалықтары
Оңтүстік Қазақстан обл.	109 361	7 107	47 324	54 930
Алматы обл.	103 146	3 680	50 023	49 443
Алматы қ.	88 070	16 272	71 791	7
Шығыс Қазақстан обл.	69 442	5 521	49 756	14 165
Қарағанды обл.	51 710	5 297	41 190	5 223
Астана қ.	47 772	6 685	41 082	5
Қостанай обл.	39 045	3 335	30 672	5 038
Жамбыл обл.	36 454	1 709	19 566	15 179
Ақтөбе обл.	33 752	3 980	25 524	4 248
Ақмола обл.	30 035	2 535	24 172	3 328
Атырау обл.	29 767	2 579	25 482	1 706
Павлодар обл.	28 906	3 114	23 062	2 730
Маңғыстау обл.	26 841	3 028	22 936	877
Батыс Қазақстан обл.	26 177	2 001	20 520	3 656
Солтүстік Қазақстан обл.	22 607	2 174	17 593	2 840
Қызылорда обл.	20 813	2 259	17 248	1 306
Республика бойынша барлығы	763 898	71 276	527 941	164 681
Ескерту –12 дереккөз негізінде келтірілген.				

2013 жылдың қорытындысы бойынша шағын және орта бизнес субъектілерінің саны 3 %-ға артып, осы салада еңбек етушілер саны 2,591 млн-ға жеткен. Тағы бір деректерге көз жүгіртер болсақ, Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің 2013 жылдың желтоқсан айы бойынша келтірілген ресми мәліметтерінде шағын және орта кәсіпорындарға жұмсалған несие мөлшері 85,486 млн теңгені құрайды екен. Оның ішінде банкке жатпайтын заңды тұлғаларға 73,561 млн теңгені, жеке тұлғаларға 11,926 млн теңгені құрап отыр.

2-кесте – Банктердің кәсіпкерлік субъектілеріне берген несиелері
млн теңге

Аймақтар	Барлығы	Заңды тұлғаларға	Жеке тұлғаларға
Алматы қ-сы	46 294	44 227	2 067
Астана қ-сы	6 376	5 484	892
Қарағанды обл.	5 001	4 132	869
Шығыс Қазақстан обл.	3 695	2 671	1 024
Оңтүстік Қазақстан обл.	3 293	2 217	1 076
Павлодар обл.	3 204	2 494	709
Қостанай обл.	3 057	2 455	602
Ақтөбе обл.	2 763	2 083	681
Ақмола обл.	2 662	2 243	420

Солтүстік Қазақстан обл.	2 360	1 740	620
Маңғыстау обл.	1 935	1 478	457
Батыс Қазақстан обл.	1 571	685	886
Атырау обл.	1 089	734	355
Жамбыл обл.	886	213	673
Қызылорда обл.	739	426	313
Алматы обл.	560	278	282
Барлығы	85486	73561	11926
Ескерту -13 дереккөз негізінде келтірілген.			

Жоғарыдағы кестелерден көріп отырғанымыздай, республика аймақтары бойынша тіркелген кәсіпорындар саны жағынан Оңтүстік Қазақстан облысы мен Алматы облыстарында шаруа қожалықтары көптеп тіркелгенін айта кетсек, банктердің несиеге берген сомасы жағынан Алматы қаласы бірінші орынға орналасып, 46,294 млн теңгенің несиеcін алған. Келтірілген мәліметтерге сәйкес, келесі кестеде шағын және орта кәсіпорындармен шығарылған өнімдер құны бойынша да Алматы қаласы алғашқы орындарда тұр.

3-кесте – ШОБ субъектілері өндірген өнімдер, аймақтар бойынша
млн теңге

Аймақтар	ШОБ субъектілері	Оның ішінде		
		Занды тұлғалар	Жеке кәсіпкерлер	Шаруа қожалықтары
Алматы қ.	1 936 867	1 800 765	136 102	0,3
Астана қ.	1 052 262	984 527	67 722	12,8
Алматы обл.	533 065	371 339	35 440	126 286
Қарағанды обл.	473 143	380 902	56 400	35 840
Оңтүстік Қазақстан обл.	467 446	336 287	36 328	94 832
Шығыс Қазақстан обл.	464 270	330 806	64 415	69 050
Атырау обл.	445 225	395 838	42 020	7 367
Ақтөбе обл.	380 709	318 761	37 190	24 757
Маңғыстау обл.	358 506	323 229	33 105	2172
Қостанай обл.	349 367	273 712	46 502	29 152
Павлодар обл.	331 209	269 855	39 034	22 319
Батыс Қазақстан обл.	305 161	236 162	47 075	21 923
Ақмола обл.	304 648	252 546	33 187	18 915
Солтүстік Қазақстан обл.	251 776	183 901	34 096	33 779
Жамбыл обл.	185 842	135 915	17 039	32 888
Қызылорда обл.	172 067	149 811	15 801	6 456
Барлығы	8 011 563	6 744 356	741 456	525749,1
Ескерту – 14 дереккөз негізінде келтірілген.				

Қазақстанның кәсіпкерлікті қолдау мен дамыту саласындағы тәжірибесі бүгінде экономиканың барлық салаларын қамтып, олардың дамуына өз үлесін қосуда. Мемлекет тарапынан көрсетіліп отырған кредит түріндегі қаржылай қолдаулары негізінен өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы, құрылыс, көлік және байланыс, сауда салаларына жұмсалып отыр. Ол туралы ҚР Ұлттық Банктің 2014 жылдың 1 мамырына келтірген ресми мәліметтерінде көрсетілген:

4-кесте – Банктердің ШОБ субъектілеріне берген кредиттері
млн теңге

Салалар	Барлығы	оның ішінде:	
		занды тұлғаларға	жеке тұлғаларға
Республика бойынша барлығы	1 463 021	1 129 609	333 412
оның ішінде:			
Өнеркәсіп	168 534	158 608	9 926
Ауыл шаруашылығы	40 116	25 030	15 087
Құрылыс	141 672	137 378	4 294
Көлік	61 608	51 722	9 886
Байланыс	23 025	22 224	801
Сауда	487 609	372 161	115 447
Өзге салалар	540 457	362 486	177 971
Ескерту –15 дереккөз негізінде келтірілген.			

Жоғарыда аталған мәселерді қорытындылай келе, шағын кәсіпкерлікті дамыту мен оған қолдау көрсету нәтижесінде сандық, құрылымдық және сапалық деңгейге дейін жеткізу заңды түрдегі шешуші міндеттер ретінде алға тартылады. Мұндай түпкілікті мақсаттарға қол жеткізу үшін тәжірибе жүзінде барша қабылданған мемлекеттік бағдарламаларда мына төмендегідей бағыттарда қамтылып отырған міндеттер жоспарланды: шағын кәсіпкерлікті дамыту үшін қолайлы макроэкономикалық, саяси, әлеуметтік, құқықтық және моральдық жағдайлар тудыру; кәсіпкерлік қызметпен айналысу жолындағы кедергілерді азайту; шағын кәсіпкерлікті қаржылық ресурстарға қол жеткізу үшін қажетті жағдайлармен қамтамасыз ету; қаржылық және қаржылық емес компоненттерден тұратын шағын кәсіпкерлікке деген жан-жақты мемлекеттік қолдаулар көрсету мақсатында арнайы мемлекеттік құрылымдар құру; кәсіпкерлік қызметке тарту үшін халықтың қалың ортасында ынталылықты арттыру. Сондай-ақ, жергілікті билік органдары тарапынан кәсіпкерлікке арналып бөлінген қаржының осындай көмекке зәру болып отырған, қаржылық мұқтаждықта жүрген кәсіпкерлерге қолжетімді болуына жағдай жасап, бақылау және бөлінген қаржының орынды жұмсалуды қадағалау механизмдерін жетілдіру, ауыл шаруашылығы саласында кәсіпкерлікпен айналысып отырған тұлғалармен жер бөлу мәселелерін жиі талқылап, проблемаларға араласа жүру керек сияқты.

Пайдаланған әдебиеттер

- 1 Оразалы С. Экономика: таңдамалы еңбектері. Шағын кәсіпкерлікті басқару: оқу құралы. – 3-басылым. – XIV-том. – Алматы : ҚР БҒМ ҒК ЭИ, 2011. – 348 б.
- 2 Қазақстан Республикасының «Жеке кәсіпкерлік туралы» 2006 жылғы 31 қаңтардағы № 124 Заңы. [Электрон. ресурс]. – 2006. – URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z060000124>
- 3 Основные этапы развития Фонда «Даму» [Электрон. ресурс]. – URL: <http://www.damu.kz/54>
- 4 Елшібаев Р. Қ. Кәсіпкерлік қызметті ұйымдастыру: оқу құралы. – Алматы: Экономика, 2010. – 325 б.
- 5 Мамыров Н. К., Саханова А. Н., Ахметова Ш. С., Брузати Л. Государство и бизнес. Государство, предпринимательство и общество: учебник. – Кн. 1. – Алматы: Экономика, 2002. – 451 с.
- 6 Eric T. Micheels, Yamish R. Gow. The effect of market orientation on learning, innovativeness, and performance in primary agriculture [Electron. source] // Canadian Journal of Agricultural Economics. – 2014. – URL: <http://www.readcube.com/articles/10.1111%2Fcjag.12047>
- 7 Justin Andrew Johnson, Carlisle Ford Runge, Benjamin Senauer, Jonathan Foley, Stephen Polasky. Global agriculture and carbon trade-offs [Electron. source] // Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America. – 2014. – 26 August. – Vol. 111, No. 34. – P. 12342-12347.
- 8 An Official Website of the United States Government [Electron. source]. – URL: <http://www.sba.gov/>

- 9 Sustainable Food Systems: Building a New Paradigm (Earthscan Food and Agriculture). Edited by Terry Marsden, Adrian Morley. – Routledge, 2014. – 256.
- 10 Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. «Қазақстан-2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты [Электрон. ресурс]. – 2012. – URL: http://www.akorda.kz/kz/page/page_kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-n-a-nazarbaevty-n-kazakstan-khalkyna-zholdauy-2012-zhylhy-14-zheltoks_1357813742
- 11 Концепция по вхождению Казахстана в число тридцати самых развитых государств мира [Электрон. ресурс]. – 2014. – URL: <http://www.minplan.gov.kz/pressservice/78/55525/>
- 12 Отчет о состоянии развития малого и среднего предпринимательства в Казахстане и его регионах за 2012 год [Электрон. ресурс]. – 2012. – URL: <http://www.damu.kz/15182>
- 13 Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің статистикасы [Электрон. ресурс]. – URL: <http://www.nationalbank.kz/?docid=255&switch=kazakh>
- 14 Aygarinova G. T., Smagulova D. S., Akshatayeva Z. B., Elikbay M. A., Rakhmetova G. R. Legal regulation of agriculture in Kazakhstan: Problems and prospects // Life Science Journal. – 2014. – № 11 (5). – P. 192-198.
- 15 Zhukenov B. Cluster approach as one of the methods of development of innovative entrepreneurship in agro-industrial complex of the republic of Kazakhstan // World Applied Sciences Journal. – 2014. – № 29 (4) – P. 535-540. DOI: 10.5829/idosi.wasj.2014.29.04.13876.
- 16 Sigarev M. I., Kantarbayeva S. M., Meymankulova Z. Z., Shakhova-Akhmeshova D. E. Crediting of agricultural production in Kazakhstan // Life Science Journal. – 2014. – № 11 (9). – P. 299-302.
- 17 Talapbaeva G. E., Duzelbaeva G. B., Kazybaikyzy A., Erniyazova Z. N. Analysis and assessment of the of innovative processes management system in agricultural sector of Kazakhstan // Life Science Journal. – 2014. – № 11 (6). – P. 210-213.
- 18 Kaldiyarov D. A., Sharipov A. K., Bedelbayeva A. E. Development of the concept of the optimum mechanism of government administration by economy of agroindustrial complex of the Republic of Kazakhstan // Life Science Journal. – 2014. – № 11 (7). – P. 394-400.

References

- 1 Orazaly S. (2011), *Ekonomika: tandamaly enbekteri. Shagyn kasipkerlikti baskaru*, 3rd Ed., KR BGM GK EI, Almaty. (In Kazakh)
- 2 Kazakstan Respublikasynyn "Zheke kasipkerlik turaly" 2006 zhylgy 31 kantardagy № 124 Zany. (2006), available at: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z060000124_. (In Kazakh)
- 3 "Osnovnye etapy razvitiya Fonda «Damu», available at: <http://www.damu.kz/54>. (In Russian)
- 4 Elshibaev R.K. (2010), *Kasipkerlik kyzmetti uiymdastyru*, Ekonomika, Almaty. (In Kazakh)
- 5 Mamurov N.K., Sakhanova A.N., Akhmetova Sh.S., Bruzati L. (2002), *Gosudarstvo i biznes. Gosudarstvo, predprinimatel'stvo i obshchestvo*, Ekonomika, Almaty. (In Russian)
- 6 Eric T. Micheels, Yamish R. Gow (2014), "The effect of market orientation on learning, innovativeness, and performance in primary agriculture", *Canadian Journal of Agricultural Economics*, available at: <http://www.readcube.com/articles/10.1111%2Fcejag.12047>.
- 7 Justin Andrew Johnson, Carlisle Ford Runge, Benjamin Senauer, Jonathan Foley, Stephen Polasky (2014), "Global agriculture and carbon trade-offs", *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, Vol. 111 No. 34, pp. 12342-12347.
- 8 "An Official Website of the United States Government", available at: <http://www.sba.gov/>.
- 9 Marsden Terry, Morley Adrian (2014), "Sustainable Food Systems: Building a New Paradigm (Earthscan Food and Agriculture)", Routledge.
- 10 "Kazakstan Respublikasynyn Prezidenti N.A. Nazarbaevty-n Kazakstan khalkyna Zholdauy. "Kazakstan-2050" Strategiyasy: kalyptaskan memlekettin zhana sayasi bagyty" (2012), available at: http://www.akorda.kz/kz/page/page_kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-n-a-nazarbaevty-n-kazakstan-khalkyna-zholdauy-2012-zhylhy-14-zheltoks_1357813742. (In Kazakh)

11 "Kontsepsiya po vkhozheniyu Kazakhstana v chislo tridsati samykh razvitykh gosudarstv mira" (2014), available at: <http://www.minplan.gov.kz/pressservice/78/55525/>. (In Russian)

12 "Otchet o sostoyanii razvitiya malogo i srednego predprinimatel'stva v Kazakhstane i ego regionakh za 2012 god" (2012), available at: <http://www.damu.kz/15182>. (In Russian)

13 "Kazakstan Respublikasy Ulttyk Bankinin statistikasy", available at: <http://www.nationalbank.kz/?docid=255&switch=kazakh>. (In Kazakh)

14 Aygarinova G.T., Smagulova D.S., Akshatayeva Z.B., Elikbay M.A., Rakhmetova G.R. (2014), "Legal regulation of agriculture in Kazakhstan: Problems and prospects", *Life Science Journal*, Vol. 11 No. 5, pp. 192-198.

15 Zhukenov B. (2014), "Cluster approach as one of the methods of development of innovative entrepreneurship in agro-industrial complex of the republic of Kazakhstan", *World Applied Sciences Journal*, Vol. 29 No. 4, pp. 535-540. DOI: 10.5829/idosi.wasj.2014.29.04.13876.

16 Sigarev M.I., Kantarbayeva S.M., Meymankulova Z.Z., Shakhova-Akhmeshova D.E. (2014), "Crediting of agricultural production in Kazakhstan", *Life Science Journal*, Vol. 11 No. 9, pp. 299-302.

17 Talapbaeva G.E., Duzelbaeva G.B., Kazybaikyzy A., Erniyazova Z.N. (2014), "Analysis and assessment of the of innovative processes management system in agricultural sector of Kazakhstan", *Life Science Journal*, Vol. 11 No. 6, pp. 210-213.

18 Kaldiyarov D.A., Sharipov A.K., Bedelbayeva A.E. (2014), "Development of the concept of the optimum mechanism of government administration by economy of agroindustrial complex of the Republic of Kazakhstan", *Life Science Journal*, Vol. 11 No. 7, pp. 394-400.

Резюме

В статье рассматриваются современные состояния развития предпринимательства в Казахстане и государственные меры по поддержке предпринимательства, их анализ в разрезе регионов и секторов экономики, а также анализ мирового опыта развития предпринимательства в аграрном секторе и его использование на примере Казахстана. Рассмотрены проблемы по развитию предпринимательства в аграрном секторе, приведены и проанализированы статистические данные Национального банка и фонда развития предпринимательства «Даму». Рекомендованы пути совершенствования механизмов по развитию предпринимательства в аграрном секторе.

Resume

The article examines the current problems of entrepreneurship, including results and successes as of today, main directions and problems of the development of entrepreneurship in agricultural sector of Kazakhstan. The mechanisms of legal and financial support for entrepreneurship are described in the work. The author analyses statistical data from the National Bank and Damu entrepreneurship development fund by the regions and economic branches. The ways of entrepreneurship support, specially created institutions for this purpose and algorithm of actions in developed countries are described in the research.

Матеріал редакціяга
23 шілдеде 2014 ж. түсті

JEL classification: A1: General Economics

G. Boranbai,
Senior Lecturer, Master in Finance,
T. Ryskulov Kazakh Economic University,
Almaty, The Republic of Kazakhstan

A CREATION OF A SINGLE PENSION FUND: PROBLEMS AND PROSPECTS

Abstract

Purpose – to conduct a complex research of current state of main directions and reforming of the pension system and identification the main stages of its' evolution in the Republic of Kazakhstan; to forecast the prospects of the pension system development.

Methodology – in research were used such scientific methods of cognition as systematic approach, comparative analysis, synthesis.

Originality/value – in early 2013, the President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev has announced about establishment of "single pension fund" (SPF). SPF established on the basis of JSC PF "State Accumulative Pension Fund". This caused some debate in the society, in this connection requires a deeper analysis of current trends in the development of the pension system.

Findings – in research were determined the prospects of development of the pension system, developed practical proposals for the management and optimization of the new pension system in the Republic of Kazakhstan.

Keywords – single accumulative pension fund, pension reform, the stock exchange, pension insurance, social security.

ОӘК 331.34

Г. Боранбай,
аға оқытушы, қаржы магистрі,
Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті,
Алматы, Қазақстан Республикасы

БІРЫҢҒАЙ ЖИНАҚТАУШЫ ЗЕЙНЕТАҚЫ ҚОРЫН ҚҰРУ: МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ

Аннотация

Зерттеудің мақсаты – зейнетақымен қамсыздандыру жүйесінің қазіргі жай-күйі мен реформалау нәтижелерін кешенді зерттеу, Қазақстан Республикасының зейнетақымен қамсыздандыру жүйесінің дамуындағы негізгі кезеңдерін анықтау, зейнетақымен қамсыздандыру жүйесінің даму болашағын болжамдау.

Әдіснама – зерттеу барысында танымның жалпы ғылыми әдістері қолданылды: жүйелік көзқарас, салыстырмалы талдау, синтез, қорыту әдістері.

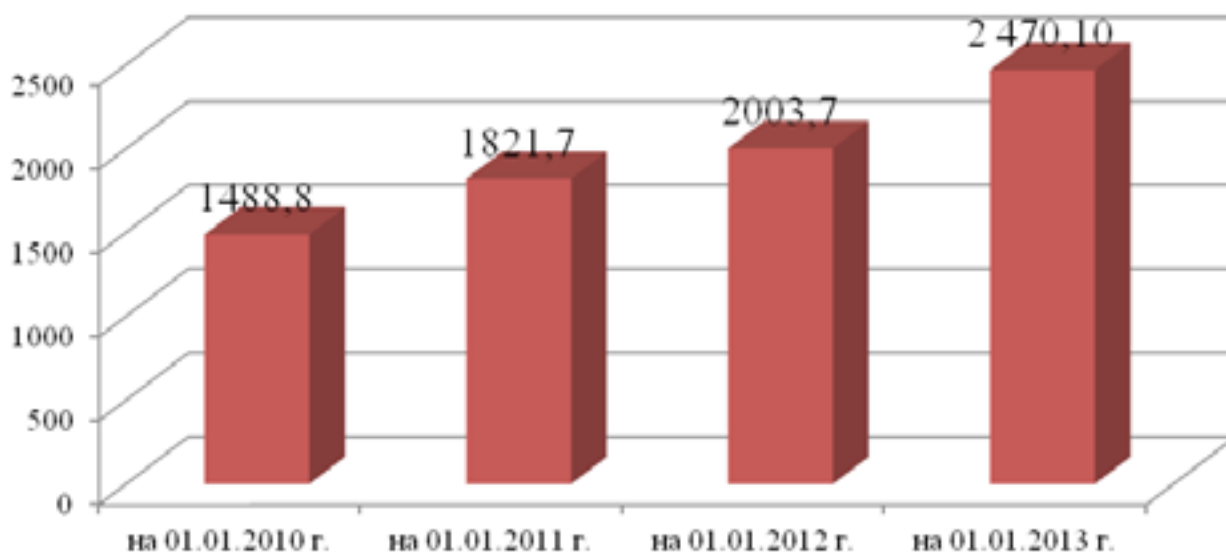
Соңылық/құндылығы – 2013 жылдың басында Қазақстан президенті Нұрсұлтан Назарбаев «Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорын» құру туралы хабарлама жасады. БЖЗҚ Жинақтаушы Зейнетақы Қоры «Мемлекеттік жинақтаушы зейнетақы қоры» АҚ негізінде құрылды. Бұл өзгеріс қоғамда кейбір пікір-таластар тудырып отыр, соған байланысты зейнетақымен қамсыздандыру жүйесінің қазіргі даму бет-алысын ғылыми тұрғыдан терең зерттеу қажет.

Қорытындылар – зейнетақы жүйесінің даму болашағы анықталып, Қазақстан Республикасының жаңа зейнетақы жүйесінің жұмысын реттеп, оңтайландыруға бағытталған қолданбалы ұсыныстар әзірленген және жаңа зейнетақы жүйесіне өтудің ақталатындығы дәлелденген.

Түйін сөздер – бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қоры, зейнетақы реформасы, қор нарығы, зейнетақыны сақтандыру, әлеуметтік қамсыздандыру.

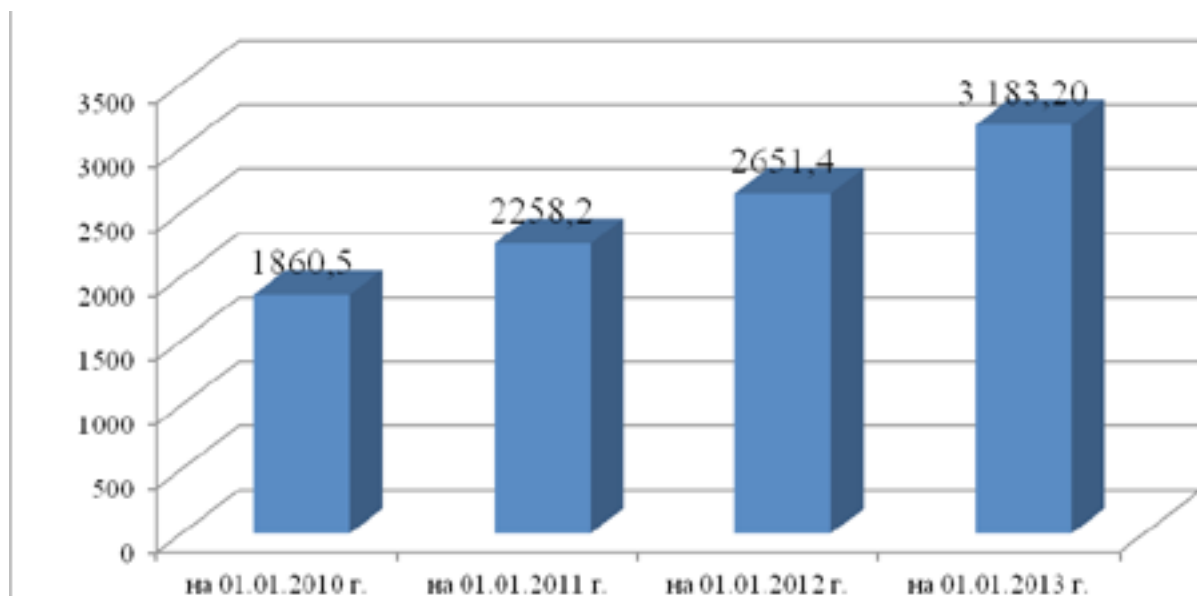
Қазақстандық қор нарығын реформалау арқылы зейнетақы жинақтау жүйесін елдің экономикасын дамыту үшін бағыттауға мүмкіндік бар. Бұл жаңа реформа әлемдік деңгейде жаңалық болып табылмайды. Себебі, дүние жүзінің дамыған елдерінде зейнетақы қорларын біріктіріп, онда жинақталған қаражатты мемлекеттің басқаруына беру тәжірибесі бұрын да болған. Өз жемісін берген тәжірибе салымшылар жинақтарының көбейту функциясын жолға қойған. Әлемдік тәжірибеде зейнетақы сақтандыру қорын басқарудың көптеген әдістері бар. Оның ішінде мемлекет бірыңғай басқаратын әдісі де бар.

Зейнетақы сақтандыру қоры мемлекет тарапынан бірыңғай басқарылып отырған елдерге Қытай, Жапония, Канада, Америка және Швейцария жатады. Сондықтан жеке меншік жинақтаушы зейнетақы қорларын біріктіріп, мемлекеттік бірыңғай жүйеге көшірудің ғылыми негізі бар. Қазір қазақстандық зейнетақы қорларында шоғырланған халықтың зейнетақы жарнасының жинағы 3 трлн 183,2 млрд теңгені немесе 21 млрд АҚШ долларын құрап отыр. 10 жылдан астам жұмыс атқарып келген еліміздегі жинақтаушы зейнетақы жүйесінің жұмыс тәжірибесіне қарағанда ендігі кезекте тек қана зейнетақы жүйесіндегі зейнетақы сақтандыру қорын басқару әдісіне ғана реформа жасау керек болғандығы дәлелденіп отыр.

1-сурет – Зейнетақы салымдары, млрд теңге

Соңғы 3 жыл бойы зейнетақы нарығында өз үрдістерін сақтады. Барлық зейнетақы жинақтарының 65-70% 3 қорда – «Қазақстан Халық Банкі» ЖЗҚ (1060,3 млрд теңге немесе 33% жалпы зейнетақы жинағынан), МБЗҚ (624,6 млрд теңге немесе 20%) және ҰларҮміт (401,0 млрд теңге немесе 13%). Өсімі жоғары зейнетақы жинағы 2 қорға бөлінді – «ЖЗҚ «Астана» АҚ (56%) және «ЖЗҚ «НефтеГаз-Дем» АҚ (34%). Айта кететін жайт, 2012 жылдың басымен салыстырғанда зейнетақы жинағының төмендеуі тек ЖЗҚ «ҰларҮміт» АҚ байқалған. Ал басқа ЖЗҚ зейнетақы жинақтарының көлемі жоғарылады.

2-сурет – Зейнетақы жинағы, млрд теңге

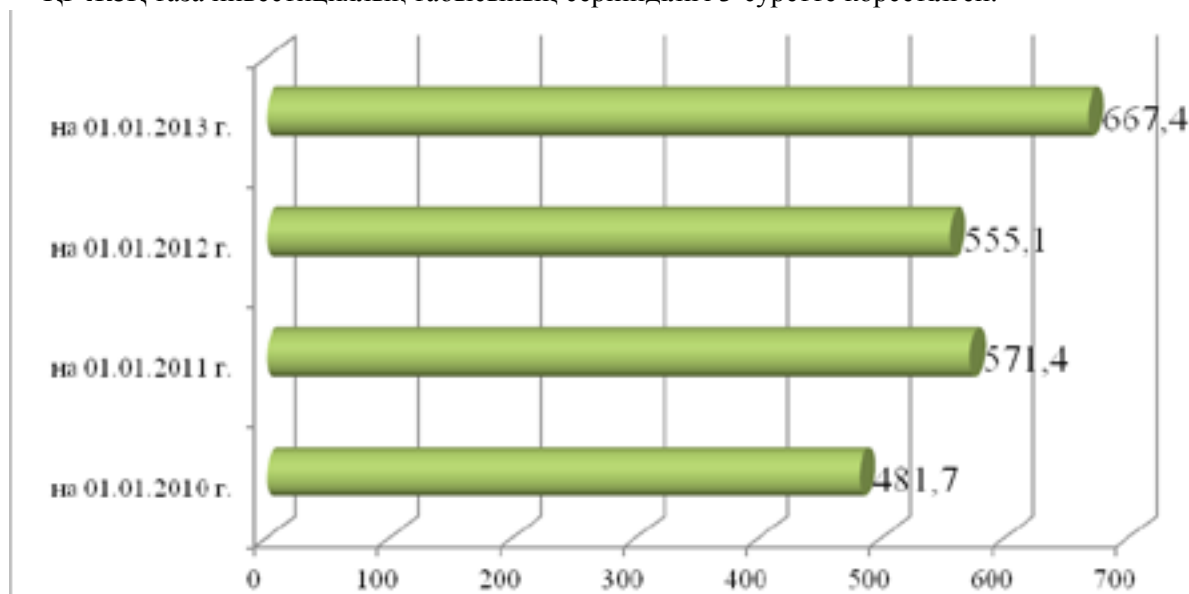
Зейнетақы жинағының сомасы ЖЗҚ «Қазақстан Халық банк» АҚ 2013 жылдың қаңтар-наурыз айында 47,3 млрд теңгеге немесе 38,4%-ға жоғарылады, жалпы зейнетақы жинағы жүйесінің жалпы сомасын құрайды.

1 сәуір 2013 жылы зейнетақы жинақ қаражаттары ЖЗҚ «Қазақстанның Халық банкі» АҚ 1,107 трлн теңгені құрады немесе 33,5% жалпы жинақтың сомасы.

2013 жылдың басында Қазақстанның зейнетақы қорларына тәуекелі жоғары құралдарымен жұмыс істеуді шектеді.

2013 жылдың I тоқсанының қорытындысы бойынша, ЖЗҚ активтерін шетел нарықтарына шығарып Қазақстанда алтын, банктік депозиттер және мемлекеттік емес құнды қағаздарға үлестірілді. Осыған қарамастан 2013 жылдың басында ҚР ЖЗҚ таза инвестициялық табыстың серпінділігі 6%-ға өсті, ҚР Ұлттық банкінің БЖЗҚ құру нәтижесінде жеке ЖЗҚ инвестициялық саясаты шектелді.

ҚР ЖЗҚ таза инвестициялық табысының серпінділігі 3-суретте көрсетілген.

3-сурет – Таза инвестициялық табыстың серпінділігі, млрд теңге

Алайда, осы шектеулерге қарамастан, ЖЗҚ таза инвестициялық табысы 2013 жылдың қаңтар-наурызында жыл басынан салыстырғанда 39 миллиард теңгеге өсті, бұл инвестициялық портфель үлесінің өсуіне байланысты (25,9%-дан 27,1%-ға дейін). «Кері РЕПО» операциялары бойынша табыстар сол кезеңде 29,4% өсті, «қаржылық емес активтерді сатудан түскен және активтерден алынған табыстар» 30,2% құрады.

ЖЗҚ портфельдегі шетел акцияларының үлесі 15,9% қысқартылды, шет ел корпоративті облигациялары – 16%. Халықаралық қаржы ұйымдарындағы бағалы қағаздарда ЖЗҚ өз қатысуларын 9,8%-ға қысқартты, ал шетел мемлекеттік қағаздары – 1,4%.

2013 жылдың қаңтар айында Қазақстан Республикасының Президенті еліміздің зейнетақы туралы заңнамасына өзгерістер енгізу туралы тапсырма берді. Жүйені реформалаудың негізгі кезеңдерінің бірі – Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорын құру және оған жеке жинақтаушы зейнетақы қорларының зейнетақы активтері мен зейнетақымен қамсыздандыру туралы шарттары бойынша міндеттемелерін беру болды. Еліміздің басшылығы МЖЗҚ негізінде Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорын құру туралы шешім қабылдады.

2013 жылдың 21 маусымында жаңа редакциядағы «Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамсыздандыру туралы» Қазақстан Республикасының Заңы (бұдан әрі – Заң) қабылданды. Зейнетақы заңнамасына сәйкес, Қазақстан Республикасының Үкіметі Қордың жалғыз акционері болып табылады. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі БЖЗҚ зейнетақы активтерін сақтауды және есепке алады жүзеге асырады. Сонымен қатар, БЖЗҚ зейнетақы активтерін инвестициялық басқару Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкіне жүктелген.

Бұдан басқа, Заңда БЖЗҚ зейнетақы активтерін басқару жөнінде кеңес құру көзделген. Кеңестің жеке құрамын Қазақстан Республикасының Президенті бекітеді.

2013 жылдың 22 тамызында, әділет ұйымдарында қайта тіркеуден өткеннен кейін, «БЖЗҚ» АҚ жұмысына кірісті.

Қордың қызметін тарих күндерінде келесідей сипаттауға болады:

- 1997 жылдың 12 мамырында Қазақстан Республикасы Үкіметінің Қаулысымен бекітілген, Қазақстан Республикасындағы зейнетақымен қамсыздандыру жүйесін реформалау туралы тұжырымдамасы әзірленді және қабылданды. Онда «Мемлекеттік жинақтаушы зейнетақы қоры» ЖАҚ құру көзделді.

- 1997 жылдың 20 маусымы «Қазақстан Республикасындағы зейнетақымен қамсыздандыру туралы» Қазақстан Республикасының Заңы күшіне енді.

- 1997 жылдың 24 қыркүйегі «Мемлекеттік жинақтаушы зейнетақы қоры» жабық акционерлік қоғамын құру туралы» ҚР Үкіметінің қаулысы шықты.

- 1998 жылы Қордың Қазақстан өңірлеріндегі өкілдіктер желісі қалыптасып, дами бастады.

- 1998 жылдың 19 қаңтары Қазақстанның жинақтаушы зейнетақы жүйесі тарихындағы алғашқы зейнетақы жарнасы түсті.

- 1999 жылдың 11 тамызы – МЖЗҚ жинақтаушы зейнетақы жүйесі тарихында зейнетақы активтерін дербес басқару лицензиясын бірінші болып алды.

- 1998-2002 жылдар аралығында МЖЗҚ «Жалпыға ортақ қор» режимінде қызмет атқарды. Егер жұмыскер таңдау жасамаса және басқа зейнетақы қорымен шартқа отырмаған болса, жұмыс беруші міндетті зейнетақы жарналарын МЖЗҚ-ға аударды.

- 2003 жылы МЖЗҚ мемлекеттік емес жинақтаушы зейнетақы қорларымен тең құқыққа ие болды. Инвестициялық мүмкіндіктер жөніндегі шектеулер алынды, «Жалпыға ортақ қор» мәртебесі жойылды.

- 2004 жылдың қазан айында Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Қазақстан Республикасының Үкіметімен қатар МЖЗҚ акционері болды.

- 2005 жылы ҚР Әділет министрлігі Зияткерлік меншік құқықтары жөніндегі комитеттің қолдауымен Қазақстан қаржыгерлерінің ассоциациясы Қазақстандық IT-компаниялардың ассоциациясы МЖЗҚ-ке «Лицензиясы жоқ бағдарламалық қамтамасыз етуден еркін аумақ» сертификатын берді.

- 2005 жылдың қараша айында Брюссельде (Бельгия) МЖЗҚ-ға Қазақстан Республикасындағы зейнетақы секторын дамытуға қосқан үлесі (капиталды басқару) үшін «EuroMarket Award» сыйлығы берілді.

- 2005 жылдың 25 қарашасында Еуропаның қайта құру және даму банкінің МЖЗҚ-ның акционерлік капиталына кіру ниеті туралы меморандумға қол қойылды.
 - 2006 жылдың қаңтарынан бастап МЖЗҚ салымшылардың мүддесін басшылыққа ала отырып, барлық зейнетақы қорларының ішінде бірінші және жалғыз болып, зейнетақы активтері бойынша ұсталатын комиссиялық сыйақы сомасын 0,0475 %-ға дейін төмендетті.
 - 2007 жылдың 31 мамырында Еуропаның қайта құру және даму банкі МЖЗҚ акционерлерінің құрамына енді.
 - 2007 жылдың шілде айында ISO 9001:2000 стандарты талаптарына сәйкес сапа менеджментін ре-сертификаттау бойынша аудиттен сәтті өтті.
 - 2007 жылдың тамыз айында KASE Қазақстандық қор биржасы 2006 жылдың қорытындысы бойынша МЖЗҚ-ны бағалы қағаздар биржалық нарығындағы банктік емес делдалдық және/немесе дилерлік ұйымдар арасындағы үздігі деп таныды.
 - 2008 жылдың желтоқсан айында «МЖЗҚ» жинақтаушы зейнетақы қоры» акционерлік қоғамының сапа менеджменті жүйесі (СМЖ) ИСО 9001:2000 халықаралық стандарты талаптарына сәйкестікті бақылау жөніндегі аудиттен сәтті өтті.
 - 2010 жылдың 1 наурызында МЖЗҚ зейнетақы активтерінің сомасы 300 млрд теңгеден асып түсті.
 - 2010 жылдың 8 айы үшін МЖЗҚ-ның «таза» инвестициялық кірісі 14 845 668 мың теңгені құрады, бұл Қазақстан Республикасының барлық ЖЗҚ арасындағы абсолюттік мәндегі ең жоғарғы көрсеткіш болып табылды.
 - 2012 жылы «МЖЗҚ» жинақтаушы зейнетақы қоры» АҚ Global Pension Fund Awards беделді сыйлықақысын алды.
 - 2012 жылдың ақпан айында «МЖЗҚ» зейнетақы қоры салымшыларының зейнетақы жинақтарының көлемі 500 млрд теңгеден асып түсті.
 - 2012 жылдың 12 наурызынан бастап «МЖЗҚ» ЖЗҚ» АҚ акционерінің комиссиялық сыйақы көлемін төмендегідей мөлшерде өзгерту туралы шешімі күшіне енді: инвестициялық кірістен – 15%-дан 12%-ға дейін; зейнетақы активтерінен айына – 0,0475%-дан 0,0375%-ға дейін.
 - 2012 жылдың 1 маусымындағы жағдай бойынша «МЖЗҚ» зейнетақы қоры 12 айдағы инвестициялық кіріс деңгейі (К2 қалыпты портфелі) бойынша 4,86%-ға тең көшбасшы болды.
 - 2012 жылдың 24 қыркүйегінде «МЖЗҚ» зейнетақы қорына 15 жыл толды.
 - 2013 жылдың 2 шілдесінде жаңа редакциядағы «Қазақстан Республикасындағы зейнетақымен қамсыздандыру туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қолданысқа енгізілді.
 - 2013 жылдың 31 шілдесінде Қазақстан Республикасы Үкіметінің № 747 Қаулысымен «Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қоры» АҚ құрылды.
 - 2013 жылдың 22 тамызында МЖЗҚ атауының «БЖЗҚ» АҚ болып өзгеруіне байланысты әділет органдарында қайта тіркеуден өтті. «БЖЗҚ» АҚ өз жұмысына кірісті.
 - 2013 жылдың 26 тамызында Қазақстан Республикасының Ұлттық банкімен «БЖЗҚ» АҚ зейнетақы активтерін сенімгерлік басқару бойынша қызметтерді мемлекеттік сатып алу туралы шарт жасалды.
 - 2013 жылдың 27 тамызында Қазақстан Республикасының Ұлттық банкі мен «БЖЗҚ» АҚ арасында қаржы құралдары мен ақшаларды сақтау мен есепке алу бойынша кастодиандық қызмет көрсету шарты жасалды.
 - 2013 жылдың 24 қыркүйегінде Қазақстан Республикасының Ұлттық банкі жинақтаушы зейнетақы қорларының зейнетақы активтері мен зейнетақымен қамтамасыз ету туралы шарттар бойынша міндеттемелерін бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорына қабылдау-өткізу кестесін бекітті.
- «МЖЗҚ» ЖЗҚ» АҚ (бұдан әрі – МЖЗҚ немесе Қор) алғашқы қазақстандық қор болып табылады. Зейнетақы жүйесінің қалыптасу бастауында тұрып, МЖЗҚ бұл экономикалық өзара қарым-қатынастардың ерекшеліктерін елімізде алғашқылардың бірі болып басынан өткізіп, инфрақұрылымдық негізін қалаушылардың бірі ретінде танылды. «Жалпыға ортақ қор» мәртебесін алып тастағаннан кейін, МЖЗҚ жаңадан құрылған зейнетақы қорларымен бірге зейнетақы жарналарын тарту мен зейнетақы

төлемдерін жүзеге асыру бойынша қызметін жалғастырып келеді. Қабылданған стратегия және қалыпты консервативті инвестициялық саясат, салымшылар саны мен жинақталған зейнетақы қаражатының көлемі жөнінен нарықта көшбасшы ретіндегі позицияны сақтауға себепші, сондай-ақ салымшылардың жинақталған зейнетақы қаражатының сақталуына мүмкіндік беретін инвестициялық кірістің қалыпты деңгейін қалыптастырады. Қордың инвестициялық қызметі Қормен Қазақстан Республикасының Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын қадағалау мен реттеу агенттігімен 2005 жылғы 10 наурызда берілген № 0412200206 Зейнетақы активтерін инвестициялық басқару бойынша қызметпен айналысуға лицензия және Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын қадағалау мен реттеу агенттігімен 2005 жылғы 10 наурызда берілген № 0402200257 Клиенттердің шоттарын жүргізуге құқығынсыз бағалы қағаздар нарығында брокер-дилерлік қызметпен айналысуға лицензия негізінде уәкілетті органмен белгіленген тәртіпте өз бетінше жүзеге асырылады.

Қордың Инвестициялық қызметі зейнетақы активтеріне қатысты Қормен салымшылар үшін инвестициялық пайда табу мақсатында қаржы құралдарын сатып алу/сату арқылы, шығындарға жол бермеу/төмендету мақсатында тәуекелдері хеджирлеу және салымшылар алдында өз міндеттемелерін уақытылы және толық орындауды қамтамасыз ету мақсатында өтімділікті басқару арқылы салымшылар мүддесі үшін ғана жүзеге асырылады.

Инвестициялаудың негізгі мақсаты – инвестициялық тәуекелдің берілген параметрлері кезінде және Қордың Инвестициялық саясатының шеңберінде «тәуекел-кірістілік» оптималды арақатынасты орындау кезінде инвестициялық кірісті алу болып табылады. Орта мерзімді болашақта МЖЗҚ клиенттік базаның өсуін, инвестицияланатын зейнетақы активтерінің көлемдерінің, инвестициялық кірістің артуын және сәйкесінше капитализацияның артуын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін, Қазақстан үшін алдыңғы қатарлы жинақталған зейнетақы қаражатын жоспарлау мен қалыптастыру технологияларын пайдалана отырып салымшылармен жұмысты ұйымдастыруда жаңа әдістерді әзірлеу міндетін жүктейді.

Жеке жинақтаушы қорды басқаруды тапсыруы жөнінде айтар болсақ: Қорларды біріктіруден тәуекелдердің саны көбейіп, арта түсуі мүмкін. Себебі жеке жинақтау зейнетақы қорлары мен компания басшыларына қарағанда, зейнетақы қорларын бір жерден басқарушы құнды қағаздар мен басқа да қаржы құралдарының әртараптандырылған портфелі жағдайында жүйелік тәуекелдерге әлдеқайда төзімсіз келеді; Еліміздегі қаржылық институттардың біріне басқаруына шоғырландырылып, Ұлттық банктің бақылауында болуы керек еді, дегенмен зейнетақыны сақтандыру өте күрделі, әрі өзекті мәселе, ол үшін қор нарығы дамыған болу керек. Қазіргі жағдайда бұл күрделі мәселе болып табылады. Шетелдік тәжірибеде төмендегі талаптар бойынша зейнетақы қорын Ұлттық банктің қадағалауы бойынша, шетелдік институционалдық инвесторлардың біріне тапсыруға да болады. Ескеретін мәселелер төмендегідей:

1. Екі ел ортасында мемлекеттік келісімге келген қаржылық жағдайы тұрақты, сенімділік дәрежесі жоғары елдің қаржы институты болуы керек.

2. Халықаралық рейтингте бағаланған болуы, тәуекелдікті бақылау жасау өлшемі сол екі елдің заңына және басқару органдарының талабына сәйкес келуі керек.

3. Қорды басқару тәжірибесі 10 жылдан жоғары болуы, жарғылық капиталы 50 млрд доллардан жоғары болуы тиіс.

4. Компания шет елде тіркелген болуы керек, ол елдің қаржы саласындағы басқару тәртібі дамыған болуы және бақылау органдары мен Қазақстан Республикасы арасында келісім болуы шарт.

5. Соңғы жылдары ол шетелдік қаржы институты қылмыстық жауапкершілікке тартылмаған болуы керек. Ал елімізде БЖЗҚ активтерін шетелдік компанияның басқаруына берген жағдайда, қосымша тағы да бірнеше тәуекел шығуы мүмкін. Біріншіден, шетелдік компания теңге түріндегі инвестициялық табысты арттыра алмайды. Керісінше, жұмысшы топ деңгейінде зейнетақы нарығының қазіргі институционалдық құрылымын сақтап қалу мәселесі талқыланып жатыр. Яғни, салымшының мемлекеттік емес зейнетақы қорлары, инвестициялық стратегиясы бойынша таңдауының болуы.

Міне осындай күрделі мәселелерді көрегендікпен жан-жақты зерттеудің нәтижесінде, Үкіметтің кеңейтілген отырысында акцияларының 100% Ұлттық банкке тиесілі болды. Мемлекеттік жинақтаушы

зейнетақы қоры арқауында салымшылардың жеке зейнетақылық шоттарын Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қоры ретінде біріктіру туралы шешім қабылдады. Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорының меншік иесі Қазақстан Үкіметі болады. Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорын құру жинақтаушы зейнетақы жүйесінің қағидаларына еш әсер етпейді: Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорында да жеке жинақтаушы шоттар жүйесі сақталады. Міндетті зейнетақы салымдарының барлық түрлері бойынша олардың біртұтастығы бойынша мемлекеттік кепілдік сақталады. Азаматтардың зейнетақылық жинағын аудару толық түрде жүзеге асырылады. Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорын құру – зейнетақылық жиналымдардың мемлекет меншігіне өтуі деген сөз емес, зейнетақылық жиналымдар азаматтардың өз меншігінде болмақ. Зейнетақылық жиналымдар Ұлттық банкте сақталады (Ұлттық банк банк-кастодиан болады). Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорын Ұлттық банк БЖЗҚ басқару кеңесінде бекітілген инвестициялық стратегияға сәйкес басқарады. Кеңестің жеке құрамын Президент бекітеді. БЖЗҚ зейнетақы активтерін инвестициялау әртараптандырылады, оның табысының қажетті деңгейде болып, біртұтастығын қамтамасыз ету қағидалары бойынша жүзеге асырылады. Қазіргі ЖЗҚ-лар өз жұмыстарын инвестициялық портфельді басқарушылар (заң бойынша зейнетақылық активтерді басқару лицензиясын инвестициялық портфельді басқару лицензиясына ауыстыру мүмкіндігі беріледі) немесе ерікті түрдегі жинақтаушы зейнетақы қорлары басқарушылары ретінде жалғастыра береді.

Зейнетақы қорларын біріктіре отырып, зейнетақы активтерін сақтау және есептеу мен байланысты операциялық, әкімшілік және филиалдық желілерді қамтуға жұмсалатын шығын түрлерін азайтуға қол жеткіземіз, соған сәйкес комиссиялық сыйақы мөлшері бірыңғай деңгейде қазіргі сыйақы мөлшерінен төмен болады. Осы тұрғыда комиссиялық сыйақы қасиеттері де өзгеріске ұшырайды. Себебі біріктірілген қор коммерциялық емес ұйым болып, барлық комиссиялық сыйақылар табысты арттыру уәдмесіне емес, шығындарды өтеу үшін бағытталатын болады. Мұнда қазіргі жинақтау зейнетақы жүйесі жұмыс істеп тұрған кезеңдегі зейнетақы активтерінің инвестициялаудан түскен табысы нақты уақытта аса тиімді, яғни инфляцияның жинақталған деңгейінен әлдеқайда асып түседі.

Зейнетақы салымдарын мемлекет экономиканың нақты секторына салу арқылы, экономикамен қатар инвестициялық табыстылықты ұлғайтуы мүмкін. Қаржылық дағдарыс жағдайында болған және ол біткен соң анықталған мәселе өз шешімін табады. Бұл кейбір, әсіресе ұсақ қорларда аффилирленген тұлғалар мен жасалған келісімдерді айтуға болады. Қорлар аффилирленген компаниялардың құнды қазадарын сатып алған, және олар өз кезегінде дефолтқа ұшырап қорларға айтарлықтай шығындар әкелді, ал кейбір жағдайларда бұл аффилирленген компаниялар олардың акционерлерімен тығыз байланыста болды. Ал БЖЗҚ болған жағдайда, және оны үкімет немесе Ұлттық банк басқаратын болса мұндай кесімдер болмайтыны сөзсіз.

Әр түрлі қорлар әр түрлі бағалау әдістерін қолдану жағдайы орын алған болатын. Нәтижесінде кейбір қорлар өзінің табыстылығын төмен көрсетіп, және осы жоғарылатылған табыстылық үшін өзіне салымшыларды тарту жағдайлары орын алған. Ал БЖЗҚ болған жағдайда бірыңғай бағалау жүйесі болады.

Қорыта айтқанда, өз азаматтарының ақшаларын өз елінің мүддесіне жұмсай отырып, азаматтардың болашағын қамтамасыз ету мен жалпы қаржы нарығының дамуына күшті үрдіс беру – бұл кез келген өркениетті мемлекеттің мақсаты. Ең жақсы инвестиция – бұл өз халықының қаражаттық және интеллектуалдық әлеуеті болып табылады. Оны дұрыс пайдалану ең бастысы халықтың, содан кейін мемлекеттің қолында.

Әдебиеттер тізімі

1 Назарбаев Н. А. Обращение Президента Республики Казахстан – Лидера нации Нурсултана Назарбаева к народу Казахстана по вопросам пенсионной реформы // Казахстанская правда. – 2013. – 8 июня. – № 195-196. – С. 1.

2 Официальный сайт Комитета по контролю и надзору финансового рынка и финансовых организаций Национального Банка Республики Казахстан [Электрон. ресурс]. – URL: <http://www.afn.kz/?docid=1>

- 3 Boranbai Gulziya. Creation of a single pension fund: problems and prospects // *Science: Integrating Theory and practice*. – USA, 2014. – Part 2. – P.126-130.
- 4 Blake, D., Rossi, A. G., Timmermann, A., Tonks, I., Wermers, R. Decentralized Investment Management: Evidence from the Pension Fund Industry // *Journal of Finance*. – 2013. – № 68 (3). – pp. 1133-1178.
- 5 Barr, N., Diamond, P. Reforming pensions: Principles, analytical errors and policy directions // *International Social Security Review*. – 2009. – № 62 (2). – pp. 5-29. DOI: 10.1111/j.1468-246X.2009.01327.x
- 6 Whiteside, N. Privatization and after: Time, complexity and governance in the world of funded pensions // *Transfer*. – 2014. – № 20 (1). – pp. 69-81. DOI: 10.1177/1024258913514359.
- 7 Ebbinghaus, B. Securing pensions for the next fifty years: Varieties of pension governance under pressure: Funded pensions in Western Europe // *CESifo DICE Report*. – 2012. – № 10 (4). – pp. 3-8.
- 8 Orenstein, M. A. Pension privatization: Evolution of a paradigm // *Governance*. – 2013. – № 26 (2). – pp. 259-281. DOI: 10.1111/gove.12024.
- 9 Boranbai Gulziya. The state's role in the formation of a unified pension system of Kazakhstan // *Seattle-2013: 4th International Academic Research Conference on Business education, Nature and Technology*. – USA, 2013. – Part 4. – P.144-147.
- 10 В Казахстане создан ЕНПФ [Электрон. ресурс]. – 2013. – URL: http://forbes.kz/finances/finance/v_kazahstane_sozdan_enpf (дата обращения: 23.05.2014)
- 11 Где теперь брать выписку о состоянии пенсионного счета? [Электрон. ресурс] // *Капитал*. – 2013. – 9 декабря. – URL: <http://kapital.kz/finance/24334/gde-teper-brat-vypisku-o-sostoyanii-pensionnogo-scheta.html> (дата обращения: 24.05.2014)
- 12 Blake, D., Rossi, A. G., Timmermann, A., Tonks, I., Wermers, R. Decentralized Investment Management: Evidence from the Pension Fund Industry // *Journal of Finance*. – 2013. – №68 (3). – pp. 1133-1178.
- 13 Barr, N., Diamond, P. Reforming pensions: Principles, analytical errors and policy directions // *International Social Security Review*. – 2009. – № 62 (2) – pp. 5-29. DOI: 10.1111/j.1468-246X.2009.01327.x.
- 14 Whiteside, N. Privatization and after: Time, complexity and governance in the world of funded pensions // *Transfer*. – 2014. – №20 (1). – pp. 69-81. DOI: 10.1177/1024258913514359.
- 15 Ebbinghaus, B. Securing pensions for the next fifty years: Varieties of pension governance under pressure: Funded pensions in Western Europe // *CESifo DICE Report*. – 2012. – №10 (4) – pp. 3-8.
- 16 Orenstein, M. A. Pension privatization: Evolution of a paradigm // *Governance*. – 2013. – №26 (2). – pp. 259-281. DOI: 10.1111/gove.12024.

References

- 1 Nazarbaev N.A. (2013), "Obrashchenie Prezidenta Respubliki Kazakhstan – Lidera natsii Nursultana Nazarbaeva k narodu Kazakhstana po voprosam pensionnoi reform", *Kazakhstanskaya Pravda*, 8 June, No. 195-196, pp. 1. (In Russian)
- 2 Ofitsial'nyi sait Komiteta po kontrolyu i nadzoru finansovogo rynka i finansovykh organizatsii Natsional'nogo Banka Respubliki Kazakhstan [Elektron. resurs]. – URL: <http://www.afn.kz/?docid=1>. (In Russian)
- 3 Boranbai Gulziya (2014), "Creation of a single pension fund: problems and prospects", *Science: Integrating Theory and practice*, Part 2, USA, pp.126-130.
- 4 Blake, D., Rossi, A.G., Timmermann, A., Tonks, I., Wermers, R. (2013), "Decentralized Investment Management: Evidence from the Pension Fund Industry", *Journal of Finance*, Vol. 68 No. 3, pp. 1133-1178.
- 5 Barr, N., Diamond, P. (2009), "Reforming pensions: Principles, analytical errors and policy directions", *International Social Security Review*, Vol. 62 No. 2, pp. 5-29. DOI: 10.1111/j.1468-246X.2009.01327.x.
- 6 Whiteside, N. (2014), "Privatization and after: Time, complexity and governance in the world of funded pensions", *Transfer*, Vol. 20 No. 1, pp. 69-81. DOI: 10.1177/1024258913514359.

- 7 Ebbinghaus, B. (2012), "Securing pensions for the next fifty years: Varieties of pension governance under pressure: Funded pensions in Western Europe", *CESifo DICE Report*, Vol. 10 No. 4, pp. 3-8.
- 8 Orenstein, M.A. (2013), "Pension privatization: Evolution of a paradigm", *Governance*, Vol. 26 No. 2, pp. 259-281. DOI: 10.1111/gove.12024
- 9 Boranbai Gulziya (2013), "The state's role in the formation of a unified pension system of Kazakhstan", *Seattle-2013: 4th International Academic Research Conference on Business education, Nature and Technology*, Part 4, pp.144-147, USA.
- 10 "V Kazakhstane sozdan ENPF" (2013), available at: http://forbes.kz/finances/finance/v_kazahstane_sozdan_enpf. (Accessed May, 25, 2014) (In Russian)
- 11 "Gde teper' brat' vypisku o sostoyanii pensionnogo scheta?", *Kapital*, 9 December, available at: <http://kapital.kz/finance/24334/gde-teper-brat-vypisku-o-sostoyanii-pensionnogo-scheta.html> (Accessed May, 24, 2014) (In Russian)
- 12 Blake, D., Rossi, A. G., Timmermann, A., Tonks, I., Wermers, R. (2013), "Decentralized Investment Management: Evidence from the Pension Fund Industry", *Journal of Finance*, Vol. 68 No. 3, pp. 1133-1178.
- 13 Barr, N., Diamond, P. (2009), "Reforming pensions: Principles, analytical errors and policy directions", *International Social Security Review*, Vol. 62 No. 2, pp. 5-29. DOI: 10.1111/j.1468-246X.2009.01327.x.
- 14 Whiteside, N. (2014), "Privatization and after: Time, complexity and governance in the world of funded pensions", *Transfer*, Vol. 20 No. 1, pp. 69-81. DOI: 10.1177/1024258913514359.
- 15 Ebbinghaus, B. (2012), "Securing pensions for the next fifty years: Varieties of pension governance under pressure: Funded pensions in Western Europe", *CESifo DICE Report*, Vol. 10 No. 4, pp. 3-8.
- 16 Orenstein, M.A. (2013), "Pension privatization: Evolution of a paradigm", *Governance*, Vol. 26 No. 2, pp. 259-281. DOI: 10.1111/gove.12024

Резюме

Автором статьи определены основные направления реформирования системы пенсионного обеспечения и проанализирован организационно-экономический механизм пенсионного обеспечения.

Summary

The author of the article defines the main directions of reforming the pension system and analyzed the organizational and economic mechanism of pensions.

Материал редакцияга
12.05.2014 ж. түсті

JEL classification: A1: General Economics

M. A. Zholayeva,
PhD students,
T. Ryskulov Kazakh Economic University,
Almaty, The Republic of Kazakhstan

MANAGEMENT ACCOUNTING IN THE MANAGEMENT OF INSURANCE COMPANIES

Abstract

Purpose – the article discusses the necessity for management accounting, its tasks and directions of organisation, and the shortfalls in the system of management accounting. The work demonstrates the effectiveness of administrative management procedures and principles of management decisions in insurance business. The research reveals that management accounting in insurance companies appears especially important in order to provide the competitiveness in the insurance market.

Methodology – the methodological base for the research is dialectical method and system approach. The work employs such general scientific techniques and methods as scientific abstraction, analysis and synthesis, comparison, generalisation and descriptive analysis.

Originality/value – the article makes an attempt to form the management accounting technique in insurance companies into a necessary instrument for the management of business-processes. The author discusses shortfalls in the management accounting system, the efficiency of administrative management procedures, and principles of management decisions in insurance business. In any conditions, moreover in crisis ones, it is crucial to be able to forecast the critical situations for insurance companies and find optimal solutions to overcome them. For such a forecast it is necessary to apply the effective management accounting. Because of modern instruments and technologies such management accounting is able to provide invaluable help to insurance companies. The author explains the meaning of the necessity of management accounting, its tasks and the focus of its set-up.

Findings – the management account serves for strategic planning and forecast in insurance companies, their sustainable development and improvement of the quality of the management of all processes in insurance business, and the increase of competitiveness of insurance business. At the modern stage of the improvement of the management, the information has to be of high quality and useful, and satisfy requirements of both external and internal users. Thus, accounting data must have the minimal amount of users, but satisfy the maximal amount of its users at different levels of management hierarchy.

Keywords – insurance company, management accounting, system of management accounting, principles of management, accounting data, administrative control.

УДК 311.216; 336.717.6

М. А. Жолаева,
PhD докторант,
Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова,
г. Алматы, Республика Казахстан

УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ УЧЕТ В УПРАВЛЕНИИ СТРАХОВЫМИ КОМПАНИЯМИ

Аннотация

Цель исследования – рассмотреть необходимость управленческого учета, его задачи и направления организации, недостатки в системе управленческого учета, эффективность процедур административного контроля и принципы управленческих решений в страховом бизнесе и показать, что управленче-

ский учет в страховых организациях представляется особенно важным в целях обеспечения конкурентоспособности на страховом рынке.

Методология – методологической основой исследования является диалектический метод познаний и системный подход. В процессе исследования использовались такие общенаучные методы и приемы как научная абстракция, анализ и синтез, сравнения, обобщения, описательный анализ.

Оригинальность/ценность – при написании статьи была предпринята попытка сформировать методику управленческого учета в страховых компаниях как необходимый инструмент для управления бизнес-процессами. Рассмотрены недостатки в системе управленческого учета, эффективность процедур административного контроля и принципы управленческих решений в страховом бизнесе. В любых условиях, особенно в условиях кризисов, важно уметь прогнозировать критические для страховых организаций ситуации, находить оптимальные решения выхода из них. Для такого прогноза необходим действенный управленческий учет, который благодаря современным инструментам и технологиям способен оказывать неоценимую помощь страховым организациям. Раскрыто значение необходимости управленческого учета, его задачи и направления организации.

Выводы – управленческий учет служит стратегическому планированию, прогнозированию в страховых организациях, их устойчивому развитию и совершенствованию качества управления всеми процессами страхового бизнеса, повышению конкурентоспособности страхового бизнеса. На современном этапе совершенствования управления информация должна быть высокого качества и результативной, удовлетворять потребности как внешних, так и внутренних пользователей. Это означает, что бухгалтерская информация должна содержать минимальное количество показателей, но удовлетворять максимальному числу ее пользователей на разных уровнях управленческой иерархии.

Ключевые слова – страховая организация, управленческий учет, система управленческого учета, принципы управления, бухгалтерская информация, контроль административный.

1. Результативная деятельность страхового субъекта, включая повышение уровня кассовости, сохранение и приумножение его имущества, определяется конструкцией управления страховым субъектом. Порядок управления страховым субъектом, как и любая другая доктрина управления, может быть представлен в виде совокупности субъекта управления, объекта управления и взаимосвязей между ними. Страховой субъект управления вырабатывает управляющее воздействие в виде команд, сигналов, которые передаются объекту управления. Объект управления воспринимает управляющее воздействие и действует в соответствии с ним. О том, что объект принял управляющее воздействие и отреагировал на него, субъект управления узнает с помощью обратной связи [1, с. 156].

2. В настоящее время понятием «управленческий учет» эксперты в области управления и бухгалтерского учета в страховании оперируют достаточно активно. Однако его место среди функций управления, а также его связи с финансовым управленческим учетом, на наш взгляд, недостаточно изучены. И это во многом объясняется, тем что Закон Республики Казахстан от 28 февраля 2007 года № 234-III «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 13.01.2014 г.) [2] не предусматривает подразделения бухгалтерского учета на финансовый и управленческий. Следует к этому добавить, что департаментом методологии бухгалтерского учета и аудита Минфина РК до сих пор не определена концепция развития управленческого учета, нет нормативных документов, которые предусматривали бы его формирование [3, с. 1]. В мировой теории и практике управления страховыми компаниями эти категории занимают свое особое место административного учета, который возник как самостоятельный вид бухгалтерского учета значительно позже, он ориентирован на формирование полезных сведений для составления внутренней закрытой отчетности (или данные) для принятия лучших административных решений в страховых компаниях. Управленческий учет не менее важен для эффективного развития хозяйственной деятельности страховых компаний, но в настоящее время он практически методически недостаточно обеспечен.

3. Изучение теоретических источников по вопросам управленческого учета позволило выделить три основных подхода к определению административного учета. В первом подходе эксперты рассматривают управленческий учет как часть бухгалтерского учета или как самостоятельную его часть (подсистему бухгалтерского учета) [4, с. 150]. С этим мнением можно согласиться, так как по объектам изучения и по некоторым методическим подходам наблюдается прямая связь между финансовым и административным учетом. Другая группа авторов придерживается противоположного мнения, исключаяющего прямую взаимосвязь между ними и определяющего управленческий учет как составную часть системы управления страховой компаний [5, с. 18; 6, с. 13]. На наш взгляд, есть положительный аспект, направленный на необходимость изучения административного учета с точки зрения различных функций управления, а значит, и более широкого использования в нем различных декрипитаций управления в страховых компаниях Республики Казахстан.

Можно выделить еще одну группу основателей, которые в определении управленческого учета не показывают его связь с бухгалтерским учетом и подчеркивают его назначение для управленческих целей. Однако, по сути, они перечисляют способы, присущие именно бухгалтерскому учету, к которым можно отнести процессы измерения, накопления, идентификации и другие способы изучения фактов хозяйственной жизни, присущие бухгалтерскому учету в страховых компаниях [7, с. 18; 8 с. 31].

В связи с этим важнейшая задача учета в страховых компаниях – правильное, своевременное и полное отражение сведений о заключенных договорах страхования, о причитающихся и поступивших страховых премиях (взносах), о формируемых страховых резервах, а также о заявленных убытках и о произведенных страховых выплатах. От успешности решения этой задачи во многом зависят состоятельность организации, ее финансовая стабильность и способность своевременно выполнять обязательства по управлению страховой организацией.

Правила результативного управления страховой организацией предопределили необходимость появления административного учета в отечественной экономической действительности. Данные, создаваемые в рамках бухгалтерского учета, имеют определенную востребованность для различных его пользователей, и прежде всего для лидеров и менеджеров различных уровней управления. Однако, формирование управленческого учета в конкретизированном виде необходимо для управления страховым бизнесом в целом.

Порядок управленческого учета должен обеспечивать сопряженность и взаимосвязь различных информационных потоков как основу для взаимодействия всех функций управления: планирования и организации, учета и внутреннего контроля, анализа и регулирования страхового бизнеса. С помощью информационного обеспечения происходит взаимосвязь отделений, разграничение прав и ответственности каждого из них, согласованность всех видов страховой деятельности в достижении цели организации. Информативная система подчинена потребностям организационной структуры, отражающей состав и взаимосвязь отделений страховой компании [9 с. 15].

Функции управления, участвующие в принятии управленческих решений, и соответственно реализующиеся в концепции управленческого учета страховой компании [1 с. 156], представлены на рисунке 1.

На рисунке 1 показан функционально-управленческий аспект концепции управления и определены его функции, реализующие как прямую, так и обратную связь между субъектом и объектом управления страховой компаний. Отсюда видно, что в моральном аспекте методы административного учета зависят от функций управления, связанных с ним обратной и прямой связью.

Таким образом, такой подход позволяет определить место управленческого учета в системе управления не только в экономическом, но и в функциональном аспекте. Если экономический аспект порядка управления подразумевает разъяснить его в форме экономических объектов (экономических показателей), то функциональный – интерпретацию его в форме функций управления. Экономический и функциональный аспекты управленческого учета дают возможность определить, с одной стороны, предмет управленческого учета, основным объектом которого являются расходы от обычных видов страховой деятельности (или затраты страховой компаний) и зависимые от них доходы от обычных видов страховой деятельности, с другой – его методы, которые зависят от функции управления. К ним

относятся методы финансового бухгалтерского или эксплуатационного учета, методы планирования (или бюджетирования), а также методы анализа, внутреннего контроля и оперативного регулирования страховой деятельности. Отсюда можно уточнить определение административного учета, под которым, по-нашему мнению, необходимо понимать порядок формирования сведений о расходах и доходах от обычных видов страховой деятельности, базирующихся на методах ее учета, анализа, планирования, бюджетирования и внутреннего контроля, для принятия действующих, текущих и перспективных административных решений. Такое определение позволяет не только выявить объекты изучения управленческого учета, но и показать их методическое обеспечение, вытекающее из специфики функций управления страховой деятельности.

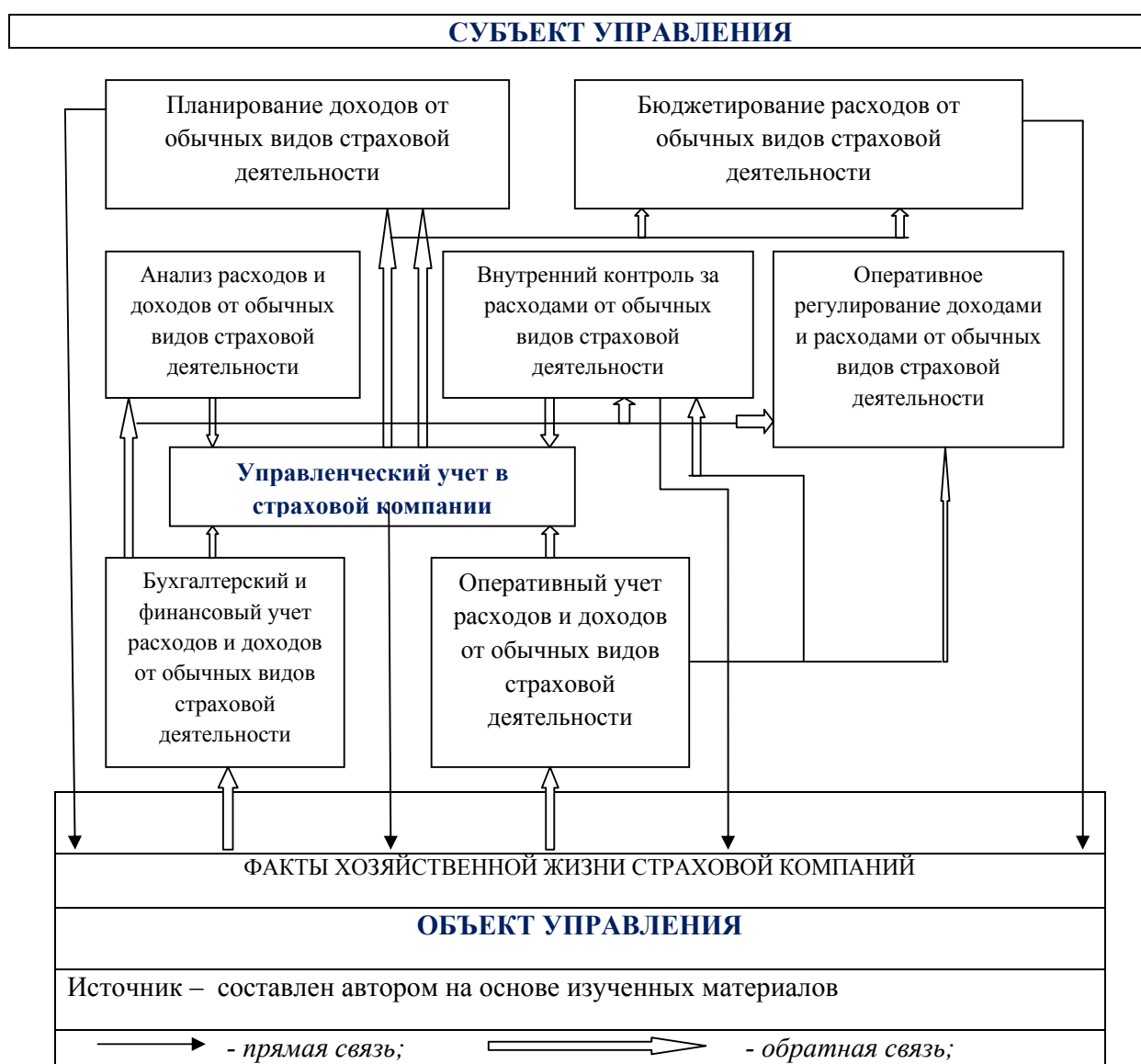

Рисунок 1 – Функции управления, реализующиеся через порядок управленческого учета

Менеджмент страховой деятельности – слишком сложный процесс, чтобы с ним мог справиться один человек [10 с. 26]. Порядок управления и стиль управления (авторитарный, кооперативный, смешанный) определяется наличием развитой системы продаж страховых продуктов (филиалов, агентств, представительств), разнообразием и объемами иной деятельности, не запрещенной

законодательством. Ключевым в понятии «управленческий учет» является именно прилагательное «управленческий», тогда как учет – это только инструмент, системный элемент управления [11 с. 15]. Выдвижение учета на первое место в системе управленческого учета выявляет четыре недостатка, представленные на рисунке 2.

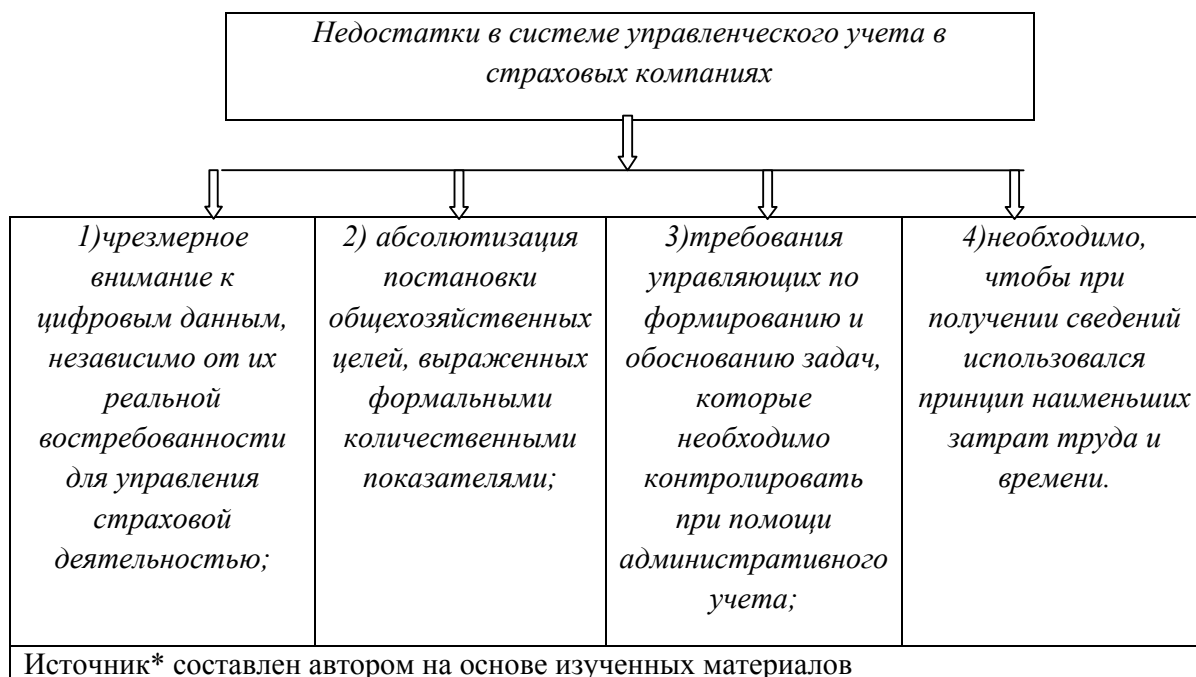

Рисунок 2 – Недостатки в системе управленческого учета в страховых компаниях

Такие задачи ставятся без достаточных оснований и ориентированы не на общехозяйственные операции, а на требования учетного процесса, которые зачастую не совпадают. Опыт международных компаний также показывает, что в понятии «административный учет» центр тяжести переносится на слово «управленческий», укрепляется связь технологий учета с технологиями управления страховой компанией. Управленческий учет не может подменить или заметить финансовый учет.

Если управленческий учет не может решить задачи управления организацией в целом, то сформированная в рамках управленческого учета аналитико-информационная база является основой для реализации функций управления бизнес-процессами страховой компании [1 с. 157]. При этом значимость учетных сведений экспертами подчеркивается следующим образом: управленческий учет – это система управления управлением, поскольку ее свойство идентично отражению в страховом учете, во многом предопределяет и особенность самих административных решений.

С позиций классического экономического учения в страховой компании существуют два доступа к обеспечению увеличения прибыли:

1) при неизменном количестве доходов страховой компании следует добиваться получения максимальной прибыльной суммы, что предполагает наличие на рынке возможности повышать цены на свою услугу, когда конкуренция практически отсутствует. При этом управление в части затрат может быть ограничено только сохранением достигнутого уровня затрат;

2) при неизменной выгоде следует стремиться к минимальному потреблению доходов. При этом управление направлено на снижение, минимизацию уровня текущих расходов. Страховая компания не зависит от поведения конкурентов, а сама влияет на процесс формирования себестоимости и цены, на финансовые результаты, на свою конкурентоспособность [12, с. 167].

Сущность обоих аспектов сводится, таким образом, к рациональному использованию имеющихся в страховой компании ресурсов и управлению потреблением этих доходов, т.е. к управлению расходами.

Управленческий учет в полной мере позволяет реализовать данные аспекты. Его сущность можно выразить путем определения управленческого учета как порядка управления прибылью через управление расходами. Предметом управленческого учета является контроль и анализ финансовой деятельности страховой организации в целом и ее отдельных структурных отделений (центров ответственности), а основными его объектами являются расходы и результаты страховой деятельности как всей страховой компании, так и ее отдельных структурных отделений, участков и т.д.

Исходными пунктами построения управленческого учета является четкое понимание его системообразующих аспектов, показанных в таблице 1:

Таблица 1 – Системообразующие аспекты управленческого учета

Системообразующие моменты управленческого учета	Пункты построения управленческого учета	Понимание системообразующих аспектов управленческого учета
	Аналитико-информационный	Формирование оперативной информационно-аналитической базы для принятия управленческих решений
	Электронно-вычислительный	Арсенал методов и инструментов, позволяющих актуализировать сведения, представлять их в удобном для анализа виде и рассчитывать финансово-экономические показатели (критерии), необходимые для выбора административных решений
	Объединительный	Координация и контроль деятельности по управлению страховой организацией и ее структурными отделениями (центрами ответственности), организация внутренних потоков сведений и документооборота.
Источник – составлен автором на основе изученных материалов		

– *Аналитико-информационный.* Анализ изменившейся доходности, ликвидности и стабильности страхового бизнеса по данным бухгалтерского отчета можно провести только по окончании отчетного периода и составления отчетности. Эти данные не позволяют проводить анализ в разрезе договоров страхования, номенклатуры продаж, клиентов и т.п. и по видам страхования. Оценить можно только общую деятельность страховой организации, так как стандартные бухгалтерские регистры не содержат сведений, необходимых для анализа деятельности страховой организации, на основе которых принимается административное решение. Работа с дебиторами и кредиторами позволяет управлять финансовыми результатами, однако детальное отражение расчетов по дебиторам и кредиторам, срокам возникновения задолженностей, отслеживание по срокам платежей стандартные регистры бухгалтерского учета обеспечить не могут.

– *Электронно-вычислительный.* Разнообразие видов страховой деятельности компании (страховая, инвестиционная, финансовая, прочая), видов затрат, связанных с ними, место возникновения затрат требует применения иных методических аспектов в их изучении, уточнении, измерении. Кроме того, возникает необходимость в сборе и обобщении сведений разного назначения в целях планирования, прогноза, контроля и принятия административных решений. Таким образом, информационные потребности в системе управления страховой организацией постоянно расширяются и не могут быть реализованы обычным бухгалтерским учетом.

– *Объединительный.* Страховая организация состоит из множества различных элементов (отделений), одни из которых непосредственно осуществляют страховые операции (отделы продаж, отделы страхования, отделы урегулирования убытков, отдел перестрахования), другие – инвестиционные операции по размещению и реализации инвестиционных активов страховщика (средства страховых резервов и собственные средства), и из тех отделений, которые реализуют административные функции, связанные с планированием, внутренним контролем за ходом финансовой деятельности, ее регулированием и оценкой. Наиболее распространенным вариантом ведения страхового дела, продвижения страховых продуктов на рынок является наличие у страховой организации территориально разветвленной сети обособленных подразделений – филиалов, представительств, агентств. В сферу деятельности крупных страховых компаний через доктрину участия в капитале вовлекаются другие коммерческие организации, которые могут иметь статус дочерних и подчиненных обществ.

Контроль административный прежде всего связан с субъектами хозяйственной деятельности – административным персоналом на различных уровнях и исполнителями, т.е. с работниками страховой компании. Основной целью административного контроля является тщательное отслеживание деятельности хозяйствующего субъекта и побуждение персонала действовать в соответствии с целями создания бизнеса. Главной задачей административного контроля являются обеспечение порядка строгого выполнения сотрудниками страховой компании своих должностных обязанностей.

Эффективно налаженный административный контроль сокращает вероятность различных злоупотреблений и принятия необоснованных решений.

Административный контроль базируется на порядке корпоративных стандартов, в которых закреплён внутренний регламент страховой организации, система полномочий и ответственности административного персонала по соответствующим уровням управления. Результативность процедур административного контроля зависит от:

- определения и документального закрепления на основе детально разработанных должностных инструкций порядка действий и взаимоотношений определенного круга сотрудников по страховой организации планирования, регулирования, внутреннего контроля, учета и анализа в процессе реализации конкретных финансовых и хозяйственных операций;
- определения первичных документов (или других носителей сведений), в которых отражаются данные, свидетельствующие об исполнении соответствующими сотрудниками своих функций и о реализации финансовых и хозяйственных операций, а также от установления порядка движения документов от момента их возникновения до архивирования;
- определения точек контроля для оценки различных аспектов реализации конкретных финансовых и хозяйственных операций и оценки состояния или наличия ресурсов страховой организации, установления контролируемых параметров объектов контроля и критических точек контроля, где риск возникновения ошибок и искажений особенно велик;
- выбора типов и методов проведения контроля. Сведения управленческого учета предназначены для внутреннего управления страховых компаний и носят конфиденциальный характер. К конфиденциальным данным, формируемым в административном учете, относятся прогнозы и планы по продажам и прибылям, установление тарифов, достижение новых рынков сбыта и т.п. [13 с. 212].

Реализация задач управленческого учета в страховых компаниях на системной основе достигается при тесной взаимосвязи и соблюдении как принципов бухгалтерского учета (достоверность, уместность и др.), так и следующих принципов управления, показанных в таблице 2.

Таблица 2 – Правила управленческих решений в страховом бизнесе

ПРАВИЛА	Предварение данных	правильная оценка предстоящих расходов и доходов вместо констатации упущенных возможностей;
	Подходящие сведения	которые существенны (значимы) для конкретного управленческого решения;
	Многовариантные оценки	менеджер сталкивается с альтернативными направлениями деятельности и должен выбирать между ними, ориентируясь на заданную цель;
	Ответственность за последствия	если ответственность за результаты хозяйствования на всех уровнях управления отсутствует, вести управленческий учет нет смысла;
	Синтез	управленческий учет должен быть системным и обеспечивать согласованность данных с показателями финансового учета и отчетности даже тогда, когда он ведется без использования первичной документации, счетов и двойной записи;
	Общепонятность	данные представляются в виде аналитических таблиц, графиков, удобных и понятных для пользователей.
Источник – составлен автором на основе изученных материалов		

Разработка точных решений и аспектов по организации и ведению управленческого учета должна быть четко определена в страховом бизнесе в зависимости от административной необходимости. Данное направление в развитии управленческого учета представляется особенно важным в целях обес-

печения конкурентоспособности на страховом рынке, результативности функционирования страхового бизнеса, увеличения их вклада в обеспечение защищенности и стабильного роста хозяйствующих субъектов и требует дальнейшего изучения.

Список литературы

- 1 Жолаева М. А. Роль внутреннего контроля в системе управления деятельностью страхового субъекта // Вестник КазНУ. Серия экономическая. – 2014. – № 4 (104). – С. 155-162.
- 2 Закон Республики Казахстан от 28 февраля 2007 года № 234-III. О бухгалтерском учете и финансовой отчетности (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.09.2014г.) [Электрон. ресурс]. – 2007. – URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30092011&sublink=260000. (дата обращения: 21.04.2014)
- 3 Сатубалдин С. Концептуальные основы управленческого учета и проблемы внедрения на предприятиях Казахстана [Электрон. ресурс]. – 2013. – URL: <http://gg-old.otgroup.kz/ru/publication/view/6623>. (дата обращения: 18.05.2014)
- 4 Кабиева А. Т. Теоретические аспекты развития системы учетно-аналитического обеспечения предприятия для принятия управленческих решений // Вестник КазНУ. Серия экономическая. – 2014. – № 4 (104). – С. 149-154.
- 5 Вахрушина М. А. Бухгалтерский управленческий учет: учебник для студентов вузов, обучающихся по экономическим специальностям. – 8-е изд., испр. – М.: Омега-Л, 2010. – 570 с.
- 6 Шеремет А. Д. Управленческий учет: учебное пособие. – 2-е изд., испр. – М.: ФБК-Пресс, 2004. – 512 с.
- 7 Ковалев В. В., Соколов Я. В. Основы управленческого учета: учебное пособие. – СПб.: Лист, 2004. – 48 с.
- 8 Хорнгрен Ч. Т., Фостер Дж. Бухгалтерский учет: управленческий аспект. / Пер. с англ.; под ред. Я. В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 416 с.
- 9 Тайгашинова К. Т. Управленческий учет: учебное пособие. – Алматы: Экономика, 2008. – 332 с.
- 10 Адезис И. К. Стили менеджмента – эффективные и неэффективные. / Пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2009. – 199 с.
- 11 Жолаева М. А. Система управленческого учета в страховых компаниях // Европейская наука XXI века-2013: Материалы IX международной научно-практической конференции. – Экономическая наука. Наука и студия. – 2013. – с. 88.
- 12 Жолаева М. А. Конкурентоспособность страховых компаний // Вестник университета «Туран». – 2014. – № 3 (63). – с. 240.
- 13 Друри К. Введение в управленческий и производственный учет: учебное пособие для вузов. / Пер. с англ. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ, 1998. – 774 с.

References

- 1 Zholaeva M.A. (2014), "Rol' vnutrennego kontrolya v sisteme upravleniya deyatel'nost'yu strakhovogo sub'ekta", *Vestnik KazNU. Seriya ekonomicheskaya*, Vol. 4 No. 104, pp. 155-162. (In Russian)
- 2 "Zakon Respubliki Kazakhstan ot 28 fevralya 2007 goda № 234-III. O bukhgalterskom uchete i finansovoi otchetnosti (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 29.09.2014g.)" (2007), available at: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30092011&sublink=260000. (Accessed April, 21, 2014) (In Russian)
- 3 Satubaldin S. (2013), "Kontseptual'nye osnovy upravlencheskogo ucheta i problemy vnedreniya na predpriyatiyakh Kazakhstana", available at: <http://gg-old.otgroup.kz/ru/publication/view/6623> (Accessed May, 18, 2014) (In Russian)
- 4 Kabieva A.T. (2014), "Teoreticheskie aspekty razvitiya sistemy ucheto-analiticheskogo obespecheniya predpriyatiya dlya prinyatiya upravlencheskikh reshenii", *Vestnik KazNU. Seriya ekonomicheskaya*, Vol. 4 No. 104, pp. 149-154. (In Russian)

- 5 Vakhrushina M.A. (2010), *Bukhgalterskii upravlencheskii uchet*, 8th Ed., Omega-L, Moscow. (In Russian)
- 6 Sheremet A.D. (2004), *Upravlencheskii uchet*, 2nd Ed., FBK-Press, Moscow. (In Russian)
- 7 Kovalev V.V., Sokolov Ya.V. (2004), *Osnovy upravlencheskogo ucheta*, List, Saint-Petersburg. (In Russian)
- 8 Khorngren Ch.T., Foster Dzh. (2000), *Bukhgalterskii uchet*, Transl. from Engl., Finansy i statistika, Moscow. (In Russian)
- 9 Taigashinova K.T. (2008), *Upravlencheskii uchet*, Ekonomika, Almaty. (In Russian)
- 10 Adezis I.K. (2009), *Stili menedzhmenta – effektivnye i neeffektivnye*, Transl. from Engl., Al'pina Biznes Buks, Moscow. (In Russian)
- 11 Zholaeva M.A. (2013), "Sistema upravlencheskogo ucheta v strakhovykh kompaniyakh", in *Evropeiskaya nauka XXI veka-2013 of Materialy IX mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii, Ekonomicheskaya nauka. Nauka i studiya*. (In Russian)
- 12 Zholaeva M.A. (2014), "Konurentosposobnost' strakhovykh kompanii", *Vestnik Universiteta "Turan"*, Vol. 3 No. 63, pp. 240. (In Russian)
- 13 Druri K. (1998), *Vvedenie v upravlencheskii i proizvodstvennyi uchet*, Transl. from Engl., 3rd Ed., YuNITI, Moscow. (In Russian)

Түйін

Мақалада басқару есебінің сақтандыру ұйымдарын басқарудағы қажеттілігі көрсетіліп, оның мақсаты мен бағыты берілген. Сақтандыру бизнесінде әкімшілік бақылау тәртібінің тиімділігі мен басқару шешімдерінің қағидалары қарастырылған.

Summary

The article has shown the needs of management accounting in the management of insurance companies, its problems and the focus of its set-up. The author has examined the effectiveness of the procedure for management control and the principles of management decisions in the insurance business.

Материал поступил
в редакцию 12.07.2014

JEL classification: M420

M.K. Kalibaev,
PhD student,
T. Ryskulov Kazakh Economic University,
Almaty, The Republic of Kazakhstan

INTERNAL AUDIT OF RECEIVABLE

Abstract

Purpose – to explore the nature of the receivable and the factors influencing on its value; to offer the methodology of its control, and determine the value of internal auditing and its role as a source of information for economic decision-making aimed for reducing receivables; to summarize the existing methods of internal audit and reduce receivables and offer their improved versions; to investigate the practice of internal auditing in organizations.

Methodology – author used such scientific methods and techniques, as a scientific abstraction, analysis and synthesis, comparison, as well as special methods of structural analysis.

Original/Value – receivables as an economic phenomenon affects all aspects of financial and economic activities of the organization, as it may have a direct or indirect negative impact on the cash flow from the sale of products, the level of profitability overall and its financial condition. Performed research suggests that the decrease of receivable possible through the development of a reliable organization's internal audit system. This internal audit is required for the timely and systematic regulation of cash flows, ensuring financial stability and solvency of the organization.

Findings – by analyzing different interpretations and definitions of receivables and internal audit, author explained her concept. Methodological recommendations regarding internal controls that reduce receivables and attract additional cash flow and stabilize the solvency of institutions were developed.

Keywords – debit, receivable, audit, internal audit, counting, calculation, advance account, financial accounting, accounting

УДК 311.216; 336.717.6

М.Қ. Қалибаев,
PhD докторанты,
Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті,
Алматы, Қазақстан Республикасы

ДЕБИТОРЛЫҚ ҚАРЫЗДАРДЫҢ ІШКІ АУДИТІ

Аннотация

Зерттеудің мақсаты – дебиторлық қарыздарды және оған әсер етуші факторларды зерттеп, оларды оңтайлы басқаруға мүмкіндік беретін әдіс ұсыну, сондай-ақ дебиторлық қарыздарды азайтуға бағытталған экономикалық шешімдер қабылдауда ақпарат көзі болатын ішкі аудиттің маңызы мен рөлін анықтау, ішкі аудит пен дебиторлық қарыздарды азайтудың әдістерін жинақтап, олардың жетілдірілген нұсқаларын әзірлеу, ұйымдарда ішкі аудитті жүргізу тәжірибесін зерделеу.

Әдіснама – зерттеу үдерісінде ғылыми абстракция, анализ бен синтез, салыстыру сияқты жалпы ғылыми әдістер қолданыс тапты, сонымен қатар құрылымдық талдаудың арнайы әдістері пайдаланылды.

Соңылық/құндылық – дебиторлық қарыздар экономикалық құбылыс ретінде ұйымның қаржылық-шаруашылық қызметінің барлық саласына қатысты, себебі өнімді өткізуден түсетін ақша ағымына, пайданың деңгейіне, ұйымның қаржылық жай-күйіне тікелей немесе жанама әсер ете алады. Жүргізілген зерттеу ұйым сенімді ішкі аудит жүйесін жасау арқылы дебиторлық қарыз көлемін азайтуға мүмкіндігі бар екенін көрсетті. Мұндай ішкі аудит ақша ағымын уақытылы және жүйелі реттеуге, ұйымның тұрақты қаржылық жағдайы мен төлем қабілеттілігін қамтамасыз етуге қажет.

Қорытындылар – дебиторлық қарыздар мен ішкі аудиттің әр түрлі анықтамаларын талдай келе, автор бұл ұғымдарды нақтылап, айқындады. Ұйымның дебиторлық қарыздарын азайтуға, қосымша ақша ағымдарын тартып, төлем қабілеттілігін тұрақтандыруға мүмкіндік беретін ішкі аудитті ұйымдастыру жөнінде әдістемелік ұсыныстар әзірледі.

Түйін сөздер – дебит, дебиторлық қарыз, аудит, ішкі аудит, түгендеу, есеп-айырысу, аванстық есеп, қаржылық есептілік, бухгалтерлік есеп.

Аудиттің теориясы мен тәжірибесінде ұйымның қызметін аудиторлық тексерудің әр түрлі бағыттары арқылы дамыту қарастырылған. Олардың ішінде негізгі орынды дебиторлық қарыздардың ішкі аудиті алады.

Дебиторлық қарыз – ұйымның оның борышкері болып табылатын басқа да тұлғаларға мүліктік талабы.

Ішкі аудит дегеніміз – кеңес беру, аудит көрсеткіштерін талдау жолымен оның белгіленген параметрлерге сәйкестігін сандық-сапалық бағалау процесі.

Дебиторлық қарыздарды ішкі аудиторлық тексеру барысында келесі нормативтік құжаттарды басшылыққа алу қажет:

1) Қазақстан Республикасының «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» Салық кодексі;

2) Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі;

Қазақстан Республикасының «Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы» 28 ақпан 2007 жылғы № 234-III Заңы, (Қазақстан Республикасының 10 маусым 2014 жылғы № 206-V Заңымен өзгерістер мен толықтырулар енгізілген);

3) Бухгалтерлік есеп шоттарының типтік жоспары, Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігінің 23 мамыр 2007 жылғы № 185 бұйрығы (Алматы, 2007);

4) Қазақстан Республикасының «Аудиторлық қызмет туралы» 20 қараша 1998 жылғы № 304-I Заңы (Қазақстан Республикасының 16 мамыр 2014 жылғы № 203-V Заңымен өзгерістер мен толықтырулар енгізілген).

Дебиторлық қарыздардың ішкі аудитінің мақсаты дебиторлық қарыздарға қатысты бухгалтерлік есептіліктер көрсеткіштерінің дұрыстығы туралы пікірлерді және есепте қолданылатын әдістерді нормативтік құжаттарға сәйкес құру, дебиторлық қарыздардың пайда болуы мен оларды өз уақытында жабу заңдылықтарын тексеру, алынбаған қарыздардың пайда болуына әкеп соқтыратын себептерді қалпына келтіру үшін ұйымның басшысымен бақыланатын есеп айырысудың есебі мен шаралардың дұрыстығын тексеру болып табылады.

Аудит жүргізу кезінде қойылған мақсаттарға жету үшін келесідей міндеттер шешілу керек:

1) дебиторлық қарыздардың пайда болуы бойынша құжаттық көрсету тәртібінің сақталуының расталынуы (қажетті алғашқы құжаттардың, келісім-шарттар, есеп айырысу құжаттары, есеп-айырысу акт сверкілерінің бар екендіктері);

2) бухгалтерлік есеп шоттары операциялары мен қаржылық есептіліктерді беру мәліметтерінде бұрмалауды болдырмауды бақылау (алғашқы құжаттардағы мәліметтердің аналитикалық есеп мәліметтерімен дәлдігі, аналитикалық және синтетикалық есеп мәліметтерінің, қаржылық есептіліктердің өзара сәйкестілігі);

3) рәсімделген бухгалтерлік операциялардың қолданыстағы нормативтік актілермен сәйкестігінің расталынуы;

4) ұйымның есеп саясаты мен заңнамаларға сәйкес есеп-айырысу операцияларына жүргізілген түгендеулерді тексеру;

5) мерзімі өтіп кеткен дебиторлық қарыздарды өз уақытында қаржылық нәтижеге есептен шығарылуын тексеру;

6) ақшасыз формалармен есеп айырысулардағы міндеттемелердің тоқтатылуын есепте өз уақытында және заңды түрде көрсетілуін тексеру.

Қойылған мақсаттарға жету үшін әр түрлі аудиторлық процедуралар мен ақпарат көздерін пайдалана отырып дәлелдемелер алу керек.

Дебиторлық қарыздарды тексеру кезінде жүргізілетін аудиторлық процедуралардың тізімі 1-кестеде көрсетілген.

1-кесте – Дебиторлық қарыздарды аудиторлық тексерудің процедуралары

Процедуралар	Процедуралардың мазмұны
Сұрату жіберу, растау, арифметикалық қайта есептеу, аналитикалық процедуралар	Күмәнді қарыздар бойынша резерв құру мен сатып алушылар және тапсырыс берушілермен, жабдықтаушылармен есеп айырысу бойынша дебиторлық қарыздардың бухгалтерлік есепте көрсетілуіне қатысты есеп саясаты туралы ақпаратты алдырту; Дебиторлық қарыздардың тіркелімдерін алу және сол тіркелімдер негізінде айналым қалдық ведомосындағы жиынтық сома мәліметтерінің сәйкестігін анықтау; Тауарларды (жұмыс, қызметтерді) сату бойынша операциялармен байланысты дебиторлық қарыздарды мерзімдері бойынша жабуға талдау жүргізу. Бухгалтерлік есеп шоттары бойынша көп мөлшердегі кредиттік қалдық сомалардың себебін анықтау, сонымен қатар дебиторлық қарыздарды жабу бойынша ақпараттарды алдырту; Шаруашылық жүргізуші субъектінің басшысымен дебиторлық қарыздардың жіктелуін, оның ішінде ұзақ мерзімді қарыздар бойынша мәліметтерді талқылау; Жай төленетін шоттар мен күмәнді қарыздар бойынша резерв құру тәртібі бойынша ақпараттарды алдырту; Өткен жылғы сәйкесінше кезеңдегі сатылған және қайтарылған тауарлар бойынша операциялардың орындалуларын қамтамасыз ету мақсатындағы шаруашылық жүргізуші субъектінің процедуралары туралы ақпаратты алдырту; Дебиторлық қарыздардың құрамында комиссияға берілген тауарларға жататын сомалардың бар екендігі және бұл операциялардың қаржылық (бухгалтерлік) есептілікте қалай көрсетілгендігі туралы ақпаратты алдырту; Бухгалтерлік баланс жасалған күннен кейін сатып алушыларға үлкен сомада несиелер берілген бе, егер берілсе, онда олар қаржылық (бухгалтерлік) есептілікте қалай ашылған.
Ескерту: [1] негізінде автор құрастырған	

Дебиторлық қарыздарды тексеру үшін ақпарат көздері болып мыналар табылады: өнімдерді (істелінген жұмыс, көрсетілген қызмет) қоюдың келісімшарттары, жүкқұжаттар, шот-фактуралар, есеп айырысу салыстыру актілері, өзара талап бойынша есепке алу хаттамалары, есеп айырысудың түгендеу актілері, вексельдер, төлем құжаттарының көшірмелері, сатып алу кітаптары, сату кітаптары, аванстық есептер, 1251 «Есеп беруге тиісті тұлғалармен есеп айырысу», 1210 «Сатып алушылар мен тапсырыс берушілердің қысқа мерзімді дебиторлық қарызы», 3310 «Жабдықтаушылар мен мердігерлердің қысқа мерзімді кредиторлық қарызы» шоттары бойынша есеп тіркелімдері, айналым-қалдық ведомосы, қаржылық (бухгалтерлік) есептіліктер және т.б.

Аудитор тексеруге берілген материалдардың мәлімет көздерін қолданбастан бұрын аудитордың алдында олардың бекітілген заң нормаларына сәйкестігін тексеру міндеті тұруы қажет.

Есеп саясаты туралы бұйрық бойынша аудитор ұйымда жасалған шоттардың жұмыс жоспарымен, бухгалтерлік есеп формаларымен және есептік тіркелімдерінің тізімімен, құжат айналымымен, дебиторлық қарыздарды түгендеуді ұйымдастыру тәртібімен танысады.

Дебиторлық қарыздарды ішкі аудиторлық тексеру барысында аудитор бухгалтерлік баланс негізінде дебиторлық қарыздардың жағдайы мен қозғалысын анықтайды, егер мерзімі өтіп кеткен қарыз болса, оны бөліп көрсетеді.

Аудитор анықтамалар бойынша алынған және берілген вексельдердің, нақты өзіндік құн бойынша қойылған өнімдердің (жұмыстар мен қызметтердің) қозғалысын, сонымен қатар ең көп қарыздары бар дебитор ұйымдарды анықтайды.

Синтетикалық және аналитикалық есеп мәліметтері бойынша аудитор мыналарды анықтайды:

- 1) контрагенттерді және олардың санын;
- 2) қолданатын төлем нысандарын;
- 3) аналитикалық есеп жағдайын;
- 4) стандарттық емес бухгалтерлік жазбалар және т.б.

Дебиторлық қарыздарды тексеру барысында жіберілетін негізгі қателіктер болып мыналар табылады:

- 1) өнімдерді қоюда келісімшарттардың болмауы;
- 2) алғашқы есеп айырысу төлем құжаттарының болмауы немесе толық емес рәсімделуі;
- 3) есепті тиісті емес реті бойынша жүргізу;
- 4) дұрыс емес рәсімдеу және келісім-шарттар бойынша шағым келтіру.

Дебиторлық қарыз капиталдың айналу формасы ретінде өндіріс пен ақшаның өзара аралығындағы сатысы болып табылады, бір жағынан алғанда дебиторлық қарыздардың пайда болуымен өндірістік саты аяқталады, бірақ басқаша алғанда ақшалай сатысы әлі жаңарған жоқ.

Бірақ та қаржылық есептілікте сатып алушылар мен тапсырыс берушілердің қарыздарынан бөлек дебиторлық қарыздардың басқа да түрлері көрсетілуі мүмкін. Мысалы, жабдықтаушыларға аванс ретінде аударылған қарыз, ұйымның басқарушы және қызметкерлерінің қарызы және т.б. Бұларды аудитті жоспарлаған кезде есепке алу қажет, себебі дебиторлық қарыздардың бірнеше түрлерін тексергенде келісуге боларлықтай көзқарасты қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Аудитті алдын ала жоспарлау сатысында аудитор аудиттелінетін субъектімен толық танысу үшін барлық қажетті ақпаратты алуы қажет. Жекелей алғанда салалық, құқықтық және басқа да шаруашылық жүргізуші субъектінің қаржы-шаруашылық қызметіне әсер етуші сыртқы факторлар туралы ақпаратты, аудиттелетін субъектінің қызметінің сипаты, мақсаты және стратегиялық жоспарлары, солармен байланысты шаруашылық қызметтегі тәуекелдіктер, ұйымның негізгі экономикалық көрсеткіштері және олардың өзгерісінің дамуының беталысына әсер етуші ішкі факторлар жайлы ақпарат алуы қажет. Ішкі аудитті алдын-ала жоспарлау сатысында талдау жүргізу 2-кестеде көрсетілген.

2-кесте – Ішкі аудитті алдын ала жоспарлау сатысында талдау жүргізу әдістемесі

Бағыт	Ақпарат көздері	Қолданылатын әдістер
1	2	3
Жалпы мәлімет	Құрылтайшылық және тіркеуге алу құжаттары, аудитордың жеке байқауы, қызметкерлердің түсініктері	Құжаттарды жинау, жұмысшылардан сұрақ алу
Өткен жылғы аудиторлық тексерулер	Аудиторлық қорытынды және аудиторлардың есебі, кеңес беру және аудиторлардың сұрақтарына жауап беру	Құжаттарды жинау
Қызмет масштабы	Бухгалтерлік және статистикалық есептілік, қызметкерлердің түсініктері, бизнес-жоспарлар мен сметалар, ішкі есептер	Құжаттарды жинау, жұмысшылардан сұрақ алу
Негізгі қызмет түрлері	Құрылтайшылық құжаттар, қаржылық есептілік, қызметкерлердің түсініктері, бизнес-жоспарлар мен сметалар, жарнамалық жариялымдар, лицензиялар, статистикалық мәліметтер, тартылған сарапшылардың қорытындылары, мамандандырылған семинарлардың материалдары және конференциялар	Құжаттарды жинау, жұмысшылардан сұрақ алу
Баға белгілеудің ерекшеліктері	Шаруашылық келісімшарттары, ішкі есептер, прайс-парақшалары, қызметкерлердің түсініктері, бизнес-жоспарлар мен сметалар, статистикалық мәліметтер, тартылған сарапшылардың қорытындылары, бөтен ұйымдардың сұрақтарына жауап	Құжаттарды жинау, жұмысшылардан сұрақ алу, сарапшыларды тарту
Фирманың іскерлік белсенділігі	Қызметкерлердің түсініктері, статистикалық мәліметтер, ба-сылымдарда жариялау, тартылған сарапшылардың қорытындылары, мамандандырылған семинарлардың материалдары және конференциялар, бөтен ұйымдардың сұрақтарына жауап	Құжаттарды жинау, жұмысшылардан сұрақ алу, сарапшыларды тарту

2-кестенің жалғасы

Кадрлық саясат	Штаттық кесте, еңбек және ұжымдық келісім-шарттар, кадрлар бойынша бұйрықтар, ішкі есептер, аудитордың жеке байқауы	Құжаттарды жинау, жұмысшылардан сұрақ алу
Өндірістік үрдістер	Аудитордың жеке байқауы, өндірістік бөлімшелердің орналасу схемасы, қызметтегі тұлғаның түсініктері, қызметке тағайындау жөніндегі кадр бөлімінің құжаттары, нормативтік-техникалық әдебиет және техникалық қызметтің ішкі құжаттары	Құжаттарды жинау, жұмысшылардан сұрақ алу, сарапшыларды тарту, мүлікті қарау
Ескерту: [2] негізінде автор құрастырған		

Бұл әдістеме аудиторға клиенттің қызметі туралы мәліметтері бар сауал алынған құжаттарды тапсыруға қажетті және жеткілікті тексеру көлемін анықтауға мүмкіндік береді.

Сондай-ақ, сатылған өнім мен дебиторлық қарыздар туралы жалпы мәліметтерді алу қажет. Мұндай ақпарат әртүрлі құжаттарда, есептік тіркелімдерде, жазбаша немесе ауызша түрде болуы мүмкін және ұйым басшысымен сұрақ, сауал-сұрақ, өзара жазысқан хат-хабарлар кезінде тапсырылады.

Дебиторлық қарыздардың есебі, пайда болуы, оларды бағалаудың дұрыстығына қатысты жалпы мәліметтерді жинай отырып, аудиторға минималды ақпарат тізімін анықтау қажет, бұл ақпарат аудитке дайындық кезінде сұрақ, байқау, құжаттық тексеру жүргізу барысында аудитордың өзімен алынады. Мұндай тізім стандартты болуы мүмкін, аудиторлық фирмамен жасалынады және қажет болған жағдайда клиенттің өзгешелігін есепке ала отырып аудитормен толықтырылады.

Ары қарай дебиторлық қарыздардың ішкі аудитін алдын-ала жоспарлау сатысында аудитор аналитикалық есеп мәліметтерін пайдалана отырып, дебиторлық қарыздарды талдау кезінде қолданылатын қаржылық коэффициенттерді бағалау қажет, ол 3-ші кестеде көрсетілген.

3-кесте – Дебиторлық қарыздардың айналымдылығын бағалау көрсеткіштері

Көрсеткіш	Есептеу формуласы	Экономикалық мазмұны
Дебиторлық қарыздардың айналымдылығы Кдз	$K_{дз} = V_p / ДЗ$, мұндағы, V_p – сатудан түскен түсім; $ДЗ$ – дебиторлық қарыздың орташа мөлшері	Ұйымға берілген коммерциялық несиеңің кеңейгендігін немесе төмендегенін көрсетеді. Егер коэффициентті есептеу кезінде сатудан түскен түсім меншік құқығына өтті деп есептелсе, онда коэффициенттің өсуі несиеге сатудың азайғандығын көрсетеді, ал оның төмендеуі берілген несие көлемінің өскендігін куәландырады
Дебиторлық қарыздарды жабу кезеңі Длдз	$Длдз = T / Кдз$, мұндағы, T – талданатын кезең	Неғұрлым жабу кезеңі ұзақ болған сайын, соғұрлым оны жаппау тәуекелдігі жоғары болады. Бұл көрсеткішті заңды және жеке тұлғалар, өнімдердің түрлері, есеп-айырысу шарттары, яғни келісімдердің қорытындыларының жағдайлары бойынша қарастыру керек
Айналым құралдарының жалпы көлеміндегі дебиторлық қарыздардың үлесі Удз	$Удз = ДЗ / ОА \times 100$, мұндағы, $ОА$ – айналым активтері	Неғұрлым бұл көрсеткіш жоғары болған сайын, соғұрлым ұйым мүліктерінің құрылымы азырақ ұтымды
Дебиторлық қарыздардың құрамындағы күмәнді қарыздардың үлесі Усдз	$Усдз = СЗ / ДЗ \times 100$, мұндағы, $СЗ$ – күмәнді қарыз	Бұл көрсеткіш дебиторлық қарыздардың «сапалы» жағдайын сипаттайды. Өсу беталысы өтімділіктің төмендегенін куәландырады
Ескерту: [3] негізінде автор құрастырған		

Бұл талдау ұйымның жалпы активіндегі дебиторлық қарыздардың үлесін, сонымен қатар дебиторлық қарыздардың құрамы мен қозғалысын бағалау үшін қажет. Алынған мәліметтердің негізінде аудитор жоспарлаудың келесі сатысында маңыздылық деңгейін, тексерілетін объектілердің құрамы мен көлемін бағалайды. Одан басқа, бұл мәліметтер аудитті жүргізу әдісін анықтау, яғни жаппай тұтас немесе ішінара тексеру үшін қажет.

Осы жоспарлау сатысындағы аудитордың келесі маңызды қадамы болып дебиторлық қарыздардың ішкі бақылау жүйесін дәйекті, сенімді түрде алдын ала бағалау табылады. Себебі, ішкі аудит ішкі бақылау

жүйесінің бір элементі болып табылады. Аудиторлық ұйым бухгалтерлік есептіліктің растылығына жеткілікті дәрежеде сенімді болу үшін ішкі бақылау жүйесіне сенім артуға шешім қабылдайды, сонымен қатар ол соған лайықты келесі аудит көлеміне түзету енгізу қажет.

Аудитор дебиторлармен есеп айырысуға жүргізілген түгендеу материалдарын оқып үйреніп, дебиторлық қарыздардың ішкі бақылау жүйесін бағалайды. Есеп айырысуларды түгендеудің нәтижелері актілермен рәсімделеді, сондықтан ішкі бақылау жүйесін бағалау барысында бұл актілер тексеріледі. Аудитор актіде түгендеу жүргізілген шоттардың атауын және дебиторлық қарыздардың сомаларын, үмітсіз қарыздарды, талап ету мерзімі өтіп кеткен дебиторлық қарыздарды оқып үйренеді. Дебиторлық қарыздардың пайда болу себептері мен оған кінәлілер анықталады.

Ұйымдағы бар есеп айырысуларды түгендеу материалдарын бағалау анықталған айырмашылыққа, қиыспаушылыққа, түсініксіздіктерге көңіл аударып, оларды топтап жинақтауға мүмкіндік береді. Дебиторлық қарыздарға аудит жүргізген кезде ішкі бақылау жүйесінің сенімділігін бағалау 4-кестеде көрсетілген.

4-кесте – Дебиторлық қарыздарға аудит жүргізген кезде ішкі бақылау жүйесінің сенімділігін бағалау

Сұрақтар	Иә/Жоқ	Ескерту
Дебиторлық қарыздардың пайда болу себептері мен күнтізбелік уақыты анықталған ба?	Иә	
Бөлімшелердің құрылымдық ұйымдастырылуының, олардың лауазымды тұлғаларын көрсетумен жасалған сызба бар ма және ол бекітілген бе?	Иә	
Құжаттарды бақылау және оларды өңдеу мерзімдерінің көрсетілуімен, сол жұмыстардың нақтылы орындалуына жауапты тұлға мен бөлімшелер арасындағы өзара байланыс бар ма, құжат айналымының кестесі жасалған және бекітілген бе?	Иә	
Есеп айырысуларға түгендеу жүргізілген бе?	Иә	
Қаржылық жоспар бар ма?	Иә	
Дебиторлардың қарыздардың бар екендігін мойындататын, олармен жасалған салыстыру актілері немесе хаттары бар ма?	Иә	
Талап ету мерзімі өтіп кетпегендігі анықталған ба (3 жыл)?	Иә	
Қарыздарды өндіріп алу үшін шаралар қолданыла ма?	Иә	
Ұйымдармен қарама-қарсы тексеру жүргізіле ме немесе ұйымдастырыла ма?	Иә	
Ескерту: [4] негізінде автор құрастырған		

Аудиттелетін субъектінің ішкі бақылау жүйесін алдын ала дұрыс бағалау аудиторға аудит жоспарын жасауға мүмкіндік береді, ол жоспарда аудит процедуралырының көлемі, түрлері, саны анықталады. Аудит жүргізу барысында бұл тексеру расталынады және анықталынады. Онымен бірге аудиторлық тексеру жүргізудің сипаты, көлемі және уақытша шегі дәлелделінеді.

Ұйымда ішкі аудитор бар болған кезде, сыртқы аудитор олардың дәйектілігін алдын ала тескеріп, жұмыстарының нәтижесін пайдалана алады.

Дебиторлық қарыздардың ішкі бақылау жүйесінің жағдайын алдын ала бағалау нәтижелері аудитті жоспарлаудың келесі сатысында қолданылады.

Аудитор ішкі аудиттің жалпы жоспарын құру сатысында ішкі бақылау жүйесінің тиімділігін және дебиторлық қарыздардың бухгалтерлік есебін егжей-тегжейлі бағалайды.

Аудитор осы сатыда дебиторлық қарыздардың ішкі аудитін бағалау үшін ұйымның дебиторлармен операцияларының реттілігі мен дебиторлық қарыздарды бақылауда қолданылатын процедуралар туралы ақпарат алады. Ішкі аудитті бағалау кезінде аудитор сатуға жасалған келісімшарттардың бір-нешеуін ішінара тексереді және оларды нақты сату кезіндегі ұйымдағы баға анықтамалығымен және стандарттық төлем шарттарымен салыстырады.

Осы сатыдағы дебиторлық қарыздардың ішкі аудитінің маңызды процедурасы болып сатуға санкция беру немесе рұқсат ету табылады, бұл жағдай уәкілетті тұлғаның өнімдерді (жұмыстарды, қызметтерді) сатудағы келісім шарттарына, шот-фактураларға, өнімдерді жіберу жүкқұжаттарына виза қою жолымен жүзеге асырылады.

Тексеру барысында төмендегі сұрақтар қаралуы тиіс:

1) Ұйымда шот-фактураларды реттеп жазып отыратын тұлғаларды анықтайтын құжат бар ма, шын мәнінде оларды уәкілетті тұлға жазып отыра ма?

2) дебиторлық қарыздардың бухгалтерлік есебінің тіркеліміндегі мәліметтер сәйкесінше шот-фактуралармен расталынады ма?

Содан кейін бухгалтерлік есепте қарыздарды жабуға келіп түскен қаражаттардың дұрыс көрсетілуі мен өз уақытында жабуға бақылау процедурасы бағаланады (дебиторлармен есеп айырысуларды мезгіл-мезгіл салыстыра тексеру, ақша қаражаттарының түсуінің бухгалтерлік есепте тіркелулерін тексеру).

Дебиторлық қарыздарды тексерудің мұндай сатысында операцияларды және дебиторлық қарыздарды тексеру үшін сальдоны іріктеуде аудитор дебиторлық қарыздарды тексеру бойынша аудиторлық процедураларды жүргізудің көлемін, сипатын және уақытша шегін анықтайды. Ұйым қызметінің ерекшелігіне байланысты аудитор тек қана сальдоны тексеріп қоймайды, сондай-ақ дебиторлық қарыздардың пайда болуы бойынша операцияларды да тексереді.

Дебиторлық қарыздардың ішкі аудитін бағалаудың мақсаты болып ажырамайтын тәуекелден, қаражаттарды бақылау тәуекелінен және көрінбейтін тәуекелден тұратын жиынтық аудиторлық тәуекелді азайту табылады.

Жиынтық аудиторлық тәуекелдің жоғары дәрежеде болуына көптеген факторлар әсер етеді, олар мыналар:

1) дебиторлық қарыздардың есебі бойынша кейбір шаруашылық операциялардың күрделі болуы, оларды дұрыс рәсімдеу үшін орындаушының жоғары дәрежелі білікті маман болуын талап ету;

2) дебиторлық қарыздардың есебі бойынша шаруашылық операциялардың бар болуы оларды бухгалтерлік рәсімдеуде орындаушының субъективті пікіріне толықтай немесе жартылай негізделеді, яғни басқаның пікірімен есептеспей, өз пікірінше ғана бағалау;

3) дебиторлық қарыздар есебі бойынша шаруашылық операциялардың бар болуы, оларды дұрыс рәсімдеу тәртібі.

Аудиттік тексеру процедурасын оңтайландыру және аудиторлық тәуекелді төмендетуге мүмкіндік туғызу үшін аудит жоспарын жасау кезінде дебиторлық қарыздардың аудитін екі түрге бөлуге болады:

1) дебиторлық қарыздардың ішкі аудиті;

2) дебиторлық қарыздардың сыртқы аудиті.

Дебиторлық қарыздардың аудитін жоспарлаудың осы сатысында онан ары бухгалтерлік есептіліктің сәйкесінше баптарын елеулі бұрмалауға әкелетін факторлар ескерілуі керек.

Жүргізілген талдау негізінде аудитор тексеру үшін маңыздылық деңгейінің мәні қандай болатынын және есеп айырысу шоттары бойынша айналымдар мен олардың қалдықтарының ерекшеліктері, сондай-ақ аудитор есептің қандай баптарын ерекше мұқият оқып үйренетіндігін және қандай жағдайда аудиторлық талғау мен аналитикалық процедуралар қолданатындығын шешуге тиісті. Ал мұның бәрі жалпы аудиторлық тәуекелдікті келісуге боларлықтай төменгі деңгейге азайту үшін қажет.

Дебиторлық қарыздардың аудитінің бағдарламасы тексеру әрекеттерін негізгі үш бағыт бойынша жүзеге асырудан тұрады (қаржылық есептіліктерді дайындаудың алғы шарттарынан):

1) дебиторлық қарыздардың болуы;

2) дебиторлық қарыздарды дәл өлшеу бағасының құнын растау;

3) дебиторлық қарыздар туралы ақпараттарды ашу және тапсыру.

Аудитор тексеруге кірісерде мыналарды анықтау қажет:

1) баланстың сәйкесінше баптары бойынша қарыздардың қалдықтары дұрыс көрсетілген бе;

2) қарыздардың пайда болу себептері;

3) мерзімдері өткен қарыздар;

4) кімнің кінәсінен қарыздар жіберілген;

5) алыну растылығы;

6) ұйым басшысымен қарыздарды жабу немесе өндіріп алу үшін қандай шаралар қолданылған.

Әсіресе даулы қарыздарды мұқият тексеру талқыға салынады. Дебиторлық қарыздардың залалға қаншалықты негізді және заңды апарылғандығы тексеріледі, залалдың болуына кінәлі тұлғалардың

жауапқа тартылғандықтары анықталуы тиіс, дебиторлық қарыздарды есептен шығару бойынша операциялардың есепте дұрыс көрсетілуін тексеру, сонымен қатар тексеру кезінде талапты қабыл алмау себебін анықтау қажет.

Аудит бағдарламасы бір мезгілде бақылау құралы және жұмыстардың тиісті реті бойынша орындалуын тексеру құралы ретінде қызмет етуі мүмкін.

Дебиторлық қарыздардың ішкі аудитіне тексеру жүргізген кезде, біріншіден 1251 «Есеп беруге тиісті тұлғалармен есеп айырысу» шотының қалдығы мен айналымын мұқият зерттеу керек. Бұл кезде ауызша сұрақ жүргізу сияқты аудиторлық процедураларды қолдана отырып, келесідей жағдайларды анықтау қажет:

- 1) сәйкесінше баланс баптары бойынша қарыздардың қалдықтары дұрыс көрсетілген бе;
- 2) қарыздың пайда болу уақыты;
- 3) есеп беруге тиісті тұлғалардың қарызды жабу шынайылығы;
- 4) қарыздарды өз уақытында өндіріп алу бойынша ұйымның басшысымен қандай шаралар

қолданылды;

- 5) алғашқы дәлелді құжаттар дұрыс және заңды ресімделген бе;
- 6) есепке ақша алуға құқық берілген тұлғалар ұйым басшысымен анықталған ба.

Қорыта келе, дебиторлық қарыздардың ішкі аудиті аудиторлық тексерудің маңызды сатысы ретінде аудитті жоспарлаудың нәтижесіне негізделеді, сондай-ақ аудиттелетін субъектінің жеке ерекшеліктерін ескере отырып, аудит жүргізудің қолайлы жолдары мен стратегиясын әзірлейді.

Тұжырымдалған міндеттерге сәйкес, аудитті жоспарлау бойынша теориялық материалдар жинақталды және жоспарлаудың негізгі сатылары анықталды:

- 1) алдын ала жоспарлау;
- 2) аудиттің жалпы жоспарын жасау;
- 3) аудиттің бағдарламаларын жасау.

Аудитті жүргізу шарттары мен аудит процедуралары нәтижелерінің өзгерулерінен аудиттің жалпы жоспары мен оның бағдарламасы күтпеген нәтижелер мен жағдайлардың ауысуларына байланысты қажетінше қайта қаралуы немесе анықталынуы қажет, яғни аудитті жүргізу барысында оның жоспары мен бағдарламасына түзету енгізілуі мүмкін.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Дюсембаев К. Ш. Теория аудита: учебник. – Алматы: Экономика, 2013. – С. 256-257.
- 2 Жақыпбеков С. Т. Ішкі аудит: оқу құралы. – Алматы: Экономика, 2008. – Б. 36-37.
- 3 Кеворкова Ж. А. Внутренний аудит: учебное пособие. – М.: ЮНИТИ ДАНА, 2013. – 319 с.
- 4 Абленов Д. О. Проффессиональный аудит: учебное пособие. – Алматы: Экономика, 2008. – С. 341-345.
- 5 Миргородская Т. В. Аудит: учебное пособие. – М.: КНОРУС, 2011. – С. 119-120.
- 6 Ажибаева З. Н. Аудит: учебник. – Алматы: Экономика, 2004. – 459 с.
- 7 Қазақстан Республикасы 1998 жылғы 20 қарашадағы N 304-І Заңы. Аудиторлық қызмет туралы [Электрон. ресурс]. – 1998. – URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z980000304_ (дата обращения: 21.01.2014)
- 8 Нурсейтов Э. О. Бухгалтерский учет в организациях: учебное пособие. – 4-е изд., перераб. – Алматы: ЛЕМ, 2011. – 92 с.
- 9 Арабян К. К. Организация и проведение аудиторской проверки. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 446 с.
- 10 Войко А. В. Аудиторская проверка учета дебиторской задолженности организации // Аудиторские ведомости. – 2007. – № 7. – С. 20- 26.
- 11 Шеремет А. Д., Суйц В. П. Аудит: учебник. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 448 с.
- 12 Coetzee P., Lubbe D. Improving the efficiency and effectiveness of risk-based internal audit engagements // International Journal of Auditing. – 2014. – №18 (2). – P. 115-125.

13 Mu'azu Saidu Badara, Siti Zabedah Saidin. Internal Audit Effectiveness: Data Screening and Preliminary Analysis // *Asian Social Science*. – Canadian Center of Science and Education, 2014. – Vol. 10, No. 10. – P. 76-85.

14 Nishizaki, R., Takano, Y., Takeda, F. Information Content of internal Control Weaknesses: The Evidence from Japan // *International Journal of Accounting*. – 2014. – № 49 (1). – P. 28-32.

15 Kiyashko, O. M. Necessity of accounting support in enterprise receivables management // *Actual Problems of Economics*. – 2009. – № 3 (93). – P. 190-196.

References

- 1 Dyusembaev K.Sh. (2013), *Teoriya audita*, Ekonomika, Almaty. (In Russian)
- 2 Zhakypbekov S.T. (2008), *Ishki audit*, Ekonomika, Almaty. (In Kazakh)
- 3 Kevorkova Zh.A. (2013), *Vnutrennii audit*, YuNITI DANA, Moscow. (In Russian)
- 4 Ablenov D.O. (2008), *Professional'nyi audit*, Ekonomika, Almaty. (In Russian)
- 5 Mirgorodskaya T.V. (2011), *Audit*, KNORUS, Moscow. (In Russian)
- 6 Azhibaeva Z.N. (2004), *Audit*, Ekonomika, Almaty. (In Russian)
- 7 "Kazakhstan Respublikasy Auditorlyk kyzmet turaly" 1998 zhylgy 20 karashadagy N 304-I Zany. (1998), available at: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z980000304_ (Accessed January 21, 2014) (In Kazakh)
- 8 Nurseitov E.O. (2011), *Bukhgalterskii uchet v organizatsiyakh*, 4th Ed., LEM, Almaty. (In Russian)
- 9 Arabyan K.K. (2009), *Organizatsiya i provedenie auditorskoi proverki*, YuNITI-DANA, Moscow. (In Russian)
- 10 Voiko A.V. (2007), "Auditorskaya proverka ucheta debitorskoi zadolzhennosti organizatsii", *Auditorskie vedomosti*, Vol. 7, pp. 20- 26. (In Russian)
- 11 Sheremet A.D., Suits V.P. (2009), *Audit*, INFRA-M, Moscow. (In Russian)
- 12 Coetzee P., Lubbe D. (2014), "Improving the efficiency and effectiveness of risk-based internal audit engagements", *International Journal of Auditing*, Vol. 18 No. 2, pp. 115-125.
- 13 Mu'azu Saidu Badara, Siti Zabedah Saidin (2014), "Internal Audit Effectiveness: Data Screening and Preliminary Analysis", *Asian Social Science*, Canadian Center of Science and Education, Vol. 10 No. 10, pp. 76-85.
- 14 Nishizaki, R., Takano, Y., Takeda, F. (2014), "Information Content of internal Control Weaknesses: The Evidence from Japan", *International Journal of Accounting*, Vol. 49 No. 1, pp. 28-32.
- 15 Kiyashko, O.M. (2009), "Necessity of accounting support in enterprise receivables management", *Actual Problems of Economics*, Vol. 3 No. 93, pp. 190-196.

Резюме

В данной статье рассматривается проверка законности возникновения дебиторской задолженности и своевременности ее погашения, правильности учета расчетов и мероприятий, проводимых руководством организации для устранения причин, вызывающих возникновение невостребованной задолженности.

Summary

In given articles check of legality of occurrence debts and timeliness of its repayment, correctness of the account of calculations and the actions spent by a management of the organization for elimination of the reasons, causing occurrence of not demanded debts is considered.

Материал поступил
в редакцию 12.09.2014

JEL classification: A1: General Economics

К.А. Zhakenova,
Candidate of Social Sciences,
The Head of the Center for Fundamental and Applied Research,
Institute for socio-economic Researches,
T.Ryskulov Kazakh Economic University,
Almaty, The Republic of Kazakhstan

IMAGE OF MODERN KAZAKHSTAN IN COUNTRY'S POPULATION ESTIMATE

Abstract

Purpose – based on the results of questionnaires conducted and depth interview, the research reveals the main factors associated with Kazakhstan on the level of the social conscience of the country's population. The article also discusses the factors slowing down the development of the country.

Methodology – the article employs analytical research, that is in-depth research with the use of social and empirical methods, such as comparison analysis of questionnaires and online polling. It also conducts analysis of the results of depth interviews.

Originality/value – for the first time in Kazakhstan, the attempt of revealing the dominant associations connected with Kazakhstan, is taken from the population. The author researches the population's perceptions and beliefs about their motherland and defines factors, which by the citizen's opinions, have the most impact on the image of the country. These factors help to form the Kazakhstan brand.

Findings – the results of research conducted have not proved the hypothesis that Kazakhstan's population has prevalingly negative associations connected with its own country. On the contrary, the country's citizens have sufficiently positive relation to its motherland. The author reveals the main factors associated with Kazakhstan as a country. In addition, factors influencing the creating of the Kazakhstan image are discussed in the work.

Keywords – image, associations, Kazakhstan, depth interview.

УДК 339,138:659,127,6 (574)

К. А. Жакенова,
кандидат социологических наук,
руководитель Центра фундаментальных и прикладных исследований,
Институт социально-экономических исследований,
Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова,
г. Алматы, Республика Казахстан

ОБРАЗ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА В ОЦЕНКЕ НАСЕЛЕНИЯ СТРАНЫ

(продолжение, начало в №2(98) 2014 г.)

Аннотация

Цель исследования – на основе результатов проведенного анкетирования и глубинных интервью выявить основные факторы, ассоциирующиеся с Казахстаном на уровне бытового сознания населения страны, а также факторы, замедляющие развитие страны.

Методология – в статье использовалось аналитическое исследование – глубинное исследование с использованием социологических эмпирических методов, таких как сравнительный анализ анкетных и on-line опросов и анализ результатов глубинных интервью.

Оригинальность/ценность – впервые предпринята попытка выявить доминирующие ассоциации, связанные с Казахстаном у населения страны, исследовать их представления о своей родине и определить факторы, которые, по мнению граждан, оказывают наибольшее влияние на имидж государства, и способствуют, в свою очередь, формированию бренда Казахстана.

Выводы – результаты проведенного исследования не подтвердили гипотезы о том, что у населения Казахстана преобладают отрицательные ассоциации, связанные со своей страной, у граждан страны сложилось достаточно позитивное отношение к своей родине. Автором выявлены основные факторы, ассоциирующиеся с Казахстаном как со страной в целом, а также факторы, которые оказывают влияние на формирование имиджа республики.

Ключевые слова – образ, имидж, ассоциации, Казахстан, глубинное интервью.

В ходе данного исследования была сделана попытка определения статуса Казахстана на уровне бытового сознания населения страны.

Для этого респондентам был задан вопрос: Какое из утверждений, на Ваш взгляд, наибольшим образом подходит Казахстану?

Полученные данные выглядят в соответствии с таблицей 1.

Таблица 1 – Ответы на вопрос

Вопрос: «Какое из утверждений, на Ваш взгляд, больше подходит Казахстану?»		
Варианты ответов:	Анкетный опрос	on-line опрос
страна, признанная мировым сообществом	23,7%	55%
динамично развивающаяся страна	34,5%	8,3%
миролюбивая страна, поддерживающая добрососедские отношения с другими странами	63,2%	30,7%
затрудняюсь ответить	17%	5,7%
Примечание – составлено автором		

Сравнительный анализ данных показал значительную разницу в оценках между респондентами анкетного и on-line опроса. Только около четверти процентов респондентов из первой группы считают, что Казахстан признан мировым сообществом, тогда как данный показатель в два раза выше у участников on-line опроса.

Серьезная разница выявлена и по утверждению «динамично развивающаяся страна». Согласных с этим утверждением в четыре раза меньше среди участников on-line опроса, и у этой же группы в два раза ниже показатели по утверждению «миролюбивая страна, поддерживающая добрососедские отношения с другими странами».

Таблица 2 – Ответы на вопрос, что больше подходит Казахстану

Вопрос: «Какое из утверждений, на Ваш взгляд, больше подходит Казахстану»								
	Страна, признанная мировым сообществом		Динамично развивающаяся страна		Миролюбивая страна, поддерживающая добрососедские отношения с другими странами		Затрудняюсь ответить	
	анкетный опрос	on-line опрос	анкетный опрос	on-line опрос	анкетный опрос	on-line опрос	анкетный опрос	on-line опрос
до 20 лет	6,5%	4,4%	7,05%	5,82%	8,52%	2,90%	0%	1,4%
от 21 до 30 лет	37,3%	30,4%	37,73%	35,92%	40,96%	31,9%	18,75%	21,4%

Продолжение таблицы 1

от 31 до 40 лет	27,9%	34,5%	28,52%	33,0%	22,57%	36,14%	31,25%	40,0%
от 41 до 50 лет	20,3%	20,5%	20,8%	13,5%	17,89%	20,3%	43,75%	24,2%
от 51 до 60 лет	5,4%	7,8%	5,21%	8,73%	7,02%	7,38%	6,25%	8,57%
старше 60 лет	2,6%	2,4%	0,6%	2,91%	3,01%	1,31%	0,%	4,2%
Примечание – составлено автором								

Анализ результатов по возрастным категориям выявил интересную тенденцию. Максимальное количество положительных ответов по всем трем утверждениям зафиксировано в двух возрастных категориях: «от 21 до 30 лет» и «от 31 до 40 лет». Объяснение, на наш взгляд, лежит на поверхности. Граждане от 21 до 40 лет, это люди, рожденные в начале 80-х и 90-х годов. Социализация их прошла в период независимости и относительного экономического благополучия, что стало основой для их успешной адаптации к социальным и политическим реалиям современного Казахстана. Эта часть населения вполне удовлетворена всеми сферами жизни, в том числе и материальными. В настоящее время к ней относится к достаточно активная и востребованная часть населения страны. Благодаря многим государственным программам данная категория граждан имеет хорошие возможности для образования и профессионального роста. Многие владеют иностранными языками, выезжают за пределы страны.

Процент положительных ответов по всем утверждениям среди среднего «от 41 до 50 лет» и выше среднего поколения (от 51 до 60 лет и старше 60 лет) варьируется от 1,3% до 20,8% и демонстрирует четкую тенденцию к снижению: чем старше возраст, тем ниже показатели.

На наш взгляд, причина в большей степени кроется в психологическом состоянии представителей данной группы людей, обусловленном рядом обстоятельств. Во-первых, эта часть населения страны, пережившая кардинальные перемены, приведшие к значительным изменениям их социального положения. Во-вторых, снижение жизнеобеспеченности этих граждан (небольшие размеры пенсии, платное здравоохранение и т.д.). В-третьих, большая зависимость от внешних обстоятельств (экономический кризис, девальвация и т.д.). И, в-четвертых, сосредоточенность на решении повседневных бытовых проблем.

Все это, на наш взгляд, сыграло блокирующую роль при ответе на поставленный вопрос.

В ходе данного исследования было важно узнать, что думают граждане об имидже Казахстана. С этой целью респондентам был задан вопрос: Как Вы оцениваете современный имидж Казахстана за рубежом?

Проведенное исследование позволило определить, какой, по мнению казахстанцев, имидж Казахстана за рубежом.

Сравнительный анализ ответов респондентов двух групп показал, что имидж Казахстана за рубежом положительный. Это мнение 62,6% анкетного и 43,8% on-line опроса. Негативным его считают 5,6% респондентов первой и 12,0% второй группы. Около половины участников из второй группы затруднились ответить (44,2%). В первой группе этот показатель составил 31,5%.

Сравнительный анализ ответов респондентов двух групп показал, что, по мнению респондентов, имидж Казахстана за рубежом положительный. Это мнение 62,6% анкетного и 43,8% on-line опроса. Негативным его считают 5,6% респондентов первой 12,0% второй группы. Около половины участников из второй группы затруднились ответить (44,2%). В первой группе этот показатель составил 31,5%.

Положительный имидж Казахстана за его пределами подтвердили практически все и участники глубинных интервью. Однако, были высказаны мнения о том, что работа по его продвижению на не достаточном уровне.

Формирование позитивного имиджа страны требует системного и целенаправленного подхода. По мнению экспертов, Казахстан обладает достаточными возможностями для того, чтобы транслировать мировому сообществу информацию о социально-политической и экономической жизни страны, которая позволит максимально улучшить представление о стране. Для этого необходимо создание эффективных каналов коммуникаций с мировым сообществом и гражданами своей страны.

Из интервью «Проблема в том, что нет открытых коммуникаций, они разорваны, они не с целевыми группами, они не носят фактуры».

Эксперты считают, что предметом имиджевого продвижения за рубежом могут служить не только участие и проведение международных политических и экономических форумов, спортивных мероприятий и т.д., но и проводимые в стране общественно значимые проекты крупных компаний таких, как ЭНЕРСИ, КАЗАХМЫС, КАЗМУНАЙГАЗ, САМРУК-КАЗЫНА. Эксперты говорят о необходимости продвигать и позиционировать Казахстан как **интеграционный центр**. Казахстан, по их мнению, благодаря хорошим отношениям с соседними странами, может стать центром интеграции в политической и экономической сферах.

Вопросы, связанные с продвижением положительного имиджа Казахстана за рубежом, являются предметом пристального внимания не только Правительства Республики, но и депутатов Парламента. В данном направлении проводится достаточно серьезная работа. Депутаты предложили индикаторы для определения имиджа страны за рубежом: узнаваемость Казахстана на мировой арене, уровень информированности медийного, экспертного и научного сообществ о Казахстане, вложение инвестиций в Казахстан, посещаемость страны (туризм), доступность инфраструктуры для принятия туристов и т.д. [1].

В целом, результаты анкетного опроса, глубинных интервью показали, что имидж Казахстана на международном уровне положительный. Сегодня нашу страну одинаково хорошо воспринимают как на постсоветском, так и на европейском и азиатском пространстве. Необходимы меры по его активному продвижению в мире.

В задачу данного исследования входило узнать мнение населения, по каким критериям определяется степень уважения к стране. С этой целью респондентам были заданы следующие вопросы:

1. Что, прежде всего, на Ваш взгляд, вызывает уважение сегодня к Казахстану со стороны других государств?

2. Чем, прежде всего, должна обладать страна, чтобы вызывать уважение у других государств?

Мнения респондентов о критериях, определяющих степень уважения к стране, и их мнения о Казахстане по этому поводу отражены в таблице.

Таблица 3 – Степень уважения к стране

Критерии	Чем, прежде всего, должна обладать страна, чтобы вызывать уважение у других государств		Что вызывает уважение к современному Казахстану со стороны других государств	
	анкетный опрос	on-lin опрос	анкетный опрос	on-lin опрос
высокий уровень благосостояния	53,2%	76,3%	14,9%	7,8%
высокий уровень науки и техники	44,7%	69,7%	5,8%	2,9%
военная мощь	29,2%	34,4%	8,4%	1,8%
соблюдение прав человека	38,3%	65,6%	8,6%	8,9%
высокоразвитая культура	32,5%	59,8%	8,8%	4,9%
богатые природные ресурсы	23,5%	27,6%	68,8%	74,6%
большая территория	11,2%	14,1%	43,8%	51,9%
развитая система образования	29,6%	56,9%	6,0%	5,8%
Казахстан сегодня не вызывает уважения			1,9%	11,0%
затрудняюсь ответить	3,9%	2,4%	9,2%	13,9%
другое	3,8%	0	1,2%	
Примечание – составлено автором				

Ранжирование ответов респондентов показало, что наиболее значимыми факторами, вызывающими уважение к любой стране со стороны других государств, являются высокий уровень благосостояния населения, высокий уровень развития науки и техники, соблюдение прав человека, развитая система образования, высокоразвитая культура. На эти факторы приходится больший процент ответов. Менее значимыми факторами, по мнению участников опроса, является наличие большой территории.

Сопоставление ответов по данным вопросам показал, что Казахстан по мнению населения в настоящее время представляет интерес для других государств только своими природными ресурсами и территориями. Среди опрошенных (в обеих группах) оказались и такие, кто не нашел ни одного фактора, по которому можно уважать Казахстан. Их, в первой группе, оказалось 1,9% и 11,0% во второй.

Полученные результаты показали, что наши соотечественники имеют достаточно четкое представление о том, каким должен стать Казахстан для вхождения в число 30 конкурентоспособных стран мира согласно Стратегии «Казахстан - 2050». Чтобы стать конкурентоспособной страной надо в первую очередь поднять качество жизни населения. Конкурентоспособная страна, это та страна, в которой хочется жить, где высокий уровень благосостояния народа, высокий уровень развития науки и техники, соблюдение прав человека, развитая система образования и высокоразвита культура. Именно эти ключевые факторы станут показателями конкурентоспособности нашей страны.

К сожалению, в настоящее время главным конкурентным преимуществом Казахстана является только его огромная территория с большим количеством природных запасов.

В ходе данного исследования был выявлен достаточно высокий уровень патриотизма наших граждан. Так, на вопрос «Гордитесь ли Вы своей страной?» 80% участников анкетного опроса ответили утвердительно. Среди участников on-line опроса, утвердительно ответивших на данный вопрос, также значительное большинство – 74,2%. Четверть респондентов ответили «нет».

Таблица 4 – Ответы на вопрос «Гордитесь ли Вы своей страной?» (в разрезе возрастов, в %)

Варианты ответов	Вопрос: «Гордитесь ли Вы своей страной?»											
	До 20 лет		21-30 лет		31-40 лет		41-50 лет		51-60 лет		60 лет и старше	
	Анкетный опрос	on-line опрос	Анкетный опрос	on-line опрос	Анкетный опрос	on-line опрос	Анкетный опрос	on-line опрос	Анкетный опрос	on-line опрос	Анкетный опрос	on-line опрос
да	86,3	87,5	81,1	75,8	78,0	75,1	80,1	66,1	74,1	79,2	94,7	71,4
нет	4,1	12,5	5,5	24,2	2,4	24,9	5,4	33,9	3,4	20,8	0	28,
затрудняюсь ответить	9,6		13,4		19,6		14,5		22,4		5,3	

Примечание – составлено автором

Анализ по возрастным категориям показал, что процент утвердительных ответов выше у молодежи до 20 лет.

Сомнения, вызванные по поводу достаточно высокого показателя по варианту ответов «нет» у участников on-line опроса, были опровергнуты результатами анкетного опроса. Удельный вес по этому показателю у участников анкетного опроса составил только 4,3%, а остальные 15,3% составили те, кто затруднились ответить на данный вопрос.

Таблица 5 – Ответы на вопрос: «Гордитесь ли Вы своей страной?» (в разрезе национальностей)

Варианты ответов	Вопрос «Гордитесь ли Вы своей страной?»											
	казахи		русские		украинцы		татары		корейцы		другие	
	Анкетный опрос	on-line опрос	Анкетный опрос	on-line опрос	Анкетный опрос	on-line опрос	Анкетный опрос	on-line опрос	Анкетный опрос	on-line опрос	Анкетный опрос	on-line опрос
да	85,5%	85,9%	70,3%	65,2%	68,4%	51,7%	77,1%	75,0%	76,9%	100%	72,4%	62,5%

Продолжение таблицы 5

нет	2,3%	14,1%	8,0%	34,8%	5,3%	48,3%	8,6%	25,0%	7,7%	0%	6,9%	37,5%
затрудняюсь ответить	12,1%		21,7%		26,3%		14,3%		15,4%		20,7%	
Примечание – составлено автором												

Рассмотрение результатов по этническому признаку среди участников первой группы демонстрирует схожесть с вариантом ответов «нет». В данном случае удельный вес отрицательных ответов, как в первом случае, составил 4,3%, затруднивших ответить – 15,3%.

По этническому срезу среди не коренной национальности большая лояльность к стране наблюдается у корейцев и татар.

В целом можно сделать вывод о том, что большинство населения достаточно лояльно к Казахстану.

Отрадно было отметить, что любимым местом отдыха для более половины респондентов анкетного опроса (55,4%) является Казахстан. Чуть более четверти (27,1%) предпочитают отдыхать в Турции, около 10% отпуск желают проводить в Европе.

Среди участников on-line опроса ответы распределились следующим образом: в Казахстане – 38,2%, в Европе – 14,4%, Турции – 10,9%. Желających отдохнуть в других странах колеблется в пределах от 4,1 до 0,8%.

Учитывая все богатство и многообразие природных и культурных достопримечательностей республики, можем с определенной долей уверенности предположить, что Казахстан может стать любимым местом отдыха не только для наших соотечественников, но и представителей других государств. Необходимы действенные программы по развитию внутреннего туризма.

Этот вывод сделан с учетом результатов глубинных интервью, проведенных среди представителей туристических компаний. Практически все участники были едины во мнении, что Казахстан является привлекательным местом для отдыха не только для собственных граждан, но и иностранных туристов. Но как высказался один из иностранных экспертов, работающих несколько лет в Казахстане: «Туризм в Казахстане – это то, что надо открывать заново».

Главной проблемой в неразвитости внутреннего туризма эксперты назвали малоэффективную систему управления на местах, слабую материальную базу, неразвитость инфраструктуры туризма, недостаточно квалифицированный уровень работников данной сферы, отсутствие информационной и финансовой поддержки со стороны местных властей.

Отсутствие информации о достопримечательностях Казахстана, его самобытной культуре, природе, истории за ее пределами, по мнению участников глубинных интервью, является основным препятствием для привлечения иностранных туристов. Выход из этой ситуации они видят в активном участии в международных выставках, создании рекламы на ведущих телевизионных каналах по всему миру.

Надо отметить, что в настоящее время в связи с подготовкой к «ЭКСПО - 2017» вопросам развития внутреннего туризма стало уделяться больше внимания со стороны государства. Так, из бюджетов регионов в 2014 г. на развитие туризма будет выделено более 553 млн тенге [2].

Интересные результаты выявил вопрос о предпочтительном городе для постоянного проживания.

Подавляющее большинство респондентов первой группы и более половины из второй группы на вопрос: «В каких казахстанских городах Вы согласились бы жить?» выбрали Алматы и Астану. При этом, Алматы пользуется большей популярностью, чем Астана. Желających жить в Алматы почти в два раза выше, чем в Астане (53,1% против 27,9%).

Среди участников on-line опроса Алматы предпочитают 30,1%, Астану – 21,2%.

Самым непопулярным местом для проживания по данным опроса стали Усть-Каменогорск и Актау. На эти города приходятся самые низкие показатели по республике.

В разрезе городов в Усть-Каменогорске готовы жить 35,6% участников анкетного опроса из этого города. В основном это респонденты старшего возраста, от 41 лет и выше, а 49,1% желали бы проживать в Алматы и Астане.

Причина, по которой выбирают эти города, заключается не в том, что люди не хотят жить в других городах, а в том, возможно, что местные исполнительные органы мало уделяют внимания вопросам повышения качества жизни, развитию культурной и образовательной инфраструктуры своих регионов. Молодежь выбирает Алматы и Астану из-за перспективы профессионального роста и повышения своего благосостояния. Такой вывод сделан из данных глубинных интервью. Их анализ показывает, что на местах отсутствует целенаправленная работа, направленная на создание привлекательного образа регионов, на развитие культуры и искусства, пропаганду собственных достижений. Не ведется работа по распространению информации об истории казахского народа, его культуре среди иностранцев, работающих в Казахстане.

К примеру, ни один из представителей зарубежных государств, в настоящее время работающих в Казахстане, не мог назвать имен казахстанских деятелей культуры и искусства. Не имеют понятия, кто такие Абай, Шакарим, М. Ауэзов, А. Костеев, не говоря о современных представителях данной сферы. Однако, они готовы знать больше о нашей стране, но проблема заключается в том, что нет соответствующей литературы на иностранных языках, не организовываются выставки, фестивали, просмотры фильмов, спектаклей казахстанских режиссеров. Театры в областных центрах не развиваются.

Эксперты отмечают, что в республике действуют 54 театра. Однако усилия Министерства культуры и информации РК направлены на развитие 9 театров в Алматы и двух в Астане. Развитие культуры на местах и судьба областных театров всецело зависит от отношения акима к искусству.

Из-за низкой заработной платы и не обеспеченности жильем выпускники вузов не едут в регионы. Эта ситуация порождает нехватку кадров на местах.

Казахстанское правительство в 2012 г. утвердило программу «Развитие регионов» от 04.10.2012 № 1258. Программа направлена на решение актуальных социально-экономических проблем региона на перспективу.

Сроки реализации программы до 2020 г. Успешной реализации данной программы, на наш взгляд, может способствовать маркетинг территорий, который позволит выявить конкурентные преимущества и сформировать положительный образ региона.

Регионы Казахстана должны быть интересными для инвесторов не только своими природными ресурсами, они должны стать перспективными для проживания и ведения бизнеса. Успешность такой работы во многом определяется не только географическим положением, природными ресурсами, размером и климатом региона, но и имиджем, инвестиционным климатом, уровнем развития человеческого капитала, развитостью инфраструктуры, уровнем менеджмента и другими социокультурными показателями. Умело выстроенный маркетинг территорий в рамках программы «Развитие регионов» позволит сделать их привлекательным как для собственного населения, так для иностранных инвесторов.

Результаты опроса показали, что подавляющая часть его участников (82,7%) знает о том, что Казахстан готовится к проведению «ЭКСПО-2017».

Для справки, «Экспо-2017. Астана» – это планируемая международная выставка, признанная Бюро международных выставок (МБВ), которая состоится в 2017 г. в Казахстане. Тема выставки: «Энергия будущего».

«Экспо-2017» ожидает участия более 100 стран и международных организаций, 2-3 миллиона посетителей [3].

Наибольшая осведомленность наблюдается в г. Астане. Здесь об «ЭКСПО-2017» (Expo 2017 АСТАНА) знают 96,1% опрошенных, наименьшая – в г. Актау. Практически каждый четвертый из участников опроса из г. Актау не слышал о выставке.

Среди участников on-line опроса процент не знающих про «ЭКСПО-2017», составляет 13,9%, 53,6% «что-то слышали». А те, кто внимательно следит за ходом подготовки к международной выставке, составляют 32,4%. Большой интерес к выставке наблюдается у молодежи, чем у представителей среднего и старшего поколения. Удельный вес молодежи «до 20 лет» и «от 21 года до 40 лет» составляет 48% против 38,5% «от 41 года до 50» и «старше 60 лет».

По мнению 42,6% респондентов первой группы, проведение «Экспо-2017» улучшит имидж страны, 36,9% считают, что увеличатся инвестиции в экономику и только 5,6% верят в то, что проведение «ЭКСПО-2017» приведет к увеличению потока туристов в страну.

Большая часть респондентов второй группы также склонна верить в то, что проведение выставки благоприятно скажется на имидже Казахстана. Так считают 32,3% из числа опрошенных. Более четверти (26,1%) полагают, что увеличится приток инвестиций в страну. Никаких выгод от проведения выставки не видит каждый четвертый (27,1%). Также как и в первой группе, небольшой процент тех, кто верит, что выставка способствует притоку туристов. Этот показатель составляет (9,2%).

Однако, по мнению депутата Дариги Назарбаевой «проведение «ЭКСПО-2017» даст новый импульс развитию туризма. Ожидается прибытие более 2 миллионов туристов, с учетом внутренних туристов [4].

Как считает генеральный секретарь Всемирной туристской организации ООН Тале Рифаин, интерес к Казахстану возрастает. Это благодаря разнообразию культур и гостеприимству казахского народа. По его словам, организация «мегасобытий, как ЭКСПО, представляют определенные сложности и трудности», однако его позитивное влияние на Казахстан будут ощущать и спустя десятилетия [5].

Есть большая вероятность того, что при правильно построенной работе данные прогнозы оправдаются.

Результаты исследования также позволили сделать вывод о том, что товары отечественных производителей пользуются большей популярностью у населения. Среди товаров отечественных производителей отмечены такие торговые марки как конфеты кондитерской фабрики «Рахат», молочная продукция компании «Фудмастер», «Адал», хлебобулочные изделия «Акса́й-нан», макаронные изделия «Султан», «Цесна» и др.

Популярность казахстанским товарам обеспечивает их натуральная основа. Практически все продукты питания отечественных производителей изготавливаются из натуральных продуктов. Это качество было отмечено и представителями иностранных компаний, принявших участие в интервью.

Был сделан вывод о том, что продукты питания казахстанских производителей являются здоровыми, безопасными и чистыми с экологической точки зрения.

Факторы, тормозящие развитие Казахстана

Не стали неожиданностью результаты ответов касательно факторов, препятствующих интенсивному развитию Казахстана. И в первой (65,5%) и во второй (81%) группе наибольшее число респондентов указало – «коррупция».

Практически каждый третий участников анкетного опроса (39,2%) отметил «недостаточный уровень развития науки и технологий», «низкий уровень благосостояния населения страны» (36,0%) и «бюрократия» (31,1%), а каждый четвертый (25,8%) – «нарушение прав человека».

Ответы участников on-line опроса распределились следующим образом: «бюрократия» – 56%, «низкий уровень благосостояния населения страны» – 51,6 %, «недостаточный уровень развития науки и технологий» – 42,8%, «нарушение прав человека» – 37,1%.

Ранжирование ответов по степени значимости показывает, что главным тормозом для развития страны является коррупция. Полученные результаты подтверждаются и данными компании «Transparency International», согласно которым в 2013 г. рейтинг Казахстана в Индексе восприятия коррупции (Corruption Perceptions Index – CPI) снизился на 7 пунктов и занял 140 место, против 133 места в 2012 г. [6].

По мнению экспертов, Казахстан не стоит на месте, совершенствуется законодательство по борьбе с коррупцией, активно работает финансовая полиция, реформируется система.

Правительством принят ряд важных антикоррупционных документов. Утверждена отраслевая программа по противодействию коррупции в Республике Казахстан на 2011-2015 гг. Ранее был принят Закон РК «О борьбе с коррупцией» от 2 июля 1998 года.

В 2010 г. был принят Закон Республики Казахстан №371 – IV «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам государственной службы и борьбы с коррупцией».

По Индексу восприятия коррупции «Казахстан является менее коррумпированной среди пяти республик Центральной Азии, тем не менее, его рейтинг ниже многих других стран Евразии, в том числе Грузии, Армении и России» [7].

Вторым фактором по значимости отмечена «бюрократия». То, что бюрократия стала один из сдерживающих факторов развития страны, подтверждают и результаты социологического опроса, проведенного научно-исследовательской ассоциацией «Институт демократии». Опрос был проведен во всех регионах Казахстана, а также в Астане и Алматы с 1 по 7 ноября 2013 г.

По его итогам был сделан вывод о том, что проблема бюрократии в Казахстане имеет место, и население понимает, что ее последствия не всегда благоприятны для дальнейшего форсированного развития страны [8].

На большие бюрократические проволочки указывали и участники глубинных интервью. К примеру, как и представители иностранных компаний, так и отечественные товаропроизводители указывали на наличие различных бюрократических барьеров, бумажной волокиты и разрешительных процедур, усугубляющих коррупцию в стране.

***Из глубинного интервью.** Много уходит времени на получение необходимых разрешительных документов. Если надо сделать быстро, нужно платить. Я не против, готов платить. Если бы писали, сколько и куда, в какое время. Но я за то, чтобы это было узаконено. Пусть напишут, что сколько стоит. И я буду платить, но открыто. Дело в том, что нам, иностранцам, трудно, мы не знаем, кому давать деньги и сколько. С 20 декабря по 20 февраля в Казахстане проводился мониторинг качества оказания государственных услуг. Основная цель мониторинга заключалась в выявлении административных барьеров в данной сфере. В ходе мониторинга было выявлено, что в сфере оказания государственных услуг имеется масса проблем, начиная от многочисленных нарушений сроков оказания услуги и несовершенства стандартов до коррупционных проявлений со стороны государственных служащих [9].*

Как отмечает руководитель инвестиционного департамента ОЭСР Стивен Томсен, в Казахстане «...у компаний большое количество времени уходит на то, чтобы зарегистрировать свой бизнес» [10].

Таким образом, проведенное исследование подтвердило наличие в стране проблем связанных с бюрократией и коррупцией.

Несмотря на то, что Казахстан по уровню производства относится к среднеразвитым государствам, таким как Россия, Польша, Турция, практически каждый второй участник on-line опроса и каждый третий анкетного опроса в качестве сдерживающего фактора указал «низкий уровень благосостояния населения страны».

Самые высокие проценты по данному фактору показали участники анкетного опроса в г. Усть-Каменогорске – 52,5%, Актау – 44,6%, Алматы – 39,1%. Самый низкий – в г. Чимкент – 8,3%.

Среди участников on-line опроса самые высокие проценты приходятся на города: Кокшетау, Ридер и Тараз – 23,8%, Кустанай, Актау, Петропавловск – от 21,9% до 20,9%. Самый низкий показатель в г. Атырау – 14,6%.

Вопросы повышения благосостояния граждан страны являются приоритетными в государственной политике Казахстана. Правительством страны принят ряд важных программных документов, направленных на улучшение жизни населения. Так, согласно «Стратегическому плану развития Республики Казахстан до 2020 г.», утвержденному Президентом Республики Казахстан от 1 февраля 2010 г., доля населения с доходами ниже прожиточного минимума должно снизиться до 8%.

В ходе реализации Программы «Занятость-2020», утвержденной Постановлением Правительства Республики Казахстан от 31 марта 2011 г. №316 к 2015 г., уровень бедности должен снизиться до 6%.

Несмотря на то, что Всемирным банком в 2013 г. в Казахстане зафиксирован самый высокий доход на душу населения среди стран Центральной Азии – 9730 долл., и показатель по уровню бедности населения сокращается, население страны не стало жить лучше.

По мнению экспертов, это происходит из-за того, что значительную часть продовольствия мы завозим. Вместе с продовольствием «завозится» и инфляция. Решение проблемы они видят в развитии производства готовой продукции [11].

Недостаточный уровень развития науки и технологий, как один сдерживающих факторов подъема страны, был отмечен 39,2% участниками анкетного опроса и 42,8% on-line опроса.

В Послании Президента Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Казахстанский путь-2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее», в качестве одного из главных приоритетов развития страны определено создание наукоемкой экономики путем повышения потенциала казахстанской науки. Правительство Казахстана должно «разработать план поэтапного увеличения финансирования научных конкретных разработок и открытий, работающих на страну, и доведения их показателей до уровня развитых стран» [12].

Перспективы развития научной сферы во многом определяются показателями финансирования данной отрасли.

В Казахстане, несмотря на то, что финансирование научно-исследовательской деятельности постоянно увеличивается, к примеру с 2001 по 2005 г. возросло в 3,5 раза, доля ВВП, выделяемая на НИ-ОКР, оставалась низкой вплоть до принятия в 2011 г. нового Закона РК «О науке» [13].

В законе была закреплена новая модель системы управления и финансирования науки. Согласно ему, в настоящее время в Казахстане финансируются не научные учреждения, а научно-исследовательские проекты. Законодательно закреплены три вида финансирования: базовое, программно-целевое и грантовое.

Как видно из рисунка, с принятием нового Закона РК «О науке» по абсолютным цифрам наблюдается ежегодное увеличение финансирования науки. Так, если в 2010 г. на развитие науки из государственного бюджета было выделено 20,2 млрд. тенге, в 2011 г. – 26,8 млрд. тенге, то в 2012 г. этот показатель составил 46,6 млрд. тенге, т.е. увеличилось в два раза.

Рисунок 1 – Финансирование науки

Источник – материалы круглого стола «Система оценки и отбора научных исследований, укрепление партнерства в исследовательской деятельности», г. Усть-Каменогорск, 2014.

Увеличение финансирования научных исследований отразилось и в публикационной активности ученых Казахстана. Так, по данным, представленным на рисунке, видно, что с 2011 по 2013 г. публикации ученых в рейтинговых журналах возросли более чем в два раза.

Рисунок 2 – Публикации ученых Казахстана в рейтинговых журналах

Источник – материалы круглого стола «Система оценки и отбора научных исследований, укрепление партнерства в исследовательской деятельности», г. Усть-Каменогорск, 2014.

Как показал проведенный анализ, в настоящее время государством достаточно успешно решаются вопросы развития научной сферы. Однако имеется проблема невостребованности результатов научных исследований в реальном секторе экономики. Нужны механизмы, которые позволили бы разработки ученых превратить в технологии, обеспечив тем самым развитие экономики страны и улучшение качества жизни населения.

В настоящее время в Казахстане наблюдается низкий уровень инновационной активности. Она составляет 4,3%, в то время как в Германии этот показатель составляет – 80%, в США, Швеции, Франции – около 50%, в России – 9,1% [14].

По мнению экспертов, основными проблемами инновационной политики в Казахстане является «отсутствие системного подхода в государственном управлении и некомпетентность государственных чиновников» [15].

Среди причин, тормозящих развитие казахстанских инноваций, эксперты назвали недостаточность финансовых ресурсов для проведения исследований, административные барьеры, отсутствие государственной поддержки. Важным аспектом, по их мнению, является недостаточный кадровый потенциал для развития инноваций [16].

Формирование развитой научной системы, способной генерировать новые фундаментальные и прикладные знания, как основы продуктивной инновационной системы, – одна из первоочередных государственных задач, на решение которой направлена принятая в 2012 г. Концепция инновационного развития Республики Казахстан до 2030 г.

Согласно ей затраты на НИОКР к 2020 г. в процентах от ВВП составят 2%, а к 2030 г. – 4%. Будет усилена работа по обеспечению интеграции науки и производства.

Концепцией предполагается, что «не менее 1 % от годового дохода недропользователей будет направлено на финансирование НИОКР, а также элементов индустриально-инновационной инфраструк-

туры. Кроме того, ежегодно 10 % от чистой прибыли группы компаний АО «ФНБ «Самрук-Казына» будет направляться на развитие инноваций.

Прямое вовлечение государства в инфраструктуру для инновационной деятельности в первую очередь будет ориентировано на строительство специальных экономических зон, промышленных зон, технопарков, бизнес-инкубаторов, конструкторских бюро, центров коммерциализации, а также научно-технической инфраструктуры при государственных научно-исследовательских институтах и университетах.

В целях определения участия бизнес-сообщества в научных разработках будет разработана «Дорожная карта «Бизнес и Наука-2020» [17].

Из этого следует, что в Казахстане ведется работа по искоренению коррупции и бюрократии, создаются условия для дальнейшего интенсивного развития науки и технологий.

Еще одним фактором, тормозящим развитие Казахстана, является «несоблюдение прав человека». Без решения этого вопроса станет невозможно сформировать образ привлекательного Казахстана. Мировые рейтинги, определяющие конкурентоспособность и привлекательность стран, кроме состояния экономики и финансов также учитывают внутреннюю и внешнюю политическую ситуацию, качество жизни граждан, экологическую обстановку, наличие развитых социальных институтов, уровень политических свобод.

В Казахстане действует Комиссия по правам человека при Президенте Республики Казахстан. По словам Председателя Комиссии по правам человека при Президенте РК К. Султанова, «действующее законодательство страны создает все правовые условия для свободной реализации гражданами своих прав и свобод» [18].

Причинами неэффективности работы в данной сфере К. Султанов называет: инерцию общественного сознания, проявляющуюся в традициях патернализма и правовом нигилизме, пробелы в законодательстве и механизмах правоприменения, мешающие гражданам реализовать свои права и свободы в полном объеме. Решение проблем с соблюдением прав человека, по его мнению, зависит от системной работы государственных институтов и неправительственных правозащитных организаций [19].

Список литературы

- 1 Коскина А. Депутат Д. Назарбаева: Формирование имиджа Казахстана за рубежом должно вестись системно [Электрон. ресурс]. – 2013. – URL: <http://www.zakon.kz/4593836-deputat-d.nazarbaeva-formirovanie.html>. (дата обращения: 21.03.2014)
- 2 На развитие туризма в Казахстане в 2014 году выделили 553 млн тенге [Электрон. ресурс]. – 2014. – URL: <http://today.kz/news/economics/2014-01-13/100862/>. (дата обращения: 18.12.2013)
- 3 Всемирная выставка (2017) [Электрон. ресурс]. – URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D0%B2%D1%8B%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%B0_%282017%29. (дата обращения: 20.04.2014)
- 4 Выставку «ЭКСПО-2017» смогут посетить более 5 млн человек [Электрон. ресурс]. – 2014. – URL: https://total.kz/society/2014/03/18/vystavku_ekspo_2017_smogut_poset. (дата обращения: 30.01.2014)
- 5 Назарбаев поручил усилить борьбу с коррупцией после ухудшения рейтинга Казахстана в CPI [Электрон. ресурс]. – 2013. – URL: <http://www.russianskz.info/politics/5163-nazarbaev-poruchil-usilit-borbu-s-korrupciey-posle-uhudsheniya-reytinga-kazahstana-v-cpi.html>. (дата обращения: 16.05.2014)
- 6 «Transparency Kazakhstan»: реформы «нон-стоп» мешают борьбе с коррупцией [Электрон. ресурс]. – 2014. – URL: <http://www.nomad.su/?a=10-201402030022>. (дата обращения: 12.06.2014)
- 7 Проблему бюрократии население Казахстана ощущает в полной мере – соцопрос [Электрон. ресурс]. – 2013. – URL: <http://news.gazeta.kz/art.asp?aid=388491>. (дата обращения: 18.05.2014)
- 8 Наибольший уровень коррупции имеется в департаментах архитектурно-строительного контроля [Электрон. ресурс]. – 2014. – URL: <http://palata.kz/ru/media-about-us/2450>. (дата обращения: 20.07.2014)

- 9 Балаева Е. Инвесторов пугает бюрократия Казахстана [Электрон. ресурс]. – 2012. – URL: <http://fin.zakon.kz/4480573-investorov-pugaet-bjurokratija.html>. (дата обращения: 16.03.2014)
- 10 Урманов А. Бедность не порок, а просто цифры [Электрон. ресурс] // Караван. – 2012. – 27 января. – URL: <http://www.caravan.kz/article/40495>. (дата обращения: 21.03.2014)
- 11 Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее [Электрон. ресурс]. – 2014. – URL: http://www.akorda.kz/ru/page/page_215750_poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-nazarbaeva-narodu-kazakhstana-17-yanvarya-2014-g. (дата обращения: 13.04.2014)
- 12 Концепция инновационного развития Республики Казахстан до 2020 года (Утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 4 июня 2013 года № 579) [Электрон. ресурс]. – 2013. – URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1300000579>. (дата обращения: 21.03.2014)
- 13 Сагиева Р. К., Жупарова А. С. Инновационные процессы в Казахстане в мнениях экспертов // Социс. – № 9. – 2013. – С. 110-111.
- 14 Melnyk, V., Giarratana, M., Torres, A. Marking your trade: Cultural factors in the prolongation of trademarks // Journal of Business Research. – 2014. – № 67 (4). – pp. 478-485. DOI: 10.1016/j.jbusres.2013.06.003.
- 15 Zielke, S., Komor, M. Cross-national differences in price-role orientation and their impact on retail markets // Journal of the Academy of Marketing Science. – 2014. DOI: 10.1007/s11747-014-0379-4.
- 16 Ahn, M.J., Wu, H.-C. The Art of Nation Branding - National Branding Value and the Role of Government and the Arts and Culture Sector // Public Organization Review. – 2013. – pp. 1-17. DOI: 10.1007/s11115-013-0255-6.
- 17 Neulinger, A., Bech-Larsen, T., Rosendahl, J., Hermannsdóttir, A., Karveliëne, R., Kaufmann, H.R., Orphanidou, Y., Petrovičová, J., van der Veen, A. Consumption patterns and cultural values in Europe // Consumption Culture in Europe: Insight into the Beverage Industry. – 2013. – pp. 211-257. DOI: 10.4018/978-1-4666-2857-1.ch006.
- 18 Khanwalkar, S. Branding national issues: India and the branding bandwagon // Social Semiotics. – 2013. – № 23 (4). – pp. 517-522. DOI: 10.1080/10350330.2013.799007.

References

- 1 Koskina A. (2013), "Deputat D. Nazarbaeva: Formirovanie imidzha Kazakhstana za rubezhom dolzhno vestis' sistemno", available at: <http://www.zakon.kz/4593836-deputat-d.nazarbaeva-formirovanie.html>. (Accessed March, 21, 2014) (In Russian)
- 2 "Na razvitie turizma v Kazakhstane v 2014 godu vydেলili 553 mln. Tenge" (2014), available at: <http://today.kz/news/economics/2014-01-13/100862/>. (Accessed December, 18, 2014) (In Russian)
- 3 "Vsemirnaya vystavka (2017)", available at: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D0%B2%D1%8B%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%B0_%282017%29. (Accessed April, 20, 2014) (In Russian)
- 4 "Vystavku "EKSP0-2017" smogut posetit' bolee 5 mln. Chelovek" (2014), available at: https://total.kz/society/2014/03/18/vystavku_ekspo_2017_smogut_poset. (Accessed January 30, 2014) (In Russian)
- 5 "Nazarbaev poruchil usilit' bor'bu s korrupciei posle ukhudsheniya reitinga Kazakhstana v CPI" (2013), available at: <http://www.russianskz.info/politics/5163-nazarbaev-poruchil-usilit-borbu-s-korrupciey-posle-uhudsheniya-reytinga-kazahstana-v-cpi.html>. (Accessed May, 16, 2014) (In Russian)
- 6 "Transparency Kazakhstan": reformy "non-stop" meshayut bor'be s korrupciei" (2014), available at: <http://www.nomad.su/?a=10-201402030022>. (Accessed June, 12, 2014) (In Russian)
- 7 "Problemu byurokratii naselenie Kazakhstana oshchushchaet v polnoi mere – sotsopros"» (2013), available at: <http://news.gazeta.kz/art.asp?aid=388491>. (Accessed May, 18, 2014) (In Russian)
- 8 "Naibol'shii uroven' korrupcii imeetsya v departamentakh arkhitekturno-stroitel'nogo kontrolya" (2014), available at: <http://palata.kz/ru/media-about-us/2450>. (Accessed July, 20, 2014) (In Russian)

- 9 Balaeva E. (2012), "Investorov pugaet byurokratiya Kazakhstana" available at: <http://fin.zakon.kz/4480573-investorov-pugaet-bjurokratija.html>. (Accessed March, 16, 2014) (In Russian)
- 10 Urmanov A. (2012), "Bednost' ne porok, a prosto tsifry", *Karavan*, 27 January, available at: <http://www.caravan.kz/article/40495>. (Accessed May, 21, 2014) (In Russian)
- 11 "Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan N. Nazarbaeva narodu Kazakhstana. Kazakhstanskii put' – 2050: Edinaya tsel', edinye interesy, edinoe budushchee" (2014), available at: http://www.akorda.kz/ru/page/page_215750_poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-nazarbaeva-narodu-kazakhstan-17-yanvarya-2014-g. (Accessed April, 13, 2014) (In Russian)
- 12 "Kontsepsiya innovatsionnogo razvitiya Respubliki Kazakhstan do 2020 goda (Utverzhdena Ukazom Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 4 iyunya 2013 goda № 579)" (2013), available at: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1300000579>. (Accessed March, 21, 2014) (In Russian)
- 13 Sagieva R.K., Zhuparova A.S. (2013), "Innovatsionnye protsessy v Kazakhstane v mneniyakh ekspertov", *Sotsis*, Vol. 9, pp. 110-111.
- 14 Melnyk, V., Giarratana, M., Torres, A. (2014), "Marking your trade: Cultural factors in the prolongation of trademarks", *Journal of Business Research*, Vol. 67 No. 4, pp. 478-485. DOI: 10.1016/j.jbusres.2013.06.003.
- 15 Zielke, S., Komor, M. (2014), "Cross-national differences in price-role orientation and their impact on retail markets", *Journal of the Academy of Marketing Science*. DOI: 10.1007/s11747-014-0379-4.
- 16 Ahn, M.J., Wu, H.-C. (2013), "The Art of Nation Branding - National Branding Value and the Role of Government and the Arts and Culture Sector", *Public Organization Review*, pp. 1-17. DOI: 10.1007/s11115-013-0255-6.
- 17 Neulinger, A., Bech-Larsen, T., Rosendahl, J., Hermannsdóttir, A., Karveliëne, R., Kaufmann, H.R., Orphanidou, Y., Petrovičová, J., van der Veen, A. (2013), "Consumption patterns and cultural values in Europe", *Consumption Culture in Europe: Insight into the Beverage Industry*, pp. 211-257. DOI: 10.4018/978-1-4666-2857-1.ch006.
- 18 Khanwalkar, S. (2013), "Branding national issues: India and the branding bandwagon", *Social Semiotics*, Vol. 23 No. 4, pp. 517-522. DOI: 10.1080/10350330.2013.799007.

Түйін

Жүргізілген зерттеу нәтижелері Қазақстан халқында өз елімен байланысты теріс ассоциациялар басым деген гипотезаны растамады, ел азаматтарында өз отанына деген айтарлықтай позитивті ойлар қалыптасқан. Автор Қазақстан елімен ассоциацияланатын негізгі факторларды, сондай-ақ Қазақстан имиджінің қалыптасуына әсер ететін факторларды анықтаған.

Summary

The results of research conducted have not proved the hypothesis that Kazakhstan's population has prevailingly negative associations connected with its own country. On the contrary, the country's citizens have sufficiently positive relation to its motherland. The author reveals the main factors associated with Kazakhstan as a country. In addition, factors influencing the creating of the Kazakhstan image are discussed in the work.

Материал поступил
в редакцию 21.09.2014

JEL classification: F14: Country and Industry Studies of Trade

S. S. Tamenova,
Candidate of Economy Sciences, Professor,
Director Institute of Institute for Social Economic Researches,
T.Ryskulov Kazakh Economic University,
Almaty, The Republic of Kazakhstan

FOREIGN TRADE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: CURRENT SITUATION AND PROSPECTS

Abstract

Purpose – the article provides an analysis of the current situation of the development of the foreign trade of the Republic of Kazakhstan and gives the characteristics of the structure of goods turnover. The work also discusses the being implemented state policy for providing secure and stable foreign trade. Based on research conducted, the author offers recommendations to the state bodies on the prospects of the development of the country's foreign trade.

Methodology – the article employs general scientific scholastic methods such as: observation, generalisation, comparison, deduction and induction, dialectical materialism, descriptive and comparative analysis.

Originality/value – the author has conducted a comprehensive analysis of foreign trade of the Republic of Kazakhstan from different points of view, among which are: regulating principles of foreign trade; modern tendencies in foreign trade policy; factors of foreign trade; instruments of increasing the effectiveness and prospects of further development of foreign trade. The research reveals factors and tendencies influencing the modern situation and the development of the foreign trade of Kazakhstan at the modern development stage.

Findings – the basis for increasing the effectiveness of foreign trade is the transition from the restrictively oriented export of goods to the diversification of export flows. Another way is the decrease of the import of goods by the increase in production capacity in Kazakhstan. It is necessary to tighten the control over the implementation of investment projects fulfilled in the frame of state programs. The next point is to strengthen the efforts to fight unnecessary bureaucracy and corruption in state bodies on control and monitoring of export and import activity and entrepreneurship activity. From the point of view of monetary policy, it is necessary to implement the transition to inflation targeting as oppose to hard hold of exchange rate.

Keywords – foreign trade, production, policy, monetary policy, tenge.

УДК 339.5

С.С. Таменова,
кандидат экономических наук, профессор,
директор Института социально-экономических исследований,
Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова,
г. Алматы, Республика Казахстана

ВНЕШНЯЯ ТОРГОВЛЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: ТЕКУЩЕЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Аннотация

Цель исследования – проанализировать текущее состояние развития внешней торговли Республики Казахстан, охарактеризовать структуру товарооборота страны, проводимую государственную политику по вопросам обеспечения безопасности и стабильности внешней торговли. На основе проведенного

исследования представить рекомендации государственным органам в части перспектив развития внешнеторговой деятельности страны.

Методология – в статье применяются общенаучные методы познания: наблюдение, обобщение, сравнение, дедукция и индукция, диалектико-материалистический подход, описательный и сравнительный анализ.

Оригинальность/ценность – автором проведен всесторонний анализ внешнеторговой деятельности Республики Казахстан с различных позиций, в числе которых: принципы регулирования внешней торговли; современные тренды внешнеторговой политики; факторы внешней торговли; инструменты повышения эффективности и перспективы дальнейшего развития внешней торговли. В исследовании выявлены факторы и тренды, оказывающее влияние на современное состояние и развитие внешней торговли Казахстана.

Выводы – основой для увеличения эффективности внешнеторговой деятельности в первую очередь является переход от узкоориентированного экспорта товаров к диверсификации экспортных потоков, а также снижение импорта товаров путем увеличения производственных мощностей в Казахстане. Необходимо ужесточить контроль над реализацией инвестиционных проектов, выполняемых в рамках государственных программ. Усилить борьбу с излишней бюрократией и коррупцией в государственных органах по контролю и надзору экспортно-импортной деятельности и предпринимательской деятельности. С точки зрения денежно-кредитной политики необходимо осуществить переход к инфляционному таргетированию против жесткого удержания обменного курса.

Ключевые слова – внешняя торговля, производство, политика, денежно-кредитная политика, тенге.

За годы независимости Казахстан достиг значительных результатов в сфере либерализации законодательной базы и государственной поддержки экспортеров, однако анализ внешнеторговой деятельности страны свидетельствует о сохранении серьезных структурных проблем.

На сегодняшний день отмечается высокая товарная концентрация казахстанского экспорта. Внутреннее производство в большинстве случаев является неконкурентоспособным, в этой связи львиная доля экспорта по-прежнему приходится на сырьевые товары, такие как нефть и газовый конденсат, металлы, зерно и т.д. При этом относительно низкая диверсификация торговых потоков в структуре экспорта товаров создает дополнительные риски.

По импорту товаров наблюдается, наоборот, существенная товарная диверсификация, при этом большую часть импорта составляют инвестиционные и промежуточные товары, т.е. товары практически не производимые в Казахстане. Кроме того, существенная часть потребительских товаров также поступает из-за границы.

Текущая структура товарооборота предусматривает высокую зависимость экспортных потоков от конъюнктуры сырьевых товарных рынков, при этом импорт товаров остается малоэластичным к внешним шокам и курсовым колебаниям. В свою очередь это создает высокую угрозу внешнеэкономической безопасности страны. Дополнительным испытанием для отечественных товаропроизводителей является вступление Казахстана в торговые союзы, такие как Таможенный союз и ВТО.

Анализ динамики товарооборота Республики Казахстан и влияющих внутренних факторов указывает на слабую теоретическую и практическую проработанность управления внешними торговыми потоками путем скоординированной денежно-кредитной политики, проводимой монетарными властями стран. В свою очередь, инструментарий монетарных органов управления позволяет существенно влиять на динамику внешней торговли страны, увеличивая эффективность и конкурентоспособность внутреннего производства.

Национальный банк РК проводит политику, нацеленную на обеспечение стабильности национальной валюты и сохранение благоприятной конкурентоспособной среды для отечественных производителей. *Политика управляемого плавания позволяет тенге балансировать на равновесном, «комфортном» для экономики уровне, при этом увеличивая золотовалютные активы и обеспечивая долгосрочную стабильность на валютном рынке [1].*

Тенге колеблется в узком коридоре в связи с проводимой политикой сглаживания трендов. В свою очередь, слабая эластичность курса значительно увеличивает относительную важность курсовых колебаний. Теоретически, при благоприятных условиях режим жестко управляемого (слабо-эластичного) обменного курса способствует притоку капитала в страну, который в свою очередь приводит к увеличению спроса (в том числе на импортные товары), тогда как в случае неблагоприятных внешних шоков не может служить в качестве буфера, и наоборот, усиливает девальвационные ожидания и давление на международные резервы страны [2].

Согласно нашему исследованию, наравне с политикой Правительства по стимулированию внутреннего производства и импортозамещения, политика монетарных органов управления, в частности политика обменного курса, также влияет на динамику внешних товарных потоков страны, при этом в условиях полного или частичного отсутствия тарифных барьеров их роль только усиливается. Таким образом, для Казахстана в рамках интеграционных процессов правильно подобранная монетарная политика и политика обменного курса тенге является немаловажным аспектом внешнеэкономической деятельности.

1. Какие принципы характерны в регулировании внешней торговли Казахстана?
2. Какие современные тренды характерны для внешней торговли Казахстана?
3. Какие факторы являются определяющими динамику внешней торговли Казахстана и насколько внешняя торговля Казахстана эластична к политике обменного курса?
4. Какими дополнительными инструментами можно увеличить эффективность внешней торговли?
5. Как инструменты денежно-кредитной политики могут повлиять на товарооборот Казахстана в перспективе?

Анализ полученных результатов и основные выводы по проведенным исследованиям.

В части принципов регулирования внешней торговли Казахстана

Результаты данного исследования демонстрируют стремление государства создать условия для расширения внешнеэкономических связей и поддержания отечественных экспортеров. В целом, анализ государственной внешнеторговой политики показывает, что Казахстан опирается на принципы открытости и свободной торговли, стремится занять полноправное место на международном рынке и усилить интеграцию в систему мирового хозяйства. Внешняя торговля для Казахстана выступает в качестве одного из главных факторов стратегического плана – обеспечения устойчивого экономического роста. Основным ориентиром государственной политики является превращение страны в региональный высокотехнологичный, экспортно-импортный, инвестиционный, финансовый и торговый центр.

На фоне стабилизации всей экономики страны происходит поэтапная либерализация регулирования внешнеэкономической деятельности. Так, анализ законодательной базы показывает, что страна прошла путь от режима жесткого контроля внешнеторговой деятельности до существенной либерализации:

- отменен механизм квотирования экспорта товаров;
- регулярно проводятся работы по сокращению перечня лицензируемых товаров;
- сняты пошлины почти на все товары экспорта;
- созданы 6 свободно-экономических зон по разным отраслям экономики;
- разработана гибкая схема преференций для определенных стратегических отраслей и компаний;
- для предотвращения ввоза некачественных товаров в республику совершенствуется система технического, санитарного, фитосанитарного и иного контроля;
- в рамках Таможенного союза создаются условия для свободной торговли между странами-участниками.

Важным из направлений государственной внешнеэкономической политики является создание единого экономического пространства в евразийском регионе с партнерами по Таможенному союзу. Кроме того, немаловажное значение для повышения открытости казахстанской экономики имеет вступление страны в ВТО.

В части современных трендов внешней торговли Казахстана

Результаты анализа внешней торговли демонстрируют высокую интеграцию страны в мировую экономику. Около половины производимых в стране товаров вывозится за границу, при этом значительная часть товаров потребления поступает через каналы импорта.

Последнюю динамику внешнеторговой деятельности страны можно разделить на несколько фаз:

1) 2005-2009 гг. – отмечено существенное улучшение внешней конъюнктуры на мировых рынках сырья. Экспорт и импорт Казахстана растут сопоставимыми высокими темпами.

2) 2009-2012 гг. – мировой финансово-экономический кризис отразился снижением внешнеэкономической активности страны, но быстрое восстановление мировых рынков сырья обозначило и быстрое восстановление экспорта Казахстана.

3) в 2012-2013 гг. году темпы роста импорта товаров увеличиваются в связи со вступлением страны в Таможенный союз. В 2013 г. объемы торговли, по данным платежного баланса, демонстрируют снижение. По данным официальной статистики, импорт товаров продолжил рост при снижении экспорта товаров [3].

В целом, можно сделать вывод, что внешняя ориентация казахстанской экономики обернулась динамичным развитием сырьевых отраслей, в то время как доля перерабатывающей и обрабатывающей сфер остается невысокой. Поэтому, несмотря на значительный прогресс в сфере внешнеэкономической либерализации, положительного ответа на вопрос о высокой степени внешнеторговой открытости Казахстана дать нельзя.

В части факторов внешней торговли Казахстана

Результаты данного исследования демонстрируют наличие множества факторов, влияющих на товарооборот страны, при этом они различаются в зависимости от страны партнера и структуры торговли. Так, несмотря на высокий удельный вес стран еврозоны в структуре торговли Казахстана, основным фактором торговли в данном направлении является конъюнктура сырьевых товарных рынков. Кроме того, степень прямого влияния макроэкономических изменений в еврозоне на ВВП Казахстана оценивается низкой.

Проведенные исследования демонстрируют растущий уровень влияния Китая на Казахстан, однако существенный рост экспорто-импортных операций между двумя странами в большой степени обеспечен за счет инвестиционной политики КНР.

Согласно анализу товарооборота страны курсовые колебания оказались существенными в условиях торговли с Россией. Тем не менее, вследствие доминирования в сложившейся структуре поставок в Россию товаров сырьевой продукции, чувствительность экспорта к курсовым колебаниям ограничена. В то время как импорт, в связи со значительными объемами несырьевых товаров, согласно проведенному анализу может иметь дополнительный существенный стимул для роста даже при умеренных темпах реального обесценения рубля. Согласно проведенным тестам причинности влияние реального курса рубля на обработанный импорт Казахстана из России усиливается, при одновременном снижении влияния реального курса тенге.

Наблюдаемые тренды, вероятнее всего, связаны с ограниченными колебаниями номинального курса тенге. В этой связи для увеличения конъюнктурных преимуществ казахстанских производителей на внутреннем и внешних рынках существует необходимость в осуществлении более гибкой политики при формировании курса тенге.

В части инструментов повышения эффективности внешней торговли Казахстан

В теоретическом контексте имеется большое количество мер прямого или конъюнктурного влияния государственного регулирования на увеличение эффективности торговой деятельности страны.

В программных и концептуальных документах в деталях прописаны государственные мероприятия по поддержке отечественных экспортеров и импортозамещающих компаний. Увеличение эффективности внешней торговли и производительности отечественных предприятий в средне- и долгосрочной перспективе в немаловажной степени зависит от реализации задач, предусмотренных в этих документах.

В исследовании был рассмотрен фактор денежно-кредитной политики Казахстана, так как в данном контексте имеются существенные недоработки. Одним из универсальных инструментов увели-

чения значимости обменного курса в условиях формирования торговых потоков является механизм валютной корзины.

Приведенный анализ подтверждает оптимальность (сбалансированность) действующего механизма расчета валютной корзины. Однако он демонстрирует свою слабую эластичность, при этом на практике механизм установления обменного курса четко не определен. Не определены также коридор колебаний и механизм корректировки курса.

Исследование показало, что реальное колебание тенге не должно превышать в годовом выражении целевой показатель по росту ВВП, который на 2014 г. установлен на уровне 6% [4]. При этом расчеты исторической динамики свидетельствуют, что вклад инфляции в индексе РЭОК составляет 2,96% (рассчитана как разница между месячными изменениями РЭОК и НЭОК), т.е. это означает, что НЭОК тенге, или его упрощенный вариант – мультивалютная корзина, может колебаться на уровне 3,04% в годовом выражении.

При этом, для достижения сбалансированности экономики и повышения эффективности товарооборота страны предлагается увеличивать эластичность курса тенге, давая возможность колебаться мультивалютной корзине в коридоре $\pm 3,04\%$ от значения прошлого года.

В части перспектив развития внешней торговли Казахстана и влияния инструментов денежно-кредитной политики

Проведенный анализ государственной внешнеторговой политики показывает, что основной целью остается создание эффективной и оперативной системы продвижения и защиты экономических интересов республики в ходе интеграции в мировую торговую систему. При этом, в случае сохранения исходных параметров на текущем уровне, экспорт товаров в номинальном выражении в 2014 г., по оценке, снизится на 4,2% к предыдущему периоду, в то время как с 2015 г. ожидается рост экспорта с темпами в среднем 8,7% в результате ожидаемого увеличения физического объема экспорта нефти. В темпах роста импорта наблюдается положительная динамика за прогнозируемый период. Номинальные темпы роста в среднем достигнут 11,6%. Наибольший темп роста импорта будет приходиться на 2015 г. и составит 12,8%.

Для расчета прогноза при различных сценариях обменного курса тенге были построены различные модели прогноза экспорта и импорта товаров, были проведены расчеты по прогнозу внешней торговли на 3 года (2014-2016) при сценарии обменного курса тенге на уровне 185 и более гибкого обменного курса.

В целом, полученные результаты свидетельствуют о высокой чувствительности экспорта товаров от нефтяных цен. Импорт товаров демонстрирует существенную эластичность к курсовым колебаниям. Так, при фиксированном обменном курсе ежегодный рост импорта товаров в прогнозном периоде составляет от 3,9-8,0%, тогда как гибкий обменный курс предусматривает ежегодный рост импорта товаров в 2014 г. на уровне $-0,7\%$, а в 2015-2016 гг. – на уровне 4,0-4,2% [3].

Таким образом, проведенные расчеты свидетельствуют о важности курсовой динамики в процессе образования импортных потоков. Более гибкий обменный курс позволит защитить отечественный рынок от иностранных конкурентов и даст возможность внутренним компаниям развивать собственное производство.

1. Принципы государственного регулирования внешнеторговой деятельности Казахстана формировались в условиях перехода от режима жесткого контроля до существенной либерализации.

На сегодняшний день одним из ключевых аспектов внешнеэкономической деятельности Казахстана является увеличение эффективности торговли в рамках Таможенного союза при максимизации выгоды от него. В этом контексте ведутся работы по диверсификации производственных мощностей, с уклоном на наукоемкие отрасли с высокой добавленной стоимостью [5].

Немаловажное значение для повышения открытости казахстанской экономики имеет вступление страны в ВТО. В настоящее время уже практически 90% казахстанских законов, регулирующих внешнеторговый режим, приведены в соответствие с нормами ВТО.

2. Структурные диспропорции внешней торговли Казахстана обусловлены ориентацией экспорта на сырьевые товары при импорте готовой продукции.

Внешнеэкономическая деятельность Казахстана является одним из наиболее значимых факторов в определении динамики развития страны, состава ВВП, внутреннего и внешнего спроса.

Доля экспорта товаров в период 2005-2013 гг. был на уровне 40,2%-57,1%. В свою очередь, за рассматриваемый период доля импорта увеличилась с 31,5% в 2005 г. до 43,1% в 2007 г., затем наблюдался в основном спад и в 2013 г. сократился до 28,0%.

Основными торговыми партнерами Казахстана являются страны Европейского монетарного союза, Таможенного союза, Китай и Украина.

Анализ динамика товарооборота страны за период 2005-2013 гг. показывает, что удельный вес выборки из стран ЕМС, ТС, Китая и Украины увеличился с 72,3% до 77,1% в 2013 г. Таким образом, официальная статистика свидетельствует о нарастании страновой концентрации.

За указанный период удельный вес еврозоны во внешнеторговой статистике Казахстана увеличился с 27,7% до 34,9%, при этом торговля со Швейцарией значительно сократилась с 12,4% до 3,4%. Одним из перспективных направлений развития торговли является Китай. Так, удельный вес торговли Казахстана с Китаем увеличился с 8,1% до 17,2%. В то же время доля России во внешней торговле снизилась с 21,1% до 17,9%. Решающим фактором повышения доли Евросоюза в казахстанском внешнеторговом обороте в 2013 г. были растущие цены на энергоносители, сырье, драгоценные металлы, составляющие основу отечественного экспорта в этот регион.

Превалирование экспорта над импортом в рассматриваемом периоде определялось товарной номенклатурой. В экспорте большую долю составляют нефтепродукты, цветные металлы и зерно. Так, по данным за 2013 г. доля основной экспортной номенклатуры составила 96,1% от общего экспорта, при этом на долю минеральных продуктов приходится 79,8%, в том числе на нефть и газовый конденсат – 66,9%, черные металлы – 3,9%, цветные металлы – 6,4%, и на зерно – 1,6%. Прочие товары занимают не более 3,9% общего экспорта. В структуре экспорта товаров очевидна существенная эластичность экспортных потоков к волатильности внешних товарных рынков.

Импорт представлен расширенным ассортиментом: машины, оборудование, транспортные средства, приборы и аппараты, промышленные товары и сырье для их производства.

По данным Всемирной торговой организации, Казахстан занимает 40-е место среди мировых экспортеров [6]. По некоторым экспортным статьям республика занимает ведущие места в рейтинге мировых экспортеров. К примеру, Казахстан является мировым лидером в экспорте оксидов и гидроксидов хрома, кварца, битумных смесей на основе природного асфальта и нефтяного битума. Третье место в рейтинге мировых экспортеров республика занимает по экспорту радиоактивных химических элементов, а также руд и концентратов хромовых.

Экспортные статьи, входящие в категорию «Средства производства», – это трансформаторы, краны мостовые, башенные и порталные, двигатели и силовые установки, вычислительные машины и их блоки, радиаторы для центрального отопления неэлектрические, конденсаторы электрические. Их экспорт за последние пять лет в среднем не превышает 500 млн долл. США в год. В то же время эти экспортные статьи являются наиболее важными для казахстанской экономики, поскольку предприятия, производящие эту продукцию, в большей части являются градообразующими и выполняют социальную задачу регионов по снижению безработицы и пополнению бюджетов как региона, так и республики.

Эффективность казахстанского экспорта еще довольно низка, так как он все еще концентрируется на энергетической составляющей, в частности на вывозе сырьевых товаров. Между тем, если сравнивать экспорт товаров на душу населения в странах – участницах Таможенного союза, то, начиная с 2005 г., этот показатель в Казахстане превысил аналогичный российский и белорусский [7]. Стоит отметить, что потенциал для развития экспорта имеется, появился набор новых экспортных товаров, хоть и в незначительных объемах.

Таким образом, динамика внешнеэкономической деятельности Республики Казахстан свидетельствует о положительной тенденции в товарообороте республики. Рост товарооборота объясняется эффективной внешнеэкономической политикой государства. При этом превалирование экспорта над импортом определяется товарной номенклатурой.

Экспортный потенциал Казахстана продолжает сохранять сырьевую направленность и ежегодно увеличивается. Поэтому, необходимо диверсифицировать казахстанский экспорт, что уменьшит зависимость отечественной экономики от конъюнктуры мировых товарно-сырьевых рынков и позволит облагородить ее структуру.

На сегодняшний день доля внешнеторгового оборота Казахстана к ВВП по итогам 2013 г. составляет около 60,0% (в 2005г. – 79,3%), отдельно по экспорту – 37,5% (в 2005 г. – 48,8%), а по импорту от 22,2% (в 2005 г. – 30,5%) [3]. В свою очередь, несмотря на снижающуюся тенденцию, сохраняется существенная зависимость ВВП от внешней торговли. Это свидетельствует о достаточно высокой интеграции Казахстана в мировую экономическую систему. Таким образом, внешняя торговля имеет существенное значение для Казахстана и играет ключевую роль в структурном преобразовании экономики страны.

3. Страновой анализ торговли демонстрирует, что в торговле с еврозоной преобладают сырьевые товары (81,6%), динамика которых в большей степени эластична конъюнктуре мировых товарных рынков. Кроме того, в структуре товарооборота Казахстана со странами еврозоны существенную долю занимают инвестиционные и промышленные товары, которые приобретаются в рамках индустриально-инновационных проектов с участием иностранных инвесторов. Вышеизложенное показывает, что влияние курсовых колебаний на динамику торговли с еврозоной минимально [8].

Полученные результаты исследования свидетельствуют о существенном росте влияния макроэкономических трендов в Китае на экономику Казахстана. Так, если в 2002 г. вклад ВВП Китая в динамику ВВП Казахстана составлял 9,3%, то в 2013 – уже 28,9% [3].

На основе проведенного исследования и полученных результатов предлагаются *рекомендации*, направленные на совершенствование внешней торговли Республики Казахстан.

Основой для увеличения эффективности внешнеторговой деятельности в первую очередь является переход от узкоориентированного экспорта товаров к диверсификации экспортных потоков, а также снижение импорта товаров путем увеличения производственных мощностей в Казахстане. Несмотря на достаточную проработанность законодательной базы для реализации поставленной цели необходимо принять комплексные меры, в том числе [9]:

- Государственные программные документы, направленные на диверсификацию отечественного производства, не реализуются в полной мере, в этой связи необходимо ужесточить контроль над реализацией инвестиционных проектов, выполняемых в рамках государственных программ.
- Усилить борьбу с излишней бюрократией и коррупцией в государственных органах по контролю и надзору экспортно-импортной деятельности и предпринимательской деятельности. Необходимо стимулировать товаропроизводителей страны на увеличение производительности и выход на международные рынки. Возможно – предоставлять дополнительные льготы и субсидии.
- Необходимо ужесточить санитарные-фитосанитарные требования на ввоз товаров в Казахстан из стран Таможенного союза. Это позволит уменьшить растущий объем некачественного и дешевого импорта из России, придать стимул для внутренних производителей.
- Немаловажным является постепенная интеграция Казахстана во Всемирную торговую организацию. Пошаговая интеграция позволит увеличить географическую диверсификацию экспорта товаров при поэтапном открытии конкуренции на внутреннем рынке. Ожидается снижение издержек производства товаров с использованием иностранного сырья.
- С точки зрения денежно-кредитной политики необходимо осуществить переход к инфляционному таргетированию против жесткого удержания обменного курса. Это позволит управлять ценообразованием в стране и снизить излишнюю инфляцию. Риски внешней конъюнктуры будут абсорбироваться через обменный курс.
- В данном контексте необходимо осуществлять поэтапный переход к свободному курсообразованию. Полный ввод в действие мультивалютной корзины является промежуточным звеном и может занять от 4-6 лет.

- Первым шагом является увеличение эластичности обменного курса в рамках установленного плавающего коридора.
- Вторым шагом является расширение коридора и снижение уровня интервенции.
- Третьим шагом является полная отмена коридора.

Список литературы

- 1 Нацбанк обещает проводить политику обеспечения стабильности нацвалюты [Электрон. ресурс]. – 2014. – URL: <http://newskaz.ru/economy/20110301/1198667.html> (дата обращения: 16.02.2014).
- 2 Николайчук С., Шаповаленко Н. Определение факторов динамики текущего счета в Украине [Электрон. ресурс]. – Электронная библиотека консорциума экономических исследований и образования. – URL: http://www.eerc.ru/default/download/creator/working_papers/file/cf84516cc3107933889bfd1fdb6c14a42e454bbc.pdf (дата обращения: 16.02.2014).
- 3 Официальный сайт Агентства РК по статистике [Электрон. ресурс]. – URL: www.stat.kz (дата обращения: 21.02.2014)
- 4 Национальный банк РК ожидает, что в результате проведенной девальвации рост ВВП страны составит 7% [Электрон. ресурс]. – URL: <http://mln.kz/content/natsionalnyi-bank-rk-ozhidaet-cto-v-rezultate-provedennoi-devalvatsii-rost-vvp-strany-sosta> (дата обращения: 20.02.2014).
- 5 Мадиярова Д. М. Стратегия формирования внешнеэкономической политики: учебное пособие. – Алматы: Экономика, 2000. – 182 с.
- 6 Официальная статистика всемирной торговой организации по крупнейшим экспортерам мира [Электрон. ресурс]. – URL: http://www.trademap.org/Country_SelProduct_TS.aspx (дата обращения: 16.02.2014).
- 7 Фролова Т. А. Мировая экономика. Конспект лекций. – Таганрог: Изд-во ТТИ ЮФУ, 2010. – 289 с.
- 8 Рыбалкин В. Е. Международные экономические отношения. – М.: ЮНИТИ, 2008. – 365 с.
- 9 Фокин Н. И., Караиванов А. А. Роль ресурсного потенциала на современном этапе развития внешнеторговых связей между Россией и Японией / Промышленная политика в Российской Федерации. – М.: Изд-во Института экономики и управления в промышленности, 2007. – С. 27-32.
- 10 Николаева И. П. Мировая экономика и международные экономические отношения: учебное пособие. – М.: Дашков и К, 2013. – 242с.
- 11 Temirova, A., Berzhanova, A., Egizbaeva, Z. Providing economic security for foreign trade in the republic of Kazakhstan // Actual Problems of Economics. – 2012. – № 135 (9). – pp. 507-513.
- 12 Ermek Talantuly, N., Makhabbat Kenzhekhanovna, N., Meruyert Zhumabayevna, D. Modern foreign trade activities of Kazakhstan Republic // World Applied Sciences Journal. – 2012. – №18 (SPL .ISSUE 18). – pp. 111-117. DOI: 10.5829/idosi.wasj.2012.18.120018
- 13 Davis, D., Gift, T. The positive effects of the schengen agreement on european trade // World Economy. – 2014. DOI: 10.1111/twec.12158.
- 14 Gu, X., Zhou, Z.-Y., Rabiul Alam Beg, A.B.M. What determines China's trade balance dynamics: A disaggregate analysis of panel data // Journal of the Asia Pacific Economy. – 2014. – №19 (2). – pp. 353-368. DOI: 10.1080/13547860.2014.880284.
- 15 Jámbo, A. Determinants of intra-industry agri-food trade in the Visegrad countries // Acta Alimentaria. – 2014. – № 43 (2). – pp. 246-253. DOI: 10.1556/AAlim.43.2014.2.8.

References

- 1 "Natsbank obeshchaet provodit' politiku obespecheniya stabil'nosti natsvalyuty" (2014), available at: <http://newskaz.ru/economy/20110301/1198667.html> (Accessed February, 16, 2014) (In Russian)
- 2 Nikolaichuk S., Shapovalenko N., "Opredelenie faktorov dinamiki tekushchego scheta v Ukraine", available at, http://www.eerc.ru/default/download/creator/working_papers/file/cf84516cc3107933889bfd1fdb6c14a42e454bbc.pdf (Accessed February, 16, 2014) (In Russian)

- 3 "Ofitsial'nyi sait Agentstva RK po statistike", available at: www.stat.kz (Accessed February, 21, 2014) (In Russian)
- 4 "Natsional'nyi bank RK ozhidaet, chto v rezul'tate provedennoi deval'vatsii rost VVP strany sostavit 7%", available at: <http://mln.kz/content/natsionalnyi-bank-rk-ozhidaet-chto-v-rezultate-provedennoi-devalvatsii-rost-vvp-strany-sosta> (Accessed February, 20, 2014) (In Russian)
- 5 Madiyarova D.M. (2000), *Strategiya formirovaniya vneshneekonomicheskoi politiki*, Ekonomika, Almaty. (In Russian)
- 6 "Ofitsial'naya statistika vseмирnoi torgovoi organizatsii po krupneishim eksporteram mira", available at: http://www.trademap.org/Country_SelProduct_TS.aspx (Accessed February 16, 2014) (In Russian)
- 7 Frolova T.A. (2010), *Mirovaya ekonomika. Konspekt lektsii*, Izd-vo TTI YuFU, Taganrog. (In Russian)
- 8 Rybalkin V.E. (2008), *Mezhdunarodnye ekonomicheskie otnosheniya*, YuNITI, Moscow. (In Russian)
- 9 Fokin N.I., Karaivanov A.A. (2007), *Rol' resursnogo potentsiala na sovremennom etape razvitiya vneshnetorgovykh svyazei mezhdru Rossiei i Yaponiei / Promyshlennaya politika v Rossiiskoi Federatsii*, Izd-vo Instituta ekonomiki i upravleniya v promyshlennosti, Moscow. (In Russian)
- 10 Nikolaeva I.P. (2013), *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye ekonomicheskie otnosheniya*, Izdatel'stvo Dashkov i K, Moscow. (In Russian)
- 11 Temirova, A., Berzhanova, A., Egizbaeva, Z. (2012), "Providing economic security for foreign trade in the republic of Kazakhstan", *Actual Problems of Economics*, Vol. 135 No. 9, pp. 507-513.
- 12 Ermek Talantuly, N., Makhabbat Kenzhekhanovna, N., Meruyert Zhumabayevna, D. (2012), "Modern foreign trade activities of Kazakhstan Republic", *World Applied Sciences Journal*, Vol. 18, Spl .Issue 18, pp. 111-117. DOI: 10.5829/idosi.wasj.2012.18.120018
- 13 Davis, D., Gift, T. (2014), "The Positive Effects of the Schengen Agreement on European Trade", *World Economy*. DOI: 10.1111/twec.12158.
- 14 Gu, X., Zhou, Z.-Y., Rabiul Alam Beg, A.B.M. (2014), "What determines China's trade balance dynamics: A disaggregate analysis of panel data", *Journal of the Asia Pacific Economy*, Vol. 19 No. 2, pp. 353-368. DOI: 10.1080/13547860.2014.880284.
- 15 Jámbor, A. (2014), "Determinants of intra-industry agri-food trade in the Visegrad countries", *Acta Alimentaria*, Vol. 43 No. 2, pp. 246-253. DOI: 10.1556/AAlim.43.2014.2.8.

Түйін

Мақалада Ресейде қолданыстағы ұзақ мерзімді аймақтық жоспарлау жүйесіне кешенді талдау жасалған, талдау әлеуметтік-экономикалық және аумақтық жоспарлау қызметі негізінде жүргізілген. Талдау нәтижесі аймақтық жүйелердегі трансформациялық өзгерістерді сәйкестендіруге міндетті аймақтық жоспарлардың мазмұны практика жүзінде айтарлықтай келіспеушіліктерге ие екендігін көрсетті. Автор кеңістіктік көзқарасты қолдана отырып, аймақтық жоспарлаудың болашақ бағыттарын негіздеген.

Summary

The author has conducted a comprehensive analysis of foreign trade of the Republic of Kazakhstan from different points of view, among which are: regulating principles of foreign trade; modern tendencies in foreign trade policy; factors of foreign trade; instruments of increasing the effectiveness and prospects of further development of foreign trade. The research reveals factors and tendencies influencing the modern situation and the development of the foreign trade of Kazakhstan at the modern development stage.

Материал поступил
в редакцию 23.08.2014

JEL classification: J61: Geographic Labor Mobility; Immigrant Workers

B. A. Toksobaeva,
Doctor of Economy Sciences, Professor,
Kyrgyz Economic University,
Bishkek, Kyrgyz Republic

G.S. Baiterekova,
Candidate of Economy Sciences,
Kyrgyz Economic University,
Bishkek, Kyrgyz Republic

ISSUES OF THE EXPORT OF LABOR RESOURCES TO THE COUNTRIES OF THE CUSTOMS UNION

Abstract

Purpose – the article discusses labour migration as a priority from the point of view of social purposes. Based on the research, the article describes the situation and development prospects of labour resources of the Kyrgyz Republic. The negative sides and prospects of labour migration of Kyrgyz citizens are revealed in the work.

Methodology – the research employs a wide range of methods among which are: system, theoretical generalisation, grouping, statistical data analysis, comparison analysis, and the scientific abstraction method.

Originality/value – the author conducted comprehensive analysis of the situation and the development prospects of labour migration of citizens of the Kyrgyz Republic. The research results reveal the advantages of the export of labour resources for both Kyrgyzstan and countries where Kyrgyz citizens go to seek employment, with the largest share going to the Russian Federation and the Republic of Kazakhstan.

Findings – the research demonstrates that due to the fact that Russia and Kazakhstan are the main countries where the biggest migration flows are directed at, there is a necessity of solving issues of legal and economic regulation of migration processes and the legalisation of the export of labour resources into the region of the Customs Union. In order to regulate the migration processes there is a need for public policy that takes into account the special aspects of the regions' development and the evolving demographic situation, and links to the prospects of the social and economic development of Kyrgyzstan. This policy should have, on one side, mechanisms of dealing with labour migrants leaving the Kyrgyz Republic, and on the other side, alternative mechanisms of creating conditions favourable for them staying in their own country.

Keywords – migration, economically active population, legal migration, emigration, migration policy, social status.

УДК 331; 331.556; 314.7

Б. А. Токсобаева,
доктор экономических наук, профессор,
Кыргызский экономический университет,
г.Бишкек, Кыргызская Республика

Г. С. Байтерекова,
кандидат экономических наук,
Кыргызский экономический университет,
г. Бишкек, Кыргызская Республика

ВОПРОСЫ ЭКСПОРТА ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ В СТРАНЫ ТАМОЖЕННОГО СОЮЗА

Аннотация

Цель исследования – рассмотреть трудовую миграцию как приоритет с позиции социальных целей. На основе проведенного исследования охарактеризовать состояние и перспективы развития трудовых

ресурсов Кыргызской Республики, выявить отрицательные стороны и перспективы трудовой миграции граждан страны.

Методология – при проведении исследования был использован широкий спектр методов, среди которых: системный, теоретического обобщения, группировки, метод статистической обработки данных, сравнительный анализ, метод научной абстракции.

Оригинальность/ценность – автором проведен всесторонний анализ состояния и перспектив развития трудовой миграции граждан Кыргызской Республики. На основе проведенного исследования выявлены преимущества экспорта трудовых ресурсов как для Кыргызстана, так и для стран, в которые направляются граждане страны в поисках работы, где наибольшую долю составляют Российская Федерация и Республика Казахстан.

Выводы – на основе проведенного исследования было выявлено, что Россия и Казахстан являются основными странами, куда направлены крупные миграционные потоки, в связи с этим, возникает острая необходимость решения вопросов правового и экономического регулирования миграционных процессов и легализации экспорта трудовых ресурсов в страны Таможенного союза. В целях регулирования процессов миграции необходима государственная политика, учитывающая особенности развития регионов, складывающуюся демографическую ситуацию, которая бы соотносилась с перспективными задачами социально-экономического развития страны. В ней должны быть заложены, с одной стороны, механизмы по работе с трудовыми мигрантами, выезжающими за пределы республики, с другой – альтернативные механизмы создания условий, благоприятных для жизни в своей стране.

Ключевые слова – миграция, экономически активное население, легальная миграция, эмиграция, миграционная политика, социальное положение.

Актуальность. Рыночные трансформации, произошедшие в экономике Кыргызстана в течение последних лет, были связаны со становлением структур рынков труда и капитала, возникновением многоукладной экономики, изменением отраслевой структуры производства. Появление открытых форм безработицы и преобразование трудовых отношений являются их естественным следствием. В современном мире формы и способы трудоустройства, объем спроса на труд и недостаточная профессиональная подготовка работников способствуют возникновению массовой безработицы и миграции населения. Формирование и совершенствование функционирования рынка труда и совершенствование государственного регулирования миграции, достижение полной занятости населения стали важной общегосударственной задачей.

Сегодня Кыргызстан столкнулся с масштабным и глубоким социально-экономическим кризисом. Среди многообразия причин, приведших к этой ситуации, проблема занятости населения, возможность обеспечить себе приемлемый уровень качества жизни является наиболее важной. Для своей небольшой экономики Кыргызстан обладает весьма значительным по численности потенциалом трудовых ресурсов. Их удельный вес в общей численности населения составляет около 70%. При этом, существует ряд проблем, нерешенность которых усугубляет социально-экономическую ситуацию и требует проведения консолидированной государственной политики для их устранения.

Главной особенностью рынка труда Кыргызской Республики является избыток рабочей силы, что объясняется высокими темпами прироста населения трудоспособного возраста. И этот избыток, как предполагается, будет продолжать расти вследствие высокой рождаемости. Так, доля населения трудоспособного возраста увеличилась с 57,8% в 2005 г. до 61,1 % в начале 2012 г. На протяжении последних шести лет предложение труда превышало спрос на него более чем на 32%. Экономически активное население составляет 2 490,1 тыс. человек [1], из числа экономически активных, занятые составляют 2 277,7 тыс. человек, или 91%. Численность безработных составляет 212,4 тыс. человек.

Экономика республики не создает достаточного количества рабочих мест, соответствующих растущим потребностям населения. Рынок труда Кыргызстана является трудоизбыточным. Общий уровень безработицы в последние годы колеблется от 8 до 12%, однако, некоторые эксперты полагают, что уровень безработицы в республике значительно выше и достигает 20%. Сегодня, на одно вакантное место

претендует в среднем по республике более 11 человек, сильно распространены неформальная и неполная занятость. В то же время, в стране имеет место структурный дефицит рабочей силы и рабочих мест. Не хватает специалистов высокой квалификации из числа инженерно-технического состава, рабочих технических специальностей. В последние годы имеет место отток врачей, учителей. Молодые люди, получив хорошее образование в зарубежных вузах по узким специальностям, не имеют возможности трудоустроиться в собственной стране и вынуждены менять специальность, или уезжать в другие страны.

Значительная часть молодого трудоспособного населения находится в трудовой миграции. Их права за рубежом недостаточно защищены. Внешняя трудовая миграция стала устойчивым и долгосрочным фактором рынка труда. Несмотря на предпринимаемые усилия, существует ряд проблем, связанных с защитой прав трудовых мигрантов, их деятельностью за рубежом, также после их возвращения на родину.

Инфраструктура рынка труда функционирует недостаточно эффективно и не может в полной мере решать для работодателей и работников задачу сокращения времени при взаимном поиске, а также вопросы улучшения взаимодействия всех участников рынка труда. Кроме того, на отдельных региональных рынках труда республики крайне затруднены возможности получения достаточной информации для обоснованного принятия решения о вступлении в трудовые отношения. Существующие частные агентства занятости и информационно-консультационные центры нуждаются в развитии как институционально, так и функционально и технически.

Практически все стратегии социально-экономического развития страны и регионов не учитывают трудовые ресурсы как основной фактор производства. В этих документах не указывается реальная потребность в трудовых ресурсах по численности и структуре профессий. Это существенно ограничивает возможности государственного регулирования рынка труда. Одним из главных аспектов экономики республики является обеспечение приоритета социальных целей. Любая решаемая задача должна оцениваться с точки зрения того, насколько она согласуется с достижением полного удовлетворения нужд и потребностей человека. На рисунке 1 приводится структура рынка труда Кыргызстана.

Рисунок 1 – Структура рынка труда Кыргызской Республики

С образованием независимых государств на пространстве СНГ остро встал вопрос регулирования внешней трудовой миграции. Особую актуальность он приобрел, когда резко возросли масштабы трудовой миграции из стран центрально-азиатского региона. Среди основных причин этого можно на-

звать усиливающуюся дифференциацию в доходах между экономически развитыми Россией и странами Центральной Азии.

Согласно оценкам Всемирного банка, Россия в 2010 г. по числу эмигрантов заняла второе место после США – 12,3 и 42,8 млн человек, соответственно, и большую часть из них – около 80% составляют жители Узбекистана, Кыргызстана и Таджикистана [2].

В последние годы масштабы трудовой миграции значительно возросли, главные факторы, способствующие этому – демографическая и экономическая ситуация в мире. Россия и Казахстан сформировались как одни из крупнейших центров притяжения рабочей силы не только в регионе, но и в мире.

Будущее Кыргызстана, его устойчивое развитие зависит от повышения качества жизни граждан, создания экономических и правовых условий для достойного труда, развития личности, творческой самореализации. Каждый гражданин республики имеет конституционное право на свободу труда, выбор профессии и рода занятий, достойные условия труда и соответствующее вознаграждение за труд. Поэтому основной принцип политики занятости и миграции должен заключаться в эффективном содействии государства как с экономической, так и социальной точки зрения.

В настоящее время трудовые мигранты из Кыргызстана работают во многих странах мира. С некоторыми из этих стран имеются официальные контракты на вывоз рабочей силы. Особенно интенсивно осваиваются рынки труда таких стран, как Россия и Казахстан. Среди стран дальнего зарубежья – Турция, ОАЭ, Корея, Сирия, Ливан, Кувейт. Сейчас мигранты Кыргызстана работают даже в таких отдаленных странах мира, как США, Канада, Австралия. Население Кыргызстана активно осваивает рынки труда государств Западной, Восточной и Центральной Европы. Наибольшей популярностью пользуется Великобритания, в особенности столица страны – Лондон, где, по экспертным оценкам, занимается трудовой деятельностью от 5 до 8 тыс. молодых кыргызстанцев.

Уровень экономической активности населения по итогам 2012 г. составил 64,9%, увеличившись в сравнении с 2011 г. (64,2%).

Молодежь (возрастная группа 14-28 лет) составила 1 млн 657 тыс. человек, или 30% всего населения республики и 68% экономически активного населения.

Экономически активное население в сельской местности составляет 1 млн 599 тыс. человек, из них занятое население 1 млн 496 тыс. или 94% экономически активного сельского населения, безработными являются 102,9 тыс. сельчан. Высокий уровень занятости в сельской местности объясняется тем, что сельскохозяйственные работы имеют временный (сезонный) характер и продолжительность их 5-6 месяцев, тем не менее, занятые в них не считаются безработными в то время, когда сезонные работы закончены.

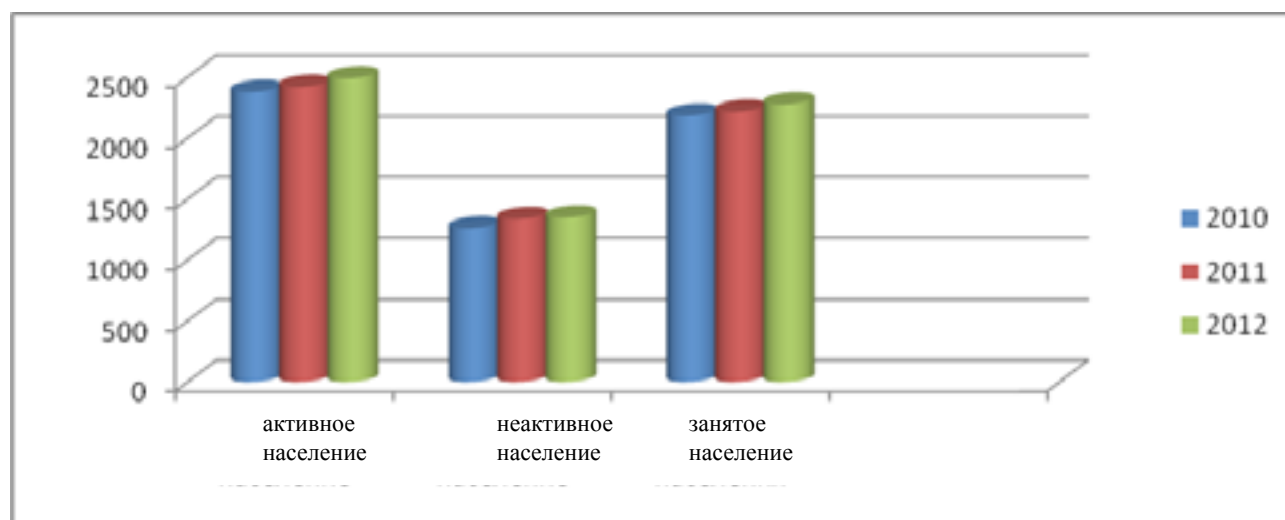

Рисунок 2 – Структура экономической активности Кыргызской Республики [1]

Численность экономически активного населения в 2011г. по сравнению с 2003г. возросла на 16,2%, в том числе в городских поселениях – на 10,9%, сельской местности – на 19,3%. Более активны на рынке труда мужчины: доля и численность экономически активных мужчин значительно выше, чем женщин.

В службы занятости за 2012 г. обратилось 142,8 тыс. человек, что на 3 116 человек меньше, чем в 2011 г. Из числа обратившихся 71,3 тыс. человек зарегистрировались как ищущие работу, 71,5 тыс. человек получили консультационные услуги. Из общего числа безработных (212,4 тыс. человек), по состоянию на 1 января 2013 года состоят на учете в службах занятости 95,2 тыс. безработных, или около 45%. Из них имеют официальный статус безработного 60,4 тыс. человек, что на 1% или 707 человек меньше, чем на 1 января 2012 года. Из числа стоящих на учете и имеющих официальный статус «безработного», молодежь составляет 43,5% (25,4 тыс. человек), женщины – 51% (30,8 тыс.).

Общая численность (включая незарегистрированных в службах занятости) безработных в 2012 г. составляет 212,4 тыс. человек, что практически остается на уровне 2011 г. и на 8,7 тыс. человек больше, чем в 2010 г.

Общий уровень безработицы по республике, по данным Национального статистического комитета КР, составляет 8,5%. Самый высокий уровень общей безработицы отмечен в городе Ош – 10,7%, далее Баткенская область – 10,6%, Нарынская область – 10,3%, в Чуйской и Иссык-Кульской областях – 9,9% и 9,7% соответственно. Довольно высокий уровень общей безработицы отмечается и в Бишкеке – 9,6%. Уровень безработицы ниже среднереспубликанского отмечается только в Ошской области – 6,6%, Джалал-Абадской области – 8,2%. Самый низкий уровень общей безработицы наблюдается в Таласской области – 5,0%.

Давление на рынок труда и возникающая в связи с отсутствием работы напряженность отчасти смягчилась предложением рабочих мест со стороны неформального сектора. При этом, официально, рассчитанный уровень безработицы нельзя считать безупречным. По некоторым оценочным данным, этот показатель колеблется от 9 до 12%. Официальная безработица учитывает лишь небольшую часть граждан, находящуюся в поисках работы. Основная же часть безработных «выливается» на стихийный рынок, который, как правило, в полном объеме учету не подлежит. Отсутствие достоверных данных по трудовым ресурсам ставит под сомнение эффективность государственного регулирования в этой сфере, которое должно быть основано на четком знании спроса и предложения на рынке труда.

Кыргызская Республика, среди стран постсоветского пространства, является одним из весомых экспортеров рабочей силы. Еще с середины 90-х годов ввиду социально-экономической ситуации в республике, широкий размах приобрел поиск источников дохода за рубежом (внешняя трудовая миграция). По экспертно-аналитическим оценкам, базирующимся на итогах выборов различного уровня и критическом анализе баланса трудовых ресурсов в разные сезоны, трудовую и предпринимательскую деятельность за пределами республики осуществляет от 350 до 500 тысяч [3] граждан Кыргызской Республики. Другими словами, численность кыргызских граждан, ежегодно выезжающих за рубеж с целью трудоустройства, варьируется в разное время года от 5 до 20% экономически активной части населения республики.

Массовая внешняя и внутренняя миграция в данном случае одновременно выступает в качестве причины и следствия несбалансированности рынка труда.

Величина и направление внешней миграции определяются, в основном, характером обмена населением между Россией, Казахстаном, а также со странами вне СНГ. Так, по их данным, в январе-декабре 2011 г. в республику на постоянное местожительство прибыло 5,7 тыс. человек, выбыло 44,2 тыс. человек, миграционный отток населения составил 38,5 тыс. человек (46 тыс. чел. – в январе-декабре 2010 года). Вместе с тем по сравнению с январем-декабром 2010 года отмечалось незначительное увеличение объема внутриреспубликанской миграции населения.

Самым крупным рынком труда для трудовых мигрантов из Кыргызстана стала Российская Федерация. Так, по официальным данным ФМС России за 2010 и 2011 гг. в России получили разрешение на трудовую деятельность 75 501 кыргызстанцев, получили патент 44 235 человек, вставших на миграционный учет – 340 974 человек. Однако следует отметить, что речь идет прежде всего о лицах, офици-

ально зарегистрированных и получивших разрешение на работу. Число выехавших и осуществляющих нелегальную трудовую деятельность во много раз больше. Мигрируют в основном молодые кыргызстанцы, как правило, имеющие среднее образование. В настоящее время отмечается рост профессионально подготовленных работников, желающих работать в России.

В связи с тем, что Россия и Казахстан являются основными странами, куда направлены крупные миграционные потоки, возникает острая необходимость решения вопросов правового и экономического регулирования миграционных процессов и легализации экспорта трудовых ресурсов в страны Таможенного союза.

В целях регулирования процессов миграции необходима государственная политика, учитывающая особенности развития регионов, складывающуюся демографическую ситуацию и соотносящаяся с перспективными задачами социально-экономического развития страны. В ней должны быть заложены, с одной стороны, механизмы по работе с трудовыми мигрантами, выезжающими за пределы республики, с другой – альтернативные механизмы создания условий, благоприятных для жизни в своей стране.

Для решения проблем трудовой миграции необходимо следующее:

1. В соответствии с международными соглашениями должны быть заключены международные договоры с организациями РФ и РК по труду и миграции практического характера и четко оговаривающие следующие вопросы: квота на трудовые ресурсы в определенный регион, вопросы въезда и выезда, регистрации и разрешений на работу, контракт и условия найма, социальное страхование, жилье и денежные переводы, медицинское обследование и другое.

2. При территориальных управлениях департамента внешней миграции КР создать центры подготовки и переподготовки кадров с учетом запросов стран назначения по рабочим профессиям в сфере строительства и услуг: каменщик, бетонщик, отделочник, бульдозерист, официанты, бармены, горничные и т.п., в том числе с обучением русскому языку, являющимся языком межнационального общения на пространстве СНГ. Согласно заключенным соглашениям обязать департаменты внешней миграции производить набор мигрантов в соответствии с утвержденными территориальными квотами.

3. Активизировать многосторонние и двусторонние межгосударственные соглашения по защите прав мигрантов, усилить контроль над выполнением условий международных соглашений по трудовой миграции. Предусмотреть шефство областных центров миграции над отправками в РФ и РК.

4. Прекратить выдачу лицензий посредническим фирмам занимающимся отправкой наших граждан на заработки за границу.

5. Миграционная политика Кыргызской Республики должна быть нацелена на сокращение числа нелегально трудоустроившихся граждан, что возможно при сбалансированной и последовательной миграционной политике, учитывающей внутренние и внешние факторы.

Практическая реализация предлагаемых действий окажет позитивное влияние внешней трудовой миграции на социально-экономическое развитие Кыргызстана.

Преимущества для Кыргызстана:

1. Вклад в развитие малого и среднего бизнеса. В процессе трудовой деятельности мигранты повышают профессиональный опыт, получают новые профессии и специальности, расширяют свой кругозор и культуру.

2. Инвестирование в развитие человеческих ресурсов. Денежные средства, поступающие от трудовых мигрантов, зачастую являются источником оплаты обучения оставшихся в Кыргызстане детей, получения высшего образования или повышения их образовательного и квалификационного уровня.

3. Пополнение доходной части бюджета. Осуществление торговой и предпринимательской деятельности сотен тысяч кыргызстанцев за границей обеспечивает возможности существования не только самих мигрантов, но и членов их семей, оставшихся на родине.

4. Снижение напряжения на внутреннем рынке труда. Временное пребывание значительной части активного населения за пределами республики снижает численность незанятого, безработного, способствуя тем самым стабилизации внутреннего рынка труда.

5. Развитие межгосударственных и региональных рынков труда. Рост экономики в Российской Федерации и в Республике Казахстан обуславливает необходимость привлечения дополнительной рабочей силы.

6. Импорт новых технологий. В условиях сформировавшейся конкурентной рыночной экономики могут функционировать только те предприятия, которые осваивают новые технологии.

7. Повышение квалификации и конкурентоспособности. Кыргызские трудовые мигранты, работая за пределами республики, осваивают новые технологии и, тем самым, повышают свою квалификацию и конкурентоспособность, становясь все более востребованными как на внешнем, так и на внутреннем рынках труда.

8. Совершенствование системы профессионального образования в соответствии с требованиями рынка труда. В условиях жесткой конкуренции на рынках труда и использования передовых технологий, предпочтение среди стран доноров-экспортеров рабочей силы, будет отдаваться гражданам государств, имеющих более высокую квалификацию и уровень профессиональной подготовки.

Преимущества для РФ и РК:

1) привлечение на работу уже заранее профессионально подготовленных рабочих позволяет экономить на затратах на их обучение и получать эффект за счет улучшения качественной структуры занятых;

2) в условиях трудодефицитной экономики иммиграция способствует конкуренции на рынках труда, повышению уровня требований к работнику и росту его образовательной и профессиональной подготовки, снижению уровня издержек производства и повышению конкурентоспособности национальной экономики благодаря привлечению более дешевой рабочей силы;

3) трудовые мигранты, способствующие устранению дефицита рабочей силы, помогают осваивать новые территории и их природные ресурсы, осуществлять прогрессивные структурные изменения в экономике;

4) привлечение легальной иностранной рабочей силы, согласно квотам и соглашениям, оказывает благоприятное воздействие на социально-экономическое развитие для стран реципиентов, снятие социальной напряженности и снижение преступности. Их трудовая деятельность способствует развитию предпринимательства и малого бизнеса. Иностранцы расширяют сеть услуг для населения в области транспортного и бытового обслуживания, общественного питания, торговли и здравоохранения, что в свою очередь приводит к увеличению налогооблагаемой базы.

5) создавая добавленную стоимость в стране пребывания, иммигранты сами потребляют товары и услуги. Возникающий мультипликационный эффект, в конечном итоге, способствует экономическому росту. Некоторые иммигранты вкладывают средства в собственное дело, что оказывает аналогичное влияние на экономику.

Список литературы

1 Национальный статистический комитет Кыргызской Республики. Занятость и безработица. Итоги интегрированного выборочного обследования бюджетов домашних хозяйств и рабочей силы в 2012 году [Электрон. ресурс]. – 2013. – URL: <http://stat.kg/images/stories/docs/tematika/trud/gotov.sbornik.pdf>. (дата обращения: 23.03.2014)

2 Официальный сайт Всемирного банка [Электрон. ресурс]. – <http://www.worldbank.org/eca/russian/>. (дата обращения: 12.02.2014)

3 Аналитический отчет. Анализ ситуации на внешних рынках труда стран пребывания трудовых мигрантов из Кыргызской Республики [Электрон. ресурс]. – 2012. – URL: <http://www.kesip-icco.org/files/brochura.pdf>. (дата обращения: 18.01.2014)

4 Аверин А. Н. Миграция населения: учебное пособие. – М.: Издательство РАГС, 2006. – С. 256, 456.

5 Арабаев Ч. И., Абакирова А. М. Государственно-правовое регулирование миграционных процессов в КР. – Бишкек, 2004. – С. 131.

6 Тюркин М. Л. Миграционная система России. – М.: Стратегия, 2005. – С. 367.

7 Сизов В. Незаконная миграция // Законность. – 2005. – №6. – С. 10–14.

8 Гимбатов Ш. М. Роль социального капитала в формировании условий экономического развития региона // Региональные проблемы преобразования экономики. – 2011. – №4. – С. 44–49.

- 9 Международная миграция ресурсов [Электрон. ресурс]. – URL: <http://www.ido.rudn.ru/ffec/econ/ec13.html>. (дата обращения: 22.12.2013)
- 10 Балтабаев Т. Единственный способ борьбы с безработицей в Кыргызстане – экспорт трудовых ресурсов [Электрон. ресурс]. – 2013. – URL: <http://www.ilo.org/public/russian/region/eurpro/moscow/news/2013/0211.htm>. (дата обращения: 07.02.2014)
- 11 Трунин С. Н. Экономика труда. – М.: 2009. – 496 с.
- 12 Han, L., Shi, L., Lu, L., Ling, L. Work ability of Chinese migrant workers: The influence of migration characteristics // BMC Public Health. – 2014. – № 14 (1). DOI: 10.1186/1471-2458-14-353.
- 13 Beisenova, M., Moldogazyeva, G., Kalmenova, M., Tleubaeva, B., Tleubaev, S. Classification and assessment of a labor market in regions of Kazakhstan // Life Science Journal. – 2014. – № 11 (4). – pp. 149-153.
- 14 Walton-Roberts, M. International migration of health professionals and the marketization and privatization of health education in India: From push-pull to global political economy // Social Science and Medicine. – 2014. DOI: 10.1016/j.socscimed.2014.10.004.
- 15 Bogatyreva, M.R. Transformation of the labour migration management system // World Applied Sciences Journal. – 2014. – № 30 (11). – pp. 1556-1558. DOI: 10.5829/idosi.wasj.2014.30.11.14211.
- 16 Han, L., Gerile, Sun, B., Zhao, H. A quantitative analysis on agricultural surplus labor force migration and economic growth in China // WIT Transactions on Information and Communication Technologies. – 2014. – № 46 (3). –pp. 2739-2745. DOI: 10.2495/ISME20133713.

References

- 1 "Natsional'nyi statisticheskii komitet Kyrgyzskoi Respubliki. "Zanyatost' i bezrobotitsa. Itogi integrirrovannogo vyborochnogo obsledovaniya byudzhetrov domashnikh khozyaistv i rabochei sily v 2012 godu" (2013), available at: <http://stat.kg/images/stories/docs/tematika/trud/gotov.sbornik.pdf>. (Accessed March 23, 2014) (In Russian)
- 2 "Ofitsial'nyi Sait Vsemirnogo Banka", available at: <http://www.worldbank.org/eca/russian/>. (Accessed February 12, 2014) (In Russian)
- 3 "Analiticheskii otchet. Analiz situatsii na vneshnikh rynkakh truda stran prebyvaniya trudovykh migrantov iz Kyrgyzskoi Respubliki" (2012), available at: <http://www.kesip-icco.org/files/brochura.pdf>. (Accessed January 18, 2014) (In Russian)
- 4 Averin, A.N. (2006), *Migratsiya naseleniya*, Izdatel'stvo RAGS, Moscow.
- 5 Arabaev, Ch. I., Abakirova, A.M. (2004), *Gosudarstvenno-pravovoe regulirovanie migratsionnykh protsessov v KR*, Bishkek. (In Russian)
- 6 Tyurkin, M.L. (2005), *Migratsionnaya sistema Rossii*, Strategiya, Moscow. (In Russian)
- 7 Sizov, V. (2005), "Nezakonnaya migratsiya", *Zakonnost'*, Vol. 6, pp. 10-14. (In Russian)
- 8 Gimbatov Sh.M. (2011), "Rol' Sotsial'nogo kapitala v formirovanii uslovii ekonomicheskogo razvitiya regiona", *Regional'nye problemy preobrazovaniya ekonomiki*, Vol. 4, pp. 44-49. (In Russian)
9. "Mezhdunarodnaya migratsiya resursov", available at: <http://www.ido.rudn.ru/ffec/econ/ec13.html>. (Accessed December 22, 2013) (In Russian)
- 10 Baltabaev T. (2013), "Edinstvennyi sposob bor'by s bezrobotitsei v Kyrgyzstane – eksport trudovykh resursov" (2013), available at: <http://www.ilo.org/public/russian/region/eurpro/moscow/news/2013/0211.htm>. (Accessed February, 07, 2014) (In Russian)
- 11 Trunin S.N. (2009), *Ekonomika truda*, Moscow. (In Russian)
- 12 Han, L., Shi, L., Lu, L., Ling, L. (2014), "Work ability of Chinese migrant workers: The influence of migration characteristics", *BMC Public Health*, Vol. 14 No. 1. DOI: 10.1186/1471-2458-14-353.
- 13 Beisenova, M., Moldogazyeva, G., Kalmenova, M., Tleubaeva, B., Tleubaev, S. (2014), "Classification and assessment of a labor market in regions of Kazakhstan", *Life Science Journal*, Vol. 11 No. 4, pp. 149-153.
- 14 Walton-Roberts, M. (2014), "International migration of health professionals and the marketization and privatization of health education in India: From push-pull to global political economy", *Social Science and Medicine*. DOI: 10.1016/j.socscimed.2014.10.004.

15 Bogatyreva, M.R. (2014), "Transformation of the labour migration management system", *World Applied Sciences Journal*, Vol. 30 No. 11, pp. 1556-1558. DOI: 10.5829/idosi.wasj.2014.30.11.14211.

16 Han, L., Gerile, Sun, B., Zhao, H. (2014), "A quantitative analysis on agricultural surplus labor force migration and economic growth in China", *WIT Transactions on Information and Communication Technologies*, Vol. 46 No. 3, pp. 2739-2745. DOI: 10.2495/ISME20133713.

Түйін

Мақалада Қырғыз Республикасы азаматтарының еңбек миграциясы жағдайы мен даму болашағына жан-жақты талдау жасалған. Ресей мен Қазақстан ірі миграциялық ағымдар бағытталған негізгі елдер болғандықтан миграциялық үдерістерді реттеудің және Кеден одағы елдеріне еңбек ресурстарын экспорттауды заңдастырудың қажеттігі туындайды.

Resume

The author conducted comprehensive analysis of the situation and the development prospects of labour migration of citizens of the Kyrgyz Republic. The research demonstrates that due to the fact that Russia and Kazakhstan are the main countries where the biggest migration flows are directed at, there is a necessity of solving issues of legal and economic regulation of migration processes and the legalisation of the export of labour resources into the region of the Customs Union.

*Материал поступил
в редакцию 25.07.2014*

JEL classification: A1

Y.J. Shildibekov,
PhD student,

Kazakh National Technical University named after K.I. Satpayev,
Almaty, The Republic of Kazakhstan

THE INFLUENCE OF GOVERNMENT, BUSINESS AND NONGOVERNMENTAL ORGANIZATIONS ON THE COMPETITIVENESS OF KAZAKHSTAN

Abstract

Purpose – the research defines the relative degree of impact of public institutions and structures, businesses and NGOs on the index indicators of the global competitiveness of Kazakhstan.

Methodology – in the research the author uses the following research methods as conducting 'content' analysis, deduction and expert assessment methods.

Originality/value – in connection with the target of the Republic of Kazakhstan entering into the thirty most competitive world economies, there is a necessity for the assessment of the relative impact degree of stakeholders participating in the implementation of strategic tasks aimed at the country's competitiveness. For the first time in this article the author attempts to define the shared contribution of the state, business and NGOs in the forming of the World Competitiveness Index (WCI) of Kazakhstan which is calculated by the World Economic Forum (WEF). The current work was implemented during the period of 2010-2014 as a part of the research on developing the management model of the competitiveness of the Republic of Kazakhstan in the Kazakh national technical university named after K.I. Satpayev.

Findings – based on the research results, the author defined the relative impact degree of the state of 47,6%, business of 30,8%, and NGOs of 21,6% on indicators of WCI of Kazakhstan. The Kazakhstan value of WCI depends not just on state institutions. In Kazakhstan, business structures and NGOs participate in the process of forming the WCI. For achieving the strategic task of entering Kazakhstan into the thirty most competitive world economies, this article defined the necessity for attracting the attention of all structures of state, business and NGOs. The author reveals that the task of integration of the state, business and NGOs could be achieved by the applying of instruments of project management.

Keywords – world Competitiveness Index, share participation, state, business, NGO.

УДК (UDC) 06.56.21

Е.Ж. Шильдибеков,
докторант PhD,

Казахский национальный технический университет им. К.И. Сатпаева,
г. Алматы, Республика Казахстан

ВЛИЯНИЕ ГОСУДАРСТВА, БИЗНЕСА И НПО НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ КАЗАХСТАНА

Аннотация

Цель исследования – определение относительной степени влияния институтов и структур государства, бизнеса и НПО на показатели индекса глобальной конкурентоспособности Казахстана.

Методология – в процессе исследования автором использованы такие методы исследования, как проведение «контент» анализа, методы дедукции и экспертной оценки.

Оригинальность/ценность – в связи с задачей вхождения Республики Казахстан в число тридцати наиболее конкурентоспособных стран мира возникла необходимость оценить относительную степень влияния стейкхолдеров, участвующих в реализации стратегической задачи, на конкурентоспособность страны. В данной статье впервые делается попытка определить долевого вклад государства, бизнеса и НПО в формирование Индекса глобальной конкурентоспособности (ИГК) Казахстана, рассчитываемый Всемирным экономическим форумом (ВЭФ). Настоящая работа была выполнена в 2010-2014 гг. в рамках исследования по разработке модели управления конкурентоспособностью Республики Казахстан в Казахском национальном техническом университете имени К.И. Сатпаева.

Выводы – в результате проведенного исследования автору удалось установить относительную степень влияния государства – 47,6%, бизнеса – 30,8% и НПО – 21,6% на показатели ИГК Казахстана. Значение ИГК зависит не только от государственных структур. В процессе формирования ИГК также принимают участие структуры бизнеса и НПО. К решению стратегической задачи вхождения Казахстана в число тридцати наиболее конкурентоспособных стран мира, считает автор, необходимо привлечь внимание всех структур государства, бизнеса и НПО. Автором было определено, что задача интеграции государства, бизнеса и НПО может быть решена с применением инструментов проектного менеджмента.

Ключевые слова – индекс глобальной конкурентоспособности, доленое участие, государство, бизнес, НПО.

Введение

16 декабря 2012 года Н.А. Назарбаев в своем послании «Казахстанский путь-2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» поставил стратегическую задачу вхождения республики в число тридцати наиболее конкурентоспособных стран мира [1]. Правительство Республики Казахстан разработало «Концепцию по вхождению Казахстана в число тридцати самых развитых государств мира»

[2]. Глава государства в своем послании призвал всех граждан принять активное участие в реализации стратегической задачи вхождения Казахстана в число тридцати наиболее конкурентоспособных стран мира [3,4].

ВЭФ составляет международный рейтинг стран мира на основе рассчитываемого индекса глобальной конкурентоспособности (ИГК) [5]. Совокупный индекс состоит из двенадцати групп показателей. Данные группы показателей объединены в три подиндекса (рисунок 1). В настоящее время анализом позиции Казахстана в международных рейтингах конкурентоспособности занимаются АО «Институт экономических исследований», Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, а также другие информационно-аналитические центры [6]. Результаты данных исследований широко представлены в публикациях В.Ю. Додонова [7], Е. Заборыевой [8], С.Н. Нугербекова [9], А.Ф.Цехового [10]. Во всех исследованиях эксперты комментируют текущее положение Казахстана в мировых рейтингах конкурентоспособности, а также оценивают количественные и качественные результаты государственных органов в повышении конкурентоспособности Казахстана [11-14].

Рисунок 1 – Структура ИГК

В ходе исследования методики расчета ИГК нами была сформулирована гипотеза о том, что значение ИГК Казахстана зависит не только от государственных структур. Предполагалось, что в процессе его формирования также принимают участие структуры бизнеса и НПО. Настоящая работа была выполнена в период 2010-2014 гг. в рамках исследования по разработке модели управления конкурентоспособностью Республики Казахстан в Казахском национальном техническом университете имени К.И. Сатпаева.

Основная часть исследования

Оценка относительной степени влияния государства, бизнеса и НПО на ИГК Казахстана определялась методом экспертных оценок. Нами был проведен опрос респондентов экспертной сети ОЮЛ «Союза проектных менеджеров Республики Казахстан» (СПМРК). В настоящее время данная экспертная сеть состоит из более 4000 выпускников открытых тренингов СПМРК, в том числе более 2500 человек, представляющих бизнес-структуры Казахстана. Квалификационные требования, предъявляемые к экспертам СПМРК, были аналогичными требованиям, предъявляемым к экспертам Всемирного экономического форума. Список экспертов включал в себя руководителей крупных, средних и мелких компаний из различных секторов экономики. Опрос проводился с помощью электронной рассылки.

Респонденты имели возможность оценить влияние институтов и структур государства, бизнеса и НПО на каждый из 117 показателей ИГК Казахстана. Оценка проводилась бинарным методом, т.е. по категориям «влияет» или «не влияет». Респонденту можно было отмечать одновременное влияние государства, бизнеса и НПО на каждый отдельный показатель ИГК Казахстана. Подобное исследование в Казахстане проводилось впервые.

В результате проведенного опроса выяснилось, что 47,6% своих оценок респонденты отнесли к государственным органам. По мнению экспертов, государственные органы не могут отвечать за все показатели ИГК Казахстана. Поэтому 30,8% своих оценок респонденты отнесли к бизнесу, а 21,6% – к НПО. Таким образом, влияние бизнеса и НПО, по мнению респондентов, также имеет значение в повышении конкурентоспособности Казахстана. Вместе с тем, необходимо учитывать, что данные результаты опроса являются предварительными в вопросе исследования конкурентоспособности и не полностью отражают степень влияния государства, бизнеса и НПО на показатели ИГК Казахстана.

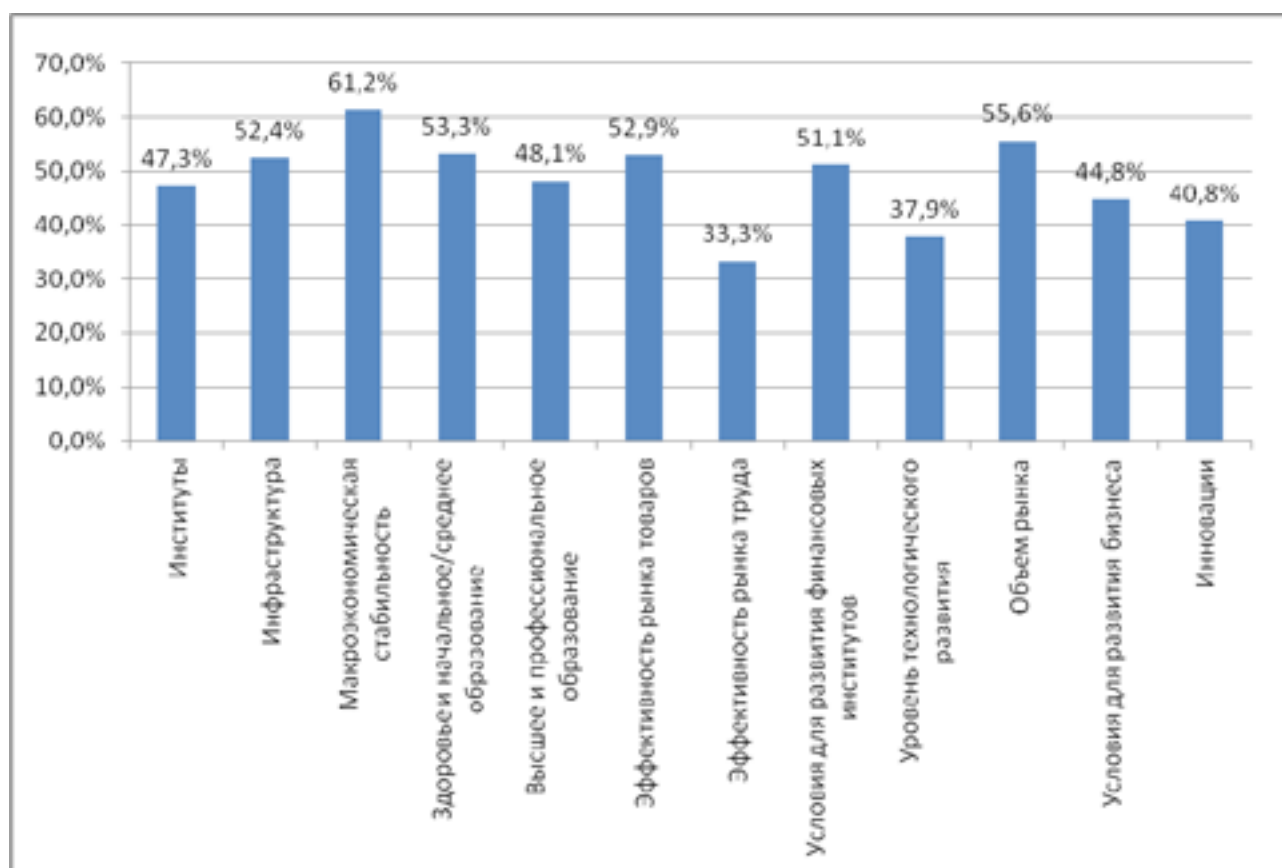

Рисунок 2 – Степень влияния государства на двенадцать групп показателей ИГК Казахстана

Анализ влияния государства на двенадцать групп показателей ИГК Казахстана показал, что государство имеет наибольшее влияние на группы показателей «Макроэкономическая стабильность» – 61,2%, «Объем рынка» – 55,6%, «Здоровье и начальное/среднее образование» – 53,3%, «Эффективность рынка товаров» – 52,9%. Вместе с тем, государство имеет наименьшее влияние на группы показателей «Эффективность рынка труда» – 33,3%, «Уровень технологического развития» – 37,9%, «Инновации» – 40,8%, «Условия для развития бизнеса» – 44,8%.

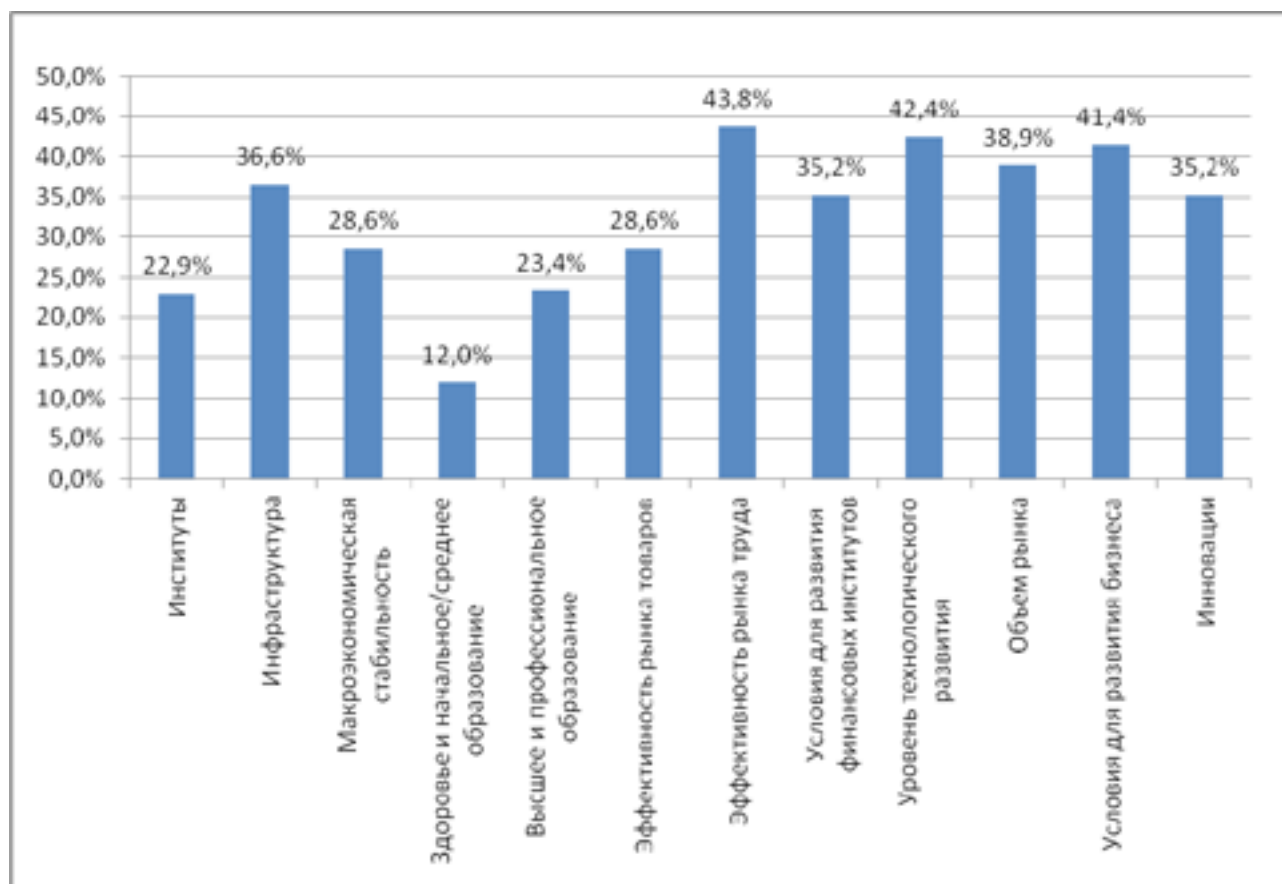

Рисунок 3 – Степень влияния бизнеса на двенадцать групп показателей ИГК Казахстана

Анализ влияния бизнеса на двенадцать групп показателей ИГК Казахстана показал, что бизнес имеет наибольшее влияние на группы показателей «Эффективность рынка труда» – 43,8%, «Уровень технологического развития» – 42,4%, «Условия для развития бизнеса» – 41,4%, «Объем рынка» – 38,9%. Вместе с тем, бизнес имеет наименьшее влияние на группы показателей «Здоровье и начальное/среднее образование» – 12%, «Институты» – 22,9%, «Высшее и профессиональное образование» – 23,4%, «Макроэкономическая стабильность» и «Эффективность рынка товаров» – 28,6%.

Проведенный «контент»-анализ тридцати интернет-ресурсов крупного (количество сотрудников превышает 1000 человек) бизнеса Казахстана показал, что бизнес в Казахстане абсолютно не связывает свою деятельность с повышением конкурентоспособности Казахстана. Можно заключить, что призыв главы государства не всегда находит своего адресата. Для привлечения внимания бизнеса к процессу повышения индекса глобальной конкурентоспособности Казахстана необходимо поднимать данный вопрос на всех заседаниях ОЮЛ «Национальной экономической палаты Казахстана «Союз «Атамекен». Также необходимо разработать методику активного участия бизнеса в процессе повышения конкурентоспособности Казахстана.

Анализ влияния НПО на двенадцать групп показателей ИГК Казахстана показал, что НПО имеет наибольшее влияние на группы показателей «Здоровье и начальное/среднее образование» – 34,8%, «Институты» – 29,8%, «Высшее и профессиональное образование» – 28,6%, «Инновации» – 20,6%. Вместе с тем, НПО имеет наименьшее влияние на группы показателей «Объем рынка» – 5,6%, «Макроэкономическая стабильность» – 10,2%, «Инфраструктура» – 11%, «Условия для развития финансовых институтов» – 13,6%.

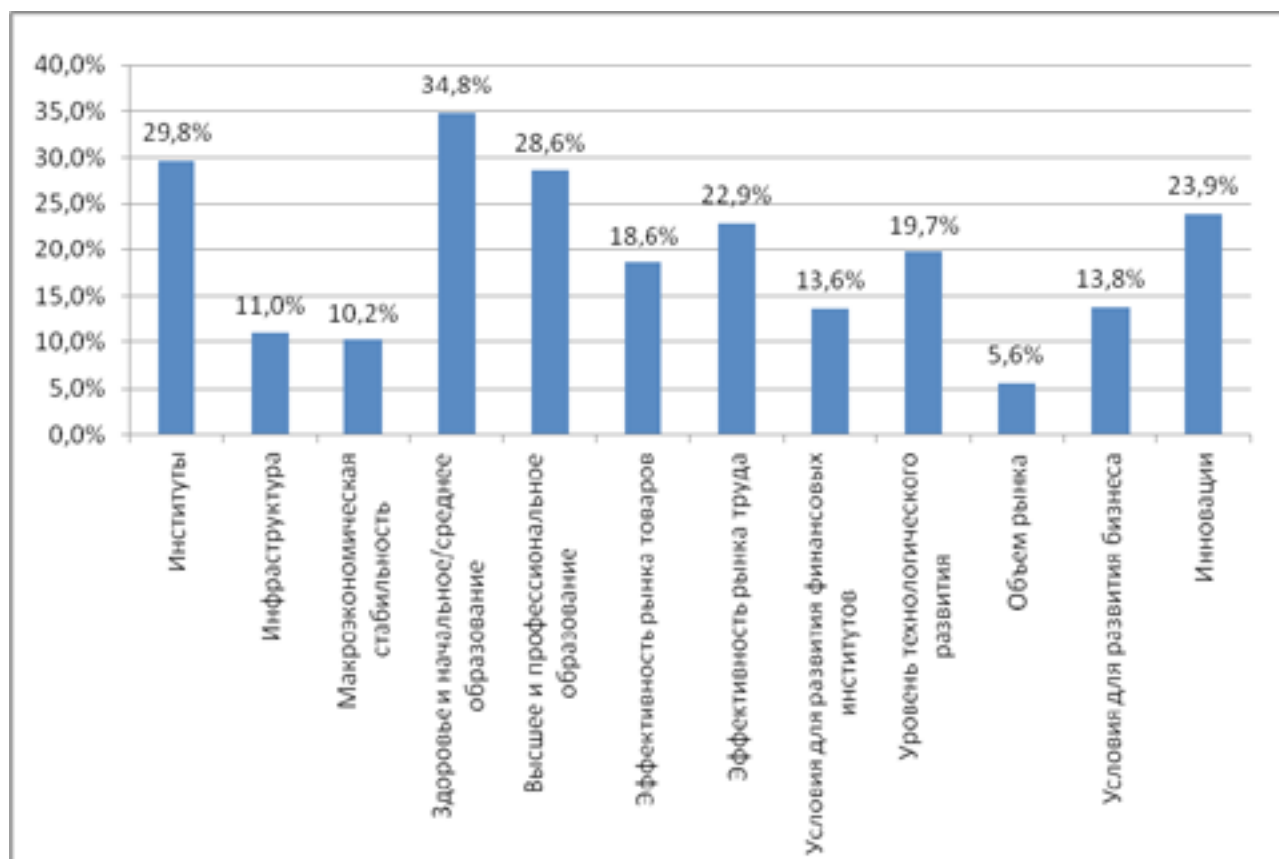

Рисунок 4 – Степень влияния НПО на двенадцать групп показателей ИГК Казахстана

В мировой практике процесс повышения национальной конкурентоспособности страны всегда проходил при широком участии НПО. В Казахстане процессы развития НПО начались с момента обретения независимости в 1991 г. Однако регулируемое начало они обрели с появлением документа «Концепция развития гражданского общества в Республике Казахстан на 2006-2011 годы», где впервые определены основные направления развития институтов гражданского общества и возможности реализации гражданских инициатив в Казахстане. На основе этого документа в Казахстане был создан «Координационный совет по взаимодействию с неправительственными организациями при Правительстве Республики Казахстан». Для привлечения НПО к процессу повышения индекса глобальной конкурентоспособности Казахстана необходимо данный вопрос выносить на повестку дня «Координационного совета» и поднимать на всех заседаниях неправительственных организаций.

Задачу интеграции государства, бизнеса и НПО можно решить с помощью инструментов проектного менеджмента, в частности управления портфелем проектов [15]. Для этого необходимо разработать портфель проектов высшего уровня, который будет состоять из трех портфелей проектов нижнего уровня. Первый портфель проектов нижнего уровня должен отображать проекты и программы государства, второй портфель проектов нижнего уровня – проекты и программы бизнеса, третий – проекты и программы НПО соответственно. Взаимосвязанные проекты и программы государства, бизнеса и НПО будут направлены на повышение значения индекса глобальной конкурентоспособности Казахстана. Таким образом, можно использовать управление портфелем проектов как инструмент проектного менеджмента для решения стратегической задачи вхождения Казахстана в число тридцати наиболее конкурентоспособных стран мира.

Полученные результаты

В настоящем исследовании определена относительная степень влияния государства, бизнеса и НПО на показатели ИГК Казахстана. Выяснилось, что государственные органы влияют на 47,6% по-

казателей, бизнес влияет на 30,8%, а НПО – на 21,6% показателей ИГК Казахстана. Значение ИГК Казахстана зависит не только от государственных структур. В процессе формирования ИГК Казахстана также принимают участие структуры бизнеса и НПО. К решению стратегической задачи вхождения в число тридцати наиболее конкурентоспособных стран мира необходимо привлечь внимание государства, бизнеса и НПО. Консолидация всего общества повысит «конкурентоспособную ментальность» в Казахстане. Задача интеграции государства, бизнеса и НПО может быть решена с применением инструментов проектного менеджмента.

Список литературы

- 1 Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства [Электрон. ресурс]. – 2012. – URL: http://www.akorda.kz/ru/page/page_poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-nazarbaeva-narodu-kazakhstana-14-dekabrya-2012-g_1357813742
- 2 Концепция по вхождению Казахстана в число тридцати самых развитых государств мира [Электрон. ресурс]. – 2014. – URL: <http://www.minplan.gov.kz/pressservice/78/55525/>
- 3 Выступление Президента Казахстана перед студентами Назарбаев Университета [Электрон. ресурс]. – 2012. – URL: http://www.akorda.kz/ru/page/page_kazakhstan-prezidentinin-nazarbaev-universiteti-studentteri-aldynda-soilegen-sozi_1346990218
- 4 Доклад о конкурентоспособности Республики Казахстан [Электрон. ресурс]. – Астана, 2011. – URL: <http://www.economy.kz/about/1.pdf>
- 5 Казахстан в индексе глобальной конкурентоспособности ВЭФ 2012-2013 [Электрон. ресурс]. – Астана, 2012. – URL: <http://www.economy.kz/about/WEF-2012-2013.pdf>
- 6 Додонов В. Ю. Мировой кризис и тенденции экономического развития Казахстана: монография. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2011. – 380 с.
- 7 Заборыева Е. Позиции Республики Казахстан в индексе глобальной конкурентоспособности 2009-2010 // Analytic. – 2010. – № 4. – С. 115-118.
- 8 Нугербеков С. Н., Токсанова А. Н., Жакупова Ш. Ш. Повышение конкурентоспособности экономики Казахстана: вопросы теории и практики. – Астана: Институт экономических исследований, 2009. – 275 с.
- 9 Цеховой А. Ф., Шильдибеков Е. Ж. Индекс глобальной конкурентоспособности в Казахстане: факты и оценки // Вестник КазНТУ. – 2012. – № 2. – С. 38.
- 10 Шильдибеков Е. Ж. Роль высшего образования и инновации в повышении конкурентоспособности Республики Казахстан // Актуальные проблемы экономики. – 2014. – № 3 – С.141.
- 11 Alzhanova N. Macroeconomic stability as a factor of competitiveness: Case of Kazakhstan // World Applied Sciences Journal. –2013. – Vol. 26 No. 5. – P. 692-696.
- 12 Ashimova R. M., Uvaisova S. S., Tazhibayeva R. M., Mahanbetova U. R., Izatullaeva B. S. Modernization of real sector of Kazakhstan economy as the most important factor of competitiveness // Life Science Journal. – 2014. – Vol. 11, Issue 2. – P. 132-136.
- 13 Оразалинова М. Н. Казахстан в индексе глобальной конкурентоспособности ВЭФ 2012-2013 // Актуальные проблемы экономики. – 2013. – № 13. – С. 416-422.
- 14 The Standard for Portfolio Management: third edition. – USA: Project Management Institute, 2012.
- 15 Demyanova, O. V., Mahmutovich Valitov, S. A Multidimensional assessment of the efficiency of the Russian economy // World Applied Sciences Journal. – 2013. – № 25 (5). – pp. 760-767. DOI: 10.5829/idosi.wasj.2013.25.05.13336.
- 16 Bristow, G. State Spatiality and the Governance of Economic Development in the UK: The Changing Role of the Region // Geopolitics. – 2013. – №18 (2). – pp. 315-327. DOI: 10.1068/a45210.
- 17 Ștefan, D. Study on the actual european competitiveness // Metalurgia International. – 2013. – № 18 (2). – pp. 139-143.

18 Sklias, P., Roukanas, S. European economic governance and competitiveness // *International Journal of Applied Business and Economic Research*. – 2012. – № 10 (1). – pp. 203-214.

19 Governa, F. Competitiveness and cohesion: Urban government and governance's strains of Italian cities // *Analise Social*. – 2010. – № 45 (197). – pp. 663-683.

References

1 "Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan N. Nazarbaeva narodu Kazakhstana. Strategiya "Kazakhstan-2050": novyi politicheskii kurs sostoyavshegosya gosudarstva" (2012), available at: http://www.akorda.kz/ru/page/page_poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-nazarbaeva-narodu-kazakhstan-14-dekabrya-2012-g_1357813742. (In Russian)

2 "Kontsepsiya po vkhozheniyu Kazakhstana v chislo tridsati samykh razvitykh gosudarstv mira" (2014), available at: <http://www.minplan.gov.kz/pressservice/78/55525/>. (In Russian)

3 "Vystuplenie Prezidenta Kazakhstana pered studentami Nazarbaev Universiteta" (2012), available at: http://www.akorda.kz/ru/page/page_kazakhstan-prezidentinin-nazarbaev-universiteti-studentteri-aldynda-soilegen-sozi_1346990218. (In Russian)

4 "Doklad o konkurentosposobnosti Respubliki Kazakhstan" (2011), available at: <http://www.economy.kz/about/1.pdf>. (In Russian)

5 "Kazakhstan v indeksе global'noi konkurentosposobnosti VEF 2012-2013" (2012), available at: <http://www.economy.kz/about/WEF-2012-2013.pdf>. (In Russian)

6 Dodonov V.Yu. (2011), *Mirovoi krizis i tendentsii ekonomicheskogo razvitiya Kazakhstana: monografiya*, KISI pri Prezidente RK, Almaty. (In Russian)

7 Zaboryeva E. (2010), "Pozitsii Respubliki Kazakhstan v indeksе global'noi konkurentosposobnosti 2009-2010", *Analytic*, Vol. 4, pp. 115-118. (In Russian)

8 Nugerbekov S.N., Toksanova A.N., Zhakupova Sh.Sh. (2009), *Povyshenie konkurentosposobnosti ekonomiki Kazakhstana: voprosy teorii i praktiki*, Institut ekonomicheskikh issledovaniy, Astana. (In Russian)

9 Tsekhovoi A.F., Shil'dibekov E. (2012), "Zh. Indeks global'noi konkurentosposobnosti v Kazakhstane: fakty i otsenki", *Vestnik KazNTU*, Vol. 2, pp. 38 (In Russian)

10 Shil'dibekov E. Zh. (2014), "Rol' vysshego obrazovaniya i innovatsii v povyshenii konkurentosposobnosti Respubliki Kazakhstan", *Aktual'nye problemy ekonomiki*, Vol. 3, pp. 141. (In Russian)

11 Alzhanova N. (2013), "Macroeconomic stability as a factor of competitiveness: Case of Kazakhstan", *World Applied Sciences Journal*, Vol. 26 No. 5, pp. 692-696.

12 Ashimova R.M., Uvaisova S.S., Tazhibayeva R.M., Mahanbetova U.R., Izatullaeva B.S. (2014), "Modernization of real sector of Kazakhstan economy as the most important factor of competitiveness", *Life Science Journal*, Vol. 11 No. 2, pp. 132-136.

13 Orasalinova M.N. (2013), "Kazakhstan v indeksе global'noi konkurentosposobnosti VEF 2012-2013", *Aktual'nye problemy ekonomiki*, Vol. 13, pp. 416-422.

14 *The Standard for Portfolio Management*, 3rd Ed., Project Management Institute, USA.

15 Demyanova, O.V., Mahmutovich Valitov, S. (2013), "A Multidimensional assessment of the efficiency of the Russian economy", *World Applied Sciences Journal*, Vol. 25 No. 5, pp. 760-767. DOI: 10.5829/idosi.wasj.2013.25.05.13336.

16 Bristow, G. (2013), "State Spatiality and the Governance of Economic Development in the UK: The Changing Role of the Region", *Geopolitics*, Vol. 18 No. 2, pp. 315-327. DOI: 10.1068/a45210.

17 Ştefan, D. (2013), "Study on the actual European competitiveness", *Metallurgia International*, Vol. 18 No. 2, pp. 139-143.

18 Sklias, P., Roukanas, S. (2012), "European economic governance and competitiveness", *International Journal of Applied Business and Economic Research*, Vol. 10 No. 1, pp. 203-214.

19 Governa, F. (2010), "Competitiveness and cohesion: Urban government and governance's strains of Italian cities", *Analise Social*, Vol. 45 No. 197, pp. 663-683.

Түйін

Жүргізілген зерттеулер Қазақстан Республикасының ғаламдық бәсекелестік индексіні көтеру процесінде қоғамның үш секторы – мемлекет, бизнес және мемлекеттік емес ұйымдардың қатысуы маңызды екенін көрсетеді. Дүниежүзілік экономикалық форумның рейтингі бойынша бәсекелесуге қабілетті алдыңғы отыз мемлекеттің қатарына қосылу үшін Қазақстанда стратегиялық мәселені шешу үшін қоғамның барлық секторларын жұмылдырған дамыған «бәсекелестікке» алып келеді.

Summary

The research has demonstrated the importance of all three society sectors as government, business, and non-profit organizations for the improvement of World competitiveness index of Kazakhstan. In order to enter into thirty most competitive countries in the world according to World economic forum rating, all society sectors should be involved in the completion of strategic objective that leads to improved "competitive mentality" in Kazakhstan.

*Материал поступил
в редакцию 24.05.2014*

ANNOTATIONS OF THE ARTICLES OF THE ISSUE

G.ZH. AZRETBERGENOVA, M.ZH. ZHASUZAKOVA, N.T. RUSTAMOV

The model of procedure for administrative control in active systems

The paper presented a selection of the type of control and the role of the procedure of administrative control in organizational management. The criteria of effectiveness of the procedures for administrative control that performed the role of feedback in managing organizational structures.

H.G. IUSHKOVA

Modeling of regional system innovative infrastructure as basis for spatial planning

Author analyzed an existing Russian system of long-term regional planning according to functioning of social and economic and territorial planning. The author explains perspective directions of regional planning, connected with spatial approach use. Its implementation allows implementing method of infrastructural modeling of innovative processes, which would cause high adaption of regional development plans. It is detected the structure forming bases of method: spatial and strategic initiatives, compelling influence of vectors of national policy and regional identity.

S. YEGEMBERDIEVA, B. ISSAYEVA

Innovation policy and development tools of human potential in oil companies of Kazakhstan

The article deals with the formation of innovation policy and development of human resources of oil and gas companies of the Republic of Kazakhstan, in particular JSC "NC"KazMunaiGas". The analysis of the wage system, which will attract the best oil and gas industry, with enough motivational effect to improve productivity and allows to estimate the contribution of workers to the overall objectives of the company.

D.K. MOLZHIGITOVA, T.D. DZHULAMANOV, E.A. BOKENOVA

Researching and increasing efficiency of the use of land resources, taking into account regional peculiarities of Almaty region

In this research it was investigated the ways of improving the utilization of land resources effectively by giving territorial features of Almaty region, and provided recommendations on land management on the basis of economic-mathematical modeling and economic forecasting.

M. KAIYRGALIYEVA

Analysis of poverty and living standards of the Aktobe region population

The work conducts the analysis of poverty and living standards of the population of the Western region of Kazakhstan, particularly Aktobe region. The author argues the main position which lies in the improvement of the quality and standard of living of all citizens of Kazakhstan, the strengthening of social stability and security. Thus, currently, one of the important tasks for state policy is the creation of one whole complex of social and economical conditions that encourages the growth of people's welfare.

G.K. MUKHANOVA

Comparative analysis of human resource management policies in European countries and Kazakhstan

The work has revealed that in the conditions of transition to the market economy the fundamentally new stage in the development of personnel departments with qualitatively different functions and tasks are being introduced. The increase of the role of personnel departments and the total restructure of their activity are caused by radical changes in economic and social conditions in which companies, transferring to market conditions, currently perform. In this way the use of foreign experience may help forward the efficient reorganisation of the work of personnel departments.

T. BOLATJANULY

Design of the technology of company development via projects

The paper reveals the simultaneous usage of two managerial methodologies for receiving the synergistic effect, which when allowed in practice substantially increases the revenue of a particular company, and also means that it is not necessary to wait for the evolutionary development of PM to use BSC in company development, so efficiently managing this development under the technology of project management. The research also presents the structure and content of in-house developed informational system of support of managerial decisions, including ten subsystems.

S. TOKTASSYNOV

The status of the development of entrepreneurship in the agricultural sector in Kazakhstan

The article examines the current problems of entrepreneurship, including results and successes as of today, main directions and problems of the development of entrepreneurship in agricultural sector of Kazakhstan. The mechanisms of legal and financial support for entrepreneurship are described in the work. The author analyses statistical data from the National Bank and Damu entrepreneurship development fund by the regions and economic branches. The ways of entrepreneurship support, specially created institutions for this purpose and algorithm of actions in developed countries are described in the research.

G. BORANBAI

A creation of a single pension fund: problems and prospects

The author of the article defines the main directions of reforming the pension system and analyzed the organizational and economic mechanism of pensions.

M.A. ZHOLAYEVA

Management accounting in the management of insurance companies

The article has shown the needs of management accounting in the management of insurance companies, its problems and the focus of its set-up. The author has examined the effectiveness of the procedure for management control and the principles of management decisions in the insurance business.

M.K. KALIBAEV

Internal audit of receivable

In given articles check of legality of occurrence debts and timeliness of its repayment, correctness of the account of calculations and the actions spent by a management of the organization for elimination of the reasons, causing occurrence of not demanded debts is considered.

K.A. ZHAKENOVA

Image of modern Kazakhstan in country's population estimate

The results of research conducted have not proved the hypothesis that Kazakhstan's population has prevalently negative associations connected with its own country. On the contrary, the country's citizens have sufficiently positive relation to its motherland. The author reveals the main factors associated with Kazakhstan as a country. In addition, factors influencing the creating of the Kazakhstan image are discussed in the work.

S.S. TAMENOVA

Foreign trade of the Republic of Kazakhstan: current situation and prospects

The author has conducted a comprehensive analysis of foreign trade of the Republic of Kazakhstan from different points of view, among which are: regulating principles of foreign trade; modern tendencies in foreign trade policy; factors of foreign trade; instruments of increasing the effectiveness and prospects of further development of foreign trade. The research reveals factors and tendencies influencing the modern situation and the development of the foreign trade of Kazakhstan at the modern development stage.

B.A. TOKSOBAEVA, G.S. BAITEREKOVA

Issues of the export of labor resources to the countries of the Customs Union

The author conducted comprehensive analysis of the situation and the development prospects of labour migration of citizens of the Kyrgyz Republic. The research demonstrates that due to the fact that Russia and Kazakhstan are the main countries where the biggest migration flows are directed at, there is a necessity of solving issues of legal and economic regulation of migration processes and the legalisation of the export of labour resources into the region of the Customs Union.

Y. SHILDIBEKOV

The influence of government, business and nongovernmental organizations on the competitiveness of Kazakhstan

The research has demonstrated the importance of all three society sectors as government, business, and non-profit organizations for the improvement of World competitiveness index of Kazakhstan. In order to enter into thirty most competitive countries in the world according to World economic forum rating, all society sectors should be involved in the completion of strategic objective that leads to improved "competitive mentality" in Kazakhstan.

ҚазЭУ хабаршысы – Вестник КазЭУ №5 (100) 2014 ж.
Жазылатын индекс / – 74002

Редакторлары / Редакторы – **Қ.Ө. Өміргалиева, Л.Ф. Бондарцова.**
Компьютерде беттеген: – **М.С. Нүсібәлиева.**

Басуға / Подписано к печати 05.11.2014.
Пішімі / Формат 70×100¹/₈.
Шартты 19,7 б.т. / Көлемі 18,3 б.т. Есептік 13,5 б.т.
Таралымы / Тираж 300 дана /экз. Тапсырыс / Заказ №1/449-14.

«Экономика» баспасы» ЖШС / ТОО «Издательство «Экономика»
050063, Алматы қаласы, Сайын көшесі, 81-үй / 050063, г. Алматы, ул. Саина, 81
Тел: +7(727)377 19 89, 377 19 37, факс: +7(727) 276 02 75
economika_kniga@mail.ru, ekonomika01@mail.ru
www.izdatelstvo-economika.kz, www.economika.biz

